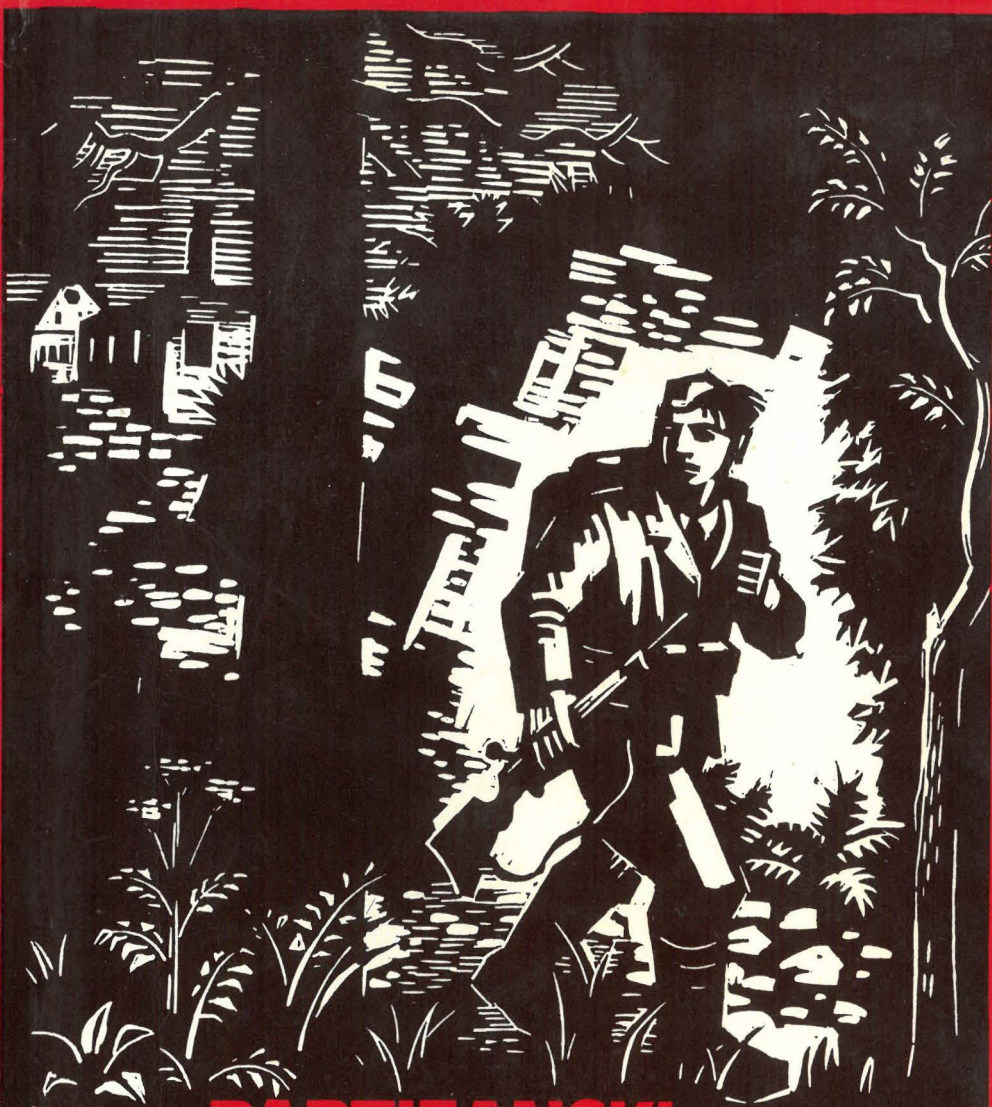

PARTIZANSKI

**RADO
ZAKONJŠEK**

KURIRJI

In tako je, končno, po vrsti že objavljenih monografij o slovenskih partizanskih brigadah, pred nami besedilo o četrti brigadi Vojske državne varnosti ali o brigadi partizanskih kurirjev. Takoj je treba opozoriti na pomembne razlike med to študijo in objavljenimi deli o drugih brigadah in odredih. Najpreje, in to je najpomembnejše, gre za celoto posebnosti, ki so značilne za slovensko partizansko kurirsko organizacijo. Medtem ko gre pri drugih za izrazite bojne enote, organizirane na načelih vojaške organizacije, je četrta brigada VDV nekaj posebnega. Sestavljalo jo je 152 kurirskih postaj, skupin partizanov s prav posebnimi nalogami sistematičnega povezovanja političnih in vojaških členov slovenskega partizanskega gibanja na celotnem ozemlju sedanje republike Slovenije pa tudi onstran državne meje: na Goriškem, Tržaškem, v Slovenski Benečiji in Reziji ter na Koroškem. Ob sicer enotni funkciji ter medsebojni povezanosti je namreč vsaka kurirska postaja živila samostojno in odgovorno. Tako bi torej vsaka med njimi zaslužila svojo monografijo. Še več: vsak kurir ima svojo partizansko zgodovino, saj je največkrat odvisen le od lastne pobude, iznajdljivosti in odločitve o tem, kako trajno zagotoviti zagotavljanje popolne povezanosti slovenskega partizanskega gibanja. Kurirske postaje so bile zavezane bolj ali manj stalnemu kraju bivanja ne glede na vojaške in politične razmere. Brigade so se umaknile, kurirji so ostali in brez ozira na poslabšanje razmer so morali tudi vnaprej vzdrževati programirane zveze. Kurirske postaje so se morale same braniti in če je bilo potrebno tudi napadati, same so se morale preživljati, izobraževati tako vojaško kot politično, se preskrbovati z orožjem pa tudi ohranjati svoj moštveni sestav. Morali so, tudi iz razlogov lastne varnosti, delovati pravtako kot politični aktivisti, pridobivali so ljudi za osvobodilno gibanje in si tako ustvarjali širše zaledje za opravljanje svojega dela. Kurirji so bili v podvigih in neuspehih, v boljših ali slabših razmerah povsem sami s seboj, saj bi vsako javno uveljavljanje lahko ogrozilo trajnost njihovega delovanja. In če pomislimo, da so bili v kurirske postaje vključevani zares najboljši borci, komandirji in komisarji, potem moramo pripoznati kako veliko zatajevanja in kolikšna notranja trdnost, skromnost in predanost je bila potrebna, da so obstali v svoji notranjosti pomirjeni z delom, ki so ga opravljali.

Vse te in še druge posebnosti je moral upoštevati Rado Zakonjšek pri pisanju svojega dela. Čeprav je avtor nekaterih drugih del (Taborski kresovi, Velika preizkušnja, Štajerska 1941) s tematiko narodnoosvobodilnega gibanja na Štajerskem, vam bo rad povedal, da je bilo njegovo pisanje o partizanskih kurirjih poseben izziv in zares velika preizkušnja. Priznati moramo, da je to preizkušnjo uspešno prestopal. S pomočjo zbranega spominskega gradiva, ki ga je desetletja pridobil odbor IV. brigade VDV, na podlagi svojih izkušenj in samostojnega preiskovanja nam je uspešno predstavil vse posebnosti partizanskih kurirjev v vseh slovenskih pokrajinah od Dolenjske do Koroške. Poklical nam je v spomin prav vsako od 152 kurirskih postaj in s toplo besedo priklinal iz anonimnosti izredno veliko število kurirjev, ko so zdaj dobili

ne le svoja prava imena, marveč tudi številna pojasnila o njihovem delu. To delo je Zakonjšek zmoget tudi zato, ker je bil sam partizan, nosilec partizanske spomenice 1941 in je imel kot organizator ter vodja partizanskega tiska na Štajerskem tudi neposredni vpogled v delo kurirskih zvez.

Zakonjškovo delo ni zgodovinska študija po vseh pravilih zgodovinske znanosti. Zagotovo pa je pomemben prispevek k zgodovini slovenskega partizanskega gibanja, saj mu je uspelo s pomočjo spominskega gradiva še živčih kurirjev iztrgati pozabi mnoga dogajanja, ki jih ni mogoče obnoviti niti s pomočjo okupatorskega ali partizanskega arhiva.

Udeleženci pa tudi drugi, bodo morda našli pomanjkljivosti, napake, netočnosti in praznine. Toda tudi vse to ne more odtehtati pomena celote ter nazornega objektivnega vpogleda v funkcioniranje sistema, življenja kurirskih postaj.

Delo bodo zato z veseljem in ponosom prebirali partizanski kurirji. Obnova kurirskega sistema bo zanimiva ne le za poklicne zgodovinarje in druge, ki jim to obdobje slovenske zgodovine vzbuja radovednost. Delo je lahko v veliko strokovno pomoč snovalcem in uredniškim sodelavcem sodobnega sistema splošne ljudske obrambe in družbene samozasčite. Po knjigi bodo segale zagotovo tudi mlade generacije, ki jim pouk zgodovine slovenskega partizanstva včasih enostransko podaja le sheme, velike bitke, kronologijo dogajanj in velika imena vojnih udeležencev. Ta knjiga pa jim daje vpogled v delo »malih« ljudi, tistih, ki jih ne navajajo niti enciklopedije, niti seznami uradno pripoznatih junakov in nimajo spomenikov, spominskih plošč, in se po njih ne imenujejo ne šole, ulice ali druge ustanove.

Tudi meni, kot sodelujočem v brigadi partizanskih kurirjev, se je z izidom knjige odvalil kamen od srca.

dr. Zdenko Roter

Rado Zakonjšek

PARTIZANSKI KURIRJI

V štiridesetem letu svobode
izdal v samozaložbi
Odbor IV. brigade VDV kurirjev relejnih postaj Slovenije

Ljubljana 1985

Spremna beseda avtorja

Desetletja po osvoboditvi že čakajo nekdanji partizanski kurirji relejnih zvez Slovenije, pripadniki IV. brigade VDV, na svojo monografijo, ki bi slovenski javnosti dostojno predstavila njihov velik delež v našem boju za svobodo. O kurirskih zvezah med NOB je bilo doslej malo napisanega v primerjavi s tem, kar je bilo že objavljeno o številnih operativnih enotah, odredih, divizijah in drugih.

Pet let je, kar sem od predsednika tedanjega odbora IV. brigade VDV, kamor spadajo nekdanji kurirji, prevzel nalogo, da napišem knjigo o slovenskih partizanskih kurirjih. Zavedal sem se pomembnosti te odločitve, ker je bilo treba verno opisati nastanek in razvoj številne partizanske enote med NOB, saj se je od njenega začetka do osvoboditve zvrstilo v njenih vrstah okrog 2000 borcev.

Organizacija relejnih kurirskih zvez, ki je delovala v vseh okupiranih pokrajinah Slovenije, je bila nekaj edinstvenega, saj česa takega ni poznal ostali proti fašizmu se bojujoči svet. Kaj takega ali vsaj podobnega niso imela niti odporniška gibanja drugod po Evropi.

Član zavezniške misije pri Glavnem štabu NOV in POS angleški polkovnik sir Peter Wilkinson je v svojem strogo zaupnem memorandumu o vstaji v Sloveniji, ki ga je leta 1944 poslal svoji centrali v London, zapisal o naših kurirskih zvezah med drugim sledeče: »Ta kurirska organizacija je najučinkovitejša in najbolj tajna dejavnost, ki sem jo videl med svojo potjo. Kot mi je znano, ne obstoja nič podobnega v Bosni ali na Hrvaškem, kjer večina zvez poteka po varnih območjih.«

V Sloveniji je bilo 152 kurirskih postaj, ki so bile med seboj povezane v relejne linije. Vse so opravljale enake naloge, vzdrževanje zvez, sicer pa so živele samostojno, vsaka svoje življenje. Kljub temu jim je bilo mnogo skupnega, zato sem se le stežka upiral nevarnosti, da se nisem preveč ponavljal. Ni bilo lahko opisati toliko postaj z enakimi nalogami, s povsem sorodno dejavnostjo. Povsod je bilo govora o zvezah, o problematiki njihovega vzdrževanja, o konspiraciji, o politični in vojaški vzgoji kurirjev, o stikih s prebivalstvom, o problemih prehrane itd. Resnično sem se moral truditi, da sem dal vsaki postaji neko posebno specialnost, posebno fizionomijo.

Nekatere kurirske postaje so opisane bolj obširno kot nekatere. Merilo za to ni bila moja odločitev, odločilno je bilo uporabno gradivo, ki sem ga imel na razpolago. Odbor brigade je več kot dvajset let zbiral spominske zapise, izjave in dokumente ter zbral veliko gradiva. Nekateri kurirji so opisali svoje delo in doživetja zelo izčrpno, celo preveč podrobno, drugi so postaje opisali zelo skromno, tako da sem imel na razpolago le nekaj res skopo napisanih izjav. Za marsikatero postajo so manjkali osnovni podatki o ustanovitvi, o prvih kurirjih, lokacija je bila le približno naznačena itd.

Moja želja je bila, o vsakem kurirju povedati, odkod je bil doma, pa se mi to ni vedno posrečilo. Za nekatere niti njihovega priimka nisem mogel ugotoviti, čeprav so mi pri tem pomagali njihovi bivši tovariši. Imena nekaterih najdemo na več postajah, ker so jih komande po potrebi premeščale.

Takoj v začetku sem se odrekel zamisli, da bi se obdelave teme o kurirskih zvezah loteval po znanstveni metodi. Študijozna obdelava zbranega gradiva in vsega, o čimer bi ga bilo treba nujno dopolnjevati, bi zahtevala veliko časa. Pri obdelavi gradiva sem se naslanjal na pričevanja ljudi, zapisana v obdobju dvajsetih let. Seveda sem ta pričevanja preizkušal sam, pa tudi drugi, v kolikor so bile stvari v kakem nasprotju. Tako je obdelava podatkov nekoliko enostranska.

Ima pa tak način obdelave gradiva veliko prednost v tem, ker ohranja življenje v spominih ljudi, ko jih čez čas ne bo več med živimi in bo tistim, ki se bodo tega lotevali, nudilo vsestransko dobrodošel in dragocen vir. Taka pričevanja vnašajo v delo določeno živost, človeško prizadetost, kar je ravno prednost te obdelave. Dokumentarno gradivo je bilo konzultirano izključno toliko, kolikor je bilo pri roki: dokumentarna organizacijska poročila, različna navodila in podobno. Pri obdelavi gradiva sem se deloma posluževal okupatorskih arhivov, podatkov, ki se nanašajo na zveze, na primer poročila o napadih na kurirske postaje ali njihovo uničevanje.

Kar zadeva navajanja virov, tega večina bralcev ne bo pogrešala. Če bi hotel navajati vsak vir, bi bil tekst prepoln številčk, česar pa bralci večinoma ne marajo. Navajanje podrobnih virov bi tudi povečalo obseg knjige. Na koncu opisa vsake postaje navajam avtorje in literaturo, odkoder sem črpal podatke. Gradivo posameznih postaj je zbrano, sortirano v posebnem fondu »Kurirske zveze« v IZDG v Ljubljani.

Pri pisanju sem se izogibal citiranja izjav, opisov in podobnih besedil. V mnogih primerih sta eno in isto stvar ali dogodek opisala dva, včasih pa tudi več piscev z nemajhno razliko. Če bi hotel citirali enega, bi moral tudi drugega in še si bralec ne bi mogel ustvariti prave podobe.

To knjigo sem napisal kot prispevek h zgodovini kurirskih zvez med NOB. Gotovo je še mnogo ljudi, ki bi vedeli še marsikaj povedati o tem. Knjiga ima namen, da bi te ljudi pripravila do tega, da bi s svojim prispevkom dopolnili gradivo. Za vsako dopolnilo se že vnaprej zahvaljujem. Lahko se namreč dogodi, da bo knjiga doživela ponatis in v tem primeru bi upoštevali dodatno gradivo in pripombe. Vse, kar bomo prejeli, bo lepo sortirano in arhivirano.

Celoten tekst obravnava kurirske zveze od njihovega nastanka in je razdeljen po pokrajinah. Zveze so nastajale najprej na Dolenjskem in Notranjskem, zatem na Primorskem, sledijo Štajerska, Gorenjska in Koroška. Postaje niso uvrščene v poglavja po tekočih številkah. Ustanavljali so jih razni formi in posamezniki in to v raznih obdobjih NOB. Zato tudi pri oštevilčenju postaj ni bilo enotnega zaporedja.

Žal, veliko kurirjev, ki so napisali svoje spomine ali prispevek za to monografijo, ni več med živimi. Niso dočakali izida knjige, ostala pa so njihova pričevanja.

Številni pa so, ki se jim moram tu zahvaliti za pomoč in sodelovanje. Največ zaslug, da je ta knjiga izšla, ima nekdanji komandant štajerskih kurirjev Edvard Golc-Švigelj, ki je bil kot takratni predsednik odbora IV. brigade VDV med prvimi pobudniki, da se opiše zgodovina kurirskih zvez in je tudi s posebnimi, v ta namen organiziranimi akcijami, ustvaril finančne možnosti za izdajo knjige.

Pri zbiranju gradiva za to monografijo ima predvsem zasluge Odbor IV. brigade VDV, ki ga je v tem obdobju vodil Henrik Ribič-Muk in zgodovinska komisija pri odboru pod vodstvom Albina Barleta-Zorana, prav tako pa tudi območni odbori za Dolenjsko, Notranjsko, Primorsko, Štajersko, Gorenjsko in Koroško. S tem je sklenjeno delo, ki sta ga v petdesetih letih začela v sodelovanju s kurirji Ludvik Kukavica in Maks Burger. Zadnja leta je to nalogo prizadevno nadaljeval Lado Lapajne, ki mi je mnogo pomagal pri dopolnjevanju gradiva, ki zaradi pomanjkanja dokumentacije bazira v glavnem na spominskih virih.

Zahvala vsem, ki so opisali svoje delo in življenje, ki so ga tista usodna leta preizkušnje slovenskega naroda prebili na kurirskih postajah. Knjiga je napisana dokumentarno, po resničnih doživljajih in prigodah, v njej ni ničesar izmišljenega. Je pa v resnici le skromen prikaz vsega tistega, kar so kurirji počeli in doprinesli za svobodo slovenskega naroda.

Končno se moram zahvaliti tudi prof. dr. Zdenku Roterju za obilico strokovnih nasvetov in za končni pregled-recenzijo celotnega teksta.

V knjigo sem uvrstil tri prispevke, ki dopolnjujejo vsebino: tov. Lidija Šentjunc je opisala pomen zvez v naši revoluciji, ing. Lojze Rojec je obudil svoje spomine na čas, ko je prvi razpredal kurirsko omrežje po Dolenjski, tov. Jože Žukovec-Vladimir, bivši komandant relejnih kurirskih postaj Slovenije pa je opisal razvoj kurirskih zvez v okupirani Sloveniji.

Knjiga naj bo posvečena padlim in umrlim tovarišem kurirjem, živim pa v skromno zadoščenje za vse, kar so dali za svobodo.

Rado Zakonjšek

PARTIZANSKE KURIRSKÉ ZVEZE MED NARODNOOSVOBODILNO VOJNO V SLOVENIJI

I. DOLENJSKA

Začelo se je drugo leto boja z okupatorjem. Italijanska, imenovana tudi roška ofenziva, ki je trajala od srede julija do novembra 1942. leta, še ni bila končana, ko je vodstvo osvobodilnega gibanja iz partizanskih odredov organiziralo brigade, močne, udarne bojne enote. Slovensko ozemlje so s posebnim odlokom razdelili v štiri tako imenovane operativne cone, I. dolensko, II. primorsko, III. gorenjsko ali alpsko in IV. štajersko.

Reorganizirano je bilo glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, ki se je od tedaj imenovalo glavni štab NOV in POS, njegov novi komandant je postal Ivan Maček-Matija, do tedaj sekretar centralnega komiteja KPS.

Med ofenzivo so sklenili, da naj se vrhovno vodstvo osvobodilnega gibanja, IO OF, CK KPS in Glavni štab, preseli iz Roga v Polhograjske Dolomite. Pred nastanitvijo v Dolomitih se je vodstvo za nekaj tednov naselilo v bližini Ljubljane, pri Podlipoglavu.

V tistih dneh je iz Roga odpotoval na Dolensko tudi ing. Lojze Rojec, ki je pri centralnem komiteju odgovarjal za tehnike.

Že pred ofenzivo je vodstvo osvobodilnega gibanja čutilo potrebo po boljši organizaciji kurirskih zvez, kajti tedaj so kurirje pošiljali na dolge poti, tudi v sosednje pokrajine, tako da so do cilja porabili veliko časa. Potovali so večinoma po nepoznatih krajih in bili izpostavljeni številnim nevarnostim. Dokler se niso vrnili, ni pošiljatelj ne o njih ne o pošti vedel ničesar.

Boris Kidrič je kurirsko organizacijo domislil do podrobnosti in jo je v daljšem razgovoru z Mihom T še dopolnjeval. Skupina, s katero je potoval Kidrič iz Roga do Podlipoglava, je šla prav po poteh, po kateri je potem potekala dolenska relejna linija.

Po razgovoru s Kidričem se je Miha T napotil k svoji skupini, ki ga je čakala na dogovorjenem mestu. Ko se je pri Pristavi sestel s sekretarjem stiškega okrožnega komiteja Radkom Poličem in ga obvestil o svoji nalogi, tako v zvezi z namestitvijo tehnike in z ustanovitvijo kurirske postaje, se je takoj lotil dela. Našel je primeren prostor za tehniko, kjer je namestil Danico in Frankla, nato pa je v bližini okrožnega centra postavil še kurirsko postajo. Vse te tri baze so tvorile v organizacijskem pogledu nekakšen trikot. Tako je dobil okrožni komite kontakt s svojim vodstvom, CK, tehnika pa možnost, da je odpošiljala literaturo in dobivala potreben tehnični material, papir in drugo.

Naslednjo postajo, poznejšo TV 5, je Miha T postavil v bližini Hmeljnika, kjer je bil tudi sedež novomeškega okrožja, prav tako tudi okrožna tehnika. Sekretar okrožnega komiteja Franc Černe-Klement je predlagal, da bi vzpostavili zvezo s kraji onstran Krke, pod Gorjanci. Miha T mu je dejal, naj kar sam tam nekje postavi postajo, kar je Klement tudi storil. Tako je bila ustanovljena TV 6 na Javorniku pod Gorjanci. Naslednjo postajo, TV 4, so nato postavili v Selški dolini pri Mirni. Od tam se je Miha T napotil proti Beli Krajini, kjer so kmalu delovale tri postaje, TV 7 na Suhorju, TV 8 na Maverlenu in TV 9 na Bojancih, kamor je po pravkar ustanovljeni zvezi prišlo Kidričevo pismo, naj se Miha T vrne v bazo v Podlipoglav. Že prej je blizu naselja Pogorelec pod Rogom postavil tudi TV 15, ter pri Goriški vasi TV 16.

Pri ustanavljanju postaj se je ravnal po Kidričevih navodilih. Za kurirje je dobival iz operativnih enot že preizkušene, zanesljive borce, člane partije ali Skoja. Na vsaki postaji je moralo biti vsaj nekaj domačinov, da so poznali teren ter lažje navezovali stike s prebivalci, pri katerih so se oskrbovali s hrano in drugimi potrebščinami ter dobivali tudi obvestila o nevarnostih. Borce iz Winklerjevega voda, ki je spremljal tehnike iz Roga, je Miha T porazdelil na nove postaje. Po vsej poti do Bele krajine in nazaj ga je spremljal samo Ludvik Mišmaš, ki je bil po vrnitvi na Pristavo vključen na TV 3, pozneje pa je odšel v stiško tehniko in nato z njo v Rog, kjer se je le-ta preimenovala v tehniko Urška.

5. novembra 1942 je Miha T v pismu Borisu Kidriču poročal, da je vzpostavil stike z odrednima in brigadnima komandama ter z okrožnim komitejem in jim dal navodila glede uporabljanja rednih zvez. Zvezo med postajo, komando in vojaško enoto ali komitejem je vzpostavljala najbolj zanesljiv kurir, navadno komandir. Ko je prišla v bližino kakšna vojaška enota, odred ali brigada, so se povezali tudi z njo in se dogovorili za mesto in čas javke, tako da enote same s postajami niso imele neposrednega stika. Pri iz-

biri borcev za kurirje so mu pomagali politični komisarji, na tere-
nu pa sekretar OK. Največkrat je dobil dobre, zanesljive in spo-
sobne borce, nekatere pa je moral tudi zamenjati. Poleg tega je
poročal, da so kurirji začeli graditi zimska podzemna zaklonišča
(zemljanke). Za oskrbo postaj in za gradbeni material je izdal
4200 lir. Napovedal je, da bo še enkrat obhodil vse postaje, se na
vsaki zadržal po nekaj dni in dokončno določil skupino kurirjev,
pa tudi pomagal pri gradnji bivakov. Zveze so v tistem času že
redno vzdrževali. Želel je dolenjsko omrežje povezati z not-
ranjskim, čim se bo srečal z Jožetom Bradeškim-Boštjanom.

Boris Kidrič

Na Notranjskem je že prej delovalo nekaj kurirskih karavl, ka-
terih kurirji so vzdrževali zveze med operativnimi enotami. Prve
karavle je organiziral Boštjan, nato pa je bila ta naloga zaupana
Antonu Prevecu-Dimaču, aktivistu cerkniškega okrožja.

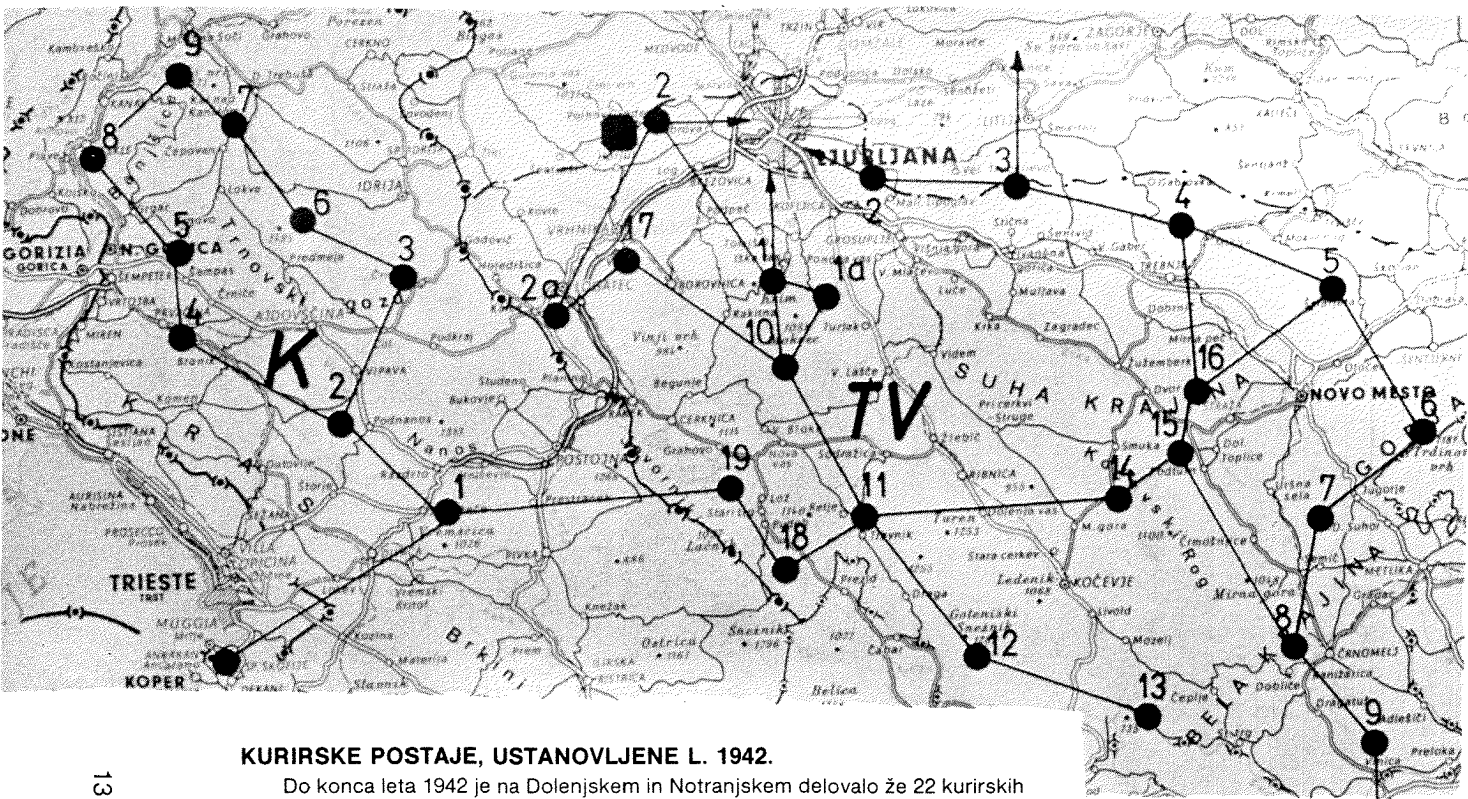
O delovanju kurirskih zvez na Dolenjskem je poročal Borisu
Kraigherju poverjenik Centralnega komiteja in poznejši koman-

dant II. (notranjske) operative cone Ivan Kavčič, in sicer 25. decembra 1942:

»Tov. Miha je potoval tu skozi skupno s tov. Matijo, ko se je slednji vračal. Potoval je na Notranjsko, od tam pa pride najbrž k vam, za kar pa nisem siguren. Sedaj Ti bom skušal pojasniti organizacijo zvez na Dolenjskem, v kolikor jih že poznam. Postojanke so razvidne iz priložene skice. (Skica ni ohranjena, op. R. Z.). /Točka Stična (mišljena je kurirska postaja TV 3) ima patruljo 6 mož (kurirjev, op. R. Z.) in je samo vmesna postojanka (postaja). Točka Mirna (TV 4) ima patruljo 6 mož, ki vzdržujejo karavlo. Poleg tega imajo narejen bunker za tehniko. Na tej točki ima postojanko tudi OK Stična. Postojanka Hmeljnik (TV 5) ima ravno tako poleg karavle bunker za tehniko. Iz te točke ima zvezo OK Novo mesto, Gubčeva in Tomšičeva brigada. Točka Pogorelec (TV 15) ima patrolo 6 mož in je samo vmesna postaja. Na točki Gorjanci ima zvezo OK Bela krajina in Cankarjeva brigada. . .

Ivan Maček-Matija

KURIRSKÉ POSTAJE, USTANOVLJENE L. 1942.

Do konca leta 1942 je na Dolenjskem in Notranjskem delovalo že 22 kurirskih TV postaj. Skoraj v istem času so za zveze tudi med enotami NOV in vodstvi NO gibanja na Primorskem začele delovati kurirske postaje, ki so jih v začetku imenovali karavle.

Voznega reda med temi postojankami ni, ampak hodijo kurirji v obliki štafete po potrebi, dvakrat ali trikrat tedensko, na primer: iz točke Jožica (mišljena je baza CK na Podlipoglavu, op. R. Z.) gredo kurirji v sredo ob 15^h in pridejo na točko Mirna v četrtek ob 10^h. Od tukaj gre druga patrola takoj naprej in pride na točko Hmeljnik (TV 5) ob štirih popoldne. V četrtek gre nova patrola iz Hmeljnika in je na točki Pogorelec (TV 15) ob polnoči. Od tod gre takoj nova patrola in je zjutraj na Gorjancih. Vse te patrole ostanejo na teh točkah, dokler se zadnja ne vrne in grejo zopet v obliki štafete nazaj na svoja mesta, tako da je prva patrola nazaj pri Jožici v ponedeljek zjutraj.

Patrole se tudi križajo, hočem reči, da enkrat na teden odide patrola od Jožice, enkrat pa iz Gorjancev, tako da je zveza dvakrat tedensko na celi črti. Če je kaka nujna pošta nekje na sredi linije, gre tudi izredna patrola samo na tisto stran, kamor je treba dotično stvar prinesti, tako da je včasih zveza vzpostavljena tudi trikrat tedensko. OK Grosuplje ima zvezo preko bataljona, ki se nahaja na našem sektorju, ter se nekateri funkcionarji zadržujejo v eni od čet tega bataljona. Kar se tiče zveze z Notranjsko in Dolenjsko, je stvar zelo težka, ker je na predelu med Notranjsko in Dolenjsko bela garda zelo močna in bo nemogoče kretanje naših patrol. Dalo bi se kvečjemu med Grosupljem in Velikimi Laščami, kakor praviš Ti, nisem pa o tem še z nikomer razgovarjal. V tem slučaju nam bo treba poslati javko na Lašče, ali pa poslati patrolo po kanalu, ki že obstoja na Mokrec, ki bi šla skupno z ono patroljo. . . (manjka tekst) zvezo z Laščami v Lašče, od tam pa po neki poti na Dolenjsko. Bila. . . iz Pogorelca k Ribnici. . . hodili na javko, za katero so se dogovorili. Zveza s Štajersko je še dosti dobra. Od nas grejo kurirji enkrat tedensko na zvezo, ki je štiri ure oddaljena od nas.«

V prvem obdobju, jeseni 1942, je bilo na kurirskih postajah malo kurirjev, največ šest. Največkrat so bili domačini, vsaj večina od njih, da so dobro poznali delovno okrožje. S hrano in drugimi potrebščinami so se oskrbovali kar na svojih domovih in pri znancih. Domačini so skrbeli za njihovo varnost in jih sproti obveščali o sovražniku.

Vse do italijanske kapitulacije so zaradi večje varnosti kurirji prebivali v zemljankah v odročnih gozdovih. Gosto razporejene sovražne postojanke so nadzirale vasi, zaselke in tudi širša območja, da bi uničili partizane. Ceste, železniške proge, mostove in druge prehode preko rek so še posebej kontrolirali. Ob železniških progah so Italijani maja 1942. leta izsekali široke pasove in očistili zemljišče do golega. Ob cestah, zlasti pa ob

železnici, so na gosto zgradili utrjene bunkerje, tako da so bili prehodi precej ovirani. Ponekod so ob železnici vkopali celo mine. Z nastankom in razvojem domobranstva po roški ofenzivi so se množile tudi njihove postojanke. Ker so bili med njimi domačini, ki so dobro poznali teren, so bili še posebno nevarni.

V začetku so bile zveze organizirane tako, da je kurir ponoči odšel do prve sosednje postaje in tam oddal oziroma prejel pošto. Ker so bile razdalje zelo velike, so običajno za eno pot potrebovali vso noč. Zato so se dogovorili za javke na vnaprej določenih mestih, da so se srečevali približno na polovici poti.

Ko se je v Polhograjskih Dolomitih naselilo vodstvo osvobodilnega gibanja, je bilo treba tam vzpostaviti tudi osrednjo ciklostilno tehniko, ki naj bi sproti razmnoževala tekste redakcij osrednjih glasil in jih nato razpošiljala v ponatis omrežju pokrajinskih in okrožnih tehnik na terenu. Decembra 1942 so Miho T poklicali v Dolomite, da bi opravil to nalogo.

Inž. Lojze Rojec-Miha T

V januarju 1943 je postal pokrajinski tehnik za Dolenjsko Tone Marinček, ki je poleg skrbi za tehnike prevzel tudi odgovornost za nadaljnji razvoj kurirskih linij na celnem območju. V marcu 1943 je bila poslana v Kočevski Rog skupina tovarišev, med njimi tudi Miha T, da bi tam organizirali novo bazo, kamor naj bi se pozneje preselilo vodstvo iz Dolomitov. Ekipa je izbrala mesto in nato že postavila prve objekte za bazo 20.

Skupina je potovala po kurirski liniji čez Notranjsko in na TV 11 dobila poročilo, da je bila dan prej bitka v Jelenovem žlebu, kjer sta se s sovražnikom spopadli Cankarjeva in Gubčeva brigada. Italijani so imeli veliko mrtvih, ranjenih in pogrešanih, skupno je bilo onesposobljenih nekaj nad 200 mož. Brigade so zaplenile veliko orožja, tudi minometalcev.

Na Rogu je Miha T postavil bazo za centralno tehniko pri Občicah. Nedaleč proč je bila TV 15, nekoliko dalje pa baza 20, kamor se je aprila 1943 preselilo vrhovno vodstvo, CK in IO OF.

Viri: Poročilo Jožeta Bradeška 27. X. 1942 Borisu Kidriču o vzpostavljanju kurirskih postaj, Dokumenti ljudske revolucije, knjiga 3, stran 421. Poročilo referenta za zveze pri GŠ inž. Lojzeta Rojca Borisu Kidriču 3. 11. 1942, Zbornik dokumentov knjiga VI/4 stran 230. Poročilo Ivana Kavčiča-Nandeta Borisu Kraigherju 25. dec. 1942 o delovanju kurirskih zvez, Dokumenti lj. revolucije, knjiga 4, stran 245. Inž. Rojec-Miha T: ustna pripoved avtorju. Ludvik Mišmaš: izjava (ustna) avtorju.

Dolenjska relejna linija

Februarja 1943 je član centralne tehnike Tone Marinček – Bregar imenoval Jožeta Žukovca – Vladimira za kontrolorja kurirskih postaj na območju Dolenjske. Ta je bil prej komandir kurirske postaje TV 4. V sestav tako imenovane dolenjske linije so spadale poleg TV 2 na Pogledu vse postaje, ki jih je v oktobru in novembru 1942 postavil inž. Lojze Rojec – Miha T. TV 3, ki se je zadrževala izmenoma v raznih krajih od Stične do Mamolja nad Litijo, TV 4 pod Selško goro, kasneje v Repčah in Šahovcu, TV 5 na območju Hmeljnika nad Novim mestom, TV 6, ki je bila naprej na Gorjancih, pozneje pa v Semiču, TV 7 v Suhorju nad Metliko, TV 8 na Maverlenu (do združitve s TV 6), TV 9 na Bojancih v Beli krajini, TV 16 pri Ajdovcu, TV 15 v Poljanah, pozneje v Občicah in TV 14 na Pogledu. Ko sta bili leta 1944 postavljeni še TV 3a pri Muljavi in TV 5a pri Radečah, sta bili takoj vključeni v dolenjsko linijo.

Dolenjska relejna linija (tudi Notranjska) je bila podrejena komandi relejnih postaj Slovenije, kajti komande relejnih linij v drugih pokrajinah so bile podrejene tamkajšnjim komandam sektorjev. Komandanti dolenjske linije so svoja poročila prenašali osebno svoji centrali, zato o njihovem delovanju ni arhivskih materialov.

Zaradi nemogoče zveze TV 5 s TV 6 čez belogardistično območje v Šentjernejski dolini, je bila slednja kmalu po ustanovitvi ukinjena. TV 3 je v februarju 1943 vzpostavila redno zvezo preko italijansko – nemške meje pri Debečem, od tam pa pri Jevnici čez Savo na Štajersko. TV 2 se je v pozni jeseni morala umakniti z vedno močnejše kontroliranega terena okrog Pugleda in iz okolice Ljubljane. Kurirji TV 4 so se spomladi, ko jim je plaz za nekaj časa zasul zemljanko, do aprila 1943 vključili v Zapadno – dolenjski odred. Nato so se naselili v Blatnem klancu. Kurirji postaje TV 5, ki so zimo prebili v zemljanki, so se spomladi preselili v gozd pri Čužni vasi in si tam uredili zasilno bivališče pod cerado. Skoraj vse postaje so prebile zimo v zemljankah, ki so jim rekli bunkerji. Kurirji TV 16 so si izkopali zemljanko v jami opuščane apnenice. Najbližji kmet je ob vsakem novo zapadlem snegu vlekel z vprego drva mimo nje in tako zabrisal sledi. Postaja TV 7 se je spomladi preselila iz Bergovca v vas Drago nad Metliko. TV 8 pa se je zadrževala po zidanicah nad Črnomljem. Poleti je neka ženska izdala bivak kurirjev TV 9 pri Bojancih, vendar pa so Italijani pri njem naleteli na Tomšičevo brigado, ki jih je pognala nazaj v dolino.

Ob kapitulaciji Italije so se skoraj vse kurirske postaje preselile v mesta ali druge večje kraje. TV 3 se je naselila v Ivančni gori, TV 4 v Trebnjem, TV 5 v Novem mestu, TV 7 v Črnomlju, TV 8 v Semiču, TV 9 v Vinici, TV 16 v vasi Dvor pri Žužemberku, TV 10 v Grosupljem, TV 15 pa v Podturnu. Le TV 14 je morala ostati na svojem mestu zaradi prevzemanja literature iz bližnje tiskarne Urška. Kurirji so se vozili s kolesi, motorji, z zapravljivčki in drugimi vozovi. Javk niso več uporabljali, pošto so dostavljali direktno na sosednje postaje. Poleti 1943 so vzpostavljali zveze vsak drugi dan, po kapitulaciji pa vsak dan, saj je bilo tedaj veliko več pošte in literature.

Po nenadnem vdoru nemške vojske v dolenjsko pokrajino, okrog 20. oktobra 1943, so se kurirji hitro umikali iz mest in vasi. Že prej so dobili navodila, kako naj se organizirajo. Večinoma so se vse postaje naselile na svojih starih položajih. Ofenziva je za nekaj dni pretrgala zveze, toda prizadevni kurirji so jih dokaj hitro obnovili. TV 2 se je po ofenzivi vselila v šolo v Stični.

Še preden je bila nemška ofenziva na Dolenjskem in Notranjskem končana, so reorganizirali kurirske zveze. Ustanovili so komando relejnih kurirskih zvez Slovenije, s komandantom Jožetom Žukovcem – Vladimirom in političnim komisarjem Ludvikom Kukavico na čelu. Imenovani so bili tudi kontroloriji relejnih linij Dolenjske in Notranjske. Kontrolor dolenjske linije je postal Stane Cuznar – Jure. 17. decembra 1943 je odpotoval v Belo krajino, pred tem pa se je sestal z Mihom T. Okrog 20.12. je Cuznar poročal odseku za zveze, da je vzpostavil v Beli krajini dnevno kurirsko zvezo, TV 8 pa je priključil TV 6. Pripisal je tudi »vozni red« kurirjev te postaje. Kurir, ki je hodil na postajo TV 15, je šel od TV 6 ob 7. uri zjutraj in se vračal ob 11 – h. Kurirja pa, ki sta šla na TV 7 v Suhor oziroma na TV 9 v Bojance, sta odšla iz baze ob 12. uri, vračala pa sta se okrog 16. ure popoldne.

Komanda relejnih zvez Slovenije je 10. februarja 1944 postavila komandirja Edija Golca – Šviglja za kontrolorja kurirskih postaj v obmejnem pasu TV 2, to je TV 2, TV 3 in S 3, pa tudi vseh bodočih. Tako so hoteli zagotoviti boljše zveze s Štajersko. Spomladi je Golc v bližini Radeč postavil kurirsko postajo TV 5a, ki je vzdrževala zvezo s Štajersko.

Marca oziroma aprila je komanda relejnih postaj Slovenije izbrala kadre za novo ustanovljeni III. ali štajerski relejni sektor kurirskih zvez. Za komandanta je bil določen dotedanji kontrolor dolenjske linije Stane Cuznar – Jure, za političnega komisarja pa Stane Naglič, prej kurir na TV 4. Sredi aprila je z njima odpotovala na Štajersko precej številna skupina kurirjev za raznih dolenjskih postaj, ki naj bi svoje izkušnje prenesli na Štajersko.

Dolenjska relejna linija je dobila po Cuznarjevem odhodu novo vodstvo. Kontrolorja je zamenjal komandant Anton Petrič – Ildn, prej komandir postaje TV 5, za političnega komisarja je bil imenovan Marijan Učakar – Ljubo, ki je bil pred tem na TV 15, še prej pa v Šerčerjevi brigadi.

Približno enkrat mesečno sta obiskala vse kurirske postaje na svojem območju. Na vsaki sta se ustavila dan ali dva, da sta spoznavala razmere, kurirje in njihov način dela. Naletela sta tudi na pomanjkljivosti, ki jih je bilo treba odpraviti. Komandant linije je izpopolnjeval kurirje v vojaških veščinah, Učakar pa je imel politične ure, sodeloval je na partijskih sestankih. Vsakih 15 dni sta se morala oglasiti na komandi relejnih zvez, da sta poročala o stanju in razmerah na liniji in v pokrajini.

Komanda relejnih kurirskih postaj Slovenije Od leve: komandant Jože Žukovec-Vladimir, Ludvik Kukavica, politični komisar in namestnik komandanta Vladimir Mohar-Cene

V vojaškem pogledu je bil položaj kurirskih postaj dolenjske relejne linije v letu 1944 precej slabši kot pred kapitulacijo Italije, ker se je močno razširilo domobranstvo. Sredi aprila 1944 so močne domobranske enote, združene z nemško policijo iz Novega mesta, Radeč in iz ljubljanske smeri, vdrle na območje, kjer so delovale TV, TV 16 in TV 4. Med ofenzivo se je položaj na tem območju poslabšal. Enote VII. korpusa so po daljših in hudih bojih sicer pregnale sovražnika, toda občasni vdori patrulj so se še nadaljevali.

TV 3 se je po 31. maju, ko so domobranci ustanovili svojo postojanko v Stični, preselila iz Pristave pod vznožje Krniškega hriba v Vintarjevec, onstran italijansko nemške meje. TV 16 se je preselila iz Ajdovca v Jamo pri Dvoru, TV 15 iz Poljan v vas Občice, TV 2 pa na litijsko območje.

Avgusta 1944 je bila zamjenjana komanda III. (štajerskega) relejnega sektorja. Za komandanta je bil imenovan Edvard Golc – Švigelj, prej instruktor pri komandi relejnih postaj, politični komisar je postal Henrik Ribič – Muk, ki je bil nekaj časa politični komisar zasavske relejne linije. 27. avgusta sta prevzela nove dolžnosti.

Kurirske postaje v Beli krajini so delovale na osvobojenem ozemlju, ki so ga le občasno vznemirjali vdori sovražnih enot z obeh strani.

Jeseni 1944 se je položaj zelo poslabšal, saj so domobranci postali zelo aktivni. 29. oktobra so nenadoma napadli TV 4 in ubili komandirja postaje in kuharico, ujeli pa tri kurirje. Zaradi nevzdržnega stanja na tem terenu je bila TV 4 kmalu ukinjena, prav tako tudi TV 3a pri Muljavi. Kmalu za tem so vzpostavili direktno zvezo med TV 3 in TV 16, kasneje pa celo med TV 3 in TV 15, kar je pomenilo za kurirje izreden napor in še več nevarnosti. Pozno jeseni so namreč domobranci organizirali svoje postojanke v Velikem Gabru, Občini, pri Sv. Ani nad Mirno pečjo, Dolenjem vrhu in se v njih močno utrdili. Vsi ti kraji so v hribih in tako so imeli dober pregled vse do Novega mesta. Pozimi 1944 – 45, pa vse do osvoboditve so bile kurirske zveze v Dolenjski pokrajini hudo ovirane. V tem času je padlo precej kurirjev.

Jeseni 1944 je bila ustanovljena IV. linija, v katero so bile vključene TV 4, TV 5, TV 5a in S 5, preko katerih je bila usmerjena zveza s Štajersko preko Save pri Radečah. Komandant te linije je bil Josip Papež – Džon, ki je spomladi 1945 postal komandant I. dolenjske linije.

Konec leta 1944 je bil komandant I. linije Tone Petrič – Idn premeščen h komandi relejnih postaj, na njegovo mesto je bil

imenovan Drago Martinc – Pilot, prej kurir na TV 2 a, ki pa je spomladi na poti na zvezo padel. Doma je bil iz Lavrice. Nasledil ga je Josip Papež – Džon.

Sredi januarja so osnovali III. relejno linijo, v katero so zajeli postaje v Beli krajini: TV 6 TV 8 in TV 9 ter TV 15, TV 16 in TV 13 iz sestava kočevsko – notranjske linije. Za komandanta je bil postavljen Tilen, za političnega komisarja pa Franc Zagožan – Martin.

Na tej liniji so padli: s TV 2 Franc Smrekar, s TV 3 Franc Mikuš – Fele in še dva kurirja, s TV 4 Alojz Škraba – Silni, Emil Erman in Tone, s TV 5a Dolfe Črnc in Emil Strnad, Jože Zavrl in Štefan Rus, s TV 16 pa Franc Drganc in Jože Koporc.

Viri: Anton Petrič – Idn: Opis dela na dolenski liniji, rokopis. Marijan Učakar – Ljubo: I. dolenska linija, opis dela, rokopis. Josip Papež – Džon, podatki iz anketne pole. Franc Zagožan – Martin: I. relejna linija, rokopis. Jože Žukovec – Vladimir: Po skritih poteh in stezah, rokopis. Inž. Lojze Rojec – Miha T: Poročilo o vzpostavljanju relejnih postaj Borisu Kidriču 5. novembra 1942. Zbornik dokumentov, knjiga 3, stran 230. Poročilo Ivana Kovačiča 25. decembra 1942 Borisu Kraigherju, Dokumenti ljud. rev. knjiga 4, dokument 198, stran 245.

Kurirske postaje I. (dolenjske) relejne kurirske linije

Kurirska postaja TV 2

Kurirska postaja TV 2 je bila ustanovljena novembra 1942 blizu Pogleda, da bi vzpostavila in vzdrževala zveze z organizacijo OF v Ljubljani. Kurirji so bili povezani z legalnimi kurirji, ki so iz mesta ali obrobnih krajev prihajali na določene javke izročat in prevzemati pošto.

TV 2 se je v začetku zadrževala v okolici Pogleda. Ker pa so njeno delovanje ogrožale belogardistične postojanke na Urhu, v Bizoviku in na Polici, so jo preselili na območje Stične – Šentvida, kjer je delovala tudi TV 3.

Na TV 2 je bilo ves čas največ šest kurirjev. Prvi so bili Maks Menard-Karo, komandir postaje, njegov namestnik Lado Mazo-

vec, Franc Smrekar, Karel Grum-Korelček, Štefan Rus in Matija Černivec. Slednji je kmalu odšel, nasledil ga je Lojze Kotar.

Blizu Stične se je TV 2 zadrževala do konca maja 1943, ko se je preselila bliže Ljubljani in se zadrževala v okolici Janč, Dolgenoge, Vnajnarjev, Gabrja in Besnice. Ves čas je imela redno zvezo s TV 3, v začetku dvakrat na teden, 1943. leta vsaka dva dni, v letu 1944 pa že vsak dan.

Zveze z Ljubljano so bile zelo pomembne. Ena njih je šla preko Sostrega, Zaloga in Jevnice. V Sostrem je živela družina tovarniškega delavca Dežmana. Mati Marija in hčerka Slavka sta vzdrževali zvezo z legalnimi kurirji, ki so prinašali pošto iz Ljubljane, in jo nato dvakrat na teden dostavljali kurirjem TV 2. Četrte ure od hiše so imeli zemljanko, bunker, kamor je Slavka nosila pošiljke, če se zaradi nevarnosti kurirji niso mogli oglasiti v hiši.

Marija Dežman in njena hčerka Slavka sta pošto iz Ljubljane prevzemali na javkah v Polju. Tako pri zdravniku Gregorčiču, ki je stanoval v bližini železniške postaje in je bil povezan z aktivisti v Ljubljani. Od njih je prevzemal pošto vodstva ljubljanske organizacije OF, namenjeno centralnemu vodstvu, ki je bilo od maja 1943 spet na Kočevskem Rogu. V Polju so imeli še nekaj javk.

Decembra 1943 so domobranci Slavko Dežman zasačili pri prenosu sanitetnega materiala od zdravnika dr. Riharda Gregorčiča. Po obisku pri njem je zavila še v neko drugo hišo na drugo javko. Ko je odhajala, so jo prijeli in odgnali v postojanko v Polju. Tam so jo zasliševali in klofotali, po dveh dneh pa so jo spustili. Junija 1944 so jo domobranci ponovno prijeli in jo odgnali v postojanko na Urhu, kjer ji je kaplan Gande iz Sostrega prigovarjal, naj pri zaslišanju pove vse po resnici. Slavka pa je kljub mučenju molčala. Ko so jo nato še posilili, so jo po nekaj dneh izpustili s pogojem, pa nikomur ne pove, kaj je doživela. Takrat je Slavka hotela v partizane. Ker pa je bila pri delu na terenu zelo sposobna, so jo pregovorili, da je ostala doma. Jeseni 1944 so jo skupaj z očetom ponovno aretirali in odgnali v ljubljanske zapore, od tam pa v koncentracijsko taborišče, od koder se je vrnila šele avgusta 1945. leta.

Druga zveza, ki je bila vzpostavljena od Ljubljane do TV 2, je šla preko železniške postaje Jevnica. Julka Lukič je bila kretničarka na postaji Laze, stanovala pa je v Jevnici. Večkrat je potovala v Ljubljano, kjer je na glavni železniški postaji prevzela pošto od Franca Drobeža-Darka in Lojzeta Bratuna-Mraza. Slednji je stanoval v Zalogu in ji je pošto pogosto dostavljaj, včasih mu je pomagal železničar Ivan Klavs. Večkrat so Drobež in drugi stroje-

Kurirji postaje TV 2 na Jančah spomladi 1944 Tretja z leve civilna kurirka Julka Lu-
kič iz Jevnice

vodje pošto kar pripeljali do Laz. Ko je vlak pripeljal, so se peljali dalje do dogovorjenega mesta, kjer je čakala Julka. Pošto in literaturo so skrivali v kantah z dvojnim dnom ali pa dobro zavarovano v vodnem rezervoarju. Če pošte niso mogli izročiti osebno, so jo skrili v kakem podzemeljskem jašku, kjer jo je Julka kasneje poiskala.

Pošto in drugo, kar je dobivala iz Ljubljane, je Julka na javki oddajala komandirju Menardu-Karotu ali pa njegovemu namestniku Mazovcu, včasih pa jo je kar sama prinesla h kurirjem. Prve mesece po kapitulaciji Italije je dobivala na TV 2 precejšnje količine literature za Ljubljano. V cekarju jo je nato pod raznimi poljskimi pridelki nosila v mesto na javko. Julija 1944 jo je aretiral domobranec Leon Zupančič iz Jevnice. Obljubil ji je, da jo bodo takoj izpustili, če privoli, da bo še naprej vzdrževala zvezo s kurirji TV 2 in mu o vsem poročala. Da bi se rešila, je vse obljubila. Po vrnitvi iz zapora pa je takoj odšla h kurirjem in ostala v partizanih.

Po njeni aretaciji je do osvoboditve vzdrževala zveze med železničarji in TV 2 Mimica Zupančič, ki je bila že prej Julkina sodelavka. Bila je hči železniškega čuvaja v Slapnici pri Jevnici in pogumna članica Skoja.

Kurirji TV 2 so se poleti 1944 malo dalje zadrževali pri Pintarjevi hiši v Dolgi nogi. Lastnica domačije, vdova Helena Hvala, ki je imela vse otroke v partizanih, je delala samo še zanje, da so imeli kaj jesti. Kljub bolni nogi je opravljala vsa poljska dela. Dostikrat je sama stražila pred hišo, da so se kurirji lahko naspali. Včasih je trdila, da Nemci sploh ne smejo v njeno hišo.

Ko so 29. novembra 1944 Nemci prišli do nje, jim je res na vsak način hotela zabraniti, da bi vstopili. To je Nemce razjarilo. Ko so pobrali vse, kar se jim je zdelo kaj vredno, mesnino in druga živila, so mater, ki se jih je otepala, kakor je vedela in zmogla, privezali na klop od peči in domačijo zažgali. Tako je Pintarjeva mati živa zgorela v svoji hiši.

Delovanje aktivistov in kurirjev v neposredni bližini Ljubljane je bilo zelo zahtevno in nevarno zaradi vse številnejših patrulj. Posebno aktivni so bili belogardisti, ali kakor so se sami imenovali, domobranci. Nemci iz Domžal in Litije so na teren pošiljali skupine raztrgancev, najožjih sodelavcev gestapa. Črtomirovi četniki, ki so se zadrževali na Lipoglavu, so često prihajali preko nemško-italijanske meje na območje Janč, da so lovili aktiviste, kurirje in obveščevalce, terorizirali prebivalstvo in ropali. Tako so se kurirji in aktivisti pogosto spopadali s sovražnimi patruljami, ki so štele 10, 20 pa tudi 50 mož. Največkrat so jih pričakali v zasedah okrog Janč in Besnice. Domobranci z Urha so se pridruževali nemškim hajkam zlasti pozimi 1944 – 1945, ko so »čistili«
področje ob južni železnici.

Območje, na katerem je delovala TV 2, je bilo dokaj razvejeno in prostrano. Kurirji so morali na poti na javko s TV 3 preko nemško-italijanske meje, ki je bila dobro zavarovana z bodečo žico, minami in stražo. S pomočjo domačinov in veliko truda so vzdrževali zveze z Ljubljano redno in neprekinjeno. Redno zvezo so vzdrževali tudi s TV 3a na Muljavi, dokler je le-ta obstojala.

Kurirjem so zelo pomagale številne partizanske družine. Tesno so sodelovali tudi s političnimi organizacijami, z narodno zaščito, z obveščevalci VII. korpusa, s četami in bataljonom Kamniško-zasavskega odreda in bataljonom Dolenjskega odreda, ki se je občasno zadrževal na območju Janč, s komitejem in odborom OF rajona Zadvor-Dobrunje in njegovim sekretarjem Pavletom Strojincem.

Kot vodniki so kurirji sodelovali s partizanskimi enotami tudi pri napadu na postojanko v Jevnici, na Pogonik in pri miniranju južne železnice leta 1944. Poleg kurirskih nalog so prenašali tudi novice in pomagali ustanavljati odbore OF in odbore mladinskih organizacij. Po zvezah preko TV 2 so odhajali v partizane aktivisti iz Ljubljane in okolice, med njimi tudi Ivo Svetina.

Postaja TV 2 je med delovanjem izgubila le enega kurirja, Franca Smrekarja iz Pugleda, ki je med nemško hajko 19. februarja 1945 padel blizu Janč. Najprej je bil borec II. grupe odredov. Na postaji je bil tudi sekretar partijske organizacije. V poročilu, ki ga je Smrekar poslal vodstvu 27. novembra 1944, je zapisal, da se je položaj močno poslabšal ter da morajo kurirji neprestano paziti na sovražne patrulje. Poroča tudi, da so imeli v tistem mesecu (novembru 1944) pet celičnih sestankov in 17 političnih ur, 6 ur vojaških vaj in 30 delovnih ur na kmetijah.

Postaja TV 2 je delovala neprekinjeno od ustanovitve leta 1942 do osvoboditve. Kurirji so bili stalni in se niso menjavali. Ko-mandir postaje je bil Maks Menard-Karo, njegov namestnik Lado Mazovec, kurirji pa Štefan Rus, Karel Grum-Korelček, Franc Smrekar, Matija Črnivec in Alojz Kotar.

Lado Mazovec, ki je bil na postaji od ustanovitve, naš opis te postaje in njenega delovanja še dopolnjuje: Zahtevnost vzdrževanja zveze TV 2 z Ljubljano se je od 1943. do 1945. leta spreminjala. Največ nevšečnosti so povzročali belogardisti z Urha in Polja. Mostovi v Zalogu in Vevčah so bili stalno zastraženi. Kurirjem TV 2 so pomagali legalni kurirji in kurirke. Zelo jim je pomagala tudi Mazovčeva mati, mati dveh partizanov iz Zgornjega Kašlja pri Ljubljani, ki je pošiljala po zvezi veliko zaupne pošte na eno ali drugo stran, prav tako sanitetni in tehnični material in drugo. To zvezo so vzdrževale Židanova, Klavsova in še nekatere družine v Zalogu. Povezane so bile s centralno javko v Ljubljani, imenovano »Ambrož 15«.

Viri: Lado Mazovec, Postaja 2, rokopis. Marica Čepe: Zveze med Ljubljano in osvobojenim ozemljem po kapitulaciji Italije, Ljubljana v ilegali IV, stran 471. Slavka Dežman: S terena v internaciji, Spomini na partizanska leta, stran 121. Vladimira Benčič-Hajzinger: Spomini na TV 2, zapisala Eva Kovič, rokopis. Alojz Kotar: Spomini, rokopis.

Kurirska postaja TV 3 pri Stični

Kurirska postaja št. 3 blizu Stične je bila prva kurirska postaja, ki jo je ustanovil vodja centralne tehnike KPS Miha T, ko se je

napotil iz začasne baze Centralnega komiteja pri Pogledu na Dolenjsko. Za vodjo je po Kidričevem priporočilu določil Franca Plankarja-Čička, borca II. grupe odredov in nato Vzhodno-dolenjskega odreda.

Čičko je bil nekaj časa kar sam, nato so mu dodelili še dva borca iz odreda, Antona Prusnika-Gašperja in Karla Gruma-Korelčka. Po navodilih Mihe T so vzpostavili zvezo s sosednjima kurirskima postajama, ki sta bili ustanovljeni v tem času, s TV 4 v dolini pod Selško goro blizu vasi Sela pri Mirni in s TV 2 blizu Pogleda, ki je imela zvezo z Ljubljano. Na zvezo so hodili najprej enkrat tedensko, kasneje dvakrat, v letu 1943 pa vsak drugi dan. Ker so bile postaje zelo oddaljene, so se na predlog Mihe T dogovorili za javke.

Kurirji TV 3 so se najprej utaborili v gozdu nad Pristavo. V kaki hiši niso mogli prebivati, ker so vse področje močno nadzirale italijanske in belogardistične patrulje. Bela garda se je med italijansko ofenzivo močno razširila, ustanovili so postojanke v Stični, na Metnaju, v Temenici in Češnjicah. Med njimi je bilo precej domačinov, ki so zato lahko dobro vodili tudi sovražne patrulje.

Že po kakem mesecu dni se je morala TV 3 iz varnostnih razlogov preseliti od Pristave v gozdove na Poljanah. Vendar tudi tam niso mogli dolgo ostati, ker so jih belogardisti izsledili. Taborišče so si zato prestavili v bližino italijansko-nemške meje, koder pa belogardisti niso upali patroljirati. Za krajši čas so se naselili celo v Kačnerjevi hišici v Kačnem, od koder pa so se kmalu vrnili v gozdove in se utaborili v majhni grapi nad potočkom, ki se izliva v potok Bukovica blizu naselja Debeče. Od meje so bili oddaljeni le kakih sto metrov.

Ker se je bližala zima, so kurirji strmino grape tik ob potočku skopali zemljanko, v kateri so naredili pograde, tako da je v njej lahko v sili prespalo tudi do deset ljudi. Ker so si morali sami kuhati, so si pri domačinih oskrbeli gašperček, ki jih je v mrazu tudi grel. Čičko, ki je bil domačin, je v večernih urah trkal na okna kmečkih domačij, da je priskrbel hrano.

Do zemljanke se je prišlo po potočku. Še pred snegom so kurirji ob meji nabrali nekaj min in jih razpostavili v treh pasovih okrog zemljanke, da jih ne bi mogel nihče presenetiti.

Decembra 1942 je bil dodeljen na TV 3 borec Zahodno-dolenjskega odreda Franc Kocjančič-Rus, ki je postal tudi komandir postaje. Tedaj je bil na postaji tudi Albin Barle-Zoran. Januarja sta se kurirjem pridružila še Edvard Golc-Švigelj, doma iz Vranskega, in Anton Ferlež-Jelen. Že pred tem sta po nalogu člana

Kurirji TV 3. Od leve proti desni: Maks Menard-Karo, Franc Plankar-Čičko, Franc Kocjančič-Rus, spredaj komandir Edvard Golc-Švigelj, pozneje komandant III. sektorja.

centralne tehnike Toneta Marinčka-Bregarja opravila kurirsko pot iz odreda preko meje do javke v Jevnici, kamor sta nesla pismo za komandanta Kamniško-zasavskega odreda. Po uspešno opravljeni nalogi sta se vrnila v odred, takoj nato pa sta bila premeščena na TV 3, Zoran in Jelen pa sta odšla na TV 4.

Vrhovno vodstvo osvobodilnega gibanja in glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet sta čutila potrebo po vzpostavitvi bol-

jše, redne zveze s Štajersko. To nalogo so zaupali kurirjem postaje TV 3. Februarja sta zato odšla preko meje, kjer je prej Čičko odstranil mine, kurirja Švigelj in Čičko. S škarjami sta naredila odprtino v pregradi iz bodeče žice, se splazila skozi in jo nato dobro zadelala. Ko sta dopoldne prišla do Velike Štange, sta nalletela na nemško patruljo, ki ju je nato nekaj časa zasledovala. Vendar pa sta bila dovolj hitra in sta se izmaknila. Na poti proti Jančam sta zavila v gozd in po njem prišla na vrh Janškega hriba, kjer sta čakala noči. V mraku sta se napotila proti Jevnici, kjer naj bi se na javki sestala s partizanskim brodarjem Francem Udovičem-Florjanom, da bi ju prepeljal s čolnom čez Savo.

Na javki pri železničarju Koviču pa ni bilo nikogar doma. Tako nista vedela, kaj bi, saj je imel brodar Florjan hišico na drugi strani. Ker Čičko ni znal plavati, mu je Švigelj naročil, naj počaka na obrežju, sam pa se je slekel in se pognal v mrzle valove. Srečno je priplaval na drugi breg in stekel do Florjana, nato sta skupaj prišla s čolnom po Čička. Pri Florjanu sta se v topli kuhinji pogreela in najedla, ker sta bila že pošteno lačna. Še isto noč sta se podala naprej. Florjan je šel z njima, da jima je pokazal pot na Moravsko, kjer se je tedaj zadrževal štab Zasavskega bataljona.

V bataljonu sta Švigelj in Čičko čakala preko dneva, da bi dobila odgovor na pismo, ki sta ga prinesla, Florjan pa se je vrnil domov. Oba sta bila zelo slabo oblečena, zato so ju v štabu nekam čudno ogledovali. Skoraj jima niso verjeli, da sta kurirja, zato ju je komisar odreda vprašal, kako da sta tako razcapana. Povedala sta, da je na Dolenjskem veliko partizanov, za obleke pa je težko.

Zvečer sta se odpravila nazaj. Preko Save ju je spet prepeljal Florjan, nato sta se napotila proti naselju Dolga noga, kjer sta se oglasila pri Pintarju. Mati jima je postregla s kruhom, slanino in jabolčnikom. Najprej ju je malo sumljivo ogledovala, če sta prava partizana ali ne, toda zgovorni Čičko jo je kmalu prepričal. Mati je živela sama, otroke je imela v partizanih, tako da je sama skrbela za kmetijo.

Dobro podprta sta se kurirja pomoči napotila v hrib. V Veliki Štangi sta potrkala na okno Jožmanove domačije, kjer sta dobila nekaj hrane za tovariše. Pri tej hiši so se po tistem partizani še velikokrat ustavljali pa tudi izvedeli marsikaj zanimivega. Ko pa so Nemci začeli Jožmanove sumiti, da sodelujejo s partizani, so se ti preselili na Dolenjsko.

Švigelj in Čičko sta srečno prišla preko meje na drugo stran in se že pred dnem vrnila med svoje tovariše.

Do spomladi 1943 so vzdrževali zvezo preko meje in Save s Štajersko vsake štirinajst dni, nato vsak teden, poleti istega leta pa že dvakrat tedensko. Na to zvezo sta, vsaj do julija 1943. leta, največkrat hodila Švigelj in Čičko, ki sta gredoč na osamljenih domačijah pridobivala nove prijatelje, zaupnike ter obveščevalce. Ko je nekoč Zasavski bataljon izpeljal akcijo v tovarni barv v Dolu pri Ljubljani, so mobilizirali skupino delavcev, ki sta jih nato Švigelj in Čičko vodila čez Savo in preko meje na Dolenjsko. Pozneje je bilo takih skupin več. Edvard Golc-Švigelj zatrjuje, da so v letu 1943 kurirji prepeljali preko meje več kot tisoč ljudi, mobilizirancev, prostovoljcev pa tudi beguncev. Kasneje, konec leta 1943, je bila za to delo ustanovljena posebna četa, ki jo je v letu 1944 nekaj časa vodil Franc Kocjančič-Rus, prej komandir TV 3.

Dokler transporti novincev niso bili posebej urejeni (ti so prihajali s Štajerske do Save, kjer so jih prevzemali kurirji iz TV 3), so bili v veliko breme in skrb. Z majhnim čolnom jih je bilo treba prepeljati preko reke, čez minski pas in skozi žične ovire.

Za kurirje in tiste, ki so potovali z njimi, je bila nevarna predvsem močno zastražena, zaminirana in z bodečo žico ograjena meja, ki je po sporazumu okupatorjev delila Slovenijo na dva dela. Ta vsiljena in nenaravna meja je tekla po obronkih dolenjskih gričev približno 15 kilometrov južno od reke Save. Ob njej so noč in dan patroljirale nemške patrolje vsaki dve uri. Kurirji so oprezovali, kdaj bo šla patrolja mimo, nato so imeli dve uri časa, da so si pripravili prehod in odšli na drugo stran. S škarjami so pri tleh porezali nekaj žice in naredili ozek prehod, skozi katerega so se na to splazili na drugo stran. Odprtino so nato za seboj dobro zadelali. Včasih pa so si pri prehodu pomagali tudi z lestvijo.

Po minskih poljih je hodil prvi kurir, ki je že poznal sistem razporejenih min, ostali so mu morali natančno slediti. Kurirju Francu Čošu iz bližine Metnaja je taka mina oktobra 1943 odtrgala nogo.

Kurirji TV 3 so mine tudi odstranjevali in jih polne nahrbtnike dostavljali partizanskim enotam. Po nekaterih spominskih podatkih so jih pobrali vsaj tisoč.

Glavna naloga kurirjev pa je bilo vsekakor vzdrževanje zvez. Zveza s Ljubljano je potekala preko TV 2, ki se je pozimi 1942 – 43 zadrževala tako kot TV 3 na območju Stične in Šentvida. Aprila 1943 se je preselila na litijski teren v okolico Janč in sosednjih krajev, od koder je še vedno vzdrževala zvezo z Ljubljano.

TV 3 je s to postajo, ki jo je vodil komandir Maks Menard-Karo, vzpostavljala zvezo pozimi dvakrat na teden, v letu 1943 pa vsak drugi dan, vedno ponoči.

Zvezo s TV 4 so imeli prav tako ponoči, pozimi dvakrat na teden, pozneje pa že vsak drugi dan.

V zemljanki pod Debečem so se kurirji TV 3 zadrževali le v najbolj mrzlih zimskih mesecih v zimi 1942–43, že zgodaj spomladi pa so jo zapustili in odtlej prebivali na prostem.

Za kurirje so skrbele številne družine v bližini. Ko so se takoj po ustanovitvi zadrževali v gozdovih okrog Pristave, so jim nudile hrano in jih obveščale o sovražniku Plankarjeva, po domače Toni-jeva družina, Mežnarjeva in Jerkova družina iz Pristave. Tonijevo domačijo so belogardisti in Italijani v letu 1942 že drugič požgali, pretežni del družine pa izselili, hčerka Anica pa je tudi kasneje sodelovala s partizani. V Veliki Dobravi so jim pomagali pri Špančevih, Belkovih, Plankarjevih, Marovškovih, Femčevih, Rebolovih in Kokljevih, na Metnaju pri Joških, Hribarjevih in Nacetovih, pa tudi Lojzkova Johana in Nangarjevi iz Gorice. Večkrat so se oglasili tudi pri Dermožnikovem mlinu.

Ko so morali kurirsko postajo od Pristave preseliti v poljanske gozdove, so dobivali pomoč pri Tončkovi mami in Koroščevem Tončku. Ko so živeli v Kačnerjevi hiši, jim je gospodar nudil vse, kar je premogel. Belogardisti iz Stične so skoraj onemogočali, da bi postaja obstajala na italijanski strani meje. Zato so jo spomladi 1943 preselili na nemško področje, najprej v okolico Male in Velike Štange ter Tujega grma, kjer so navezali Stike s Španovo Pepco in Jožmanovo družino v Veliki Štangi ter s Špelčevo družino in s Polžerjevimi dekleti v Mali Štangi. Na Tujem grmu so našli prijateljstvo pri Pemcu in Jersterlu, v Račici pri Jurjevih, Godčevih in Marinčkovih. Glavni informacijski center so imeli pri Jožmanu in pri Zavrllu v Veliki Štangi, kjer so se vedno ustavljali, dobivali hrano zase in za potnike.

Od Tujega grma se je TV 3 v zgodnjem poletju morala spet preseliti, tokrat na vnaajnarsko območje in se za krajši čas ustavila v gozdovih Gabrja, Dolgega brda in na samih Jančah. Tukaj so se povezali z Marovtovo in Skakavnikovo družino ter še z nekaterimi drugimi, v Dolgem brdu s Hribarjevo družino in Brdarjevo materjo. V Gaberju so imeli zavetišče pri Završku, pri Rzalnem Janezu, na Jančah pa pri Bernardovih, Šuštarjevih in še nekaterih drugih.

Še pred kapitulacijo Italije so se preselili v naselje Dolga noga nad Jevnico, kjer so navezali stike s Pemčevo in Marjetno dru-

žino. Štrusov Miha jim je dajal podatke o prehodu preko Save. V začetku so imeli javko za prehode čez reko pri družini železničarja Koviča v Jevnici. Zelo so jim pomagali tudi pri Janezu Hvali, po domače pri Pintarju.

Ko se je TV 3 zadrževala na Šemerskem hribu, so sodelovali z Arhovo Pepco in s Petjevo družino v Završniku pri Šmartnem. Petjeva dekleta so kurirjem zelo pomagala, saj so jim dajale izčrpne podatke o gibanju sovražnih patrulj in o drugih nevarnostih.

Pavle Hostnik iz vasi Jazbine je prav tako ostal tesen sodelavec kurirjev vse do osvoboditve. V vasi Breg in Kostrivnica so jim pomagale Medvedova, Kokaljeva, Kovačeva in Bričeva družina, prav tako tudi Lectarjevi iz Gradišča.

Pri »Raflovi« družini v Pustovem mlinu so imeli tudi javko. Stikov z domačini kurirji niso vzpostavljali le zaradi kosa kruha ali večerje, ki so jo dobili. Kurirji so bili tudi aktivisti osvobodilne fronte, ki so dramili politično in narodno zavest prebivalcev ter jih z njihovo dejavnostjo vključevali v upor proti okupatorju.

Spomladi 1943 je prišlo do spremembe v vodstvu postaje TV 3. Za komandirja je bil imenovan Edvard Golc-Švigelj, ki je bil na postaji od januarja 1943, prej pa je bil borec v Zahodno-dolenjskem odredu. Število pisemskih pošilk in literature je bilo vedno večje, pa tudi zveze so vzpostavljali že vsak drugi dan.

Zadnje dni maja je Glavni štab sklenil pomagati štajerskim partizanom in poslati v pokrajino dve brigadi. Komandant Matija Maček je poklical k sebi komandirja Šviglja in kurirja Čička ter jima dal zaupno naročilo. Določenega dne naj bi na italijansko-nemški meji pripravila vse potrebno za nemoten prehod brigad na drugo stran. Zabičal jima je, da tega ne smeta zaupati nikomur, saj niti komandanti niso o tem premiku vedeli ničesar. Kurirja sta bila vesela velikega zaupanja, lotila sta se naloge ter jo dobro izpolnila. Cankarjeva in Šercerjeva brigada sta prispeli preko Temeniške doline in ponoči s 4. na 5. junij prekoračile mejo ter se utaborile nad železniško postajo Jevnica. Podnevi pa so Nemci z velikimi silami zasedli dolino Save in tako onemogočili brigadam prehod čez reko. tako sta ostali nad Jevnico do 8. junija, nato sta se podali do Janč, pri Javoru prešli mejo ter se vrnili na Dolenjsko.

Italijani so prebivalstvo Dolenjske zelo slabo oskrbovali, primanjkovalo je tudi najosnovnejših življenjskih potrebščin. Ni bilo soli, tobačnih izdelkov, sukanca itd. Na Štajerskem tega ni primanjkovalo. Komandir Švigelj je zato med mladino organiziral ne-

kakšno zbiralno akcijo, v kateri so se zlasti izkazala dekleta. Nabrano blago so znosili čez mejo, raznim intendantom, ki so ga poslali nekaj tudi v glavni štab.

V juniju 1943 je glavni štab poslal na Štajersko Simona Sekirnika, svojega operativnega oficirja. Na poti na Štajersko ga je spremljal komandir Švigelj. Mejo sta uspešno prešla in nadaljevala pot preko Zavrznika v gozd. Dan sta prebila v bližini Petjejeve domačije. Opoldne sta jima domači dekleti Mimi in Metka prinesli kosilo ter jima poročali o položaju na terenu. Mimo Kresniškega vrha sta nato prišla do Save, kjer je Švigelj preplaval reko, odšel do javke pri Kovičevih. Domači dekleti sta se s čolnom odpeljali po Simona. Nato sta krenila proti Moravčam, do štaba IV. operativne cone. Simon je moral še naprej v Revirje. Na svoji poti je zbiral podatke za Glavni štab, ki je načrtoval napad na Zidani most. Ko je Simon dobil zaželenje informacije, se je bilo treba vrniti na Dolenjsko. Nek aktivist jima je povedal, da gresta lahko v Hrastniku kar po mostu čez Savo. Tako sta res storila, Nemci v stražarnici se zanju še zmenili niso.

Iz doline Save sta se začela vzpenjati proti Kumu. Danilo se je že, ko sta prišla do neke večje kmetije, kjer sta prosila za hrano. Kmet jima je rekel, naj si kar sama vzameta, kar hočeta. Pokazal jima je shrambo na podstrešju, kjer je na palicah pod stropom viselo prekajeno svinjsko meso. Nekaj sta vzela in kmetu zabičala, da ju pred sedmo uro zjutraj ne sme prijaviti policiji. Nato sta hitro odšla proti vrhu Kuma, kjer sta v gozdu predanila in jedla meso brez kruha. Tako sta postajala vedno bolj žejna, vendar pa sta na srečo zvečer prišla do neke prazne hiše, kjer sta našla vodo.

Zvečer sta se na javki sestala s kurirji TV 3, Simon pa je nadaljeval pot do Glavnega štaba.

Po kurirski zvezi preko TV 3 so potovali še številni funkcionarji. Tako Franc Leskošek-Luka, Sergej Kraigher, Boris Kraigher, Dušan Kveder-Tomaž, Peter Stante-Skala in drugi. Ko je bil 15. junija 1943 na Dobrovljah ranjen komandant IV. operativne cone Franc Rozman-Stane, je dan ali dva zatem potoval tam mimo s svojo zaščito. Na javki ob Savi sta njega in spremljevalce prevzela kurirja TV 3 in jih pripeljala do javke pri Raflu v Pustem mlinu, kjer so predanili. Kurirji so posebej cenili, da je tudi Rozman nekaj časa stražil pred domačijo.

Ob prvem mraku sta komandir Švigelj in še nek kurir spremljala Rozmana in njegovo zaščito proti meji. Ko sta strigla žično ograjo, so prišli Nemci in začeli streljati po njih. Vsa skupina se je pognala kar preko ograje, mitraljezec iz zaščite je Nem-

ce le toliko zadržal, da ni prišlo do najhujšega. Z raztrganimi uniformami in deloma tudi z ranjeno kožo so nato nadaljevali pot. Kurirja sta vodila skupino do javke s kurirji TV 16, v bližini reke Krke. Kmalu nato, 13. julija, je bil imenovan za komandanta NOV in POS.

Julija 1943 sta bila dodeljena postaji TV 3 Zdenko Roter-Zdenko in Alojz Šprogar-Lugi, ki sta bila prej v Gubčevi brigadi. Študent Zdenko je bil doma iz Ljubljane, Lugi pa iz Trbovelj.

Ob kapitulaciji Italije kurirji TV 3 niso takoj odšli v dolino. Nekaj dni so ostali v mali hišici pri Medvedu v Kurji vasi, v strmi rebri tik nad Stično. Nato so se preselili najprej h gostilničarju Tončku Saderju in k Erženovim v Ivančno gorico, kasneje pa na Studenc pri Ivančni gorici k Medvedovi mami in Ančki.

Zvezo s TV 4 v Trebnjem so vzdrževali kar po cesti. Kurir Tomaž Avsec je vsak drugi dan v Trebnje s kočijo vozil pošto in literaturo, ki je je bilo tedaj zares veliko. Zveza s TV 2 je ostala enaka, prav tako tista s Štajersko. Ko sta šla na zadnjo zvezo preko meje, na S 3, Čičko in še nek kurir, se je že začela nemška ofenziva, tako da sta se le s težavo prebila nazaj. Svoje tovariše, ki so se medtem umaknili iz Ivančne gorice, sta dohitela šele blizu Polšnika.

Med nemško ofenzivo so se kurirji TV 3 umikali čez Suho krajino do Starih žag, nato pa so se po drugi poti vračali proti Stični. Po ofenzivi so se zadrževali pri Medvedu v Kurji vasi, kjer so ostali do konca maja 1944, ko so domobranci zasedli Stično in v njej vzpostavili postojanko.

V januarju 1944 so prišli na TV 3 trije novi kurirji: Viktor Marolt-Viki, po domače Jožmanov iz Štange nad Litijo, Janez Hojnik-Ivček in Stane Gregorič-Savo, oba iz Gradaca v Beli krajini. 10. februarja je komanda relejnih postaj imenovala dotedanjega komandirja TV 3 Edija Golca-Šviglja za kontrolorja in inštruktorja kurirskih postaj v obmejnem pasu, to je TV 2, TV 3 in S 3. Na TV 3 ga je nasledil najprej Kocijančič Franc-Rus, nato pa Zdenko Roter-Zdenko.

Takrat je TV 3 vzdrževala vsakodnevne zveze s TV 4, ki je bila februarja 1944 v Liscu pri Dobrniču, nato pa v Repčah, s TV 2 na litiskem področju, s TV 3a na Muljavi ter s S 3 nad Savo.

23. marca 1944 je TV 3 izgubila sposobnega in pogumnega mladega kurirja Franca Mikuža-Feleta. Po pet kurirjev s TV 3 in TV 3a, vodil jih je komandir Zdenko Roter, je tisti večer odšlo na akcijo onstran meje. v Presko. Napotili so se skozi Radohovo vas in se ustavili pri Šentlovrencu, kjer so jim pripravili kosilo. Nato so

nadaljevali pot čez Zaplaz in Čatež do Gabrovke, kjer so se oglašili pri Borštnerjevih, kjer je gospodinja za partizane gojila tobak, njena hči Mija pa je bila obveščevalka. Mejo so nameravali prestopiti pri Vodica, do koder so imeli še kako uro hoda. Gredeč so izvedeli, da pridejo Nemci z one strani večkrat po vino, jajca in podobne reči. Kurirji so poslali nekega fanta na ogled v vas. Ker ni opazil nič posebnega, so se spustili proti Vodici.

Malo pred vasio so se ustavili in se razdelili v dve skupini. Stanko Gregorič-Savo je šel s štirimi tovariši po desni strani čez vrtove ob vasi, Zdenko Roter pa z drugimi štirimi kar po poti v vas. Franc Mikuž-Fele je imel mitraljez in je vodil skupino. Ko je prišel do prve hiše, je zadržal skozi okno rafal in Fele je bil težko ranjen v stegno. Padel je in se nato prevrnil kakih pet ali šest metrov proč, mitraljez pa je pustil na poti. Nemci so pritekli iz hiše, začelo se je streljanje, po kakih petnajstih minutah pa so Nemci pobegnili.

Tako so kurirji opustili vsako misel na akcijo. Hitro so Feletu obvezali nogo, ga naložili na voz in se vrnili proti Stični. Že med potjo pa je Fele umrl.

Franc Mikuž-Fele je bil star 21 let, doma je bil na Kresniških poljanah. Oče je bil železničar, odpravnik vlakov v Jevnici. Franc se izučil za zidarja in se nato zaposlil. 5. januarja 1943 je s Cirilom Godcem, s katerim sta bila že prej povezana z OF, odšel v partizane. Na postajo TV 3 je prišel avgusta 1943 kot borec Zasavskega bataljona.

Kurirja Ivček in Branko sta nekoč spremljala 13 tečajnikov, ki so se vračali s partijske šole. Ko so se približali meji, sta zaslišala: »Branko, Ivček! Naprej!« Pogledala sta okrog sebe, kdo naj bi ju klical in kakih pet metrov pred seboj zagledala nemškega vojaka. Urno sta skočila nazaj in se skupaj z ostalimi umaknila. Mejo so potem prestopili kakih dvesto metrov stran. Kako je Nemec poznal njuni imeni, pa Ivček in Branko nista nikoli odkrila.

31. maja sta vdrla v Stično dve četi I. domobranskega bataljona in si tam utrdili postojanko, iz katere so že v naslednjih dneh pošiljali patrulje po okolici. Zato so si kurirji našli novo taborišče v gozdu v vznožju Krniškega hriba, blizu naselja Vintarjevec, onstran italijansko-nemške meje.

V mali hišici zunaj vasi sta živela Mimi in Tine Koleša s hčerko Angelco. Tine je že prej večkrat vodil ljudi preko meje, nato pa je postal najtesnejši sodelavec kurirjev.

Takrat je bil komandir TV 3 Zdenko Roter, mlad fant iz Ljubljane, ki je prišel v partizane že julija 1942. Z njim vred jih je bilo na

postaji deset. Tine je pripravil vse vaščane, da so dajali hrano za kurirje. Pri tem so jima pomagale predvsem Kolečova mama, mladinke Fani in Mimi, mlinarjeva mamica in še nekateri drugi.

Okrog prvega avgusta je Tine dobil sporočilo, da je iz Vinterjevca izginil neznano kam priseljenec Ivan Ambrožič, ki je živel pri Jernejčevi družini. Kmalu se je izvedelo, da se je vključil med Marnove plavogardiste-četnike. Tine je opozoril komandirja in mu svetoval, naj preseli taborišče, kar so res storili.

4. avgusta, ko je bil Zdenko Roter z dvema kurirjema v Tinetovi hiši, je pred sončnim zahodom nenadoma močno zalajal pes. Vsi trije kurirji so bili takoj zunaj, iz bližnjega gozda nad hišo je bilo slišati močno lomastenje. Roter je zaklical: »Stoj, kdo tam?« Teda pa je že strahovito počilo. Skupino kakih dvajsetih četnikov je prvi hip zadržal pes, nato pa kurirji z avtomatskim orožjem. Tinetovo domačijo so četniki obsuli z zažigalnimi bombami in je začela goreti. Komandir Roter je skočil v hišo po Tineta, njegovo ženo ih hčerko, nato so se vsi skupaj pognali v dolino in se rešili.

Razbesneli četniki, ki so najprej navalili na prazno kurirsko taborišče, so se znesli nad Tinetovo domačijo.

Spet so se morali seliti. Odšli so mimo graščine v Črnem potoku, mimo nemške postojanke v Šmartnem pri Litiji ter skozi konstrevniško dolino srečno prispeli v Spodnjo Jablanico, kjer so se povzpeli na pobočje hriba Mamolj. Tam so najprej postavili šotore, jeseni pa so si v globeli pod hribom postavili leseno barako, na široko obdano z gostim smrekovim in bukovim gozdom, tedaj še lastnino graščakov Windischgraetzov. Vasici Spodnji in Zgornji Mamolj sta bili prazni, Nemci so prebivalce izgnali že jeseni leta 1941. Kurirji pa so kmalu našli prijatelje in sodelavce v vaseh in naseljih od Mamolja proti Litiji, zlasti v Gradišču, na Zelencu, v Goriških Lazih, na Bregu, Spodnjem Logu ob Savi in Jablanici.

Poleti 1944 so delale partizanske tiskarne s polno paro. Tako je poleg pisemske pošte prihajalo na zveze vsak dan precejšnje število zavojev z literaturo, ki jih je bilo treba spraviti naprej. Na TV 3 je je prihajalo še zlasti veliko, saj so jo pošiljali na Štajersko in Gorenjsko, tako da niso zmogli vsega prenašati v nahrbtnikih, zato so jo po cesti Gabrovka – Litija prevažali kar z vozom.

Septembra 1944 so odprli nov kanal na Štajersko. Komanda relejnih postaj je postavila novo postajo na levem bregu Save, v vasi Široka Set pod Zasavsko goro, s katero se je TV 3 takoj povezala. Javko s S 21a so imeli v Spodnjem Logu ob Savi. Nova

zveza, po kateri je šla v glavnem pisemska pošta, je precej razbremenila tisto od S 3 na S 29.

Kurirjem na TV 3 je pri prenosu literature pomagal iz zagate mali bosanski konjiček Miško, ki so ga terenski aktivisti uporabljali za prenos hrane in druge robe, pa so jim ga nato odstopili. Najbolj se je sprijateljil z Ivanom Habičem-Švabekom, ki je še posebno skrbel zanj. Zaradi njegovih posebnosti moramo o njem podrobneje spregovoriti.

Z Miškom so hodili na zvezo največkrat proti Jančam, po težki in naporni poti, polni nevarnosti in presenečenj. Kurirji so morali prečkati cesto Grabovka—Litija, iti mimo več sovražnih postojank, prečkati so morali tudi cesto Bogenšperk—Litija, kjer je bila prav tako nemška postojanka, in še cesto Litija—Prežganje. Vsepovsod do Nemci pogosto postavljali zasede, saj so vedeli, da po tem območju kurirji opravljajo svoje delo in so si zelo prizadevali, da bi katerega od njih ujeli živega ter tako prišli do zaupne vojaške in politične pošte.

Miško pa se je vedel, kakor da bi se zavedal, kako zaupno službo opravlja. Bil je tih in previden.

V oktobru 1944 so neke noči Miško, Savo in Švabek padli v nemško zasedo v Črnem grabnu ob cesti Šmartno—Bogenšperk. Nenadoma so pred njim zaropotale strojnice, brzostrelke, pod nebo pa so švigale svetlobne rakete. Kurirja sta se vrgla na tla in v zmedi pozabila na Miška. Nemci so ju hoteli dobiti živa. Kurirja sta stekla v bližnji z grmovjem obrasli potok, narasla voda ju je kar nesla z nahrbtnikoma vred. Če bi Nemci še streljali, bi ju zagotovo ubili, ujeli ju pa niso. Utrujena sta proti jutru srečno prispela na javko v Račico pri Veliki Štangi. Vso pot sta mislila na Miška in drug drugemu očitala da mu nista pomagala. Bila sta prepričana, da so ga Nemci ubili ali pa ujeli. Vsa v skrbeh sta si na povratku v neki lopi malo odpočila in zaspala.

Švabeku se je kmalu zazdelo, da sanja. Videl je Miška, kako sklanja glavo nad njim, veselo razgeče in topota z nogami. Videl je njegove bistre oči, kako ga veselo pogledujejo. Ko si je Švabek ves utrujen pomel oči, je zagledal resničnega Miška ob sebi. Strumno je stal pri vratih lope, zasoplo dihal in s kopitom desne noge drsal po tleh. Prinesel je svoj tovor in tako izpolnil svojo dolžnost. Pozneje temu skoraj nihče ni mogel verjeti.

Ko se je v decembru začela huda zima, so Miška prepustili znancu, kmetu na Okrogu v Spodnjem Logu. Trdno so upali, da bodo spomladi spet delali skupaj. Vendar pa so Nemci nekako izvedeli, da je Miško partizanski konj, prišli so na Okroge in ga ubi-

li. Kurirjem se je zdelo, da so izgubili najboljšega tovariša in prijatelja.

Navzlic visokemu snegu in mrazu so kurirji redno opravljali svoje kurirske dolžnosti. Večer za večerom sta po dva odhajala proti Gabrovki, včasih sta se peljala z vozom. Druga dva sta odšla proti Veliki Štangi, med postojankama, v Šmartnem pri Litiji, in naprej proti Jančam, kjer sta na javki počakala kurirje S 3 iz Jevnice.

Tretja dvojica kurirjev pa je odšla iz Mamolja proti Spodnjemu Logu, da bi s čolnom tiho zdrsnila preko Save na javko s kurirji S 21a iz Tirne, ki so vzdrževali zvezo s Štajersko.

Proti koncu decembra 1944 se je položaj poslabšal. Nemške čete so se premikale, domobranci so postali aktivnejši, Nemci so obnovili patroljiranje ob meji. Okoliški prebivalci so pripovedovali, da gestapo intenzivno išče podatke, da bi odkril kurirsko taborišče.

Kurirja TV 3 Franc Mikuž-Fele in Zdenko Roter. V letu 1944 Zdenko Roter komandir TV 3.

Vencelj Žurga-Ludvik in Anton Rome-Miha sta se komandirju Zdenku Roterju ponudila, da bi nekje skrivoma zgradila bivak, v katerem bi lahko prezimili. Utrujena sta zjutraj, po opravljeni poti, izginila v temno lesovje pod Mamoljem in gradila.

Na Silvestrovo kurirji TV 3 niso šli na zveze. Podnevi so se pogovarjali, da bodo šli v sosednjo vas Gradišče poslušat radio in voščit ljudem za novo leto. Popoldne je začelo snežiti. Zvečer se je le komandir Zdenko odpravil proti vasi. Ko se je oglasil pri Šteficu, so mu domači povedali, da so Nemci pravkar odšli od hiše in da so spraševali za kurirje. Ko se je približal Gradišču, ga je ustavil rezek »Halt!« Zdenko je odgovoril z rafalom iz brzostrelke in slišal, kako je oni zastokal. Ponoči je ranjeni Nemec umrl v Lectinarjevi hiši.

Zdenko se je vrnil h kurirjem. Še isto noč so se preselili v novi bivak.

Kakih štirinajst dni po tistem so bili kurirji popolnoma odrezani od okoliških naselij. Nemci so namreč zasedli vse okoliške vasi in osamljene domačije, naselili so se tudi pri bližnjem kmetu Šteficu. Takrat je bil komandir Zdenko hvaležen svojima kurirjema, ki sta na svojo pobudo zgradila dober in udoben bivak, pravo leseno kočico, pokrito s slamo. Med to zimsko ofenzivo so kurirji TV 3 navezali stike s Kramarjevo materjo, ki je kar večkrat na dan gonila živino napajat h koritu, od katerega so potem kurirji drseli k svojemu bivaku. Kmalu so se tudi v njeno hišo naselili Nemci. Od njih je izvedela, da pojdejo kmalu na fronto.

Kmalu so kurirji spet vzpostavili zveze. Včasih se je še zgodilo, da so se morali pred javko vrniti, ker so jim Nemci zaprli pot. V tistih dneh jo je skupil kurir Tomaž Avsec-Tomaž, ko je blizu rodne hiše v Račici pri Veliki Štangi padel v zasedo. Z zadnjimi močmi se je privlekel do doma. Njegova mati je poskrbela, da je okrvavljena pošta prišla v roke kurirjem v Jevnici. Sina je zdravila z zdravilnimi zelišči in ta je okreval. Spomladi se je ves srečen vrnil med svoje tovariše. Zaradi posledic pa je kmalu po osvoboditvi umrl.

Devetega januarja je zapustil svoje tovariše kurir Milan Vidic. Kurirji niso vedeli, če se je javil in če jih bo izdal. Izvedeli so, da so ga videli v Litiji.

14. januarja 1945 sta se komandir Zdenko in kurir Tone Dimnik vračala iz Spodnjega Loga, kjer sta odpravila pošto čez Savo. Mir je nenadoma pretrgalo nekaj strellov in tri raznobarvne rakete so poletele proti nebu. Spoznala sta, da mora to biti ravno nad kurirskim bivakom. Skozi vejevje sta zagledala kolono belih po-

stav, ki se je pomikala po robu Mamolja. Vojaki so obkoljevali kurirski bivak

Brez besed sta stekla mimo korita za napajanje, se spustila po vodi in v starem kurirskem taborišču naletela na skupino terencev in jim povedala o hajki. Nekaj minut za tem so zadržali rafali, saj so Nemci naleteli na terence. Ko je Zdenko hitel po potoku navkreber protiv bivaku, je našel prazen tulec rakete. Torej so Nemci odkrili to skrivno pot.

Ni imelo smisla hoditi naprej. Zdenko in Tone sta potem ves dan prežдела v grmovju, čisto blizu kurirske kočice, iz katere se je valil dim. Proti poldnevu sta opazila pri Šteficu dolgo kolono v belo oblečenih vojakov, vmes pa nekaj civilistov. Menila sta, da so ujeli njune tovariše.

V mraku sta se približala popolnoma uničeni kočici. Oba sta jokala, ko sta brskala po pepelu, da bi odkrila truplo tega ali onega tovariša.

Dognala sta, da so se Nemci približali bivaku iz štirih strani. Torej jih je nekdo izdal! Zdenku je bilo žal, da se niso prej kam preselili, tako pa se je čutil krivega.

Dva dni sta tavela v bližini in tako naletela na tovariše. Vsi so bili živi in zdravi, tudi oni so bili močno v skrbeh zanju. Pripovedovali so, da so sedeli okrog ognja, ko je Pavle Bric, brat kurirja Borisa, odšel k potoku po vodo. Naletel je na Nemce, ki pa so bili prav tako presenečeni kot on. Streljali so, a ga niso zadeli. Pač pa je strel preluknjal skodelico, ki je visela na steni barake. V hipu so vsi pograbili orožje in opremo in skočili na plano. Ludvik je z mitraljezom užgal po bližajočih se Nemcih in jih zadržal. Nato so se vsi umaknili v nasprotno smer in kakih sto metrov za taboriščem naleteli na sled druge nemške kolone ter jo ubrali kar po njej. Nemcev niso več srečali, verjetno obroč okrog taborišča še ni bil sklenjen.

Za nemško kolono, ki je presenetila Pavleta, sta nič hudega sluteč prišla Savo in Ivček. Oba sta bila presenečena, tako da sta zbežala vsak na svojo stran. Savo, ki so mu tovariši pravili »brzi Jelen«, jo je srečno odnesel.

Vse se je torej končalo brez žrtev. Kurirjem je bilo hudo, ker jih je izdal njihov nekdanji tovariš. Novembra 1944 je bila zveza s TV 4 v Gabrovki prekinjena. Črnorokci so z nenehnimi patruljami in zasedami onemogočili kurirjem TV 3 prihajati na javko. Komandir Zdenko je poslal kurirja Ivčeta in Dragarjevega Ivana proti Gabrovki, da bi zvezo za vsako ceno vzpostavila, vendar sta se morala zaradi črnorokcev vrniti.

Nekega dne, ko sta šla Ivček in Savo spet na javko v Gabrovko, sta se gredoč ustavila pri Rafelnovih v Potoku, da bi se ogreli. Gospodinja jima je skuhala čaj in opazila, da se bliža nemška kolona. Kurirja sta skočila kar skozi okno, stekla mimo hiše in mlina in dalje po potoku. Nemci so ju videli, za njima streljali in ju začeli iskati. Tekla sta nekaj časa po potoku, nato pa krenila v hrib in se napotila proti postaji. Zmrznjena obleka je kar šklepetala na njima.

Na pustni torek, 13. februarja 1945, so vaščani iz Spodnjega Loga povabili kurirje v vas. Zbrali so se pri kmetu Tinetu Simončiču, da bi se skupaj poveselili ob koncu zime in velike nemške ofenzive na Štajerskem, ki je v januarju s svojim desnim krilom prizadela tudi te kraje ob Savi. Okrog četrte ure zjutraj so kurirji odšli iz vasi in se neopazno vrnili v svoje taborišče. Nekomu pa veselje vaščanov ni šlo v račun. Tako je že ponoči gestapo v Litiji vedel, kaj se dogaja v Spodnjem Logu in takoj zjutraj je v vas vdrlo 60 domobrancev pod vodstvom namestnika šefa litijskega gestapa.

Ta 14. februar je bil usoden. Stražar pri TV 3, kakih 900 metrov nad vasjo pri Trinkhausu, je opazil, da se v vasi nekaj dogaja. Takrat so se že zaslišali usodni streli pri Gračanu, samotni kmetiji nad cesto, ki vodi iz Spodnjega Loga proti Polšniku. Iz hiše je zbežal dvanajstletni fantek, domobranci so streljali za njim in ga ubili. Kurirjem je zavrela kri. Sklenili so maščevati mlado življenje. Poskrili so pošto in drugo opremo ter se odpravili proti vasi. Zasedo so postavili kaih 500 metrov pred vasjo, tik nad cesto, po kateri naj bi se domobranci vrnili v Litijo.

Visoko na jasnem nebu so grmeli zavezniški avioni, ko sta pred zasedo po cesti pripeljala dva lojtrska voza, polna pojočih domobrancev. Zdenku Roterju, komandirju kurirjev, je zastal dih, saj je prvega vozil Tine, drugega pa njegov sin. »Pazite na vozniaka in na konje,« je Zdenko tiho naročil kurirjem.

Ko je bilo hrumenje avionov najglasnejše, je zaropotal Zdenkov mitraljez. Konji so zarezgetali, domobranci in gestapovci pa so hiteli skakati z vozov in bežati proti Savi. Vsa pijana družina je bila tako presenečena, da nihče ni streljal. Na cesti je obležal nek gestapovec in dva domobranca, dva pa sta bila ranjena. Tinetu in njegovemu sinu se ni nič zgodilo, le prestrašila sta se. Tine kar ni mogel razumeti, kako je lahko ostal v takem streljanju nepoškodovan. Šele čez približno deset minut so Nemci začeli streljati s protiavijskimi topovi iz svoje postojanke na Savi.

Zvečer pa je spet tiho drsel čoln preko savskih valov. Dve temni postavi sta tiho smuknili preko železniških tirov. Istočasno sta dva kurirja s kleščami rezala žično oviro na meji na Javor-skem Pilu in nato skozi odprtino odhitela s pošto proti Dolenjski. Kurirske zveze so delovale brezhibno.

Tako je potekalo delo in življenje kurirjev na TV 3 do osvoboditve. Aprila 1945, ko je komandir Zdenko Roter odšel na komando relejnih postaj za šefa obveščevalnega centra, ga je nasledil Branko Pečjak, ki je kurirje 9. maja 1945 pripeljal v osvobodjeno Litijo.

Postaja TV 3 je bila ena najpomembnejših na Dolenjskem, saj je posredovala pošto med vodstvom na Dolenjskem oziroma v Beli krajini, centralo partizanstva, in Štajersko. Delovala je brez prestanka od roške ofenzive leta 1942 do osvoboditve. Komanda relejnih postaj je prav na to postajo pošiljala posebej izbrane in izkušene borce. Njihovo število je od leta 1942 do osvoboditve stalno naraščalo, sorazmerno z rastjo partizanskega gibanja na Štajerskem. Tako se je tudi večal pomen stalnega stika med partizanskim vodstvom in štajerskimi enotami. TV 3 je ves čas delovala v izjemnih okoliščinah: ob nemško-italijanski meji, blizu številnih okupatorjevih postojankah, pri nadzorovani železnici in reki Savi. Več kot tri leta je preko TV 3 in preko TV 2 potekala zveza med partizanskim vodstvom in organizacijo v okupirani Ljubljani. Od jeseni leta 1944 in v letu 1945, ko so ožjo Dolenjsko prepredle postojanke slovenskih domobrancev, je morala TV 3 vzdrževati direktno zvezo s TV 15, saj sta bili vmesni postaji (4 in 16) skoraj povsem onemogočeni. (Tako je marca 1945 padel tudi edini kurir te postaje Ivan Habič-Švabek, ko je po dolgem pohodu od Litije proti Dolenjskim toplicam hotel prekoračiti reko Krko pri Polju.).

Postajo TV 3 so drug za drugim vodili naslednji komandirji: Franc Plankar-Čičko, Anton Prusnik-Gašper, Edi Golc-Švigelj, Franc Kocjančič-Rus, Zdenko Roter-Zdenko in Branko Pečjak-Branko. Zgodovino te postaje pa bil lahko razdelili v naslednja obdobja: od roške ofenzive leta 1942 do spomladi 1943, ko se je postaja uveljavljala, nato od pomladi 1943 do kapitulacije Italije septembra 1943, ko so sistematizirali in ustalili zlasti zvezo s Štajersko in razpredli mreže svojih sodelavcev na obeh straneh meje, nato od kapitulacije Italije do junija 1944, ko je bila postaja v Ivančni gorici oziroma Stični in je bila najobsežnejša in nato od junija 1944 do osvoboditve, ko se je premaknila v okolico Litije. To zadnje obdobje je bilo gotovo najtežje, saj so morali vzdrževati zveze povsem pred nosom blizu postojank v Litiji, na Savi, v Šmartnem pri Litiji drugod. Takrat je porast domobranstva na Do-

lenjskem praktično onemogočil delovanje manjših partizanskih enot, terencev in seveda tudi kurirskih postaj.

Januarja 1945 so Nemci uničili postajo S 3 in tako je bila zveza TV 3 in S 21 edini kanal proti Štajerski. Tudi kadrovski sestav se je spremenil. Od »starih« kurirjev, izpred kapitulacije Italije, sta ostala na postaji le komandir Zdenko Roter in njegov namestnik Vencelj Žurga-Ludvik, ki sta izkušnje prenesla novim kurirjem. Kurirji so izvedli tudi številne borbene akcije, zlasti proti koncu vojne, v okolici Litije, kjer praktično ni bilo drugih partizanskih enot. Za vodstvo so bili dragoceni tudi številni obveščevalni podatki, ki jih je TV 3 zbirala in pošiljala centrali. Prav zato so partizanske brigade uspešno napadle postojanki v Preski in Osredku ter izvedle znamenito akcijo na papirnico v Radečah pri Zidanem mostu.

Na TV 3 so bili naslednji kurirji: Franc Plankar-Čičko, Anton Prusnik-Gašper, Ludvik Mišmaš, Anton Ferlež-Jelen, Karel Grum-Korelček, Albin Barle-Zoran, Franc Kocjančič-Rus, Edi Golc-Švigelj, Alojz Šprogar-Lugi, Vencelj Žurga-Ludvik, Zdenko Roter-Zdenko, Franc Mikuž-Fele, Branko Pečjak-Branko, Anton Dimnik-Tone, Ivan Hojnik-Ivček, Anton Rome-Miha, Stanko Gregorič-Savo, Avgust Bric-Boris, Ivan Bric-Janez, Tomaž Avsec, Viktor Marolt-Viki, Albin Petja-Silvo, Ivan Habič-Švabek, Hinko Poglajen-Hinko, Franc Kokalj-Zvonko in Tomaž Avsec-Tomaž.

Viri: Franc Plankar-Čičko: Odkod vsi ti zviti kurirji?, rokopis. Tone Peršin: Ustanovitev kurirskih stanic, rokopis. Stanko Gregorič-Savo: Bil sem kurir, rokopis. Ludvik Mišmaš: Prve kurirske stanice na Dolenjskem, rokopis. Edvard Golc-Švigelj: Vzpostavljena je prva redna zveza s Štajersko, rokopis. Dr. Zdenko Roter: Poznate kurirja Tineta in tovariše?, rokopis. Kurir 77, brošura, izdana ob odkritju spominskega obeležja na Debečem, uredil dr. Zdenko Roter, izdal Iniciativni odbor maja 1977. leta.

Kurirska postaja TV 3a v Znojilah pri Krki

Decembra 1943 je pravkar ustanovljena komanda relejnih kurirskih zvez Slovenije verjetno na priporočilo komande relejne linije ustanovila v bližini Znojil pri Krki kurirsko postajo TV 3a, da je izboljšala zvezo med vodstvom v Kočevskem Rogu in Štajersko, pa tudi z Ljubljano.

Nova postaja je pozvezovala TV 16 iz Brezove rebri in TV 3 v obmejnem pasu in je bila tako zadnja na zvezi s Štajersko. Za ljubljansko smer je šla zveza od TV 3a na TV 1a, ki je bila nekaj časa na Golem, pozneje pa v Zapotoku.

Za komandirja TV 3a je bil postavljen Jože Hrovat-Gaber, ki je bil v ta namen premeščen s TV 4, kjer je opravljal isto delo. Na postaji so bili najprej samo trije kurirji, poleg komandirja Gabra še Ivan Ogorevc-Sambo, namestnik komandirja, doma iz Verda in Mirko Szobko-Tine iz Cerknice.

V letu 1944 je prišlo na postajo več kurirjev, do ukinitve v jeseni se jih je zvrstilo dvanajst. Takoj v začetku so se nastanili v Zajčevi hiši v Krški vasi pri Znojilah, kjer so ostali skoraj vso zimo 1943/44. Spomladi so se preselili na Žagarjevo domačijo na Muljavi. Takrat pa so postajali domobranci vse bolj aktivni, njihove patrulje so vdirale tudi v vasi okrog Krke. Zato so se kurirji preselili v neko prazno hišico v vasi Gabrovčec, na področju Znojile – Krka. Ker tudi tam niso bili dovolj varni, so se preselili na drugo stran reke Krke, v vas Veliko Globoko, kjer so živeli po raznih hišah, zbirališče in javko so imeli pri Breznikovem mlinu.

Nekaj časa so občasno vzdrževali zvezo tudi s TV 4. Zveza s TV 16 je bila redna in sicer proti Dvoru ob Krki. V prvi polovici leta 1944 so se na zvezo podnevi vozili kar s kolesi po cesti. Ko se je položaj poslabšal, so hodili le še peš in vedno ponoči. Podobno je bilo tudi z zvezama s TV 3 in TV 1a.

Povezani so bili tudi z rajonskim odborom OF Krka, z okrožnim odborom OF Grosuplje – Stična, z vosovsko skupino in z gospodarsko komisijo, ki je skrbela za njihovo preskrbo.

Na to območje so občasno prihajale enote VII. korpusa. Takrat so se vedno povezali z njimi.

Sovražne postojanke so bile v Grosupljem, v Velikih Laščah, Stični in v Šentvidu pri Stični, v vseh istih krajih so se zadrževali tudi domobranci, ki so imeli postojanki tudi v Dobrem polju in v Zdenski vasi. V vasi Krka jih je napadla enota VII. korpusa in jih pregnala. Potem v tej vasi postojanke niso več obnavljali. V bližino Ivančne gorice so prihajale domobranske patrulje iz Šentvida pri Stični, ki so postavljale zasede in močno ovirale kurirje.

Ko sta se avgusta 1944 s kolesom pripeljala v Žužemberk dva kurirja s TV 3a Mirko Szobko-Tine in Matija iz Dragatuša, sta nalletela na domobransko patruljo in oba padla.

Med domobranci je bilo v vseh postojankah več domačinov, ki so bili največkrat vodniki pri zasledovanju, vedeli so tudi za vsa primerna mesta za zasede.

Poleti 1944 sta blizu vasi Gabrovčec padla še dva kurirja, Lojze Jančar iz Laz in Vojko iz Črnomlja, ko sta pri Breznikovem mlinu

čakala na tovariša s TV 3. Ker je deževalo, sta se zatekla v malo utico v bližini. Kurirjev ni bilo, ker zaradi hajke niso mogli na zvezo, prišli pa so domobranci in oba ujeli. Odvedli so ju na rob gozda in ju tolkli s puškinimi kopiti, dokler nista umrla.

Okrožni odbor OF jima je hotel pripraviti dostojen pogreb, toda domobranci so tudi to preprečili.

V vasi Globoko so kurirje nekega dne proti jeseni 1944 napadli, vendar so se vsi pravočasno rešili. Po tem so se preselili v Šmihel pri Žužemberku, kjer so ostali do pozne jeseni, ko so postajo ukinili.

Razmere na področju TV 3a so se proti jeseni 1944 tako poslabšale, da kurirji skoraj niso mogli na zveze in TV 3a ni mogla več vzdržati. Zato je komanda relejne linije ukinila postajo, kurirje pa premestila na druge postaje.

Do ukinitve so se na postaji zvrstili: Jože Hrovat-Gaber, prvi komandir, nasledil ga je Alojz Zupančič-Grča, iz Dobrniča, kurirji pa: Ivan Ogorevc-Sambo, Mirko Szobko iz Cerknice, Franc Ajdišek iz Mokronoga, Ivan Kobe iz Podturna, Vojko iz Črnomlja, Matija iz Dragatuša, Lojze Jančar iz Laz, Lado in Drago.

Viri: Franc Ajdišek, podatke zapisal Lado Lapajne, rokopis.

Kurirska postaja TV 4

Postajo TV 4 je organiziral in postavil Miha T konec oktobra 1942 v dolini pod Selško goro v bližini vasi Sela pri Mirni. Prvi kurirji So bili Jože Hrovat-Gaber iz Krke, Franc Rakar-Jure iz Ljubljane, Albin Barle-Zoran iz Šentjurja na Dolenjskem, Ante iz Zaloga pri Ljubljani, Lojze in Jože Žukovec-Vladimir, ki je postal komandir. Proti koncu novembra se jim je pridružil še Ludvik Mišmaš, ki je do tedaj spremljal Miho T na poti po Dolenjski. Januarja je prišel k njim še Anton Ferlež-Jelen iz Zaloga pri Ljubljani.

Tesar Ante je v jami, ki so jo skopali v breg, zgradil iz tramov in desk lesen bivak — bunker, ki so ga nato skrbno zakrili. V notranjosti je naredil tudi dva pograda, tako da je bilo lahko v njem osem do deset ljudi. Na »gašperčku« so si sami kuhali. V bivak so hodili ponoči po potoku Tihabojščica. V njem so prebivali do srede februarja 1943, ko jih je zasul zemeljski plaz. Kurirji so si za nekaj časa poiskali zavetje kar pod smrekami v bližini zasutega bivaka, med hajkami pa so se začasno pridružili Zapadno-dolenjskemu odredu, ki se je zadrževal v okolici Tihaboja.

Konec februarja 1943 je član centralne tehnike KPS Tone Marinček-Bregar postavil komandirja Jožeta Žukovca-Vladimira za kontrolorja dolenjskih relejnih kurirskih postaj. Novi komandir na TV 4 je postal Jože Hrovat-Gaber. Ludvik Mišmaš je bil premješčen v tehniko Urška, ki se je takrat iz območja Stične preselila v Kočevski Rog.

Aprila je kontrolor Žukovec naročil kurirjem TV 4, da zapustijo odred. V Blatnem klanecu so si zgradili nov bivač, kjer so se zažrevali do italijanske kapitulacije.

Od ustanovitve do preselitve iz Selške grape v Blatni klanec je TV 4 vzdrževala zvezo s TV 3, ki je taborila v neposredni bližini nemške meje pod Debečem, v dolini potoka Bukovica, in s TV 5 v Radulji za Hmeljnikom. V začetku so pošto enkrat tedensko direktno prenašali do sosednje postaje. Zaradi dolgih poti so se nato domenili za javke, najprej s TV 3, kasneje pa še s TV 5. Pot proti TV 3 je vodila običajno preko Zagorice ali Cirknika na Kriško reber in naprej mimo Čateža, Sevana, Mišjega dola, Debelega hriba, poleg Sobrač v dolino Bukovice, kjer je bila nekaj časa TV 3. Zaradi domobranskih zased, ki so jih najraje postavljali v Sobračah, pred Bukovico in na gozdnem prelazu med Sobračami in Bukovico, so poti večkrat menjali. Včasih so naleteli na zasede tudi na Debelem hribu, v Mačjem dolu in na Dolgi njivi. V najtežjih razmerah, konec leta 1942, je bila najvarnejša pot po dolini Bukovice, neposredno ob postojanki v Temenici, mimo Španovega posestva (domobranske postojanke), ob potoku Temenici do Šentjurja, nato poleg Žubine, Mačjega dola, Dolge njive, Razbora do Čateža in naprej po že omenjeni smeri. Javke so kurirji večkrat menjali, kurirji s TV 4 in TV 3 so se največkrat srečavali na Dolgi njivi pri Zidarjevih ali pri Piškurjevih ali v gozdu nad vasjo.

Kurirjem so zelo pomagali obveščevalci po vaseh, ki so jih obvarovali mnogih nevarnosti. Najpomembnejše obveščevalne točke so bile pri družinah Gregorin v Gorenji vasi, pri Ladu na Vrhovem, pri Ševnici, pri Levičnikovi materi v Zagorici, Ravnikarjevih v Čatežu, Zidarjevih in Piškurjevih na Dolgi njivi in Markovičevih v Mačjem dolu.

Pot na TV 5 jih je vodila mimo Gorenje vasi, pri Zabrdju čez cesto in železniško progo Mirna – Trebnje, nato preko Praprotnice, Stare gore, Blatnega klanca in Drnuške vasi do postaje, ki je taborila v dobro skritem bunkerju na območju Radulje. Največkrat so z obeh postaj izmenoma nosili pošto po celi relaciji, ker niso mogli vse poti opraviti ponoči. Le območje zahodno od ceste Mirna – Trebnje je bilo vedno nevarno. Poleg omenjenih

zvez so kurirji v tem obdobju dostavljali pošto in literaturo tudi političnemu vodstvu trebanjskega okraja in štabom brigad, ki so bile v bližini.

Omenjeno je bilo, da se je aprila 1943 TV 4 naselila v Blatnem klanecu, kjer so si v skritem grabnu potoka Radulje zgradili barako, ki jim je služila do italijanske kapitulacije.

Tesarja Anteja so že prej poslali po nalogu centralne tehnike v Kočevski Rog, da bi gradil konspirativne objekte za partizanske potrebe. Anton Šepic-Kuzma, borec v Gubčevi brigadi, sicer pa domačin iz Stare gore, je bil ob neki priliki ranjen. Po okrevanju so ga kot dobrega poznavalca področja dodelili postaji TV 4 za kurirja.

TV 4 je tudi po preselitvi redno dvakrat tedensko vzdrževala zvezo s kurirji TV 4. Hodili so iz Blatnega klanca preko Gradišča, mimo Gomile, Račjega Sela, Igljenika in Roj na Dolgo njivo do javke. Zaradi večje varnosti so tudi to smer večkrat spreminjali. Zveza s TV 5 pa je bila kmalu po preselitvi opuščena, le občasno so vzpostavili stike za potrebe novomeškega okrožja in tehnike, ki je delovala na območju Hmeljnika. Istočasno pa so vzpostavili zvezo s TV 16 na območju Brezove rebri. Na to javko so hodili dvakrat tedensko preko Gradišča, Dolenje Nemške vasi in preko dobro zavarovane železniške proge in ceste Trebnje – Novo mesto, mimo Podboršta, Šmavera in Globodola na Brezovo reber. Do postaje so šli le, če je bila zveza prej prekinjena, sicer pa so se srečavali na javki med Podborštom in Ponikvami.

Ob italijanski kapitulaciji so TV 4 preselili v Trebnje, kjer so se kurirji nastanili v hiši trgovca Grozdeka, na Rimski 8. Ker so se tudi sosednje postaje preselile v mesta in večja naselja, je bilo vzdrževanje zvez poenostavljeno in dosti lažje. TV 3 se je preselila v Ivančno gorico, TV 16 v Dvor pri Žužemberku, TV 5 v Novo mesto. TV 4 so se pridružili še štirje kurirji: Lojze Kotar, Stane Naglič, Franc Špelič-Jurče in Julij Marentič. Na javke so se takrat vozili kar s kolesi ali vozovi. Kljub občutku svobode pa so se dobro pripravili na prihod Nemcev.

Ob začetku nemške ofenzive so kurirji TV 4 20. oktobra 1943 zapustili Trebnje in se napotili na staro lokacijo v Blatni klanec, kjer so se skrivali v neki grapi južno od Debenca, po umiku nemške vojske pa so se vrnili v svojo barako. Kmalu za tem so se preselili v Kaferletovo zidanico na Gradišču. Že pred tem so vzpostavili zvezo s TV 3, javko so imeli nekaj časa na Dolgi njivi, kasneje pa so se največkrat sestali v Šentlovrencu ali Velikem

Gabru. Za kak mesec je bila ponovno vzpostavljena tudi zveza s TV 5, javko so imeli v gozdu blizu Češnjic ali pa pri vasi Brezje. Po mesecu dni se je TV 5 zaradi vzdrževanja nove zveze preko TV 5a in S 5 na Štajersko premaknila na območje Debenca. Takrat so vzpostavili tudi zvezo s TV 16 na Jami pri Dvoru.

Zadnje dni decembra 1943 sta bila dodeljena na TV 4 borca Gubčeve brigade, Jože Starič-Jožko iz Mirne peči in Franc Drganc iz Češče vasi pri Novem mestu. Na postaji so takrat organizirali partijsko celico, ki je štela 5 članov in je bila povezana s okrajnim komitejem KPS Trebnje. Pri ustanovitvi le-te je bil prisoten tudi tedanji sekretar komiteja Vekoslav Perpar-Vrbinc.

V začetku februarja 1944 so se kurirji TV 4 po nalogu komande relejnih postaj preselili na Lisec pri Dobrniču, da bi izboljšali zvezo od centralne kurirske postaje TV 15 proti Ljubljani in proti Štajerski. Linija naj bi torej potekala preko Sela Šumberka proti

Trije kurirji s TV 4: Albin Barle-Zoran, Anton Šepic-Kuzma in Anton Ferlež-Jelen. Slikano v Stari gori nad Mirno aprila 1943

TV 3 nad Stično in TV 3a blizu Krke. Z druge strani je šla linija proti TV 16 na Ajdovec in TV 5, ki se je malo pred tem preselila na Debenec, in preko TV 5a na Štajersko. Kmalu se je izkazalo, da na tem območju ne morejo ostati. O tem so obvestili komando relejnih postaj Slovenije in se čez kak teden dni preselili na Repče. Ko so bili še na Liscu, se jim je pridružil Alojz Jarc-Krže, domačin iz Vrbovca pri Dobrniču, Franc Drganc iz Češče vasi pa je odšel za aktivista na teren. Kak mesec pozneje ga je nekdo blizu doma izdal in domobranci so ga ubili.

V Repčah so se kurirji naselili na domačiji Lazarjevih, v prazni hiši imenovani »haus«. Lazarjevi in drugi vaščani so jih lepo sprejeli, še posebej so jim pomagali Lazarjevi, Mikčevi in Tramševi. Najbolj prizadevna je bila mladinska aktivistka Cirila Smolič, po domače Mikčeva, ki je preko svojih zvez dobivala informacije o vsem, kar se je dogajalo na terenu. Na tistem območju so bile zlasti nevarne nemške, domobranske patrulje in skupine črne roke.

Jože Udovič-Lužarjev iz Repč, član Črne roke, je po vojni pripovedoval, da se je njegova enota namenila napasti kurirje. Imeli so že vse podatke o njih, vendar do napada ni prišlo, ker so se črnorokci bali, da se bodo partizani maščevali nad njihovimi domačijami.

Iz Repč so kurirji hodili na javko v Podboršt pri Ponikvah, kjer so se sestajali dvakrat tedensko s kurirji TV 5, s TV 3 in TV 16 pa so imeli zvezo trikrat tedensko. S kurirji nad Stično so imeli javko v Žlajpahovi gostilni v Šentlovrencu, včasih pa tudi v Mačjem dolu, na Medvedjeku in Velikem Gabru, s kurirji TV 16 pa na Ostrem vrhu, pri Rdečem Kalu.

Sredi marca 1944 se je TV 4 preselila v bivšo občinsko hišo v Dobrniču, ko so brigade osvobodile ta del Dolenjske. Vendar se kurirji v Dobrniču niso dobro počutili, čeprav so jih domačini še kar dobro sprejeli. Bilo pa je med njimi precej takih, ki so imeli svoje pri domobrancih in so bili sovražni do vseh partizanov. Resnično so jim pomagali Grandovčevi iz Preske, Smoličevi in Kočevarjeva mati, ki je imela sinove v partizanih in so jo domobranci sredi leta 1944 zverinsko umorili. Tudi med bivanjem v Dobrniču so vzdrževali zveze kakor prej, le TV 16 se je preselila v Jamo pri Dvoru, tako da so kurirji hodili na javko s to postajo čez Dobravo in Mačji hrib.

Albin Barle-Zoran se spominja, da je na cvetno nedeljo 26. marca 1944 okoli poldneva letela proti jugu velika formacija zavezniških bombnikov. V zračni bitki med zavezniškimi in nemški-

mi lovci je bil sestreljen nemški avion in dva letalca sta se spustila s padali. Pilot, ki je padel v gozd pri Železnem, je bil ranjen v nogo, drugi pa, nepoškodovan, je odvisel v buvki nad vasjo Preska. Tone Šepic in Zoran sta ga najprej osvobodila, nato pa razorožila in predala VDV v Dobrniču.

Po nasvetu aktivista Stanka Lavriha so poiskali nov prostor za taborišče v bližnjem Šahovcu, kamor so se preselili prve dni aprila. Proti koncu marca 1944 sta jih zapustila Stane Naglič in Albin Barle-Zoran, ki sta odšla na Štajersko.

Sredi aprila so iz Novega mesta, iz ljubljanske smeri in iz Rače nemške in domobranske enote prodrle na območje Mirne peči, Trebnjega, Dobrniča, Žužemberka in Ajdovca ter se bojevali do sredine maja.

Položaj po ofenzivi je opisal sekretar okrožnega komiteja. Med drugim piše, da se je položaj v teh krajih močno poslabšal. Ljudstvo je zgrabila panika, z njim vred skoraj vse politične aktiviste. V aprilu je sovražnik ogrožal skoraj celotno okrožje. Večkrat so vdrl v šmarješki, mirenški, trebelniški in trebanjski okraj. Člani okrajnih odborov so se zatekli v gozdove, kjer so jih zasledovali in napadali domobranci, ki so hajkali tudi po gozdovih, zlasti v trebanjskem okraju (Blatni klanec) ter po Brezovi rebri, Ajdovcu in Lipovcu.

Ta čas, ki so ga prebili v Šahovcu in okoliških gozdovih, je bil za TV 4 najtežji, saj je sovražnik poleg klasičnih oblik uporabljal tudi partizanski način bojevanja.

Tako so kurirji na svojih poteh doživljali razna presenečenja. Ko sta neke noči prišla na javko pod neki kozolec v Mačjem dolu Jože Starič-Jožko in Tone Tomažek in čakala na zvezo s TV 3, sta nenadoma opazila, da je kozolec obkolila skupina neznancev. Ugotovila sta, da so črnorokci. Potiho so se pogovarjali, kako bodo to pot kurirje dobili žive v roke. Zato sta se bala, da bosta kurirja s TV 3 res prišla in ju bodo ujeli. Vendar pa ju na srečo ni bilo in ob enih ponoči so črnorokci odšli. Kurirja s TV 3 pa sta jih opazila že ob prihodu in sta skrita v bližini počakala, da so odšli.

O drugem presenečenju je pripovedoval Jože Starič. Z aktivisti so nekoč prenočili na Ostrem vrhu. Zgodaj zjutraj so zakurili ogenj, da bi se posušili, ker jih je ponoči zmočil dež. Sedeli so okrog ognja, ko je Starič opazil, da stoji za bližnjo bukvijo človek v nemški uniformi. Pograbili so orožje, človek za bukvijo pa je začel kričati, da ni nemški vojak temveč »ruski tovariš«. Bil je eden od ruskih ujetnikov, ki so jih Nemci uvrstili v bojne enote. Po zas-

lišanju je bil poslan v operativno enoto, kjer je bil dober borec. Malo pred koncem vojne je v nekem boju padel.

Sredi maja so enote VII. korpusa pregnale sovražnika in ponovno osvobodile te kraje. Vendar so tudi kasneje Nemci in domobranci še večkrat vdrli na to območje, tako da so močno oteževali vzdrževanje zveze na območju TV 16, TV 3a, TV 4, TV 5 in TV 3. Ob takem napadu so nekega dne kurirji morali zapustiti Šahovec in skupaj z aktivisti okrajnega odbora OF Dobrnič oditi v gozdove Ostrega vrha nad Rdečim Kalom, kjer pa so ostali le nekaj dni, nato so se vrnili v Šahovec.

Vaščani Šahovca so vsestransko skrbeli za kurirje in sploh za vse partizane. Še posebno so bili aktivni Stanko Lavriha, po domače Rudlov iz Dolenjih Vrhov, Justina Zupančič, Vincencija Logar, Ana Novak, Anica in Pavla Kovač ter Ana Pekolj, ki je bila prava partizanska mati.

Zaradi domobranskih vpadov, zlasti znane Krničarjeve skupine iz Rdečega Kala, so morali večkrat oditi iz vasi. 2. julija 1944 je bil ob napadu težko ranjen v levo nogo Jože Starič, ki so ga nato preko Bele krajine poslali na zdravljenje v Italijo, od koder se je vrnil pred osvoboditvijo s Prekomorsko brigado. Tri tedne zatem je bil pri Dobrniču ranjen v glavo Anton Šepic-Kuzma, ki so ga tudi poslali v Italijo. Manjša domobranska patrulja je prišla v Dobrnič preoblečena v partizanske uniforme. Šepic je to zadnji hip spregledal in komaj ušel.

Komandir TV 4 Franc Rakar-Jure je bil julija poslan za tri tedne na tečaj v Belo krajino, po vrnitvi pa je bil v začetku avgusta premeščen za komandirja na TV 13. Na TV 4 je prevzel njegovo delo Alojz Škraba-Silni iz Iške vasi, prej kurir na TV 1a, še prej pa na TV 1 na Krimu.

Že prej, spomladi 1944, je bilo več kurirjev premeščenih. Sredi aprila je s TV 16 premeščen na TV 4 Štefan Iskra, takoj za njim še Anton Tomažek. V juniju sta bila sprejeta na TV 4 Kržetov mlajši brat Bernard Jarc in Rezika Janežič, ki jim je kuhala. Avgusta je prišel na postajo Franc Glavan, v oktobru pa še dva novince iz Štajerske. Lojze Kotar je bil v prvi polovici aprila premeščen na postajo TV 2.

V jeseni 1944 je postajal položaj za kurirje vse težji. Zaradi domobrancev so se morali pogosto seliti. Okoli Dobrniča so bile skoraj vsak dan hajke, sovražniki so se znašali nad prebivalstvom. Ko je nekoč Stanko Lavriha obvestil kurirje, da so domobranci na Gorenjem ter Dolenjem vrhu in na Rdečem Kalu, so se ti umaknili v bunker nad Šahovcem. Pridružila so se jim dekleta iz

Šahovca in terenec Jože Jaklič-Bingo, ki pa je že naslednji dan pobegnil k domobrancem. Zato so spet zapustili taborišče in se začasno prestavili na Svetinje pri Dobrniču, majhno vas s tremi domačijami, kjer so dobili zatočišče pri Krivčevih. Kmalu pa jih je nekdo izdal in v spopadu je padel komandir Alojz Škraba-Silni, ujeli pa so Štefana Iskro in pa nekega novince iz Trbovelj.

Oba so odpeljali v postojanko v Mirno peč. Nekaj časa so ju imeli zaprta, kasneje pa so ju zaposlili kod delavca in tako sta šla nekega dne v februarju sekat drva v Kačjo Rid. Izkoristila sta stražarjevo nebudnost in pobegnila. Javila sta se na TV 15, ker je bila TV 4 že takrat ukinjena.

Po smrti Alojza Škrabe je bil za komandirja postaje imenovan Branko Pečjak, prej na TV 5a. Kurirji so se tedaj nekaj časa zadrževali na domačiji Vinka Kastelica na Rdečem Kalu. 24. oktobra so se ponovno vrnili v Šahovec, v Pelezovo hišo, kjer pa so jih 29. oktobra nemški policisti in domobranci popolnoma razbili. Ubili so namestnika komandirja Franca Špeliča-Jurčeta iz Korit pri Dobrniču, kurirko — kuharico Reziko Janežič so ujeli, jo odpeljali na sredo vasi in jo tam zverinsko ubili. Ujeli so še tri kurirje, Franca Glavana in pa dva novince, ki sta malo pred tem prišla na postajo. Domobranci so jih hoteli takoj pobiti, toda po prigovoru nemškega oficirja so jih odpeljali v novomeške zapore.

Zaradi hudih žrtev in nevzdržnega položaja je komanda relejnih postaj Slovenije TV 4 ukinila, kurirje pa porazdelila na druge postaje.

Od novembra 1944 do osvoboditve je šla linija direktno od TV 16 na TV 3 na Mamolju ter na TV 5, ki je imela svojo bazo na Debencu in njegovi okolici.

Na TV 4 so bili komandirji: Jože Žukovec-Vladimir, Jože Hrvat-Gaber, Franc Rakar-Jure, Alojz Škraba-Silni in Branko Pečjak.

Kurirji so bili: Anton Ferlež-Jelen, Albin Barle-Zoran, Ludvik Mišmaš, Ante iz Zaloga pri Ljubljani, Anton Šepic-Kuzma, Alojz Kotar, Stane Naglič, Julij Marentič, Jože Starič-Jožko, Franc Drganc, Alojz in Gabrijel Jarc, Štefan Iskra, Anton Tomažek, Stane Smolič, Franc Špelič-Jurče, Franc Glavan, Martin Zupančič ter trije neimenovani Trboveljčani. Kuharica je bila Rezika Janežič.

Viri: Franc Rakar-Jure: Spomini na TV 4, Jože Starič-Jožko: Delo in življenje na TV 4; Branko Pečjak: Dogodki na TV 4 poleti 1944. Zoran Hudales: Občina Trebnje v NOB; Alojz Jarc-Krže: O dogodkih na TV 4. Albin Barle-Zoran: Kurirska postaja TV 4.

Kurirska postaja TV 5 nad Hmeljnikom pri Novem mestu

Tudi ta je bila med prvimi, ki jih je v oktobru 1942 ustanovil šef centralne tehnike Miha T, in je bila vključena v dolensko relejno linijo. Ustanovljena je bila predvsem za povezavo med TV 4 pri Selah, TV 16 pri Goriški vasi blizu Mirne peči in TV 6 v Gorjancih.

Prvi kurirji na TV 5 so bili brata Ivan in Jože Blatnik iz Lakenc, Vinko Kulovec in Anton Petrič-Ildn, ki je bil imenovan za komandirja, Kulovec pa je postal njegov namestnik.

Prvo taborišče so si uredili v gozdu doline Radulje, severno od gradu Hmeljnik, kjer so ostali do maja 1943, ko so vzdrževali zvezo samo s TV 4 in TV 16, medtem ko je bila tista s TV 6 že pozimi ukinjena. Od maja do italijanske kapitulacije pa so se zadrževali v gozdu Lukovnik blizu Čužne vasi.

Pozimi sta bila dodeljena na TV 5 Tone iz okolice Trebelnega in neki Tone, ki ga je marca 1943 v bližini Čužne vasi ubila skupina plavogardistov. Marca istega leta se jim je pridružil Vinko Ržen iz Tevč, aprila pa še Tone Dragar-Tone iz Vevč, ki je padel na Štajerskem, Julij Tratar-Jule iz Lakenc, ki je bil na postaji do oktobra in je padel kod intendant bataljona, Jože Novak-Lev iz Šmihela pri Žužemberku in neki Karel, delavec iz Zgornjega Kašlja pri Ljubljani. Zadnja dva in Ržen so ostali na TV 5 do osvoboditve. V začetku so vzpostavljali zveze dvakrat tedensko, v letu 1943 pa vsak drugi dan, oziroma noč. Javko s kurirji TV 4 so imeli na robu gozda v bližini Hrastarjeve domačije na Blatnem Klancu, s kurirji s TV 16 pri Ančki na Kalu pri Mirni peči.

Vas Kal je v celoti pomagala partizanom. Čeprav je bila oddaljena od glavne ceste in železnice Ljubljana – Novo mesto komaj kakih 500 metrov, so se v njej partizani oglašali ponoči ob katerikoli uri in dobivali različne podatke o sovražniku.

Ekspresno pošto so takoj prenesli dalje. Če tedaj med hajko niso mogli do sosednje postaje, so puščali pošto v škatli, skrito blizu javke.

Do pomladi 1943 so kurirji TV 5 prebivali v skritem bivaku, po preselitvi v gozd Lukovnik pri Čužni vasi pa so si uredili zasilno bivališče pod veliko cerado.

V neposredni bližini TV 5 v Radulji je delovala pod vodstvom Nestla Žganka okrožna tehnika Novo mesto, od katere so prenašali veliko literature. V bližini se je zadrževalo tudi vodstvo novomeškega okrožja od Hmeljnika, Stare gore, Trške gore do Šmarjete.

Po kapitulaciji Italije se je TV 5 preselila v Šmarjeto, kjer pa ni ostala dolgo, ker se je po nalogu komande relejnih postaj preselila v Novo mesto, od koder je vzdrževala zvezo s TV 4 in TV 15, v glavnem s kolesi in podnevi.

Po nemškem vdoru v Novo mesto so se umaknili na Brezovo reber, prav tako kod TV 16, ki je imela še nekaj hrane, saj je med ofenzivo ni bilo mogoče dobiti.

Po ofenzivi so se postaje vrnile na svoja stara mesta. Tako tudi TV 5, ki je takoj vzpostavila stare zveze iz svoje baze v bližini Čučne vasi.

S hrano so se na TV 5 oskrbovali deloma pri kmetih, deloma pri intendancah operativnih enot, če so se zadrževale v bližini, tako kot pozimi 1942–43 Gubčeva brigada in Vzhodnodolenjski odred. Včasih so ob pomoči terenskih aktivistov zaplenili živila pri kakem bogatejšem kmetu, ki je imel sinove pri domobrancih.

Na postaji so imeli večkrat politične ure, na katerih so predavali aktivisti in komisar relejne linije, če se je na svojem potovanju po liniji pri njih zadržal za dan ali dva. Na posebnih študijskih urah pa so se seznanjali z marksizmom.

Februarja 1944 se je TV 5 preselila na področje Debenca pri Mirni, v Blatni Klanec, od koder je vzdrževala zvezo s TV 4 in TV 5a pri Radečah (zveza s Štajersko).

Pozimi 1944–45 je zapadlo veliko snega, zato so zveze s težavami vzdrževali. Marca 1945 je ob nekem nenadnem srečanju z domobransko patruljo padel Emil Erman iz okolice Šentruperta, ranjen pa je bil Franc Florjančič, Taborski Karl pa si je na begu izvinil nogo.

Spomladi 1945 so bile operativne enote odpoklicane v Belo krajino, z njimi so odšli tudi aktivisti, ostali so le kurirji. Ko je prišel jurišni bataljon XVIII. divizije na TV 5, da bi jih kurirji vodili do TV 3, so ti povedali, da je zveza že nekaj dni prekinjena, ker so vse območje zasedli sovražniki. Bataljon je nato sam krenil do TV 3, od koder je potem spremljal skupino štajerskih aktivistov na poti v Belo krajino. Tja so potovali tudi kurirji TV 5, ki so se nato skupaj s komando relejnih postaj ob osvoboditvi vračali preko Čabra, Ribnice, Turjaka in Lavrice v Ljubljano, kjer so jih vključili v II. bataljon divizije KNOJ.

Na TV 5 so delovali: Anton Petrič-Ildn, prvi komandir, Vinko Ržen, drugi komandir, Vinko Kulovec, tretji komandir, in kurirji: Jože Blatnik, Tone, Franc, Jerman, Tone Dragar, Julij Tratar, Jože

Eržen, Franc Florjančič, Emil Erman, Taborski Karl in Taborski Pavel.

Viri: Tone Petrič-Ildn: Spomini o delovanju TV 5, rokopis. Vinko Ržen: Poročilo o TV 5, rokopis, Taborski Pavel: Bil sem na TV 5 kurir, rokopis.

Kurirska postaja 5a pri Radečah

Ker je bila zveza s Štajersko preko TV 3, S 3 in S 29 že spomladi 1944 močno obremenjena, je komanda relejnih postaj Slovenije želela vzpostaviti vzhodnejše še eno. Inštruktor Edi Golc-Švigelj je dobil nalogo, da jo nekje pri Radečah vzpostavi. Povezana naj bi bila s TV 5 in s Kozjanskim. Švigelj je tako ustanovil novo postajo TV 5a v gozdu na hribu Jatna, med vasmi Osrednek, Jagnjenica in Žebnik. Za komandirja je bil imenovan Branko Pečjak, prej kurir na TV 3, za namestnika pa Lojze Kovačič-Kovač. Ko sta oba potovala od TV 5 proti novi postaji, sta šla mimo vasi Seničica, Vodice in mimo Rudne vasi do Žebnika, kjer sta se ustavila pri malem kmetu Francu Troštu; tu sta se jima pridružila še Stanko Lotrič in Marjan Vrankar iz Radeč. Tako so bili za novo postajo že štirje. Pri Troštovih so dobili tudi lonec za kuho.

TV 5a je spadala v tako imenovan izseljeniški pas, od koder so nacisti že leta 1941 izgnali pretežno večino slovenskega prebivalstva. Na vsem področju med Šentjanžem do Šentjurja pod Kumom je ostalo le še kakih 15 družin, večinom železničarjev in delavcev v papirnici. Na izpraznjene domačije so naselili Kočevske Nemce, ki so bili hudi sovražniki partizanov.

Ko je bila TV 5a postavljena, je Švigelj vzpostavil zvezo s S 5 onstran Save pod Lisco. Ko je prišel na štajersko stran, se je na S 5 srečal s Henrikom Ribičem-Mukom, ki je kot politični komisar nadzoroval kurirske postaje takratne zasavske linije. Iz Zasavja sta nato skupaj odpotovala na Dolenjsko, na sedež komande relejnih postaj Slovenije.

TV 5a se je na področju Jatne zadrževala do osvoboditve, največ blizu vasi Osrednek in Kladje. Do zime so kurirji prebivali v šotorih.

Postaja je delovala na zelo nadzorovanem območju, obkroženem s tremi močnimi nemškimi postojankami. Najmočnejša je bila v Radečah, ki je imela oddelek policije tudi na Njivicah, druga v Šentjanžu in tretja na Svibnem. Domobranci so imeli močni po-

stojanki v Šentrupertu in v Tržišču na Dolenjskem, nevarni pa so bili tudi že omenjeni Kočevarji in Bukovinski Nemci.

Na javke so hodili vsak drugi dan. Na Vrhovo s kurirji S 5, mimogrede so se oglašali pri zanesljivih obveščevalkah Dragici Šuligoj, ki je imela hišo tik ob Savi, in pri Anici Golobič. Pozneje so pri Šuligojevi izmenjavali tudi pošto. Javko s kurirji TV 5 so imeli v vasi Hom blizu Šentruperta.

Da ne bi preveč obremenjevali redkih slovenskih domačij, so za hrano skrbeli sami. Tako so že kmalu po ustanovitvi hoteli zaseči živila nekemu Kočevarju v Budni vasi. Ta pa je že pred njihovim prihodom zbežal v postojanko v Radečah. Kurirji niso mogli nikoli ugotoviti, kako je vedel, kaj nameravajo. Dobro so se založili z mastjo, svinjskim mesom in drugimi dobrotami. Pozabili niso niti na lonce in druge kuharske pripomočke. Stane Lotrič, mesar po poklicu, je šel še v hlev in pripeljal vola, ki je nato vse nesel do taborišča. Naslednji dan so ga zaklali in meso razdelili med družine, s katerimi so že sodelovali.

Štirje kurirji so bili za redno delo premalo. Pečjak se je dogovoril z nekaterimi domačini, tako so se jim pridružili Troštov Mirko-Janko, Peter Rossi-Peter in Stanko Babič-Krpan iz Zagorja, kmalu za njimi še Zdravko Jan-Brdavs. Iz nemške vojske je desertiral Janez Tovornik-Janez in prišel na postajo s polno vojaško opremo. H kurirjem sta prišli še Marija Kramžar in Minka Dornik, ki sta kuhali in gospodinjili.

Nekega dne so se odločili, da bodo izpraznili trgovino Hinka Baua v Jagnjenici. Komandir Pečjak je odšel s šestimi kurirji v dolino. Gredoč je dobil obvestila, da je šla nemška patrulja iz Jagnjenice v Radeče ob devetih zvečer in da se bo vrnila šele okrog polnoči. »Dovolj časa, da nabašemo nahrbtnike,« je pomislil Pečjak. Ker je hotel v vasi narediti vtis, da jih je cela četa, je glasno komandiral: »Prvi vod v засedo proti Radečam, tretji vod na križišče ceste Svibno-Podšentjur, drugi vod pa v trgovino.« V resnici pa sta šla v засedo proti Radečam dva kurirja. Ko si je Pečjakov spremljevalec nabasal nahrbtnik, je zamenjal tistega na straži. Tako so se v trgovini zvrstili vsi in trgovec je mislil, da je zunaj polno partizanov.

Za odvzeto blago je komandir izdal trgovcu potrdilo, prav tako tudi za denar, ki so ga vzeli. Vse so mu kasneje Nemci povrnil. Pečjakovo zanimanje je vzbudila pomočnica Silva Trink iz Radeč. Med rekvizicijo mu je pridno pomagala, zanimalo jo je, če bodo še prišli in povedala, da bi jim rada pomagala. Dogovorila sta se za sestanek. Ko sta se čez nekaj dni sestala, mu je pove-

Kurirji TV 5a pri Radečah

dala, da so bili njeni starši izgnani v Nemčijo, ona pa je kot mladoletno dekle morala v uk v trgovino. Bila je že povezana s partizani na Kozjanskem, a rada bi našla nove zveze.

Od takrat je bila Silva v stalnem stiku s kurirji na TV 5a. Postala je njihova nepogrešljiva sodelavka in skrbna obveščevalka, za pomoč je pridobila še: Elo Svet, Mihelco in Minko Dornik, Angelco Trošt, Marijo Kramžar, Anico Golobič in še nekatere druge.

Dekleta so jim priskrbeli obleko, obutev, cigarete, radio aparat na baterije, pisalni stroj, foto aparate in žepne svetilke.

Podatke so dobivali tudi pri očetu Janu in njegovemu sinu Oskarju iz Osredka, Anici in Tonetu Golobiču ter Dragici Šuligoj. Vsi so bili doma iz Vrhovega.

Kurirji so se pogosto oglašali pri Troštovih v Lešah, Štembalovih v Gabrski gori, pri Pečnični Ančki na Kalu, pri Jančku na

Brunku, Kramžarju, Poboljšaju, Knezu in pri mlinarju v Žebniku, Brvarju v Kotah, Starini v Svibnem, Zahrastniku v Svibnem, Lipcu v Žebniku, Jelenčiču v Kotah, Poharju in pri Jurčkovih v Močilnem, v Jagnjenici pa pri Ježevi materi, čevljarju Firerjevem Jaku in krojaču Petavarju, pri Hvaležu in še pri nekaterih .

Od ustanovitve TV 5a pa do osvoboditve je bilo na njej vsega 17 kurirjev, od tega jih je sedem padlo. Prvi Mirko Trošt-Janko, doma iz Osredka pri Radečah. Ko je bil s svojimi tovariši na prehrambeni akciji, je stražil ob cesti za Radeče. Presenetila ga je nemška patrulja, ki jo je spustil preblizu. Čeprav je imel brzostrelko, si ni mogel pomagati, saj najbrž z njo niti ravnati ni znal. Nek Nemec ga je ustrelil s pištolo.

Emil Strnad, doma iz Brunka nad Radečami, sin Dolfe Črnc iz Trnja nad Radečami sta postala žrtvi domobrancev. Med kurirsko potjo sta se z Janezom Tovornikom ustavila v logarski koči pod vasjo Svinjsko blizu Šentruperta na Dolenjskem. Zaspali so in tako so jih našli. Tovornik je ranjen ušel, Dolfeta in Emila so strahotno mučili, celo nohte so jima trgali z rok in nog in ju šele nato ubili. Našel ju je komandir Branko Pečjak, ki je prišel na zvezo s TV 3. Vsa ožgana sta ležala poleg ostankov požgane koč.

Decembra 1944 so Nemci ujeli Petra Rossija iz Žebnika in Slavka Babiča iz Zagorja ob Savi, ki sta bila med sto talci 12. februarja 1945 obešena na Frankolovem.

13. maja 1945 so četniki v Jagnjenici ujeli še Pepija Zavrla iz Jevnice in Štefana Rusa iz Metlike. Naslednji dan so ju našli domačini, ustreljena in s prerezanima vratovoma.

Ob kapitulaciji Nemčije so tuči kurirji razoroževali sovražne enote. Po dolini Save in proti Rimskim toplicam so se tiste dni valile velike množice vojaštva. Nemcev, četnikov, ustašev in drugih. Kurirji TV 5a so razorožili nemško posadko v Svibnem. Kmalu zatem so dobili sporočilo, da gre po cesti proti Jagnjenici neka večja skupina vojakov. Gregorič, Rus in Zavrl so se jim podali naproti, da bi tudi tem pobrali orožje. Na ovislni cesti so se nenadoma znašli pred večjo skupino kakih dvajsetih oborožencev, ustašev, četnikov in Nemcev. Za njimi se je valila dolga kolona. Vsi so bili oboroženi z avtomati, mitraljezi in brzostrelkami.

Ko so kurirji ustavili predhodnico in zapovedali, da morajo položiti orožje, so ti kakor zverine planili nanje. Rusa in Zavrla so že imeli na tleh, Gregoriča pa je nek velik in močan ustaš pograbil, ga dvignil v zrak, nato pa treščil na tla. Vsem trem so pobrali orožje. Gregorič je stal ob robu ceste, neki Nemec je imel vanj uperjeno puško. Gregorič ga je začel spraševati, kod gredo, če so

utrjeni itd. Pri tem ga je nepremično gledal v oči ter se počasi, po nekaj centimetrov odmikal od njega. Naenkrat pa, kot bi ga eksplozija vrgla v zrak, se je Gregorič vrgel preko grmovja v rečico Sopotu in nato bežal, kolikor so zmogle njegove moči. Rafali so treskali okrog njega, vendar je Gregorič srečno ušel.

Kurirji na TV 5a so bili: Branko Pečjak, komandir, Lojze Kovačič-Kovač, Stanko Lotrič, Vrankar Marjan, Mirko Trošt, Peter Rossi, Stanko Babič-Krpan, Janez Tovornik-Janez, Jože Maček, Zdravko Jan, Stane Gregorič-Savo, Jožko Papež-Džon, Emil Strnad, Dolfe Črnc, Jože Zavrl in Štefan Rus.

Viri : Odgovori na anketne liste.

Kurirska postaja TV 16 pri Ajdovcu

Kurirska postaja TV 16, ki jo je Miha T postavil oktobra 1942 na poti iz Bele Krajine, je bila najprej v bližini Goriške vasi in je povežala TV 15 na Pogorelcu in TV 5 na Hmeljniku. Prvi kurirji na TV 16 so bili Anton Zaletelj, doma iz Kukovih Sel, Štefan Iskra iz Ajdovca, Franc Repše iz Radeč, prvi komandir, Franc Zagožan-Martin in Bojan, študent iz Zagreba, za Repšetom komandir postaje. Januarja 1943 se jim je pridružil še Franc Somrak, do tedaj borec v Gubčevi brigadi, nato pa še Anton Piškur iz Velikega Gabra pri Stični in Srečo Učigaj iz Polja pri Ljubljani.

Po ustanovitvi so se naselili v gozdu med vasema Suhor nad Luknjo pri Prečni in Brezova Reber; dobro skrito taborišče so si uredili v jami opuščene apnenice.

Iz previdnosti so, če bi jih kdaj odkrili, zgradili kakih 20 minut proč še rezervni bunker.

Nekaj dni pred prvim snegom je kurirje vznemirila kolona domobrancev iz Mirne peči, ki je šla po poti pod zemljanko proti bližnji vasi. Hoteli so jo obkoliti, da bi mobilizirali vse mlajše moške. Vendar pa so ti že prej zbežali ali se poskrili.

S kurirji TV 15 so se srečavali največkrat v Loški vasi ali pa na Obrhu pri Podturnu, hodili so po gozdu mimo vasi Brezova reber ter mimo Gornjega polja čez reko Krko v Loško vas ali pa na Obrh. Nujno pošto so prenašali do postaje v bližini vasi Pogorelec. Zvezo s kurirji TV 5 so imeli na javki na Velikem Kalu pri Kosovih, do koder sta šla kurirja mimo vasi Gornje Vrhovo na Jablan, preko ceste na Štrangi, nato čez železnico blizu italijanskega bunkerja in naprej na Veliki Kal. Nujno pošto so prenesli od

Velikega Kala do Jagodnika, mimo Karteljevega in Hmeljnika do Murglovih.

Za zvezo s TV 15 je reka Krka predstavljala precejšnjo oviro. Najprej so hodili čez most pri Barbiču v Dolenjem polju, uporabljali so tudi manjši čoln, ki so ga skrivali v grmovju na obrežju, večkrat pa pri Markoviču na Gornjem polju. Italijani so reko močno nadzirali, kurirji so morali biti zelo previdni. Včasih so šli čez jez ali pa so reko celo preplavali.

Pozimi 1942 — 1943 so se začeli med hajkami zatekati k njim člani vaške zaščite in terenski delavci, zato jim je včasih primanjkovalo hrane.

Franc Zagožan-Martin teh krajev ni poznal. Ko je nekoč sam peljal neke ljudi na TV 5, je zgrešil pot in jih pripeljal do železniške proge tik pred italijanskim bunkerjem. Italijani so zaslišali mioidoče in z vsem orožjem vžgali iz odprtih. Zelo gosta tema pa

Kurirji TV 16 v gozdu pri Muljavi, poleti 1944.

jih je zavarovala, tako da nihče ni bil ranjen. Kmalu po tistem so Martina določili za kuharja.

Ko jim je nekega dne v januarju 1943. leta zmanjkalo hrane, se je Martin odločil, da gre v vas. Vsi kurirji so odšli na javke ali pa po hrano v bližnje vasi. Ko se je zmračilo, je Martin odšel najprej po vodo v bližnjo vas Gornje Vrhe, nato pa se je odpravil v vas Jablane. Pri prvih hišah je sprejemal vse od kraja, kar so mu dali, potem je bil že malo bolj izbirljiv in je prosil samo za moko. Ponekod so žito šele mleli na domač mlin, da je moral čakati.

Malo pred polnočjo so vas obkolili Italijani. Ko je Martin pri nekih prijaznih ljudeh povečerjal, se je odpravil na prosto. Po nekaj korakih je opazil na cesti neke postave, približno meter narazen. Martin je pomislil, da najbrž kaki partizani zbirajo hrano. Tako je prišel že do njih, ko je opazil, da imajo uniforme in čelade na glavah. Nekaj hipov ni vedel, kaj bi, nato pa jo je na moč hitro ubral na drugo stran in zagazil kar v cel sneg. Tako je srečno ušel.

Italijani so tisto noč preiskovali tudi druge vasi v okolici. Kurir Bojan, ki je vasil pri Sumrakovih v Goriški vasi, je moral opolnoči zbežati kar skozi okno. Tisto noč so Italijani »obiskali«
več vasi v okolici Novega mesta.

Marca 1943, ko je mraz že ponehaval, so se kurirji TV 16 preselili v neko barako bliže Brezove rebri, ker je za njihovo prejšnjo zemljanko vedelo že precej ljudi. Vendar tudi v novi baraki niso dolgo ostali, preselili so se v novo barako višje v hribu nad Brezovo reber. Tako so si skrajšali pot na javko s kurirji TV 15, Podaljšali pa s TV 5. Italijani so pogosto postavljali zasede, a zveze niso bile nikdar prekinjene.

Kapitulacija Italije je tudi te kurirje rešila nočnih pohodov na javke. Preselili so se v vas Dvor, kjer so ostali približno mesec dni, do nemške ofenzive. Od tam so hodili na javko s kurirji TV 15 v Sotesko in jim ni bilo treba čez Krko.

Ko se je pričela nemška ofenziva, so se kurirji preselili nazaj v Brezovo reber, od koder so se preselili v Jamo pri Dvoru.

Kurir Franc Somrak je pozimi 1944 postal sekretar rajona OF Mirna peč, toda že v aprilu istega leta je bil v nekem spopadu ranjen. Kurirja Štefana Iskro so poleti 1944 na TV 4 ujeli domobranci, a jim je kasneje ušel. Ko je bila TV 16 v Dvoru, so kurirja Franca Zagožana-Martina premestili na TV 15.

Po nemški ofenzivi v novembru 1943 je bilo dodeljenih na postajo TV 16 več novih kurirjev, ker je bilo zavojev z literaturo vse več.

Do italijanske kapitulacije so bili slabo oboroženi, nekaj pušk in bomb so imeli na postaji. Takrat pa so razoroževali italijanske vojake in se tako z orožjem in municijo dobro založili.

TV 16 je pozneje vzdrževala zvezo tudi s TV 4, preko katere je tekla zelo pomembna in precej obremenjena zveza na TV 3 in dalje čez mejo ter Savo na Štajersko in Gorenjsko. V letu 1944 pa je bila ustanovljena še TV 3a. Tudi z njo je vzpostavila redno zvezo. Vse poti so opravili vsako drugo, le poleti 1944 pa že vsako noč.

Javko s kurirji TV 3a so imeli pri Zagradcu oziroma Krki, s TV 4 pa v Ojstrem vrhu. Poti so zaradi nevarnosti večkrat menjavali. Še vedno so hodili v civilnih oblekah, le na glavi niso več nosili klobukov, temveč titovke. Novo perilo so dobivali po zvezah iz Novega mesta, prali pa so si sami. Namesto mila so uporabljali bukov pepel, ki se jim je nabral v gašperčku, kjer so si kuhali.

Junija 1944 je prišla na postajo kuharica Apolonija Kolenc iz Golobinjeka, ki pa je ostala pri njih le do avgusta, ko je bila premeščena k centralni tehniki. Za njo je prišla Milena Železnik iz Škocjana, ki je tudi kmalu odšla na radiotelegrafski tečaj.

Položaj se je znatno poslabšal v drugi polovici leta 1944, ko so se domobranci naselili v skoraj vsakem večjem kraju. Za postojanke so si iskali šole, včasih kako večjo kmetijo, od koder so v patroljah hodili po okolici. Kurirji so postali še bolj previdni, pomoč pri kmetih pa so še vseeno dobivali.

Pri opravljanju kurirskih dolžnosti sta v začetku leta 1945 padla pri Straži Franc Drganc s TV 16, doma iz Češče vasi, in Jože Koporc iz Šmavra, kurir na TV 14.

Kurirji so se poleg svojih vsakodnevnih obveznosti tudi redno izobraževali. Pri tem jih je usmerjal politični komisar linije, pa tudi vodilni aktivisti v okraju. Na postaji je delovala partijska celica s petimi člani, kandidatom in enim članom Skoja.

Na TV 16 so bili: France Repše, prvi komandir, Štefan Iskra, Tone Novak, Anton Zaletelj, Franc Zagožen-Martin, Bojan, študent iz Zagreba, drugi komandir, Franc Somrak, Anton Piškur, Srečo Učigaj, Jože Bartol, Bernard Jarc, Jože Pekolj, Franc Drganc, Jože Kovač, Vinko Judnič, Ernest Mahlovič, Jožko Papež, Alojz Brezovar, Karel Treven, Alojz Zupančič, Karel Tirn, Franc Kulovec, Jože Preželj, Stane Novak, Janez Cimerman, Lojze Zavodnik, Anton Tomažek, Apolonija Kolenc in Milena Železnik.

Viri : Franc Somrak: Odgovori na vprašalno polo, rokopis, Franc Repše: Podatki o kurirski postaji, rokopis, TV 16-dopolnitve, rokopis, Anton Zaletelj: Podatki o TV 16, pismo.

Kurirska postaja TV 15 v Kočevskem Rogu

V drugi polovici leta 1942, po nekih podatkih naj bi to bilo 24. oktobra, je Miha T (inž. Lojze Rojec), šef centralne tehnike KPS, ustanovil in postavil kurirsko postajo TV 15 nad požgano vasjo Pogorelec na obrobju Kočevskega Roga. Na njej so bili: Jule Maležič, doma iz Bele krajine, Jože Lukež-Meglen iz Strug v Suhi krajini, Franc Špelič-Jurče, tudi iz Suhe krajine, Rudi Knavs in Lojze Lisac-Moro, oba s Kočevskega. Za komandirja postaje je določil Antona Možeta. Prvotno naj bi bil komandir Jože Gorenc, ki pa zaradi bolezni ni mogel opravljati težke kurirske službe.

Vsi kurirji so bili prej borci Zahodno-dolenjskega odreda, komandir Tone Može-Maršetič je bil najstarejši. Bil je pravi proletarec, predvojni komunist, brezposeln se je odpravil za delom v daljno Argentino, kjer se je zaposlil v kamnolomu, dokler ni bil zaradi komunistične dejavnosti aretiran in nekaj časa zaprt v Buenos Airesu. Nato se je vrnil v domovino in se v Zagrebu zaposlil pri stavbnem podjetju. Med špansko državljansko vojno se je hotel pridružiti prostovoljcem. Toda že med potjo je bil na nekem jadranskem otoku aretiran in tako s Španijo ni bilo nič. Takoj v začetku vojne se je pridružil partizanom. Kurirsko postajo TV 15 je vodil do konca leta 1944, ko je prevzel drugo delo.

Prvo obdobje delovanja TV 15 je bilo razmeroma skromno. Nekajkrat na teden so vzdrževali zvezo s sosednjimi postajami — s TV 16 onstran Krke na območju Brezove rebri, s TV 7 v Dragi pri Suhorju, s TV 8 na Rožič vrhu pri Maverlenu in s TV 14 na Puledu.

Ko se je spomladi 1943 vrhovno vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja iz Polhograjskih Dolomitov preko Notranjske preselilo v Kočevski Rog, je TV 15 kot najbližja postaja baze centralnega vodstva takoj postala zelo pomembna, saj je preko nje potovala vsa pošta od vrhovnih forumov, to je od izvršnega odbora OF, centralnega komiteja KPS in glavnega štaba NOV in POS, predvsem k organizatorjem in voditeljem osvobodilnega gibanja v Ljubljani, na Primorskem, Štajerskem in Gorenjskem. Prav tako se je na TV 15 stekala vsa pošta iz omenjenih pokrajin.

Centralna tehnika je pod vodstvom Mihe T organizirala v letu 1943 več partizanskih tiskarn-tehnik v pokrajini, zlasti v Kočevskem Rogu. Tehnika Urška se je po kapitulaciji Italije razvila v pravo tiskarno, ko so jo opremili s tiskarskimi stroji, ki so jih pre-

peljali iz tiskarn v Novem mestu in Kočevju. Tiskarna Urška in še nekatere druge so natisnile za tedanje razmere velike naklade časopisov, tako Slovenskega poročevalca, Ljudske pravice, Kmečkega glasa, Naše žene in drugih, poleg tega pa tudi mnogo letakov in drugega propagandnega gradiva. Veliko tega so dostavljali čez TV 14 na TV 15, od koder je to šlo po celi Sloveniji.

Aprila 1943 se je TV 15 preselila v bližino vasi Občice, kjer so si začeli graditi bivak. Občice so mala vasica, doleta 1941 je bila naseljena s Kočevarji, ki so se jeseni istega leta preselili na kmetije slovenskih izgnancev v Zasavju. V dolinici ob Divjem potoku, ki se pri Meniški vasi blizu Podhoste izliva v Krko, je bilo še nekaj znanih partizanskih vasi, tako Podturen, Poljane, Občice, Srobotnik in Stare žage. Ob potoku so imeli Kočevarji več mlinov. Pomladi leta 1943 je v tej dolini oblikovala nekakšno svobodno ozemlje, kamor Italijani niso več vdirali. Pozneje, po kapitulaciji Italije, so partizani organizirali v dolini razne delavnice za potrebe NOV. Uredili so si tudi manjšo električno centralo, ki je s tokom oskrbovala vse delavnice in civilno prebivalstvo. Kurirji so v vasi postavili manjšo telefonsko centralo, preko katere je bil glavni štab NOV in POJ povezan z drugimi ustanovami na tem območju, tako tudi s centralno tehniko KPS in kurirsko postajo. Na koncu doline v Podturnu se je naselil bataljon brigade VDV.

Kurirji so zase dokončali bivak nad Občicami, vendar ga niso uporabljali, ker so zasedli prazno kočevarsko hišo na robu vasi Občice. V prostrani sobi so si uredili pogoje za spanje, v drugi so imeli pisarno, kjer so razporejali pošto in literaturo. V kleti so naredili skrivališče za material.

Peščica kurirjev, ki je pozimi 1942/43 vzdrževala zveze s sosednjimi postajami, v letu 1943 sama ni bila več kos tej nalogi. Redne zveze, ki so jih v začetku vzpostavljali dvakrat na teden, so se prestavile na vsak drugi dan, kasneje celo na vsak dan. Vedno bolj so jih obremenjevale ekspresne poštno pošiljke.

Vodstvo dolenske relejne linije in šef centralne tehnike sta postajo TV 15 okrepila z novimi kurirskimi močmi. V letu 1943 jih je bilo na postaji od 10 do 12. V dolini Divjega potoka je bil promet vedno večji. Poleg kurirjev so tu skozi potovali tudi vojaški in civilni funkcionarji.

Zveza proti Štajerski je šla tedaj preko Krke na TV 16 in naprej do TV 4 in TV 3, nato pa naprej čez italijansko-nemško mejo in čez Savo. Čez Krko so se vozili s čolnom, narejenim iz letov in

šotorskega krila. V njem sta moralā: biti vedno dva, da je eden nosil pošto in veslal, drugi pa izlival vodo, ki je vdiralā skozi platno. Čez Krko so hodili vedno ponoči, čoln so skrivali v gostem grmovju na obrežju. Ko je nekoč reka močno narasla, je voda čoln odnesla in morali so reko preplavati ali pa prebresti blizu Meniške vasi. Mostov čez reko v Soteski in Dolenjem polju niso mogli uporabljati, ker so ju stalno stražile enote divizije Isonzo.

Kurirji TV 15 v Občicah. V prvi vrsti od leve: Alojz Pezdirc, Mirko Jakše, Jule Maležič, Drago Martinc-Pilot, Anton Može, Jože Bartol-Pavle. Zadaj stojijo: Martin Zagožan, Maks Burger, Matija Černivec-Miha, Franc Žnidaršič-Živko, Alojz Kovačič-Kovač, Stane Ravbar. Med njim (tretji z desne) politični komisar Ludvik Kukavica.

Proti Beli krajini sta potekali od TV 15 dve kurirski zvezi. Ena je šla proti Črnomlju, na TV 8 na Rožič vrhu. Komandir te postaje je bil Franc Košir-Pavle. Druga zveza, s Belo krajino, je šla na TV 7 v Dragi, kjer je bil v bližini tudi sedež belokranjskega okrožja.

Ta pot je bila nevarnejša kot prva, saj so po njej lahko hodili podnevi. Na TV 7 pa so morali čez zastrašeno železniško progo Novo mesto — Metlika, ob kateri je bilo polno bunkerjev s posadkami.

Ko je nekega večera na TV 15 spet prišlo pismo z oznako EX za neko enoto, ga je Maks Burger takoj odnesel na TV 7.

Pred odhodom je komandir Može naročal Maksu, naj pazi, da ne bo padel v zasedo. Gredoč jo je Maks ubiral po bližnjicah, da bi bil čimprej v dolini. Obšel je vas Poljane, krenil mimo Zarigalca in Verduna ter se bližal železniški progi, ki pelje iz Novega mesta proti Uršnim selam, ki so bila močno zastražena, obdana z bunkerji. V okolici so Italijani postavljali zasede, zlasti na prehodih, vmes pa nadzorovali vse območje s patruljami.

Ura je bila že blizu polnoči, ko je prišel Maks do poseke ob progi. Šel je do proge in na drugi strani opazil premikanje nekih senc in šumenje. Pripravil je puško na strel, saj so bili lahko le Italijani. Vlegel se je za rob in v tem opazoval. Nekaj časa je bilo vse tiho, nato je spet zaslišal neko šepetanje. Maks ni vedel, kaj bi. Naglas je zaklical: »Stoj!« Odgovora ni bilo, prav tako ne senc. Tedaj je Maks še enkrat zavpil in z druge strani se je oglasilo: »Stoj, kdo tam?«

»Italijani niso,« je pomislil Maks in čez čas povedal: »Tu Maks.« Zdaj je bilo vse tiho. Nato se je oglasil na drugi strani: »Kateri Maks si, odkod?« Šele ko je Maks razložil, da je s TV 15 in da je Može njegov komandir, sta prilezla na progo dva kurirja in povedala, da sta prišla na TV 7 in da nosita ekspresno pošto na TV 15. Eden od njiju je bil tudi Maks, zato jima je bilo vse še bolj sumljivo, saj sta mislila, da so domobranci izvedeli za njegovo ime in da so ga čakali v zasedi. Napetost je minila, kurirji so posedli kar po progi, se nekaj časa pogovarjali, si izmenjali pisma in odšli vsak na svojo postajo.

Ko se je Maks vrnil na TV 15, komandir Može ni mogel verjeti, da je prišel do TV 7, saj bi se moral vrniti šele naslednjo noč.

Ob kapitulaciji Italije se je TV 15 preselila v hišo gozdarske uprave v Podturnu. Hiša je stala ob cesti na Rog tik ob gozdu in so jo Nemci v oktobrski ofenzivi požgali. Ob nemškem vdoru, 20. oktobra 1943, so se kurirji umaknili nazaj v gozd, takoj po ofenzivi pa zasedli prazno hišo v Poljanah, kjer so ostali do aprila 1944.

Po kapitulaciji Italije, do nemške ofenzive, so kurirji vse zveze s sosednjimi kurirskimi postajami, z bazo Glavnega štaba in drugimi ustanovami vzdrževali podnevi, prevžali so se s kolesi in motorji.

Jeseni 1943, ko je TV 15 bivakirala v vasi Poljane, so na njej poleg komandirja Antona Možeta službovali: Mirko Jakše iz Novega mesta, Jože Cukajne, Stane Ravbar iz Jurke vasi, Franc Kulovec in Karel Treven, oba iz Vavte vasi, Jože Vintar iz Novega mesta. Oktobra se jim je pridružil še Franc Zagožan-Martin iz Trbovelj.

Javko s TV 16 so imeli nekaj časa v Podhosti, pozneje pa v Soteski. Pošto so po italijanski kapitulaciji prevažali s kolesi, kasneje celo s konjsko vprego.

S TV 14 nad Pugledom v Rogu so imeli javko pri cerkvi v Podstenicah, ki je bila tedaj edina še neporušena stavba v tem kraju in je kurirjem ob slabem vremenu nudila zavetje.

Ker je bilo pošte in literature vedno več, jim je komanda rejelejnih postaj priskrbela zaplenjeno italijansko mulo, ki je dobro opravljala svoje delo.

Pot na javko s TV 14 je bila zelo slaba. Iz Poljan je bilo treba v strmino, po kolovozih, ki so bili bolj podobni hudournikom. Tja je še nekako šlo, nazaj grede pa je bila mula naložena z vrečami literature in se je s kurirjem le težko prebijala po strminah. Iz Poljan so hodili na zvezo podnevi. Slabše je bilo kasneje, ko se je TV 15 spomladi 1944 preselila v vas Občice in so zvezo s TV 14 vzpostavljali le ponoči.

Kurir Zagožan se je nekega dne ob devetih zvečer z mulo odpravil na pot. Na postaji jo je zajahal in ta ga je nesla do pobočja. V strmino pa sta morala oba peš. Ko sta bila na vrhu in je bila pot spet lepša, se je mula sama ustavila, da jo je lahko spet zajahal.

Ob neki priliki so prestavili javko od cerkve na drugi konec vasi. Zagožanu, ki prejšnji večer ni bil na javki, so na postaji pod odhodom razlagali, kje je nova javka, vendar ni bil čisto prepričan, da jo bo našel. Odšel je z mulo, ki je že bila na novi javki. »Kar bo, pa bo. Pa čeprav vso noč iščem, nekje bom javko že našel,« si je mislil.

Do strmine je spet jezdil, potem pa je moral z mule. Ko sta prišla na vrh, je mula spet obstala in kurir se je povzpел nanjo. Nagnil se je čisto naprej, da ga ne bi nizke veje ošvrkale po obrazu. Ko sta bila iz gozda, sta šla nekaj časa po cesti, nato sta zavila na kolovozno pot, ki je vezala vas Pogorelec s Podstenicami, obenem pa sekala velik ovinek glavne ceste, na katero sta se vrnila pri prvi hiši oziroma pri njenih ruševinah. Martin je jezdil naprej, enakomerno pozibavanje ga je začelo uspavati. Tedaj pa je mula krenila na desno, na drug kolovoz. Martin se je zdramil, ustavil mulo in jo hotel spraviti nazaj na cesto. Toda žival je trma-

sto vztrajala pri svojem in je hotela dalje. Martin se je naposled vdal, misleč, da bo morda le prav. Ko sta šla tako nekaj sto metrov naprej, je mula spet zavila levo na drugo pot. Zdaj jo je Martin kar pustil, da je šla, kamor je hotela. Po kakih dvesto metrih pa se je ustavila in ni hotela nikamor več. Martin ni vedel, kaj je. Razgledoval se je naokrog — sama tišina in tema. Barake, o kateri so mu pravili, pa ni videl nikjer. Mula pa ni hotela niti naprežiti nazaj. Martin jo je pustil in šel pogledat naokrog, mogoče bi kaj odkril. Kmalu je zagledal neko svetlikanje. »Smo že tu,« je pomislil. »Mula je imela torej prav, le da se je malo prehitro ustavila.«

Martin se je napotil proti luči, ki se je svetlikala skozi špranjo v baraki. Odprl je vrata in zagledal komandirja Jurčeta, ki je pravkar razdeljeval pošto. Ta se je začudil, kako je Martin našel barako v taki temi. Ta mu je povedal, da je to pravzaprav zasluga njegove mule.

Z Jurčetom sta nato nabasala dve vreči časopisov in druge literature, ki so jo dobili iz približno četrte ure oddaljene tiskarne Urška, v nahrbtnik pa sta dala ostalo pošto. Vreče sta naložila na mulo in tako sta oba natovorjena krenila proti TV 15.

Podnevi so kurirji mulo večkrat posodili kakemu kmetu, da mu je pomagala pri delu na polju, pa tudi hrano jim je pomagala prenašati.

Nakajkrat so mulo posodili tudi transportni ekipi, ki je do Save nosila orožje, namenjeno štajerskim partizanom. Pri meji so mule zamenjali orožje z dvema vrečama soli, ki ju je prinesla na TV 15.

Nekoč pa so ob vračanju domobranci transportno ekipo napadli. Partizani so se razbežali, mula pa je z vrečama ostala na cesti. Vsakič, ko je zaslišala rafal, se je vrgla na kolena in na tla. Ko je streljanje pojenjalo, je vstala in se pognala naprej. To se je ponavljalo, dokler ni bila na varnem. Ko se je vrnila v bližino Soteske, so jo zajeli borci korpusa in si jo prilastili kot vojni plen. Ko so kurirji za to zvedeli, se je komandir napotil tja. Neradi so mu jo odstopili, zanj je moral dati vrečo soli.

Mula je bila precej poškodovana, tako da so jo morali zdraviti. Šele po nekaj tednih so se ji rane zacelile.

V letu 1944 je bila kurirska postaja TV 15 vedno bolj obremenjena. Kurirji so bili stalno na poti, nekateri na rednih zvezah, drugi pa so prenašali ekspresno pošto.

Od 25. marca do 30. aprila 1944 so bile na osvobojenem ozemlju volitve v krajevne in okrožne narodnoosvobodilne odbore. Kurirji TV 15 so bili tedaj v Poljanah, kjer so organizirali velik

miting in pomagali pri okrasitvi volišča. Kurirji so z zastavo in harmoniko na čelu povorke prikorakali na volišče in mnogi so tedaj prvič opravili svojo pravico in dolžnost kot pripadniki nove Jugoslavije.

Z razvojem narodnoosvobodilnega gibanja in nastajanjem ljudske oblasti so se pri njenem najvišnjem organu SNOS ustanovili novi odseki, nekakšna miniaturna ministrstva, ki so vzpostavljali zveze z okrožnimi odbori po vsej Sloveniji, da so zbirali podatke in dajali navodila. Popisovali so tudi premoženje tujcev, pa tudi različne objekte in drugo. Tako se je število pošilk še povečevalo.

V Rogu so poleg ustanov centralnega značaja in partizanskih delavnic imele svoj sedež tudi številne bolnišnice, poleg tiskarne Urška je bilo tam še več tehnik.

TV 15 je bila od spomladi 1943 osrednji kurirski center, od koder so šle kurirske zveze v vse pokrajine Slovenije.

Na TV 15 so službovali: Anton Može-Maršetič, prvi komandir, Jule Maležič, Jože Lukež-Meglen, Franc Špelič-Jurče, Rudi Knavs, Lojze Lisac-Moro, Bernard Čukajne, Jože Bartolj, Lojze Kovačič-Kovač, Mirko Jakša, Stane Ravbar, Franc Zagožan-Martin, Franc Strugar, Jože Brancelj-Morostar, Bernard Jarc, Rudi Foršček, Franc Žnidaršič-Živko, Tone Oblak-Tilen, Mirko Markon, Ljubo Alič, Jožko Papež, Anton Ferlež-Jelen, Drago Plauštajner, Maks Burger, Drago Martinc-Pilot, Miha Černivec-Matija, Boris Jenko, Alojz Jarc, Janez Peternelj, Franc Kulovec, Karel Traven, Jože Vintar, Jože Novak-Lev, Vinko Brečko, Alojz Zavodnik, Jožko Pirnar, Matija Mežnar, Jože Leskovšek, Jože Lah, Franc Debeljak, Ivan Cimerman-Bojan, Ivan Ponikvar, Ivan Snoj; drugi komandir postaje je bil Mirko Jakše.

V i r i : Maks Burger: Centralna kurirska postojanka TV 15, rokopis, Franc Zagožan-Martin: Delo in življenje na TV 15, rokopis. Ludvik Kukavica: Černivec Matija-Miha, rokopis. Podatki iz anketnih listov.

Kurirska postaja TV 6 v Gorjancih in pozneje v Semiču

Na svoji poti proti Beli krajini je šef centralne tehnike Miha T postavil kurirsko postajo TV 6 na pobočju Gorjancev, preko kate-re naj bi šla zveza naprej v Belo krajino. Ker pa je bila povezava med postajo TV 5 pri Hmeljniku nad Novim mestom preko Krke in Šentjernejske doline na postajo TV 6 zaradi močnega belogardističnega nadzora zelo otežkočena, so to postajo že pozimi

1942 – 43 ukinili. Komandir TV 6 je bil Anton Peršin, namestnik pa Jože Butala.

Jeseni, še pred koncem nemške ofenzive, je odsek za zveze pri Glavnem štabu ustanovil novo TV 6, ki se je nekaj časa zadrževala v Štrbenkovi zidanici nad Tuševim dolom na Maverlenu. Do 24. decembra 1943 je bil njen komandir Danilo Slamnik-Lado, med prvimi kurirji pa so bili Martin Lisac-Tine, prej borec v Novo-meškem bataljonu, Martin Kump, borec v Gorjanskem bataljonu, Ivan Venetič in Jože Butala. S TV 5 je bil na novo postajo premeščen Janez Frankovič, Slamnika pa je nasledil komandir Anton Petrič-Iln.

Komandant linije Stane Cuznar-Jure je okrog 18. decembra pridružil TV 6 tudi TV 8, ki je bila tako ukinjena, TV 6 pa se je močno okrepila. Preselila se je v Semič, najprej v Drgančevo zidnico, nato pa v prostore železniške postaje, kjer so prebivali v sobi

Kurirji TV 6 poleti v 1944 v Semiču

in kuhinji. Konje, ki so jih uporabljali za prenašanje pošte in literature, so imeli v hlevu gostilne Bukovec in pri Tajčbirtu.

Postaja TV 6 je vzdrževala zveze s TV 15, TV 7 in TV 9. Na zvezo s TV 15 so hodili vsak dan kurirji s TV 6. Le kadar je bila za TV 6 in naprej ekspresna pošta, jo je kurir iz petnajstice takoj nesel na šestico. V izjemnih primerih, kadar je bila direktna zveza s TV 15 nemogoča, so odpremljali pošto preko TV 13, ki se je zadrževala v okolišju Bilpe na Lapinjah blizu Kolpe.

Od TV 7 in TV 9 so prihajali kurirji dvakrat na teden neposredno na TV 6, le ekspresno pošto so nesli na naslovno postajo še istega dne. Kmalu je bila s tema postajama vzpostavljena dnevna zveza.

Spomladi 1944 se je v vasi Bele krajine preselilo iz Roga vodstvo osvobodilnega gibanja. Od Semiča do Črnomlja so se po vaseh zadrževali glavni štab NOV in POS, centralni komite KPS, izvršni odbor OF s svojimi odseki in komisijami, med njimi komisija za ugotavljanje zločinov, zavezniške misije, glavna intendatura in tudi nekatere delavnice. V letu 1945 je šla skoraj vsa njihova pošta čez TV 6. Poštinih pošilk je bilo v letu 1944 veliko, zlasti zavojev z literaturo, ki so jo prenašali tudi z vozom, konji in mulo.

Bela krajina je bila od novembra 1943 osvobojeno ozemlje, le včasih so sovražniki vdrl v kako vas. Tako so Nemci 16. julija prodrli do Metlike, vendar so jo morali že po nekaj urah zapustiti. 28. avgusta so ustaške enote prišle v Vinico, a so morale tudi hitro oditi. Podobno je bilo z vdorom Nemcev in domobrancev 14. novembra v Črnomelj in Semič.

S prehrano na TV 6 niso imeli kakih posebnih težav. Z njo jih je oskrbovala gospodarska komisija. Tone Lukanič iz Črnomlja je šel domov po lovsko puško in bi kdaj ustrelil kakega zajca. Nabojev zanj ni imel, zato si jih je kar sam naredil.

Ni mu bilo treba dolgo čakati. Ko je šel zvečer na lov, je zagledal je zajca, ki se je previdno bližal nastavljeni vabi. Ko je sprožil, je zagrmelo in od puške je ostalo bore malo. Za naboj je namreč uporabil smodnik minometa. Tako takrat z zajcem ni bilo nič.

Kurirji so bili dobro povezani z okoliškim prebivalstvom, ki jim je rado pomagalo, če so kdaj kaj potrebovali. Kurirji so jim dajali literaturo, sodelovali so pri mitingih in drugih prireditvah, pomagali so pri delu na polju. Ko so bile tudi v Beli krajini leta 1944 volitve v narodnoosvobodilne odbore, so pomagali pri pripravi predvolilnih zborovanj in na samih volitvah.

Pri okrožnem komiteju za Belo krajino so imeli tečaje za politično usposabljanje. 17. maja 1944 je na tak tečaj odšel kurir Martin Lisac. Predavanja so bila deloma v prostorih komiteja, deloma v bližnjem gozdu, če bi morda sovražnik bombardiral Črnomelj. Glavna predavateljica je bila Vera Hass.

Kurirjem je še dolgo ostalo v spominu praznovanje silvestrovega ob začetku 1944. leta v gostilni Bukovec, blizu TV 6. Že med pripravami je bilo čutiti, da bo to praznovanje nekaj posebnega, udeležil se ga je tudi komandant slovenske partizanske vojske Franc Rozman-Stane s člani Glavnega štaba.

Kurirji so intenzivno sodelovali že v pripravah na praznovanje, zvečer pa sta Martin Lisac in njegov tovariš Milek igrala na harmoniko. Omeniti moramo, da je imela kurirska postaja tudi telefonske zveze tako z glavnim štabom NOV in POS, s slovenskim narodnoosvobodilnim svetom in še z nekaterimi drugimi ustanovami, pa tudi s postajo TV 15. To delo so na postaji opravljali Jože in Matija Bukovec ter Anton Korošec, vsi trije domačini iz Kota pri Semiču.

S preselitvijo glavnega štaba in drugih ustanov iz Roga v Belo krajino je TV 6 prevzela pretežni del nalog postaje TV 15 v Poljanah. Zveze je vzdrževala z vojaškim in političnim vodstvom in s številnimi ustanovami ter odseki, saj je bil tedaj v Beli krajini center vojaškega in političnega vodstva Slovenije.

Ker je v Beli krajini primanjkovalo soli, pa tudi raznih drugih potrebščin, so kurirji vozili v sosednjo Hrvaško kuruzo in jo zamenjavali za sol.

Postaja TV 6 je delovala do osvoboditve.

Na TV 6 so službovali: Anton Peršin iz Ljubljane, prvi komandir, Martin Lisac-Tine, sekretar partijske celice, doma iz Slavskega Laza pri Kočevju, Jože Butala iz Lokev, Ivan Venetič-Mavsar iz Vrčic pri Semiču, Franc Grahek iz Ručetne vasi, Jože Lap iz Semiča, Jože Zupanič iz Vranovičev, pozneje je bil komandir postaje. Jože Lavrin iz Vapče vasi, Ivan Frankovič, tudi iz Vapče vasi, Martin Kump iz Kota pri Semiču, Jakob Simonič, konjar, Jože Jerman, oba iz Kota, Franc Košir iz Gornjih Laz, Franc Šporar iz Doblič, Anton Sinica, Anton Pezdirc, Alojz Deželak, Anton Lukanič iz Črnomlja, Ivan Butola-Ferdo, namestnik komandirja.

Kuharice so bile: Alojzija Bukovec iz Semiča, Francka Fink iz Kota pri Semiču, Silva iz Ljubljane in Jelka.

Viri: Martin Lisac-Tine Relejna postaja TV 6, rokopis. Lado Lapajne: Zapis iz razgovora s preživelimi kurirji TV 6, rokopis. Podatki iz anketnih pol.

Kurirska postaja TV 7 v Beli krajini

Tudi to postajo je oktobra 1942 blizu Uršnih sel na Gorjancih ustanovil Miha T. Svoje prvo taborišče so imeli kurirji v gozdu blizu žage Radoha. Do prvega snega so taborili v šotoru, decembra pa so se preselili v Bezgovec onstran Peskovnika (Peščenika), blizu dveh domačij pod Badovincem. V eno so se naselili, kasneje pa so odšli k Ivanki Škof v vas Drage nad Suhorjem, kjer so ostali do italijanske kapitulacije.

Kurirji na TV 7 so bili domačini iz Bele Krajine. Pepi Kure iz Vi-došev nad Dobliči, Jože Radoš iz Hrasta pri Suhorju, Jože Bro-darič iz Rosalnic, neki Mato iz okolice Metlike. Komandir postaje je bil Danilo Slamnik-Lado, njegov namestnik pa Jože Brodarič. Kasneje sta se jim pridružila še brata Jane in Anton Pezdirc ter Pero Vrlinič, ki je za Slamnikom poleti 1943 postal komandir po-staje.

Postaja TV 7 je vzdrževala zvezo s TV 15, s TV 9, občasno pa tudi s TV 8, povezani so bili tudi s hrvaškimi partizani. Tako so vzdrževali zvezo z vojno pošto v Žumberaku, to je s hrvatsko operativno cono ter s Karlovačkim odredom z javko pri Vivodini. Kadar se je odred premaknil globlje na hrvaško ozemlje, so morali kurirji s pošto za njim. Prav tako so vzdrževali zvezo tudi z nekaterimi partizanskimi bolnišnicami na ozemlju Slovenije in Hrvatske.

Ker na Hrvatskem niso imeli organizirane posebne kurirske mreže, so morali naši kurirji pošto direktno dostavljati štabom enot.

Na svojem ozemlju so vsak dan vzdrževali zveze s TV 6 in TV 8, na zvezo s hrvaškimi enotami pa so hodili po potrebi. Pozneje so hrvatske enote vzpostavile svoj kurirski center v Metliki, ki je sprejemal in oddajal pošto za hrvaške enote.

Sovražne enote so se zadrževale v Semiču, Metliki, Gradacu, Črnomlju in na Suhorju, kjer je bilo 120 Italijanov in domobran-cev. Novembra 1942 pa so partizanske brigade likvidirale posto-janko na Suhorju in Italijani je niso več obnovili. V Semiču so imeli zelo močno postojanko domobranci in Italijani, v Črnomlju je bilo kakih 800 Italijanov in belogardistov, ki so večkrat prodrli proti Vi-nici. Italijani in domobranci v Metliki, približno 800 jih je bilo, so nadzirali železniško progo, pogosto pa vdirali tudi na svobodno ozemlje.

Zaradi pogostih zased so morali kurirji na javko večkrat po daljši poti. Oboroženi so bili dobro, največ s puškami mavzerica-mi bivše jugoslovanske vojske.

Kurirji so imeli organizirano obveščevalno službo na Suhorju, v Metliki in tudi drugod, s prebivalstvom so se dobro razumeli. V svojem prostem času so opravljali razna kmečka dela, orali, pomagali pri setvi, kosili, okopavali vinograde itd. Tako so spomladi 1944. leta nakolili približno 60.000 trt in prekopali 20 hektarov vinogradov. Kmetje pa so jim dajali hrano in razne priboljške, le moko, meso ter mast so dobivali pri gospodarski komisiji.

Kurirji so sodelovali pri raznih kulturnih prireditvah po vaseh, pomagali so pri organiziranju veselic in drugih vaških prireditev. Pisali so skeče, ki jih je mladina nato igrala, pa tudi kurirji sami so imeli igralsko skupino.

Med okoliškim prebivalstvom so opravljali tudi politično delo, imeli so tudi svojo partijsko celico. V bližini, v vasi Ravnace blizu Drage, se je zadrževal okrožni komite za Belo krajino, ki se je po kapitulaciji Italije preselil v Črnomelj. V Dragah se je zadrževal tudi Belokranjski odred, ki pa se je po kapitulaciji naselil v Metliki, čete odreda pa po vaseh. Druge partizanske enote so se na tem področju zadrževale le občasno.

Kurirji postaje TV 7 so se po končani novemberski ofenzivi 1943. leta naselili pri trgovcu Opalku v Metliki, kjer so ostali do osvoboditve. Januarja so s kurirji TV 7 in še nekaterih postaj formirali posebno zaščitno četo, ki naj bi varovala levo krilo glavne kolone ranjencev, ki so jih iz naših bolnic preko Plitvičkih jezer spravljali do morja. Na cesti Zagreb — Karlovac je relejna četa v predhodnici zavzela položaj v visokem snegu, pol kilometra od prehoda brigade čez cesto in železnico. Tako so bili pripravljeni, dokler niso bili vsi ranjenci čez cesto in železnico, nato so se priključili koloni kot zaščitnica. Vseh skupaj je bilo z ranjenci vred približno 4.000.

Četa je nalogo častno izpolnila. Iz Korduna se je potem vrnila v novih uniformah, s seboj so imeli oblačila tudi za druge enote. Na povratku so jo stalno preletavala nemška letala iz Zagreba, vendar zaradi discipline ni bilo nobenih žrtev.

Kurirji TV 7 so večkrat sodelovali tudi z oficirsko šolo v Metliki, skupno z gojenci so preprečevali ustašem, da bi prodrli globlje na slovensko ozemlje. Pri tem sta se zlasti izkazala brata Pero in Aleksander Vrlinič iz Bojancev.

Na TV 7 so delovali: Daniel Slamnik-Lado, prvi komandir, Pero Vrlinič, drugi komandir, Jože Hrovat-Gaber, tretji komandir in kurirji Jože Radoš-Majs, Tone Pezdirc-Tonček, Aleksander Vrlinič,

Pepi Kure, Vinko Vrščaj, Jože Brodarič, Janko Brodarič, Maks Siard, Julij Marentič. Marica Žugelj pa je bila kuharica.

Viri: Kurirska postaja TV 7, rokopis. Lado Lapajne: Zapis spominov Toneta Pezdirc-Tončka.

Kurirska postaja TV 8 na Maverlenu

Ta postaja je bila ustanovljena v decembru 1942, prve kurirje so izbrali med borci Belokranjske čete, ki ji je tedaj poveljeval Ante Novak. Ko je decembra 1942 prišel na Maverlen Marjan Dermastja-Urban, kontrolor kurirskih zvez, je za komandirja imenoval Franca Koširja-Pavleta, prav tako borca Belokranjske čete, iz katere so na TV 8 prišli tudi borci Anton Pezdirc-Tonček, Ignac Bukovec-Rudi in Stane Cuznar-Jure. Kmalu za tem je bil dodeljen še Franc Šporar. Ko jih je marca 1943 obiskal kontrolor dolenske releejne linije Jože Žukovec-Vladimir, je dopolnil postajo še z dvema kurirjema, z Antonom Peršinom in Francem Zagožanom-Martinom.

Področje Maverlena, Stražnjega vrha in Rožič vrha, koder je delovala postaja TV 8, je bilo del osvobojenega ozemlja, ki ga Italijani od maja 1942 niso več stalno nadzirali, njihove najbližje postojanke so bile v Črnomlju, Dragatušu in pri Otovskem mostu. Večina mlajšega prebivalstva je bila v partizanih, pa tudi tisti, ki so še živeli na svojih domovih, so se morali ob občasnih hajkah umikati s partizani v gozdove. Vsi prebivalci so pomagali partizanom.

Kurirska postaja TV 8 je morala zaradi teh okoliščin poleg vzdrževanja kurirskih zvez ščititi prebivalstvo pred okupatorjevimi patruljami. Kadarkoli so Italijani z domobranci silili iz postojanke proti Maverlenu ali Stražnjem vrhu, so jih kurirji pričakali in se z njimi spopadli. Tako so Italijani menili, da je na tem ozemlju veliko partizanov.

Medtem ko so bile druge postaje vse do italijanske kapitulacije skrite globoko v gozdovih, so bili kurirji TV 8 stalno med vaščani Maverlena, Stražnjega in Rožič vrha. Vso zimo 1942/43 niso imeli posebnega zavetišča, ves čas so se zadrževali po domačijah. Ponoči so prenočevali v zidanicah, zdaj v eni, zdaj v drugi, vedno pa so skrbeli za stražo. Skupaj z njimi so spali tudi domačini, ki so se bali aretacije ali iznanstva. Domačilni vasi Rožič vrh, Stražnji vrh, Tušev dol in Naklo so imeli organizirane izvidnice, največkrat iz mladincev, ki so skrbeli, da jih sovražnik ni presenetil.

Ko je spomladi 1943 Šercerjeva brigada prišla v te kraje na krajši oddih, se je utaborila na področju naselij Rožički vrh in Stražnji vrh. Tako se je zgodilo, da je nekega dne italijanska kolona, ki je prodirala proti Stražnjemu vrhu od Tuševega dola, nenadoma naletela nanje. Boj je trajal celo dopoldne, nato so se Italijani umaknili. Partizani niso imeli izgub, pri Italijanih pa so padli nek oficir in dva vojaka. Pozneje niso več prihajali na to področje.

TV 8 je v začetku vzdrževala zvezo samo z dvema sosednjima postajama, s TV 9 in TV 15, in sicer ponoči na javki na Gačah. Ekspresno pošto so seveda prenašali direktno. Do TV 15 so hodili čez Planino, Škrilje, Gače, kjer je bila sicer javka za redno zvezo, nato mimo Štal in po Červanovi cesti do ceste na Reko, od tam pa na Pogorelec do kurirske postaje.

Kurirja sta odšla na TV 9 že podnevi iz Maverlena do Doblča, kjer sta počakala do večera. Od tam sta šla preko doline mimo Črnomlja in Dragatuša v Pusti Gradec, kjer sta ponavadi dobila okrepčilo. Nato sta nadaljevala pot na Črešnovec, kjer sta pri kmetu Janezu Trdiču prespala do jutra. Zjutraj sta odšla na Bojance, kjer sta izmenjala pošto. Preko TV 9 je šla pošta nato na Hrvaško.

V Bojancih sta kurirja navadno vprašala Slepega Petra, pri kateri hiši bosta tokrat kosila, saj sta se vedno oglašala pri drugi hiši. Vsi vaščani so bili pravoslavne vere, nihče ni bil pri Beli gardi ali pri ustaših.

Na pomlad 1943 je bila vzpostavljena zveza tudi s TV 7 na Suhorju in s TV 13, kasneje pa še s TV 14a blizu Koprivnika, do koder so hodili podnevi po gozdovih, koder se ni bilo bati sovražnikovih zased, pa tudi na patrolj.

Spomladi 1943 so si s kurirji v gozdu kakih 10 minut od Rožič vrha zgradili leseno barako, v kateri so si sami kuhali. Vse dotlej so se hranili po hišah, zdaj eni, drugič v drugi vasi. Tega bivališča ni sovražnik nikoli odkril, zanj sta vedeli samo mladinki Tončka in Ančka iz Rožič vrha.

Kurirji so izvedeli, da je v neki baraki v Zagradcu težka bređa, ki so jo zaplenili v bitki IV. kordunaške brigade z Italijani pri Tančigori. Komandant Cankarjeve brigade Dragan Jevtič jim je obljubil, da jim bo dal dve brzostrelki, če mu prinesejo to bređa. Ko sta šla nekega dne Franc Šporar in Ignac Bukovec-Rudi na javko s TV 13, sta se vračala skozi Zagradec, da bi spotoma vzela tišti mitraljez. Ko sta prišla v barako, sta med počitkom prižgala cigareti. Nista pa vedela, da je po tleh polno razsutega smodnika in da je zraven še precej drugega razstreliva. Odvržena vžigalica je

povzročila strahotno eksplozijo, Šporarja je vrglo iz barake, tako da je bil povsem opečen, Bukovec pa je imel vso kožo ožgano, saj je vsa obleka na njem zgorela. Kljub bolečinam sta na vso moč tekla proti svoji postaji. Ko sta prišla do komandirja Koširja, je ta takoj tekel do aktivista inženirja Brinerja, ki ju je prišel namazat z oljem. Bukovec je strahotno trpel. Kurirji so hitro pripravili voz s konjsko vprego in Stane Cuznar-Jure je nato oba odpeljal v ambulanto partizanske bolnišnice pri Štabah, kjer je zdravnica oba pregledala in odredila prevoz v bolnišnico na Rogu. Šporar je ozdravel, Ignac Bukovec pa je teden dni kasneje umrl.

Ko sta se nekega dne kurirja Tone Peršin in njegov tovariš vračala z javke, sta opazila, da blizu postaje gori neko poslopje. Mislila sta, da njihova zidanica. Pa ni bilo tako. Italijani so nenadoma prišli, zažgali eno zidanico in se nato hitro umaknili v svojo postojanko.

Kurirska baraka nad Rožič vrhcm je bila dokaj slabo zgrajena. Nekoč jim je vanjo vdrl vol in jim požrl nekaj hrane, drugič jim je lisica odnesla meso, ko so vsi šli na zvezo. Zato so se preselili v Klemenčevo zidanico sredi vinogradov, kjer so imeli dovolj prostora. Ko sta se nekega dne Stane Cuznar-Jure in Tone Peršin vračala z javke, sta na poti proti Dobličem opazila kolono Italijanov. Poiskala sta še borca Gliho, člana VOS-a, nato so Italijanom postavili zasedo. Ko so ti prišli, je trojica vžgala po njih in Italijani so jo ubrali nazaj proti Črnomlju.

Kapitulacija Italije je povzročila med kurirji in prebivalstvom veliko veselje. Še istega dne so se kurirji preselili v Črnomelj, kjer so se nastanili pri Badovincu, hrano pa so dobivali v sokolskem domu. Preoblekli so se v nove italijanske uniforme, se dobro obuli in se nasploh oskrbeli z vsem potrebnim iz italijanskih magazinov.

Kurirji so takoj prvi dan vzpostavili zveze s sosednjimi postajami, ki so se prav tako preselile v dolino. Takrat se je njihova kurirska služba temeljito spremenila. Uredili so si pravcato pisarno, za prenos pošte pa so uporabljali kolesa in konje. Vse postaje so se v tistih dneh številčno močno okrepile, saj je bilo tudi poštnih pošiljk, zlasti literature, vsak dan več. Ekspresno pošto so odpravljali kurirji na kolesih.

Kurir Franc Zagožan-Martin ni znal ravnati s konjem, niti ne kolesariti. Ker mu je bilo nerodno pred drugimi, je na vso moč vadal vožnjo s kolesom in pri tem večkrat »pognil« po cestnem prahu. Ko pa se je naučil, so se že morali umakniti iz Črnomlja.

Nemci so nenadoma vdrli v Črnomelj. Kurirji so bili tako presenečeni, da so komaj utegnili pobrati vsak svojo puško, vse ostalo pa so pustili. Kurirja Martina in njegovega tovariša je zajela nemška ofenziva na Koprivniku, kamor sta na TV 13 s konjem pripeljala literaturo in drugo pošto. Noč sta prespala na postaji. Naslednjega dne je priletela nad Koprivnik nemška štoklja, nekajkrat zaokrožila, nato pa na vas spustila zažigalne bombe. Vas je začela goreti.

Martina je skrbelo, kako je z njegovimi tovariši na TV 8, zato sta se oba kurirja takoj odpravila na pot. Ker se s konjem nista mogla vračati, sta ga oddala neki partizanski skupini, ki sta jo srečala. V bližini Maverlena sta se pridružila umikajočim partizanom, ki so povedali, da so Nemci zasedli Črnomelj in da njihove motorizirane enote nadzorujejo vse ceste v bližini. Partizani so se dogovorili, da se bodo umikali preko Kočevske proti Notranjski. Ko je šel Martin v izvidnico, so mu Nemci prekržali pot in ga odrezali od skupine. Ostal je sam, napotil se je proti Kočevskemu Rogu. V neki goščavi pod visečo skalo je čakal, da se bo znočilo.

Proti večeru je zaslišal topot korakov. Še bolj se je pritisnil k steni, zdelo se mu je, da gredo naravnost proti njemu. In res je šla kolona petdesetih Nemcev po stezi, komaj nekaj metrov stran od njegovega zavetja. V mraku jo je nato mahnil proti vasi Rodine. Ko je prišel do prve hiše, kjer so ga poznali, so ga prestrašeni ljudje opozorili: »Martin, beži Nemci so menda še v vasi! Beži, da te ne dobijo!«

Obljubil je, da bo odšel, le lačen je bil. Gospodinja mu je ponudila skledo koruznih žgancev. Nato se je napotil po strmini proti nekemu staremu taborišču. Ker v baraki ni upal prespati, je odšel globlje v gozd in si iz smrečja naredil posteljo.

Ves dan je ostal tam, zvečer pa se je napotil proti Rožič vrhu, kjer se je sešel s skupino aktivistov in z njimi krenil proti Maverlenu. Naslednji dan je dobil zvezo s kurirji TV 9, kmalu potem pa še s kurirji TV 8. Spet so se naselili v zidanici, kjer so bili pred italijansko kapitulacijo. Kmalu za tem je bil Martin premeščen za kurirja na TV 15.

Pred nemško ofenzivo je kurir Stane Cuznar-Jure postal komandant dolenjske relejne linije, komandir France Košir pa je bil premeščen na drugo dolžnost. Njegovo mesto je prevzel Anton Peršin-Tone. Po nemški ofenzivi so se kurirji TV 8 nekaj časa zadrževali v Zupančičevem gozdu pri vasi Vranoviči, nato so se pre-

selili v Tušev dol. Odšli so v Semič, kjer so stanovali in uradovali v posloplju železniške postaje.

Okrog 18. decembra 1943 je komandant dolenjske linije Stane Cuznar-Jure združil postaji TV 8 in TV 6, ki sta združeni nadaljevali delo kot kurirska postaja TV 6. (Več o tem v opisu TV 6.)

Kurirji, ki so delovali na postaji TV 8 do združitve s TV 6, so bili: Anton Pezdirc-Tonček, Ignac Bukovec-Rudi, Stane Cuznar-Jure, Franc Šporar, Anton Peršin, Franc Zagožan-Martin, Jože Zupančič, Jože Butala, Jože Lap, Anton Lukanič in Franc Grahek.

Franc Košir-Pavle je bil prvi komandir, Anton Peršin-Tone pa drugi komandir te postaje.

Viri: Stane Cuznar: Spomini, rokopis, Martin Zagožan: Spomini, rokopis, Kliče Glavni štab: TV 8, stran 103.

Kurirska postaja TV 9 v Bojancih (Bela krajina)

V drugi polovici leta 1942 je bilo v Bojancih v Beli krajini nekaj borcev Belokranjske čete, ki so kot vodiči aktivistov in kurirji vzdrževali zvezo med belokranjskim okrožjem, partizanskimi enotami in glavnim štabom. To so bili Franc Kovačič iz Gradaca, Peter Benc izpod Klanca pri Vinici, Jože Butala iz Lokve, Dušan Vrlinič iz Bojancev in Jule Marentič iz Gradaca.

V decembru ali v januarju 1943 je prišel k njim Stane Cuznar-Jure, da bi jih vključil v sistem dolenjskih relejnih zvez. Tako je bila ustanovljena kurirska postaja TV 9, ki je delovala do osvoboditve. Za vodjo oziroma komandirja postaje je bil postavljen Franc Kovačič, za njegovega namestnika pa Jule Marentič. Vzdrževali so zvezo s TV 8 na Maverlenu in s TV 7 na Suhorju pri Metliki, povezani so bili tudi z Belokranjskim odredom, s okrožnim komitejem za Belo krajino in še z nekaterimi partizanskimi enotami v Beli krajini. Preko postaje TV 9 je šla tudi zveza s sosednjo Hrvaško, predvsem s štabom Karlovškega odreda.

Ko je Tomšičev bataljon razdrl železniško progo med Gradcem in Metliko, je bila zveza med TV 9 in Belokranjskim odredom zelo otežkočena. Kurirji so morali hoditi čez Maverlen in skozi semiški predor do vasi Ravnace oziroma Drage, nato do javke v Giršičih. Preko reke Lahinje so se prevažali s čolnom.

Najbližje sovražne postojanke so bile v Dragatušu, Vinici in v Adlešičih; v Črnomlju in Metliki sta bila garnizona italijanske vojske. V Podzemlju je bila nastanjena enota italijanskih graničar-

jev, ki so to področje do italijanske kapitulacije močno nadzirali. Navzlic težkim pogojem so kurirji s TV 9 zveze redno vzdrževali.

V poletju 1943 je neka ženska iz Bojancev izdala Italijanom, kje se zadržujejo kurirji. Italijani so imeli tudi spisek njihovih imen in so jih želeli ujeti. Postajo so nameravali napasti prav takrat, ko je na to področje prišla Tomšičeva brigada. Ta je Italijane odbila in jih pognala nazaj v dolino. Kurirjem se je posrečilo, da so dva Italijana ujeli. Tudi po okrepitvi in ponovnem napadu jih je brigada spet pognala v dolino. Ko so potem malo pred italijansko kapitulacijo dezertirali iz svoje enote trije italijanski oficirji, so partizanom povedali, kdo je izdal kurirje.

Na TV 9 je bilo dalj časa samo pet kurirjev. Kasneje so prišli k njim še Mirko Jakša iz Vojne vasi, Lojze Pezdirc iz Tribuč in Jože Kovačič-Franc.

Do italijanske kapitulacije so se kurirji TV 9 zadrževali v šotoru v gozdu Bukovje med vasjo Tribuč, med Bojanci in Kolpo.

TV 9 je vzdrževala zvezo tudi s TV 8 na Maverlenu, javko so imeli v bližini vasi Kvasice, zvezo s Hrvatsko pa blizu Žuničev. To sta vzdrževala največkrat Dušan Vrlinič in Jože Butala.

Na običajnih poteh so kurirji navezovali tesne stike s prebivalci, ki so jim dajali hrano in jih obveščali.

Po tej zvezi so večkrat pripotovali razni funkcionarji in kurirji so skrbeli za varno pot, med temi je bil nekoč tudi komandant slovenskih partizanskih čet tov. Ivan Maček-Matija, ki so ga spremlili čez Kolpo na hrvaško stran.

S pomočjo domačinov so kurirji vzpostavili zvezo z italijansko posadko nekega bunkerja, najprej z italijanskim vojakom Cucijem, znanim Kukijem iz Sardinije. Kasneje je celotna posadka tega bunkerja odšla v partizane, v Tomšičevo brigado.

Do italijanske kapitulacije so se kurirji oskrbovali s hrano pri prebivalstvu, po njej pa so skrb za prehrano in oskrbo prevzele gospodarske komisije. Kuhali so jim po hišah.

Najprej so imeli kurirji samo lovske puške, ki so jih prinesli s seboj od doma. Kasneje pa so si ob različnih spopadih z Italijani oskrbeli nove puške in še kako drugo orožje.

Ob kapitulaciji Italije so kurirji po nalogu komandanta linije Staneta Cuznarja-Jureta premestili kurirsko postajo v Vinico. Od tam so do nemške ofenzive vzdrževali zveze tudi s kolesi.

Ko je bila postaja v Vinici, se je število kurirjev močno povečalo. Tako so se TV 9 pridružili Franc Rupnik iz Gornjega Logat-

ca, Franc Veber iz Ljubljane, Franc Flajnik iz Male Lahinje in Ivan-ka Marentič-Bajc iz Gradaca, ki je postala kuharica.

Ko je bilo ozemlje osvobojeno, so se kurirji oskrbeli tudi z avtomobilom. Zaplenili so ga trgovcu Ivanu Plutu iz Gradaca, pravzaprav ga je zaplenil komandant linije Jure. Ker pa mercedes ni bil popolnoma v redu, so ga kurirji kar s konji peljali proti Črnomlju. Kak kilometer pred mestom jih je srečal komandant NOV in POS Slovenije Franc Rozman-Stane, ki je prijezdil iz Črnomlja. Ustavil se je in vprašal, kam peljejo avtomobil. Cuznar je odgovoril: »Pokazala se je potreba po modernejšem prevozu za vzdrževanje zvez in to je zdaj naš avto!« Komandant Stane pa je rekel: »Veste kaj, fantje, kaj pa, če bi vi ta avto odstopili meni? Odpeljite ga k mehaniku Oblaku v Črnomelj in povejte, da je to vozilo moje. On ga bo že spravil v red.«

Tako je prišel komandant slovenske partizanske vojske do avtomobila, kurirji pa so se nato kar malo poklapano vračali v Gradac. Njihovo veselje, da se bodo vozili po Beli krajini, na zvezo in še kam, je bilo skaljeno. Vendar pa so ga iz srca privoščili komandantu, vedoč, da mu le bolj pripada kot njim.

Po kapitulaciji Italije so bile nekatere kurirske zveze reorganizirane. Med vojaškimi enotami so bile vzpostavljene posebne zveze, tako da so kurirjem TV 9 ostale le relejne zveze med postajami in okrožjem. Tako so še vedno vzdrževali zvezo s TV 8, ki je bila do nemške ofenzive v oktobru 1943 v Semiču, nato pa združena s TV 6 in s TV 7 na Suhorju. TV 9 se je po nemški ofenzivi nekaj časa zadrževala na neki domačiji na Tanči gori.

Maja 1944 se je pridružil TV 9 Janko Stariha, ki je ostal tam do decembra istega leta.

Vse leto 1944 je bila Bela krajina osvobojeno ozemlje. Vendar so sovražne kolone, nemške, domobranske in nekoč tudi ustaške večkrat vdrle v pokrajino, vendar so se morale brž umakniti. Vsakič se je kurirska postaja pred njimi umaknila na Belčji vrh. Aprila 1945 se je TV 9 združila s TV 6. Ob osvoboditvi so bili kurirji obeh postaj vključeni v brigado VDV.

Kurirji na TV 9 so bili: Franc Kovačič, komandir, Peter Benc, Jule Martinc, Dušan Vrlinič, Jože Butala, Franc Veber, Janko Stariha, Franc Rupnik, Franc Flajnik, Julij Marentič, Lojze Pezdirc in Mirko Jakša.

Viri: Franc Kovačič: Postaja TV 9, rokopis. Janko Stariha: Odgovori na vprašalno polo. Lado Lapajne: Zapis izjav Franca Kovačiča.

NOTRANJSKA

Kurirsko omrežje v tej pokrajini so organizirali istočasno kot na Dolenjskem, v oktobru in novembru 1942. Prvo kurirsko postajo je postavil sam komandant Glavnega štaba Ivan Maček-Matija, ko se je v prvi polovici oktobra 1942 za krajši čas mudil v Podlipoglavu, gredoč na poti v Dolomite pa je bil tudi v štabu Krimskega odreda. Že pred tem je pri Podlipoglavu določil dva borca za kurirja nove kurirske postaje, ki naj bi bila nekje v gozdovih Krima.

Na Notranjskem pa tudi na Primorskem so dolgo časa vse kurirske postaje imenovali »karavle« in jih oštevilčili po vrstnem redu nastajanja. Tako je dobila karavla v Hruševju v Dolomitih, ki je tudi nastala po posredovanju komandanta Matije štev. 2, pozneje se je preimenovala v TV 2.

Franc Popit-Jokl, sekretar poverjeništva CK KPS za Notranjsko je naročil Antonu Prevcu-Dimaču, kandidatu za člana OK KPS Cerknica, da organizira kurirske zveze. V svojem poročilu CK 2. novembra 1942 omenja sekretar Popit med drugim tudi: »Posebno pažnjo posvečam tehniki, ki počasi okreva od izgub v ofenzivi. Uredili bomo tudi stalno kurirsko službo preko karavl v Kočevskem, v ribniškem okrožju, s Primorsko, Hrvaško, Dolomiti in Ljubljano. Odgovornost za to nosi tovariš Dimač Tone, kandidat za člana OK KPS Cerknica.«

Že prej, 27. 10. 1942, pa Jože Bradeško-Boštjan piše Borisu Kidriču, ki se je na poti iz Primorske na Hrvaško ustavil v Loški dolini, da je kurirska postaja za zvezo s Primorsko že postavljena. S tem je mislil karavlo 6, poznejšo TV 19. Pripomnil je, da za kurirje ni mogel dobiti pet članov partije, kot mu je bilo naročeno. Posadko so sestavljali 3 partijci, en kandidat in nek borec. Omenil je, da bodo tudi na Travnici postavili novo postajo, ravno tako se bodo povezali s Hrvaško. Iz poročila se da sklepati, da je imel tudi Bradeško Kidričeva navodila glede postavljanja kurirskih postaj.

Anton Prevec-Dimač je najprej postavil karavlo na Ljubljanskem vrhu, kjer sta bila takrat že Franc Malavašič-Matevž in Jože Vintar-Strnad, ki sta občasno vzdrževala zvezo med Notranjskim in Dolomitskim odredom. Karavla je dobila št. 3, po preimenovanju je postala TV 17. V soteski Iške je imel politični komisar Notranjskega odreda Janez Hribar skupinico borcev-kurirjev, ki jih je

Dimač organiziral v karavlo 4 (poznejšo TV 10), na Racni gori nad Poljanami v Loški dolini pa je postavil karavlo 5 (TV 18), na Križni gori pri Ložu še št. 6, poznejšo TV 19.

Večina karavl na Notranjskem je bila postavljena že v novembru 1942. Poverjeništvu CK tako 24. novembra sporoča: »Postavili smo kurirsko službo kot kaže priložena skica. Kdo bo obul in oblekel kurirje? Komu so podrejeni? V karavlah je zaposlenih 35 partizanov. . .«

Za postavitev karavl v kočevskem okrožju se je Dimač dogovoril s tamkajšnjim okrožnim komitejem, ki je blizu vasi Ravne pri Borovcu postavil karavlo št. 12 (TV 12), aktivist Boris Butina pa je organiziral karavlo št. 13 (TV 13) nad vasjo Bilpa ob Kolpi. Tako je bil kočevski OK že v začetku zime preko relejne kurirske zveze povezan z vodstvom osvobodilnega gibanja v Dolomitih.

Z dolenskim kurirskim omrežjem je bila Notranjska povezana od postaje (karavle) št. 9, poznejše TV 11, ki jo je tudi ustanovil Dimač, na karavlo 13 (TV 13), naprej do TV 14 na Pugledu in do TV 15 pri Pogorelcu v vzhodnem Kočevskega Roga.

Proti Primorski je šla zveza od jeseni 1942 do aprila 1943 od karavle 6 na Racni gori do karavle pri Senožečah. Ta pot je bila za kurirje izredno dolga in naporna. Aprila 1943, ko je bila postavljena karavla P 1 na Jesenovcu blizu Mašuna, je šla zveza od TV 18 na TV 18a in od tam na P 1, kjer se je razcepila proti Senožečam in Slavniku.

Do italijanske kapitulacije je bilo na kurirskih postajah malo kurirjev, od 3 do 5. Oboroženi so bili v glavnem s puškami, živeli so globoko v gozdovih, nekateri pod šotori, drugi v zemljankah ali bunkerjih. Po hrano so hodili v najbližja naselja in vasi oziroma k samotnim kmetijam. Dokler ni bilo pri odborih OF organiziranih gospodarskih komisij, so aktivisti za kurirje zbirali hrano po terenu.

Marca 1943 so bile kurirske postaje na Notranjskem in Kočevskem vključene v II. relejno linijo kurirskih zvez. Vodja centralne tehnike KPS je s TV 1 na Krimu odpeljal Zdravka Prebila-Abija in Ljuba Jovana-Saša in jima poveril vodstvo novo ustanovljene relejne linije. Abi je postal komandant, Jovan pa politički komisar, ki je to delo opravljal do avgusta, ko je odšel v partijski tečaj, Abi pa je bil že po kakem mesecu ali dveh imenovan za komandanta kurirskih postaj Slovenije. Za političnega komisarja mu je bil dodeljen Ludvik Kukavica-Papež, prej komandir na TV 1.

Zveze so na Notranjskem in Kočevskem v začetku vzpostavljali dvakrat na teden, poleti vsak drugi dan, tik pred kapitula-

cijo Italije pa že vsak dan. V letu 1943 je bilo vedno več pošilk z literaturo, ki so jo nosili iz tehnik v Medvedjeku in v Kočevskem Rogu.

Zdravko Prebil-Abi, kontrolor notranjske in Ljubo Jovan-Saša, politični komisar notranjske relejne linije. Abi v letu 1943 komandant kurirskih postaj Slovenije.

Na zveze so hodili le ponoči. Dokler se niso dogovorili za javke, so prenašali pošto do sosednje postaje, kar pa je bilo zaradi velikih razdalj zelo naporno. Na svojih poteh so spremljali tudi številne potnike, aktiviste, vojaške in politične funkcionarje, ki so morali imeti posebne dovolilnice. Od aprila do italijanske kapitulacije je hodilo s kurirji dnevno od pet do 15 ljudi, ki so jim morali priskrbeti tudi hrano. Najtežje je bilo na TV 11 in TV 14, preko katerih je šel ves promet proti Primorski in Gorenjski.

Kapitulacija Italije je prinesla veliko sprememb. Kurirji so se takoj napotili do najbližnjih sovražnih postojank in razoroževali sovražno vojsko. Ljubo Jovan-Saša, ki se je tiste dni vrnil z zaradi kapitulacije prekinjenega partijskega tečaja, in komandant Abi sta reorganizirala kurirske zveze. Večino postaj sta preselila iz

gozdov v večja naselja in mesta. kurirji so vzpostavljali zveze z zaplenjenimi prevoznimi sredstvi, s kolesi, motorji in konjsko vprego. Le TV 14 je morala ostati na Pugledu, da je prevzemala literaturo iz bližnje tiskarne Urška. Tudi postaji TV 2a v Kališah pri Logatcu in TV 17 sta ostali v gozdovih, ker so se v njuni bližini kolone nemške vojske neprestano pomikale proti Primorski in naprej v Italijo.

Kurirji TV 1 so se naselili v vasi Golo, TV 1a v Grosupljem, TV 10 v Novi vasi pri Blokah, TV 11 v Ribnici, TV 13 v Koprivniku pri Kočevju in TV 13 v Kočevju.

Okrog 20. oktobra pa so se morali po nemškim vdoru spet vrniti v gozdove, pa še tam so se zaradi ofenzive umikali. Zato so bile zveze nekajkrat za kratek čas prekinjene.

V obdobju po kapitulaciji Italije je število kurirjev močno naraslo, tako da jih je bilo na nekaterih postajah tudi do 15. Ko so začele v roških gozdovih tiskati literaturo prave tiskarne, se je količina literature še povečala, prav tako je bilo več tudi ekspresnih pošilk.

Po kapitulaciji Italije je vodja odseka za zveze pri Glavnem štabu poslal Ljuba Jovana-Sašo kot inštruktorja kurirskih zvez na Primorsko, da bi ugotovil, kakšen je tam položaj. Po vrnitvi pa je bil Jovan dodeljen XIV. diviziji za političnega komisarja Tomšičeve brigade.

Po kapitulaciji Italije se je osvobodilno gibanje močno razširilo. Reorganizirana je bila NOV. 3. oktobra je Vrhovni štab ustanovil 7. korpus, v katerega so bile vključene vse operativne enote v Ljubljanski pokrajini. Reorganizirali so tudi kurirske organizacije, ko je bilo decembra 1943 ustanovljeno enotno poveljstvo kurirskih zvez cele Slovenije — komanda kurirskih relejnih zvez Slovenije, s komandantom Jožetom Žukovcem-Vladimirom in političnim komisarjem Ludvikom Kukavico. Marca 1944 je bil dotedanji komandant II. relejne linije Vladimir Mohar-Cene imenovan za namestnika komandanta sektorja. Njegovo prejšnje delo je prevzel Ciril Debeljak-Slavc, politični komisar je ostal Vinko Cimerman-Cenko, ki je bil na položaju že od začetka leta 1944. Ko je bil jeseni 1944 imenovan za komandanta notranjsko-primorske linije, ga je nasledil Franc Malavašič-Matevž.

II. Notranjska relejna linija je potekala iz Polhograjskih Dolomitov, od TV 2 do TV 1 pod Krimom, od tam naprej proti jugu na TV 10, na TV 1a oziroma poznejšo TV 10a, do TV 11, TV 12, TV 13, TV 18 in TV 14. Tam pa so že vzpostavljali zveze s Belo krajino.

Od TV 2 je šla zveza na eni strani na Gorenjsko, na drugi pa na TV 17 na Ljubljanskem vrhu, nato do TV 2a pri Kališah in dalje na Primorsko. Z I., to je dolenjsko relejno linijo, je imela Notranjska tri povezave, na TV 3a, na TV 14 in na TV 15.

V letu 1944 je prišlo do nekaterih sprememb. Že pred koncem leta 1943 je bila ukinjena TV 1, januarja 1944 tudi TV 2, septembra TV 19, jeseni pa še TV 17. TV 10 je bila preseljena na Kočevsko, poleti pa je bila postavljena TV 14a za boljšo zvezo z Belo krajino.

Od poletja 1944 do osvoboditve je bilo za kurirje na Notranjskem najtežje. Nemške in domobranske patrulje so dan za dnem hodile po terenu, pomagali so jim tudi pripadniki »Črne roke«.

Prav tako so se težko oskrbovali s hrano, saj so bile skoraj vse domačije prazne. Niso imeli soli, masti ali drugih maščob, tako da so nekateri že oboleli in so izgubljali telesno vzdržljivost.

Kurirje je zadnjo zimo vojne oviral tudi visok sneg. Pozimi 1945 je bila za nekaj časa docela onemogočena zveza z Dolenjske čez Savo na Štajersko. Komanda linije je dobila nalogo, da spet vzpostavi zvezo preko Notranjske in Dolomitov na Gorenjsko, ki bi jo nato povezali s Štajersko. Politični komisar linije Franc Malavašič-Matevž je vzel s TV 10 in TV 13 deset kurirjev in z njimi postavil dve postaji, eno na Ljubljanskem vrhu, drugo pa v soteski lške. Obe sta, brez posebnih oznak delovali pod Malavašičevim vodstvom do osvoboditve.

Aprila 1945 so kurirske postaje na Kočevskem ogrožali četniki, ki so se umikali pred enotami JNA, ki so prodirale proti Trstu. Ko so se četniki umaknili proti Primorski, so se kurirji s Kočevskega 5. maja zbrali v Čabru, nakar so se napotili proti Ljubljani, tedaj že vključeni v enote korpusa narodne obrambe.

V i r i : Anton Prevec-Dimač: Izjava, Zbornik dokumentov ljudske revolucije v Sloveniji, stran, Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941 – 1945; Dr. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji. Opisi dela in življenja kurirjev na kurirskih postajah na Notranjskem, arhivsko gradivo; Jovan Ljubo-Saša: Dopolnilo in pripombe h gradivu Kočevska-notranjska relejna linija; Ciril Debeljak-Slave: Kočevska-notranjska linija, rokopis; Vladimir Mohar in Ljubo Jovan: Poročilo o značaju in razvoju terenskih zvez Notranjske v času formiranja prvih TV postaj do osvoboditve, rokopis; Zagožan Franc-Martin: I. relejni sektor, rokopis.

Kurirske postaje na Notranjskem

Kurirska postaja TV 1 na Krimu

Postaja TV 1 je bila ustanovljena 9. oktobra 1942, ko je komandant glavnega štaba NOV in POS Ivan Maček-Matija določil dva borca svoje zaščite, Ljuba Jovana-Saša in Vinka Cimermana-Cenka, za kurirja na Krimu, ki bi vzdrževala zvezo s Polhograjskimi Dolomiti. Tedaj se je vrhovno vodstvo osvobodilnega gibanja zadrževalo še v Podlipoglavu. Komandant Matija je oba kurirja poslal najprej v Krinski odred na Mokrec, da bi se povezala s terenskimi aktivisti, ki naj bi jima pomagali najti primeren prehod preko Ljubljane.

Po dogovoru sta Sašo in Cenka 12. oktobra pričakala komandanta Matijo in njegovo spremstvo blizu Črne vasi. Poročala sta mu, da je prehod preko reke nemogoč, ker je Ljubljana močno narasla in da je v Dolomitih italijanska ofenziva. Komandant se je vseeno odločil, da gre v Dolomite, po daljši poti nad Vrhniko. Prišel je do Krimskega odreda, kjer je dobil patruljo, ki je njega in njegove ljudi spremljala v Dolomite. Pred odhodom iz odreda je poslal k Jovanu in Cimermanu še dva kurirja, Zdravka Prebila-Abija in Ludvika Kukavico-Papeža, ki je postal komandir. Karavla 1, kasneje poimenovana TV 1, se je utaborila v podnožju krinskih gozdov. Kmalu sta se ji pridružila Jože Brancelj-Marostar in Alojz Komel-Radovan. Radovan je vzdrževal zvezo z Apihovo tehniko v soteski Iškega Vintgarja.

Kurirji s TV 1 so najprej vzdrževali zvezo z Dolomitiskim odredom, čigar štab se je zadrževal na Ključu. Za to pot so potrebovali dve noči. Kmalu so vzpostavili zvezo tudi s TV 2 s Hruševju v Dolomitih. Do javke v Črni vasi so hodili preko Barja. To pot so lahko opravili v eni noči. Težko je bilo priti čez Ljubljano, vendar pa jim je neki mizar iz Črne vasi izdelal ogrodje čolna, preko katerega so kurirji napeli šotorsko platno.

Tako so se nato eden po eden prevažali preko reke. Če so morali spraviti čez tudi potnike ali kasneje veliko literature, so čoln privezali in ga vlekli od brega do brega.

Zvezo med Krimom in Dolomiti so vzpostavljali vsak drugi večer, kasneje pa že vsak dan. S Krima, s karavle št. 1, je šla zveza naprej proti Notranjski na karavlo št. 4 (poznejša TV 10) v soteski Iške, javko so imeli blizu vasi Bukovica pod Mačkovcem.

Kurirji TV 1 na Krimu: klečijo, z leve: Alojz Škraba-Silni, Vinko Cimerman-Cenko in Ljubo Jovan-Sašo. Stojе: komandir Ludvik Kukavica, Jože Brancelj-Marostar, Zdravko Prebil-Abi, Alojz Komel-Radovan in vođa tehnike v Iškem Vintgarju Milan Apih.

Tik pred zimo so si kurirji karavle 1 v gostem gozdu v vznožju Krima skopali zemljanko. Dobro so jo zakrili z zemljo in drevjem, tako da ni bila opazna.

Pozimi 1942 – 43 sta prišla na postajo še domačina Lojze Komel-Radovan in Alojz Škraba-Silni. Z Ljubljano niso imeli direktne zveze, pač pa je to zanje opravljala Frančiška Anžur-Cilka, po domače Snojeva, z Ižanske ceste števil. 140. Ko je prevzela pošto, jo je odnesla preko bloka svojcem partizanov po celem mestu, pri

njih pa je dobila različne pošiljke za partizane v raznih enotah. Tako je prenašala tudi pakete s perilom in cigaretami. Tudi v slabem vremenu, v dežju in snegu je vsako noč z ročnim vozičkom prepeljala od doma v Črno vas na javko k neki Lojzki vse, kar je prej prenesla preko bloka. Tam so jo čakali kurirji in prevzeli pošiljke.

Komandir TV 1 Ludvik Kukavica, ki jo je pridobil za te kurirske naloge in z njo vzdrževal zvezo, je pripovedoval, da je bila neustrašna, iznajdljiva in izredno požrtovalna. Ko so neko zimsko noč pripotovali na zvezo komandant slovenskih partizanskih čet Ivan Maček-Matija, Ivo Ribar-Lola in Arso Jovanović, je bila Ljubljana tako narasla, da jih kurirji niso mogli prepeljati na drugo stran.

»Čakali smo ob Ljubljani na zvezo,« se spominja tov. Kukavica, »a zaman. Dež je lil kakor iz škafo. Bili smo že vsi premočeni in premraženi. Zatekli smo se v hišo; na javko, kamor je prihajala Anžurjeva. Ko je videla, kako smo premočeni, je v hiši takoj dobila sladkor in nam skuhala čaj. Še isto noč je, kljub dežju, odnesla pošto preko bloka v Ljubljano. Ko smo Ribarja seznanili z njeno dejavnostjo, je dejal, da je ne smemo pozabiti. Resnično bi zaslužila najvišje odlikovanje. Anžurjeva je vzdrževala zvezo z nami in mestom, dokler smo se zadrževali na tem kraju.«

Kurirjem so pri vzdrževanju zvez pomagali še Lojzka iz Črne vasi, Jevec, Brus, Branceljnovi in drugi.

Hrano, obleko in druge potrebščine so dobivali večinoma na terenu, predvsem v Črni vasi.

Vrhovno vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja, to je izvršni odbor Osvobodilne fronte, centralni komite KPS in Glavni štab slovenskih partizanskih čet, je bilo od septembra 1942 do konca marca 1943 v Dolomitih. Ker je sovražnik nameral začeti z ofenzivo tudi na tem področju, so se vsi sklenili umakniti.

Proti koncu marca 1943 je dobil komandir TV 1 naročilo, naj naslednji večer pošlje štiri kurirje s čolnom na javko na obrežju Ljubljane pri Črni vasi.

Že popoldne so krenili na pot Komel, Cimerman, Škraba in Brancelj. Ko so šli proti Gornjemu Igu, so italijanska letala bombardirala položaje Tomšičeve brigade, ki se je tolkla na Mokrecu. drevje je se bilo golo, zato so morali kurirji paziti, da tudi njih letalci niso opazili. Ko so prišli do zahodnega dela lške, so naleteli na italijansko zasedo, ki je z vsem orožjem užgala po njih, vendar so se vsi srečno umaknili. Ko so se spet zbrali, so se dogovorili, da bodo šli dalje po ravni čistini za lško vasjo, nato med Straho-

merjem in Vrbljenjem, blizu italijansko-domobranske postojanke Ig in dalje med Brestom ter Tomišljem proti Lipam in nato do Ljubljanice. Morali pa so počakati noči.

Izkazalo se je, da so novo smer dobro izbrali. Brez težav so prišli do Ljubljanice, vzeli čoln iz skrivališča ter se posamič prepeljali na levi breg do javke. Kmalu se je na drugi strani Ljubljanice prikazala večja skupina ljudi. To so bili člani IO OF, člani CK in glavni štab NOV in POS. Bilo jih je kakih petdeset.

Nekateri so s strahom zlezli v čoln, saj so morali klečati in stalno paziti, da niso izgubili ravnotežja. Ko se je potnik izkrcal na desnem bregu, so na levem potegnili za vrv in ga potegnili k sebi. Trajalo je nekaj ur, da so bili vsi na drugem bregu. Kidrič, ki je ob takih prilikah kurirjem vedno kaj podaril, je tisto noč poklonil komandirju »barjanske mornarice« uro.

Kurirji naj bi nato peljali skupino do Tomšičeve brigade, ki se je tiste dni tolkla z Italijani na Mokrecu. Ker so se v prevažanjem preko reke zamudili predolgo, pa so morali opustiti prvotni načrt, spet so morali po isti poti, kot so prej šli na javko. Morali so pohiteti, da jih dan ne bi zalotil še na ravninski čistini, ki so jo imeli s postojanke na Igu dobro na očeh.

Danilo se je že, ko so šli ob robu gozda kakih sto metrov nad Iško vasjo. Ko so počivali, so spodaj v vasi opazili Italijane. Kmalu so nadaljevali pot in po nekaj sto metrih zaslišali govorjenje in kričanje italijanskih vojakov. Pozneje so izvedeli, da jih je bilo več tisoč, da so bili del enot, ki so sodelovale v ofenzivi.

Naprej niso mogli, znašli so se tako rekoč sredi ofenzive. Z veliko močnejšim sovražnikom se niso mogli spopasti. Po kratkem posvetu so se odločili, da se vsi dobro skrijejo in počakajo. Tako so ostali dva dni in dve noči brez hrane in vode v gostem grmovju pod vzhodnim robom Iške. Franc Leskošek-Luka je padel preko neke skale in se poškodoval, tako da ni bil sposoben za hojo.

Ko so naposled Italijani odšli, so tretjo noč Leskoška prenesli v Bercetovo bolnišnico v Iško, ostali pa so se pri kmetu Šalati v Iški najedli. Ker so s Tomšičevo brigado izgubili zvezo, so se odločili, da gredo na TV 10 v Mačkovec. Iz Iške so res krenili pozno ponoči. Zaradi trde teme se tudi vodja skupine Brancelj ni več znašel. Z nogami je tipal po stezi in skupina je počasi zmagovala pot po Iškem Vintgarju proti Krvavi peči, kjer ni bilo več Italijanov, tako da so lahko nadaljevali pot proti Mačkovcu. Nato so kurirji te postaje vodili skupino naprej proti Kočevski.

Postaja TV 1 je bila prva, ki je bila ustanovljena za posebno nalogo organizirane dostave in odpreme pošte ter literature in za vodenje kadrov po terenu. Ob njenem delovanju je glavni štab NOV in POS kmalu spoznal pomen dobrih kurirskih zvez. Matija Maček je vsakič, kadar je Zdravko Prebil-Abi, takratni kontrolor oziroma komandant kurirskih zvez, prihajal v Dolomite, naročal, da mora zastaviti vse sile in organizirati dobre kurirske zveze.

Italijani so sčasoma dognali, da je nekje v krimskih gozdovih stalna partizanska enota. Po več dni zapored so preiskovali gozdove v podnožju Krima, kurirji pa so se jim izmikali. Ponoči so bili na zvezah, podnevi pa so se morali umikati pred sovražnim zasledovanjem. Tako so jih kljub budnosti večkrat napadali, oropali so jih v taboriščih, jim odnesli hrano, opremo, razbili kuhinjsko posodo, večkrat so se sami komaj rešili. Le pošte in literature sovražnik nikoli ni dobil v roke.

Ko so se po hajki kurirji zbrali in ugotovili, da so še vsi, so z novo voljo začeli opravljati naloge in zveze so bile spet vzpostavljene.

Pogoste italijanske hajke na Krimu so kurirje TV 1 zelo ovirale pri delu. Zato so se februarja (ali maja) 1943 prestavili v Iški Vintgar in od tam hodili na zvezo k Ljubljani.

Po odhodu forumov osvobodilnega gibanja iz Dolomitov spomladi 1943 je bila tudi naloga kurirske zveze preko Ljubljane in s tem postaje TV 1 izpolnjena. Proti koncu leta 1943 se je postaja zadrževala v vasi Golo. Zaradi težkih razmer na območju, pogostih nemških vdorov in domobranskih napadov je bila decembra 1943 TV 1 razpuščena, kurirji pa dodeljeni sosednjim postajam.

Na TV 1 so bili kurirji: Ludvik Kukavica-Papež, prvi komandir, Jože Brancelj-Morostar, drugi komandir, Vinko Cimerman-Cenko, Ljubo Jovan-Saša, Zdravko Prebil-Abi, Alojz Škraba-Silni, Lojze Komel-Radovan, Franc Jereb-Branko, Milan Podlogar, Jože Košmrlj-Luka, Alojz Podržaj, Miro Kamenšek-Ljubo. Ljubo je utočil v Ljubljani.

Uporabljeno gradivo: Stane Cuznar-Jure: Izjava. Vinko Cimerman: Poslovanje na TV postajah. Jože Brancelj-Morostar: Izjava. Cene Mohar in Ljubo Jovan: Izjava. Ludvik Kukavica: Ustanovila se je prva kurirska postaja TV 1.

Kurirska postaja TV 2 v Dolomitih

Ko se je po italijanski (roški) ofenzivi jeseni leta 1942 vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja, IO OF, CK in glavni štab slovenskih partizanskih čet z zaščitnimi enotami naselil v Polhograjskih Dolomitih, je bilo treba vzpostaviti od tod nove zveze s političnimi in vojaškimi vodstvi v posameznih pokrajinah, potrebne so bile zveze z okrožnimi komiteji in štabi partizanskih enot na Dolenjskem, Notranjskem, na Gorenjskem in nato na Štajersko ter Primorsko.

Ivan Maček-Matija, komandant NOV in POS, je poveril borcu svoje zaščite Antonu Rudolfu-Nandetu nalogo, da organizira v bližini baze glavnega štaba kurirsko postajo. Nande, ki je postal komandir nove postaje, je dobil iz Dolomitskega odreda nekaj borcev, bodočih kurirjev. Med njimi je bil domačin Franc Šifrer-Adam, doma iz Notranjih Goric na Barju. Ker je bila na Krimu že postavljena kurirska karavla št. 1, je ta v Dolomitih dobila številko 2.

Kurirji so bili do zime v sestavu Dolomitskega odreda, kjer so se tudi hranili. Takoj po ustanovitvi karavle 2 pa sta se komandirja obeh postaj dogovorila za novo zvezo, ki bi skrajšala pot in tako omogočala hitrejšo dostavo pošte. Nova pot je vodila čez Barje. Večje ovire so na njej predstavljale reka Ljubljanica, prometna cesta Ljubljana – Vrhnika in železnica ob njej, saj so Italijani vse močno nadzirali. Najteže pa je bilo priti čez Ljubljaničo, ker je zaradi globine niso mogli prebresti, ampak so jo morali preplavati.

Javko so določili najprej na levem bregu Ljubljanice, v bližini Črne vasi na Barju. Ker je bilo med kurirji le malo plavalcev, jim je mizar iz Črne vasi naredil leseno ogrodje za čolniček, preko katerega so nato napeli šotorsko platno. V njem se je lahko peljal en človek ali manjši tovor. Najprej so ga imeli na TV 1, pozneje tudi na TV 2. Kurirji s Krima so čolniček po uporabi skrivali v grmovju ali pa so ga odnesli s seboj v krimske gozdove.

Zvezo so vzpostavljali najprej dvakrat tedensko, nujno pošto so takoj prenesli naprej. Od TV 1 je bila vzpostavljena zveza naprej po Notranjski vse do Kočevja in proti Dolenjski, prav tako od karavle 4, poznejše TV 18 proti Primorski.

V hribih Polhograjskih Dolomitov je bilo po prihodu vrhovnih organov mnogo partizanov. Tam se je zadrževal Dolomitski odred, zaščitne čete, po hišah pa so se naselile razne partizanske delavnice. Na posameznih domačijah so bile tudi družine, ki so zbežale iz Ljubljane.

Ko je nastopil mraz, je Ivan Maček-Matija naročil komandirju Nandetu, naj si kurirji zgradijo kak bunker. Z Martincovo družino so se dogovorili, da bi to storili pri njih, v hlevu gospodarskega poslopja, kjer je bila tudi klet, v katero so shranjevali repo in korenje. Ta prostor so prezidali na polovico in pazili, da med zidovi ni bilo opaziti razlike. Vhod v klet je ostal tak kot prej, po stopnicah nasproti hiše, v bunker pa se je prišlo po drugi strani poslopja skozi majhno odprtino, ki jo je zakrivala skladovnica butaric. Vendar pa tega zaklonišča kurirji niso dosti uporabljali, saj so navadno spali kar v senu na hlevu.

V vasi Selo je bil nastanjen tudi del vodstva osvobodilnega gibanja, tja so prihajali na posvete in po navodila številni politični delavci in komandanti vojaških enot, zato je bilo v vasi zelo živahno.

Tik pred novim letom 1943 je dobila kurirska postaja še dva nova kurirja. To sta bila Karel Leskovec, doma iz Rovt, in Anton Simšič-Zvone iz okolice Logatca, oba prej borca v Dolomitskem odredu. Že prej sta nekajkrat opravila tudi kurirsko pot na Primorsko. Malo pred tem se je postaji priključila tudi Slavka Kržič-Mihec. Tako so bili na TV 2 v tem prvem obdobju poleg komandirja Antona Rudolfa-Nandeta in omenjenih dveh, Leskovca in Zvoneta, še Jože Skubic-Edo, Izidor Kralj-Dore, Jože Potočnik-Milan, Jože Grabrovšek-Pepi, Vencelj Martinšek-Maks, Janko Merlak in Slavka Kržič-Mihec.

Kot sem že uvodoma omenil, je bila prva zveza s TV 2 vzpostavljena s TV 1 na Krimu, kamor so največkrat hodili Jože Skubic-Edi, Janko Janša in pogosto tudi komandir Nande.

Ko je bila vzpostavljena še zveza z Gorenjsko preko nemške meje, sta jo vzdrževala Vencelj Marinšek-Maks in Jože Gabrovšek, pozneje pa tudi Jože Božnar-Tiger. Z bodočo žico pregrajena in minirana meja je tekla preko hribov mimo Črnega vrha nad Polhovim Gradcem. Za miniranje so Nemci uporabili več vrst min, najbolj nevarne so bile tako imenovane mustafarice, ki so bile zakopane v travnati ruši. Iz zemlje so gledali le trije rožički, najmanjši dotik s katerim od njih je povzročil eksplozijo.

Kurirji so se tako morali specializirati za pobiranje min. Pri tem pa je prišlo tudi do nesreče. Tako se je pri takem delu ubil kurir Vencelj. Nemci so mankajoče mine sproti nadomeščali, toda partizani so jih pogosto pobirali in z njim oboroževali partizanske enote. Tako je nekoč prišel Janko Premrl-Vojko v svojo četo s Primorske ponje kar na postajo.

Kurirji TV 2 na Ključu v Dolomitih pozimi 1943.

Na zvezo proti Vrhniki, s tamkajšnjim okrožjem, sta hodila najprej dvakrat, spomladi 1943 pa po trikrat na teden Jože Potočnik-Milan in Izidor Kralj-Dore.

Dolomitski odred je že v letu 1942 vzdrževal občasno zvezo s Primorsko in sicer z Vojkovo četo, ki sta jo največkrat opravila Karel Leskovec in Tone Simšič-Zvone. Ko pa je decembra Zvone zbolel, ga je nadomestil njegov brat Jože Simšič-Jelen.

Tako sta v februarju 1943 dobila nalogo, da vodita v hribe nad Črnim vrhom nad Idrijo, kjer je tedaj taborila Vojkova četa, sekretarja Centralnega komiteja Franca Leskoška-Luko in njegove spremljevalce. Bilo je slabo vreme in precej snega, ko so se nekega večera odpravili na pot. Iz Hruševja, kjer sta dobila še polna nahrbtnika z zavoji literature, sta vodila skupino proti Podlipski dolini, kjer so bili okrog desete ure ponoči. Ko so zavijali proti Podpesku, se je zaslišalo streljanje iz Rovt, kjer je bila domobranska postojanka. Vmes je eksplodiralo tudi nekaj min. Čeprav

je bila tema kakor v rogu in se je megla dotikala tal, je kurir Leskovec dobro vedel, odkod to streljanje. Nekateri v koloni niso mogli razumeti, kako da jih kurirja vodita prav proti streljanju, zato so godrnjali. Ko je nekdo Leskovca vprašal, odkog je doma, je ta odgovoril, da iz Rovt in to je še povečalo nezaupanje. Posedli so za nekaj časa v smrečje poleg poti.

TV 2 v Dolomitih: kurirja brata Tone Simšič-Zvone in Jože Simšič-Jelen v začetku leta 1943 v Dolomitih

Kurir jim je skušal dopovedati, da morajo še nekaj časa v tisto smer, nato bodo krenili bolj v levo. Iz Podlipske doline namreč ni druge poti kakor čez Podpesek. Iz skupine je bilo slišati godrnjanje, ki se je prevrglo v poglasno šepetanje. Kurir je začutil sumničenje in ni mu bilo prijetno, takrat se je zaslišal Lukov glas: »No, ali gremo naprej ali kaj bomo?« Bil je v drugi skupini in ni vedel, kaj se dogaja. Krenili so po strmini proti Podpesku. Ko godrnjanje le ni pojenjalo, je Luka zabrundal, da so ga lahko vsi slišali: »Pustite kurirja na miru, onadva že vesta, kod bo najbolje.« In res je godrnjanje utihnilo. Leskovec je stopil do Luke in mu

povedal, da morajo hoditi hitreje, da bodo še do dne prišli do Petkovca.

»Od vaju je odvisno, kdaj pridemo,« je dejal Luka. Njegov glas je povrnil kurirju gotovost in samozavest. Po globokih, temnih in zasneženih grapah so nato gazili cel sneg. Okrog pete ure zjutraj so prišli do Kolenca, zavili na hlev in se zarinili v seno. Domo-branska postojanka v Petkovcu je bila komaj kak kilometer proč. Kurirja sta skrbno prikrila sledi. Dan so preživeli mirno, zvečer pa so se kot sence spuščali s hleva in se zbirali v kuhinji, kjer jim je gospodinja pripravila večerjo. Popoldne je začel padati sneg, ki je zadelal gazi. Do Žiberš so šli po poti, vmes so se izogibali domačijam, kjer so domobranci večkrat postavljali zasede. Okrog treh ponoči so prišli v Žejno dolino, do stare jugoslovanske meje.

Snega je bilo večno več, zakril je tudi ozko gaz, ko je držala proti vrhu hriba, tako da je kurirja nista našla. Minila je cela ura in kurirja, ki sta spredaj gazila cel sneg, sta bila že do kraja izmučena. Od zadaj sta spet slišala polglasno govorenje, bolj podobno godrnjanju. Vedela sta, da so na drugi strani hriba italijanske podzemeljske kasarne in da jih lahko prav tam zaloti dan. Nekdo je predlagal počitek, stisnili so se pod zasneženo košato smreko.

»Kaj je, fanta? Zdi se mi, da ne vesta več prav dobro, kod hodimo,« je Luka potipal z besedo. Zdaj se je šele začelo godrnjanje in vprašanja, zakaj vodita, če ne poznata poti. Nezaupanje je naraščalo. Ker je Luka opazil, da sta kurirja v skrbeh, je hitro napravil red. Ukazal je svojim ljudem, naj molčijo, ker kurirja nista zašla nalašč. Le kdo ne bi zašel v takem snegu in temi! Nazaj niso mogli, v bregu niso smeli ostati. Naročil je, naj gresta kurirja sama naprej poiskati pot. Čez kako uro sta se popolnoma izčrpana vrnila, vendar poti še nista našla.

Luka je odredil, da bo vsak nekaj časa gazil prvi. Najprej je sam stopil v celec. Ura je bila že nekaj več kot pet, ko so naposled prilezli na vrh. Le še dobro uro je bilo do dneva. Ko so šli kakih sto metrov dalje po grebenu, so zaslišali tik pod seboj glasno govorjenje. Na kasarniškem dvorišču, kakih 50 metrov pod njimi, je mrgolelo italijanskih vojakov, ki so imeli jutranjo telovadbo. Nekaj časa so čepeli v grmovju. »K Italijanom bi lahko prišli brez kurirjev,« se je spet oglasil tovariš, ki je že prej ves čas godrnjal. Luka je stopil h kurirjema in se posvetoval, kaj bi. Svetovala sta, naj gredo naprej, čeprav je dan. Tako so zavili proti globoki grapi Zale, ki je bila še kako uro oddaljena. Ko so prišli do sedla, od koder se je dobro videla kasarna, so se previdno, drug za drugim spustili čez, tako da jih Italijani niso opazili. Za krajši čas so se

ustavili na Zalarjevi domačiji, nato so nadaljevali pot in okrog osme ure že prekoračili idrijsko cesto in Idrijco. Hodili so še po gozdovih, naposled so le prišli v taborišče Vojkovega bataljona, kjer so jim povedali, da je komandant Vojko težko ranjen. Franc Leskošek-Luka mu je prinesel odločbo o ustanovitvi brigade in njegovo imenovanje za komandanta. Janko Premrl-Vojko je ležal na pogradu, še pri zavesti, vendar so vsi vedeli, da je že povsem na koncu.

Kurirja sta se poslovila od skupine, Luka se jima je zahvalil za spremstvo in jima dal tisoč lir: »Da bosta imela za tobak in da ne bosta kar naprej žicala!«

Kurirja sta bila preveč utrujena, da bi se še istega dne vrnila. Zato sta prespala pri kurirjih na Brinovem griču.

Tu je opisana le ena od dogodivščin na relejnih zvezah, kakršnih pa so kurirji v Sloveniji med delovanjem, še posebno pozimi, doživeli precej. Ko sta se Leskovec in Jelen vrnila nazaj na Selo, se nista imela časa odpočiti, saj je komandir postaje Nande poslal sporočilo, da morata takoj k njemu v Log. Nogavice in čevlji, ki so se sušili na kmečki peči pri Antonovcu, še niso bili suhi, vendar sta se morala obuti. Na Logu je bilo v hiši, kjer ju je čakal Nande, še več tovarišev, med njimi Jaka Avšič in komandant odreda Radovan. Nande jima je brez ovinkov povedal, da bosta morala takoj na pot. Vodila bosta tovariša, ki je tiho sedel za mizo. Po uniformi se je videlo, da ni iz Slovenije.

Kurirja, ki sta bila še zelo utrujena, sta bila neprijetno presežena, vendar za modrovanje ni bilo časa. Jaka Avšič je vstal iz mize in dal Leskovcu tri zajetne kuverte, rekoč, da je njihova vsebina izredno pomembna. Svetoval mu je, naj jih ovije okrog ročne bombe. Leskovec je obljubil, da bo tako napravil, vendar pa jih je potem kot drugo pošto vtaknil v torbico. Kajti vsi funkcionarji so navadno poudarjali pomembnost pisem, kurirji pa jih več kot varno prenesti niso mogli.

»Tovariš je iz Vrhovnega štaba,« je komandir zaupal Leskovcu. Tako pomembnih osebnosti niso bili vajeni vsak dan. Kdo naj bi to bil, je pomislil Leskovec, ko je molčeči tovariš vstal od mize in mu segel v roko. »Rato Dugonjić«, se je predstavil in rekel: »Ti si taj, koji će me voditi za Primorsku?« Kurir je pritrdil, on pa je še želel zvedeti, koliko časa bodo potovali do Vogrškega, kamor je bil namenjen. Domenjeno je bilo, da bo štab odreda dal zaščitno četo, ki bo spremljala visokega funkcionarja, vendar je Leskovec to odločno odbil. Veliko lažje se bodo prebili, če bodo sami.

Tako so krenili na pot samo trije. Prvo noč so šli že mimo Horjula, kjer je bila močna domobranska postojanka, mimo Podpeska do Rovt, kjer so nato predanili na Sivčevem kozolcu. Ta družina je pomagala domobrancem, domači sinovi so bili v postojanki v Rovtah. Dan je minil brez posebnih nezgod, kurirja sta izmenoma stražila in opazovala domobrance, ki so hodili mimo. Pred odhodom je Leskovec še stopil v kuhinjo in gospodinja mu je, čeprav nerada, dala tri klobase in pol hleba kruha. Ker so bili lačni, so vse pojedli kar mimogrede. Zjutraj so prišli do kurirjev na Brinovem griču, kjer so se odpočili. Trojici sta se pridružila dva kurirja te postaje, nakar so nadaljevali pot mimo Hrušice in Cola, ko se je pod njimi pokazala kopna in sončna Vipavska dolina. Spustili so se navzdol, prebredli reko Vipavo in se na drugi strani povzpeli na Slap, kjer so dva dni počivali. Nato so se napotili proti Vrtovinu in naprej proti Vogrskemu, kjer so poiskali kurirsko postajo. Rato Dugonjič je odšel k Beblerju, kurirji pa so se vrnili. Italijani so medtem napovedali hajko na spodnji, zahodni konec Vipavske doline, v resnici so usmerili svoje sile na gornji konec, tako da so se vračajoči kurirji le po naključju, ob pomoči domačinov na Slapu, izognili spopadu z njimi.

Na vseh poteh so morali biti kurirji zares previdni. Janko in Friškovec, ki sta pogosto hodila na zvezo za Ljubljano in sta morala reko večkrat preplavati, sta si pomagala tako, da sta pri Antonovcu na Selu zgradila leseno ogrodje, preko katerega sta napela platno in si tako naredila lahek čolniček. Po uporabi so ga zložili in lahko odnesli s seboj.

Jože Friškovec je bil kmečki delavec, doma z Drenovega griča pri Vrhniku, bil je zelo vesele narave in se je med kurirji zelo dobro počutil. Če je le mogel, je koga potegnil. Nekega mrzlega januarskega dne je prišlo po zvezi ekspresno pismo. Friškovec je vzel svoj čoln in se odpravil na pot kar sam. Moral bi priti do karavle 1 na Krimu, ker tisti večer kurirji niso prišli na javko.

Srečno je prešel dobro zavarovano cesto Ljubljana—Vrhnika in železnico. Nato je moral še čez golo barjansko polje, ki je bilo pozimi velika bela osvetljena ploskev. Tudi tedaj ni imel težav in je srečno prišel do Ljubljanice. Ko si je dobro ogledal obrežje, če ni kje kaka zaseda, je pričel pripravljati čoln. Ko ga je raztegnil, ga je privezal, da mu ga voda ne bi odnesla. Nato se je sezul, slekel še bluzo in hlače ter vse s puško in torbo s pošto zložil vanj. Friškovec se je za prehod vedno tako pripravil, da bi bil na drugem bregu suh, če bi moral skočiti v vodo in vleči čoln s seboj.

Ljubljana je rahlo zavalovila, ko je pokleknil v čol in ga odri-
nil od brega. Naenkrat je nočni mir pretrgal oduren klic: »Stoj!« In
še enkrat glasneje: »Stoj!« In že so zadrdrali streli.

Friškovec se je hitro prevrnil, se čolna oprijel na zadnjem
koncu in ga plavajoč rinil proti drugemu obrežju. Streli so čoln
kmalu raztrgali, tako da se je začel s tovorom vred potapljati.
Friškovec ga je spustil, da bi si rešil življenje. Pognal se je na
breg, porasel z grmovjem, in naprej po polju. Bela barva njegove-
ga perila se je dobro stapljala s snežno okolico in tako je bil sko-
raj neopazen.

Kaj zdaj? Do kurirjev na Krimu je bilo še dolge ure hoda. Tam
bi se sicer ogrel, toda obleči najbrž ne bi imel kaj. Večkrat se je
ustavljaj pri neki znanki v Črni vasi, ki je živela sama. Sklenil je, da
gre k njej. Približal se je hiši in potrkal na okno. »Kdo je?« se je
oglasilo v notranjosti. »Jaz sem, Friškovec!« Kmalu je zarožljaj
ključ v vratih. Kurir je nestrpno čakal, kdaj bo lahko smuknil na
toplo, saj ni več mogel utišati drgeta in glasnega šklepetanja z
zobmi. Ko je ženska odprla vrata in zagledala belo postavo, je sa-
mo zavpila: »O sveti križ božji!« In zaprla vrata. Le s težavo ji je
skozi okno dopovedal, da je res pravi Friškovec in kaj se mu je
primerilo. Nato mu je le odprla. Brž je zmetal s sebe mokre cun-
je, ona pa mu je našla hlače svojega pokojnega očeta in še nekaj
drugih cunj ter ga za silo oblekla.

Ko se je ogrel in napil vročega čaja, je odrinil proti Krimu. Vsa
stvar pa le ni ostala skrita. Čez kak teden dni so že vsi kurirji ve-
deli, kako je Friškovec strašil po barju.

V prvi polovici marca, po nekaterih virih naj bi bilo to v noči
med 12. in 13. marcem 1943, so domobranci iz postojanke v
Šentjoštu nenadoma pridri v vas Selo, kjer so prebivali kurirji. Pri
vhodu v vas so zaklali stražarja in se nato vtihotapili med hiše. Vsi
trije bataljoni so bili utaborjeni po okoliških hribih. Kurirji so bili
edina partizanska enota, ki je taborila v Selu, poleg njih je bilo po
domaćijah še nekaj ubežnikov. V Martincovi hiši sta bili nastanje-
ni Polhova družina in še neka druga iz Zaklanca. Pri Armičevih
sta stanovali Artačeva mama iz Vrhovc z dvema hčerkama in Mra-
kova mati iz Vrhnike.

Pri Armiču sta bila med napadom komandir čete Rudi Hriber-
nik Svarun in mitraljezec, sin Artačeve mame. Ko sta zaslišala te-
kanje ljudi okrog hiše in ko je Svarun zagledal značilno baretko
na glavi nekega domobranca, sta se s Slavcem postavila za vrata,
da bi orožniku preprečila vdor v hišo. Zvone in Leskovec sta spa-
la v senu na hlevu in ju je zbudilo šele streljanje, drugi pa se še
niso vrnili z javk. V bunkerju pod hlevom so bili med napadom ko-

mandir postaje Nande, Slavka Kržič-Mihec in Marjana Draksler. Slavka se je povlekla skozi odprtino bunkerja na prosto. Mitraltjezec je ustrelil proti njej, vendar je ni zadel, imela pa je polna usta prsti. Vendar se je srečno izvlekla, kmalu za njo pa še Nande in Marjana. Medtem je posegla v boj Svarunova četa in tako pripomogla, da so se vsi srečno rešili. Stražar je bil edina žrtev napada.

Še istega dne so se kurirji zbrali v vznožju Hruševskega hriba, kjer so se zadrževali vse do bitke v Belški grapi, do 19. marca, ko so Italijani in domobranci združeno uničili skraj cel bataljon Dolomitskega odreda. Ker je bila bitka tik pod nemško mejo, so pri tem boju sodelovali tudi Nemci.

V dneh pred bitko je bil na TV 2 dodeljen borec Dolomitskega odreda Anton Oblak-Tilen iz Notranjih gor.

Italijani so v tistih dneh pripravili pravo ofenzivo na celotno področje Dolomitov, da bi uničili odred in očistili te hribe partizanov. Napadali so z velikimi silami, sestavljenimi iz 51. polka divizije Cacciatori, bataljona graničarjev in specialnega bataljona že imenovane divizije, ki jim je pomagal še domobranski bataljon. Odred se ni dobro znašel, zato je imel hude izgube.

Kurirji so se iz te bitke še najboljše izvlekli. Slavka Kržič, ki je bila z drugimi med napadom v Belški grapi, je ostala živa. Skupina, v kateri sta bila Jože Skubic in Tilen, se je hotela umakniti proti Krimu, toda pri Razorih je zadela ob italijanski obroč. Prebili so se preko Gradaščice in se napotili proti Vrhovcem, kjer se je Tilen ločil od skupine in v bližnjem gozdu splezal na smreko, se skril v vejah in se z opasacem pripel na deblo ter v takem položaju prebil dan.

Po končani ofenzivi so se kurirji zbrali in znova vzpostavili zveze. Slavka Kržič-Mihec, ki je kot pogumno mlado dekle tudi hodila na zveze, zato so ji tudi nadelo moško ime Mihec, je bila konec marca premeščena na TV 17 na Ljubljanskem vrhu. Na postajo 2 v Dolomitih pa so pomladi in poleti 1943 prišli novi kurirji: Franc Rupnik, borec Dolomitskega odreda, Aleš Stanovnik-Iztok, borec Samotorške čete, Franc Logar, tudi iz Dolomitskega odreda, in Franc Oven, borec Notranjskega odreda. Ivanka Galič je prišla konec marca in je ostala na postaji za kuharico.

Ko se je v začetku aprila 1943 vrhovno vodstvo osvobodilnega gibanja s pripadajočimi odseki preselilo v Kočevski Rog, je TV 2 v Dolomitih izgubila svoj pomen. Ni bila več centralna postaja, to vlogo je prevzela TV 15. TV 2 je vzdrževala le zvezo s TV 17 na Ljubljanskem vrhu in G 7 na Gorenjskem.

Postaja se je v letu 1943 zadrževala na Malem Ključu nad Brezjami, blizu Horjula. Naredili so si bunker, ki so ga dobro prikrili. Kuhali so si v bližnjem grabnu, ob potočku in skrbno pazili, da jih dim ne bi izdal.

Dolomitski odred, ki jih je do marca zalagal s hrano, je bil razformiran, zato so morali odtlej sami skrbeti zanjo. Dobivali so jo pri zanesljivih in zavednih partizanskih družinah in aktivistih na področju Babne gore, vasi Hruševo in Brezje ter še iz nekaterih drugih krajev.

Komandir Anton Rudolf-Nande je bil marca 1943 premeščen na Dolenjsko, za njim je postajo do kapitulacije Italije vodil Janez Malovrh. Po kapitulaciji je postal komandir Peter Sečnik-Pero, ki pa so ga novembra 1943 Nemci ujeli in odvedli v Dachau. Sečnika je nasledil Anton Oblak-Tilen.

V letu 1943 so na področju Dolomitov poleg italijanskih utrdili tudi več domobranskih postojank, tako v Polhovem Gradcu, Horjulu, Šentjoštu, Zaplani in v Rovtah. Domobranci so močno nadzirali teren, predvsem kurirske poti. Na vse javke so hodili ponoči, oboroženi s puškami in bombami. Na postaji so imeli tudi brzostrelko, ki jo je uporabljal, kdor je šel na najnevarnejšo pot. Ker po odhodu Dolomitskega odreda v bližini ni bilo drugih partizanskih enot, so domobranci še bolj zasledovali kurirje. Na področju TV 2 je deloval še rajonski odbor OF Horjul-Polhov Gradec.

Nekega novembrskega dne leta 1943 so domobranci nenadoma napadli postajo. Prišli so okrog poldneva za kurirjem, ki se je vračal iz Dobrove, ker je nehalo snežiti in so bile njegove sledi dobro vidne. Poleg kurirjev so bili na postaji še komisar relejne linije in dva potnika, ki sta prišla zvečer po zvezi in bi morala tistega dne dalje. Komisar je imel politično uro, ko je zaropotalo. Komandir Anton Oblak-Tilen je skočil pokonci in zapovedal umik. Ko je domobranski mitraljezec videl, da tečejo partizani naravnost proti njemu, se je prestrašil in pobegnil. Kurirji so se nato pognali skozi nastalo vrzel v obroču in se rešili.

Anton Oblak-Tilen je prišel malo pred tem z Dolenjske, kjer je bil od pomladi 1943. Ob prihodu v Dolomite je poiskal kurirsko postajo, ki se je tedaj zadrževala v hribovju Velikega in Malega Ključa. Na postaji so bili Peter Sečnik-Pero, Franc Logar-Dolomitčan, Janez Rozman, Marjan Sedej in Okoren Lojze-Zajc ter kuharica Ivanka Galič-Jesenovec.

Po napadu so se razdelili na pare, ker se cela skupina ni mogla več skrivati pred zasledovalci. Običajno so se zjutraj zavlekli skrivaj na hlev ali kozolec kake družine, ki je pomagala domo-

brancem. Šele zvečer so šli v hišo po nekaj hrane. V tem času so ponovno vzpostavili zvezo s TV 1 na Krimu.

Položaj za kurirje TV 2 je postajal vedno bolj nevzdržen. Zapadel je visok sneg in tako ni bilo mogoče več vzdrževati zveze niti z Gorenjsko na G 7 niti s TV 17 na Ljubljanskem vrhu. Zato je komandir Tilen prosil komando relejnih postaj, da TV 2 ukine. Ta je 7. januarja 1944 to tudi storila, kurirje pa razmestila na sosednje postaje. Anton Oblak-Tilen je postal komandir na TV 14a.

Poleg komandirja Tilna so bili ob ukinitvi na TV 2 še: Janez Rozman, Alojz Okorn-Zajc, Franc Logar-Dolomitčan, Jože Božnar-Tiger in Marjan Sedej.

V predhodnem obdobju, od začetka so bili na postaji razen pravkar imenovanih tovarišev še: Anton Rudolf-Nande, prvi komandir, Janez Malovrh, drugi komandir, Peter Senčnik-Pero tretji komandir, kot zadnji pa je bil Anton Oblak-Tilen; kurirji Vencelj Martinšek-Omejčev, Karel Leskovec, Anton Simšič-Zvone, Jože Skubic-Edo, Franc Šifrer-Adam, Slavka Kržič-Mihec, Anton Pritekel, Ivan Selan, Izidor Kralj-Dore, Jože Potočnik-Milan, Jože Gabrovšek-Pepi, Janko Merlak, Jože Friškovec, Ivanka Galič, Aleš Stanovnik-Iztok, Franc Oven, in Jože Simšič-Jelen.

Kurirja Alojz Okorn-Zajc in Janez Rozman sta bila ob ukinitvi TV 2 dodeljena TV 17 s posebno nalogo, da sta vzdrževala zvezo z rajonskim odborom OF Horjul-Polhov Gradec.

Kurirjem so pomagale vzdržati: družina Ivana Peklenka, po domače Sedlarjeva iz Podolnice pri Horjulu, Janševa, po domače Baklčova iz Lesnega brda, Malovrhova, po domače Ruparjeva iz Zavrha, Končanova, po domače Kajzerjeva iz Horjula, Johanova iz Drenovega griča, Vrbancova družina iz Lipovskega hriba pri Horjulu, družina Alojza Koširja iz Hruševja in še nekateri.

V i r i: Anton Oblak-Tilen, podatke zapisal Lado Lapajne. Anton Rudolf-Nande: TV 2, rokopis. Aleš Stanovnik: TV 2, rokopis. Vladimir Mohar-Cene: TV 2, rokopis. Ciril Debeljak-Slavc: TV 2, rokopis. Karel Leskovec: Kurir čez Ljubljansko barje, rokopis. Isti avtor: Križpotja, I. knjiga. Slavka Kržič-Mihec: Podatki o TV 2, rokopis. Ivanka Galič-Jesenovec: Zapis o TV 2, rokopis. Jože Vintar-Strnad: Pripombe h gradivu postaje TV 2, rokopis.

Kurirska postaja TV 17 na Ljubljanskem vrhu

Novembra 1942 je Anton Prevec-Dimač ustanovil kurirsko postajo št. 3 na Ljubljanskem vrhu. Najprej so jo povezali s postajo št. 4 (poznejše TV 10) na Zavrhu nad Iško in s postajo št. 2 v Se-

lah pri Hruševju v Dolomitih. Dimač je za kurirja pridobil Jožeta Vintarja-Strnada in Franca Malavašiča-Matevža, ki sta že prej v štabu Notranjskega odreda vzdrževala zveze z drugimi operativnimi enotami na Notranjskem, med drugim tudi z Dolomitskim odredom. Matevž je postavil za komandirja nove postaje, na katero sta kmalu po novem letu 1943 prišla še Jože Intihar-Matiček, domačin iz Ulake pri Blokah, in Miro Szobko-Tine iz Cerknice, do tedaj borca oziroma vodnika I. bataljona Šercerjeve brigade. Kmalu se jim je pridružil še eden prvih kurirjev na Notranjskem — Ivan Cankar-Gams z Vrhnike, ki je že preje vzdrževal zvezo z vrhniškim okrožjem.

Matevž in Strnad sta si že pred njihovim prihodom zgradila v rajonu Malega Jesenovca za Ljubljanskim vrhom podzemeljski bivak.

Spomladi 1943 je bila karavla št. 4 preimenovana v TV 17. Postaja je, kot je bilo že omenjeno, od ustanovitve, razen od januarja do marca 1945, vzdrževala zvezo s TV 10 pri vasi Zavrh nad Iško, koder je šla zveza naprej na Notranjsko in Dolenjsko. Prav tako so imeli zvezo z okrožnim odborom OF in okrožnim komitejem KPS Cerknica, kasneje z OO OF in OK KPS za Notranjsko, od leta 1944 dalje tudi z notranjsko-ribniškim okrožjem. Med obstojem poverjenišva OF in KPS za Notranjsko pa tudi s tem.

Javke s TV 10 so imeli v rajonu Strmec, Beč ali v Zibovniku. Na poti so bili najnevarnejši prehodi preko Koželjskega grabna in Strmca, kjer je sovražnik pogosto postavljал zasede in s pomočjo domobrancev področje stalno nadziral. Posebej so bili ti prehodi nevarni med sovražnimi ofenzivami na Notranjskem.

Med bivanjem osrednjega političnega in vojaškega vodstva IO OF in glavnega štaba NOV in POS v Polhograjskih Dolomitih, je z njimi potekala zveza preko TV 2 v njihovi bližini. Že prej so zvezo s Gorenjsko proti Dolomittom vzdrževali Franc Malavašič-Matevž, Jože Vintar-Strnad in Ivan Cankar-Gams, prav tako tudi s štabom Dolomitskega odreda, z rajonskim odborom OF in s komitejem Horjul in Dobrova. Javke s kurirji TV 2 so sporazumno menjavali na območjih Razorske in Podlipske doline, Krošljevega hriba, Čela, Suše, Korena, Storževega griča, Bele, Staj in Gačnika v okolici Vrhnike.

Istočasno je z Notranjske v Dolomite potekala dobra zveza s TV 1 na Krimu čez Ljublanico do TV 2. Kadar je ta dobro delovala, tista preko TV 17 ni bila tako obremenjena. Huda zima, sneg in pogoste zasede ob bregovih Ljublanice pa so zvezo preko TV 1 močno ogrožale, zato so vedno bolj uporabljali sicer daljšo, a

varnejšo preko TV 17. S TV 2 je TV 17 vzdrževala redno zvezo tudi po preselitvi vodstvenih organov iz Dolomitov na Rog.

Od junija do oktobra 1943 so kurirji TV 17 zaradi stalnih zased in patroliranja četnikov majorja Novaka v okolici Vrhnike in Podlippe začeli hoditi v Dolomite po novi poti, čez železniško progo in cesto Vrhnika – Borovnica pri vasi Podgora, na javko na sami Ljubljani — na Hočevarjevi senožeti. Prejšnje poti in javke so namreč dobro poznali tudi četniki, ker sta k njim prešla dva bivša borca Dolomitskega Mate in Avgust, ki sta bila poslana na teren v rajonski odbor OF Rovte.

V avgustu 1943 je prispela preko železniške proge na Tolski vrh, t. j. v gozdove na Notranjsko, v svojem dolgem maršu s Primorske v sestav 14. divizije tudi Gradnikova brigada. Čez cesto in železniško progo Ljubljana – Trst so jo vodili kurirji TV 2a in TV 17.

Od junija do septembra 1943 je TV 17 od časa do časa vzdrževala posebno direktno zvezo z enotami NOV in POS in ustanovami NOG na področju Žirovskega vrha onstran italijansko-nemške meje. Zato je bil postaji dodeljen Franc Nagode-Krpan, domačin iz Hotedršice, ki se je prej boril v gorenjskih enotah NOV.

Po tej zvezi je v avgustu 1943 prešla mejo, cesto in železniško progo Ljubljana – Trst tudi novoustanovljena Prešernova brigada, ki je šla v gozdove za Ljubljanski vrh v sestav 14. divizije NOV. Po isti poti se je brigada v mesecu septembru 1943 s kurirji TV 17 vračala na Gorenjsko. Nato so bile te zveze opuščene.

Vse od ustanovitve do oktobra 1943 je TV 17 vzdrževala zveze z okrožnim odborom OF in komitejem KPS Vrhnika, RO OF in komitejem KP Vrhnika in Borovnica, od takrat do oktobra 1944 pa z RO OF in komitejem KPS Vrhnika, nato pa z novo formiranim okrajnim odborom OF in komitejem KPS Vrhnika.

TV 17 je od junija do decembra 1944 in nato od aprila 1945 do osvoboditve vzdrževala zvezo tudi z obveščevalno točko 8 VII. korpusa. Skupina petih obveščevalcev, ki jih je vodil Jože Grom-Maks z Vrhnike, je s kurirji tesno sodelovala. Ti so jim pomagali pri vzpostavljanju potrebnih zvez na terenu, pa tudi pri zbiranju in pisanju obveščevalnih poročil. Čeprav so imeli svoje lastno taborišče, so mnoge akcije opravljali skupaj s kurirji. Imeli so enotno partijsko organizacijo, skupne politične ure in vojaške vaje, zelo tesno so sodelovali in si pomagali pri oskrbovanju s hrano in drugo opremo.

Med delovanjem je TV 17 vzdrževala stalne terenske javke za Vrhniko in okolico ter z enotami NOV in POS, ki so manevrirale v bližini.

Partizanske enote so se v gozdovih za Ljubljanskim vrhom običajno zadrževale le prehodno, da so opravile nekaj operativnih akcij ali pa so le prešle v Dolomite, na Gorenjsko oziroma Notranjsko. TV 17 je z njimi vzdrževala potrebne zveze, kurirji so jih vodili in sodelovali v njihovih akcijah.

Za uspešno opravljene naloge pri umikanju naših enot in ustanov iz Dolomitov, od marca do maja 1943, je GŠ NOV in POS TV 17 še posebej pohvalil.

S prevzemanjem in dostavljanjem pošte, prenašanjem literature, vodenjem funkcionarjev, partizanskih enot, prostovoljcev je TV 17 povezovala poleg partizanskih enot na svojem območju dva okrožna, kasneje dva okrajna in več rajonskih odborov OF

Skupina kurirjev s postaj TV 2 a in TV 17 avgusta 1943. Tone Simšić-Zvone, Franc Popit-Zupančev, Tone Kramar-Zvone in Jože Vintar-Strnad

ter komitejev KPS, na področjih današnjih občin Cerknica, Logatec, Vrhnika in Ljubljana — Vič.

Ne glede na vremenske prilike so kurirji TV 17 ves čas domovali pod šotori. Gradnja stalnih in bolj udobnih bivališč zaradi pogostega preseljevanja in stroge konspiracije ni prišlo v poštev. Za zimo 1943 — 44 so si na Slemenih sicer zgradili barako — brunarico, pa so jo Nemci in domobranci v marcu 1944 odkrili in uničili. Kurirjem se je uspelo umaknit' brez izgub.

Zveza s TV 2a, ki je imela sedež v rajonu Kališe-Logatec in čez katero je šla zveza na Primorsko, je bila vzpostavljena ob ustanovitvi te postaje aprila 1943. Kurirji TV 17 so jo do leta 1944 vzdrževali direktno, pozneje so se dogovorili za javke v gozdu ob železniški progi v rajonu Konik, blizu železniške postaje Planina pri Rakeku. Kurirji TV 2a so zaradi dobrega obveščanja vedeli za sovražnikove namene, za postavljanje zased in minskih polj ob progi, zato so oni prehajali progo na javko s TV 17. Izredne zveze pa so kurirji obeh postaj opravljali direktno. TV 17 je ves čas delovala v gozdovih za Ljubljanskim vrhom, zaradi varnosti se je morala pogosto seliti. Tako je v 28 mesecih premenjala kar 21 taborišč. Tako so zveze vzdrževali v izredno težkih pogojih, saj so celo območje zelo nadzirali, saj sta bili železnica in cesta Ljubljana — Trst izrednega pomena. Kurirske poti preko zastražene proge, ceste in terenov s celo vrsto stalnih sovražnih postojank na dolomitskem področju, so bile med najtežjimi v Sloveniji. Kurirji so se srečavali z Italijani, domobranci, plavogardisti — četniki majorja Novaka, potem z Nemci, Čerkezi, Kozaki in Vlasovci. Po letu 1944 pa še z vso ostalo sovražno vojaško drhaljo, ki se je umikala iz osvobojenih predelov Jugoslavije.

Redne zveze so vzdrževali na dogovorjenih javkah, po dva do trikrat tedensko, včasih tudi pogostejše, vedno le ponoči. V posebnih nujnih primerih so bile poleg rednih vzpostavljene tudi izredne zveze do te ali one sosednje postaje, vojaške enote ali terenske organizacije NOG. Zaradi številnejših zvez se je število kurirjev povečalo na deset.

Visok sneg v zimi 1944 — 1945, stalne zasede in minska polja so onemogočili gibanje kurirjev, zato so bile zveze decembra 1944 začasno ukinjene, aprila 1945 pa spet obnovljene. Nato so delovale do osvoboditve.

Tri zime so kurirji preživel pod šotori. Ob pomanjkljivi opreми, največkrat tudi slabo obuti, so težko premagovali poti, vedno obloženi s polnimi nahrbtniki literature ali hrane. Poleg tega so morali stalno zakrivati sledi. Najtežje je bilo skrivati taborišča,

prehode, javke in kurirske poti. zraven pa redno opravljati naloge in vzdrževati zveze.

Po zvezah TV 17 je potovalo mnogo vojaških, političnih in drugih funkcionarjev. Posebno po ukinitvi prvega Dolomitskega odreda so kurirji neštetokrat vodili tudi skupine prostovoljcev, ki so odhajale v partizane iz Ljubljane in drugih krajev dolomitskega področja.

Vse te potnike so morali kurirji tudi nahraniti. Veliko hrane so dobivali s okoliša Vrhnike, kjer so jo zbirali aktivisti OF, kurirji pa so jo morali prenašati mimo okupacijskih postojank, zased in sovražnih bunkerjev. S posebnimi dovoljenji pristojnih odborov OF so kurirji nekajkrat v Zaplani, Cestah, Strmici, Stari Vrhniki, v Verdu, na Dolu pri Borovnici, v Laščah in celo v Dobcu pri Begunjah prisilno pobrali hrano pri sovražniku naklonjenih družinah. Večkrat so tudi ustrelili kakšno divjačino. Ob kapitulaciji Italije so kurirji dobili nekaj živil, predvsem riža in makaranov, iz bivših italijanskih skladišč na Notranjskem.

Sovražne enote so pogosto čistile gozdove nad železniško progo, še zlasti, če so bili v bližini partizani. Enote so se umaknile, kurirji pa so ostali in se morali umikati sovražniku. Na tem območju je bilo več hajk, med katerimi so se kurirji morali umikati pred sovražnikom. Ena največjih ofenziv se je začela v juliju 1943. Italijani iz postojank v Borovnici, na Verdu, Rakeku, Logatcu ter iz Cerknice in Planine, domobranci iz postojank v Begunjah, Rakitni in pri Sv. Vidu so krenili v skupno hajko na to območje. Pomagali so jim tudi domobranci iz Rovt, Šentjošta, Vrhnike in Zaplane, med katere so se pomešali tudi Novakovi četniki — plavogardisti. V bližini pa razen kurirjev ni bilo nobenih partizanov. Kurirji so se spretno izmikali iz obročev proti železniški progi. Čeprav je sovražnik področje močno nadziral, zveza s TV 2a in TV 2 ni bila prekinjena. Navadno so take ofenzive sledile vsakemu napadu partizanskih enot na železniško progo ali na Štampetov most, včasih tudi sovražnim ofenzivam na Notranjskem.

Ob železniški progi Ljubljana — Trst so, kot je bilo že omenjeno, Italijani v maju 1942 naredili široko čistino in zgradili postojanke ter stražne bunkerje. Progo so ponoči stalno osvetljevali z žarometi in raketami. Včasih so po cele noči z vsem orožjem streljali po praznem pasu, da so bili prehodi skoraj nemogoči.

Kurirji so sproti proučevali sovražnikovo taktiko in iskali nove načine, da bi lahko uspešno hodili čez proge.

Na relaciji od železniške postaje Planina pri Rakeku do Dola pri Borovnici so imeli kurirji TV 17 preko 20 ugodnejših lokacij za

prehod čez progo, pogosto skoraj povsem pri sovražnih bunkerjih in postojankah, kjer se partizanov niso nadejali.

Posekam ob železnici so se tiho približali že pred mrakom, nato so šli potihoma in previdno k progi, čez tire in naprej čez poseko do gozda. Navadno so bili bos, kasneje so si naredili podplate iz avtomobilskih gum. Vedno je hodil »prazen« kurir spredaj, drugi s torbico in pošto pa malo za njim. Vsako streljanje in ropot vlaka so običajno izkoristili za hitrejši prehod. Po progi so namreč vozile težke parne lokomotive in v precejšnjem vzponu precej puhale in ropotale. Takrat tudi sovražnik v bližnjih bunkerjih ni slišal, kaj se ob progi dogaja. Običajno so tik za vlakom prekoračili tire.

Ob ropotanju vlaka se je lahko na drugi strani namestila zaseda ali sovražna patrulja. Kurirji so morali računati na presenečenje in biti na to pripravljeni.

Nove težave so se pričele, ko so zavarovanje železniške proge prevzeli Nemci, kasneje še domobranci. Nemci so prišli na Vrhniko in okoliške kraje že pred kapitulacijo Italije. Ponoči med 23. in 24. avgustom 1943 je Tomšičeva brigada med Borovnico in Preserjem pri vasi Goričica napadla nemški vojaški transport, s katerim se je prevažal tehnični oddelek nemške XXIV. oklopne divizije, ki je bila že v Italiji. Tomšičevci so vlak uničili. Takrat so nemški transporti neprestano vozili proti Italiji. Partizanski napad so Nemci izkoristili in Italijanom pri pomembnejših objektih vsilili še svojo vojsko. Na Vrhniko so prispeli že 27. avgusta in takrat se je začela nemška okupacija tega območja. V okolici proge in Vrhnike so postavljali zasede, v vsakem drugem bunkerju ob železnici so bili poleg italijanskih tudi nemški vojaki.

Nemci so pričeli nastavljeni tudi mine, kar pa so kurirji slučajno odkrili.

Kurirja Vintar Jože-Strnad in Janez Brenčič-Ciril sta šla na Vrhniko po hrano. Progo sta brez težav prekoračila blizu bunkerja pri Kotlu nad Štampetovim mostom. Pod progo se je na stezi Strnad z nogami zapletel v neko žico, vendar na to nista bila pozorna. Kmalu je za njima prišel načelnik okrožne VOS Franc Trček-Ovsov in tam, kjer se je Strnad zapletel v žico, našel sproženo angleško defenzivno bombo, ki je očitno sabotirana obležala na kurirski stezi. Tako so kurirji spoznali, da so Nemci progo in mejo zavarovali z minami.

Konec maja 1943 je bila ukinjena postaja TV 1 na Krimu. Od tedaj sta šli vsa pošta in literatura za Dolomite, Gorenjsko ter Severno Primorsko preko TV 17. Zaradi povečanega prometa je

prišlo na postajo več novih kurirjev, tako da jih je bilo že 17. Prej so včasih s TV 10 prinesli polne nahrbtnike literature kar trije kurirji, s TV 17 pa sta vse znosila le dva. Ko sta napolnila nahrbtnika, sta še nekaj zavitkov kar privezala nanju. Opreme in oborožitve niso imeli najboljše. Vsak je imel le puško, ki jo je prinesel s seboj iz enote, redki posamezniki so premogli pištolo, le bomb so imeli dovolj. Ob kapitulaciji Italije so dobili italijansko brzostrelko in polavtomatsko puško, ki so ju na nevarnejših poteh uporabljali kurirji — vodiči, saj si s puško proti zasedam niso mogli veliko pomagati. Reševali so jih le bombe in hitre noge.

Ob kapitulaciji Italije so bili kurirji neprestano na poti in niso mogli razoroževati preplašenih Italijanov. Kar jih je pribežalo na sektor postaje, so bili v glavnem že razoroženi. Na oni strani proge, v Dolomitih, pa so že gospodarili Nemci.

Dan po kapitulaciji Italije je na TV 17 prispel član poverjenišтва OF za Notranjsko Janez Stanovnik-Tine Koren s spremljevalcem Francem Plešičem-Frančkom. Na Zavrhu nad Borovnico je še bila protiletalska postojanka, ki je Italijani še niso zapustili. Stanovnik se je odločil, da jih pripravijo na predajo. Ker v bližini ni bilo partizanske vojske, je v postojanko odšel kar sam s spremljevalcem Plešičem, pridružila sta se jima še kurirja TV 17 Ivan Cankar-Gams in Janez Brenčič-Ciril. Stanovnik je vodil razgovore. Večina vojakov se je hotel takoj predati, prav tako tudi oficirji, razen enega fašista. Hoteli so le, da jih partizani vodijo do nekdanje italijanske meje. Težko orožje bi pustili v postojanki, ostalo pa bi predali na meji. Vendar pa si je komandant postojanke premislil. Partizanom je pojasnil, da se morajo za pohod pripraviti in da naj pridejo ponje šele popoldan, ko se bodo predali. Ko pa se je partizanska skupina popoldne postojanki približala, so po njej iz bunkerjev z vsem orožjem vžgali Nemci.

Med umikom je bil smrtno zadet Stanovnikov spremljevalec Franci Plešič, ki so ga Nemci ujeli. Partizanska akcija je propadla. Kasneje so ugotovili, da je Italijanski komandant po telefonu poklical Nemce iz Borovnice, ki so se na Zavrh neopazno pripeljali kar s tovorno žičnico in pričakali partizane.

Približno mesec dni po kapitulaciji Italije je TV 17 vzdrževala direktne zveze s TV 19 čez javko v bližini vasi Begunje pri Cerknici. TV 10 je bila takrat nekaj časa na osvobojenem ozemlju v Laščah, a se že v začetku oktobra med nemško ofenzivo spet vrnila v sotesko Iške, kjer so ponovno obnovili javke s TV 17 v že omenjenih rajonih Strmca, Beča in Zibovnika.

Po kapitulaciji Italije so Nemci prevzeli celotno zavarovanje železniške proge. Na razpolago so imeli premalo vojske, zato je bil nekaj časa zaseden komaj vsak tretji bunker. Vendar pa je to trajalo le malo časa. Kmalu je bil na Vrhniki iz bivših belogardistov ustanovljen domobranski bataljon in ti so se ob železnici pridružili Nemcem, ki so opustili nočno osvetljevanje terena z žarometi. Dopolnili pa so oborožitev s protiletalskimi topovi — flaki pri Štampetovem mostu in progo varovali tudi globinsko s patrolami, zasedami in podobnimi ukrepi. Italijani so se v nočeh običajno zadrževali za debelimi stenami bunkerjev, sedaj pa so domobranci vodili skupine tudi ponoči po vsej okolici.

Oktober 1943 so enote 14. divizije prvič napadle Štampetov most in porušile drugi opornik, tako da je bil promet prekinjen 14 dni. Enote so se umaknile, kurirji pa so ostali in v izredno težkih pogojih med nemško ofenzivo na Notranjskem vzdrževali zveze. Med popraviljanjem mostu so v bližino prihajale močnejše patrole Notranjskega odreda in z obstreljevanjem ovirale gradnjo. Zato so se Nemci odločili za novo taktiko. V gozdove so pošiljali manjše patrole s 3 do 5 vojaki, ki so skrivoma hodile po gozdnih stezah in poteh, poslušale, opazovale in postavljale zasede. Največ so bile sestavljene iz Čerkezov, bivših vojakov Rdeče armade, ki so bili izkušeni v bojih s partizani že na okupiranih ozemljih Sovjetske zveze. Položaj je postal hudo nevaren. Te patrole so posamično ubile več borcev Notranjskega odreda. Ivana Mlinarja iz Unca pri Rakeku so ranjenega ujeli, ga z žico privezali k drevesu in ga klali z bajoneti, dokler ni umrl.

Zadnje dni oktobra 1943 je patrolja Čerkezov s postojanke Štampetov most pri Logaški Češnjici iz zasede ubila kurirja TV 17 Jožeta Friškovca iz Drenovega griča pri Vrhniki.

Pozno popoldne tega dne so se kurirji pripravljali na preselitev taborišča, nekateri pa so že odšli na javke. V taborišču naj bi ostala le komandir Matevž in Friškovec. Namenila sta se, da gresta še po vodo v četrto ure oddaljeni vodnjak bivše jugoslovanske vojske. Friškovec je odhitel naprej s posodo na rami, oborožen je bil samo s pištolo Beretta 6.35. Dobrih sto metrov od taborišča so ga na gozdni stezi zadeli strelji brzostrelke. Kurirji, ki so se še zadrževali v taborišču, so s komandirjem Matevžem planili na položaje. Ko so prišli do Friškovca, je bil ta mrtev, sovražnih vojakov pa ni bilo nikjer. Padlega soborca so pokopali kar tam, kjer je padel.

Pozimi 1943–1944 so enote Notranjskega odreda pogosto napadale in minirale železniško progo. Nemci in domobranci so

zato zgradili nove ovire, nove bunkerje in ponekod dodatno posekali gozd, posamezne predele ob progi in pri pomembnejših objektih pa minirali. Na relaciji Planina — Logatec je bilo ubitih več borcev Notranjskega odreda. Kurirji so za določena minska polja zvedeli in tam prehode opustili. Ob progi so podnevi stalno hodile patrulje in se pred mrakom vračale v svoje bunkerje. Kjer so hodili Nemci in domobranci, min ni bilo, ali pa so jih nastavili šele proti večeru. Kurirji so jih opazovali in tudi oni uporabljali sovražne steze in prehode, ki pa so običajno vodili ob bunkerjih.

Mnogi potniki so se čudili kurirski drznosti. Nekega večera pozne jeseni 1943 sta Matevž in Strnad vodila preko proge v Dolomite znanega funkcionarja iz glavnega štaba NOV in POS, ki je po tej »bližnjici« potoval na Primorsko. Ker so bili drugi prehodi zaradi na novo postavljenih min še neraziskani, sta se odločila, da gredo kar mimo visokega bunkerja in železniške čuvajnice pri Štampetovem mostu, tako rekoč čez dvorišče domobranske kasarne. Tovariš, ki je z njima potoval, se je potožil: »Saj me peljeta sovražniku v roke!« Prepričala sta ga, da je ta pot najvarnejša. Brez strela so prešli progo in gole poseke.

Velikokrat so kurirji opazovali, kako domobranci nastavljajo mine, da so se jim lahko izognili. V taka začasna minska polja so nastavljali največ angleške bombe in mine sifonarice, ki so jih kurirji poznali že z nemške meje v Dolomitih.

Mine so kurirje spravljale ob živce. Vsako stezo je bilo treba vsakikrat dodobra pregledati, pretipati in se prepričati, če je varna. Kurir-vodnik je bil stalno v smrtni nevarnosti, vsaka površnost je bila lahko usodna. Prehodi so se včasih zavlekli tudi za uro in več, da so bili uspešno opravljeni.

Junija 1944 so enote 15. divizije drugič napadle Štampetov most in porušile 4. podpornik. Promet je bil prekinjen 12 dni. Ker so še pričakovali napade, so sovražniki razširili poseke okoli mostu in napravili nove utrdbe na bližnjem Kladoškem griču. Patrulje so hodile še globlje v gozd.

Po drugem napadu na Štampetov most je odšel komandir Matevž na partijski tečaj pri okrožnem komiteju KPS za Notranjsko. Medtem je postajo vodil Marko Krznarič, ki je bil hkrati tudi sekretar partijske organizacije.

24. junija zvečer je Marko odšel na terenske javke na Vrhniko. Za njim so šli še kurir Jože Debevec-Žan, njihova kuharica Marija Pušnik-Mici in Aleš Stanovnik-Iztok, ki je tam mimo potoval v Dolomite. Progo so nameravali prekoračiti v rajonu Kariž med železniško postajo Verd in Štampetovim mostom. Pri železnici je

vlogo vodiča prevzel Marko. za njim je stopal Žan, nato v varnostni razdalji še onadva. Skoraj pri progi pa je Marko stopil na mino in eksplozija mu je raztrgala spodnji del života in razmesarila noge. Drobci so ranili v roke in noge tudi Žana. Marko je bil smrtno ranjen, a je še živel. Takoj so domobranci iz bližnjih bunkerjev križno streljali iz vseh mitraljezov, iz postojanke na železniški postaji Verda pa so prostor zasipali z minami. Lažje ranjen Žan je uspel Marku vzeti kurirsko torbico ter se z Iztokovo in Micino pomočjo izvleči z nevarnega območja. Ponoči so se vsi trije vrnili v taborišče. Vsi kurirji, ki tisto noč niso šli na zveze, so takoj odhiteli do proge, da bi Marka rešili. Streljanje je medtem že ponehalo. Plazili so se ob progi, teren nad njo je bil ves razsekan od eksplozij. Našli so mesto, kjer sta Iztok in Mici nudila Žanu prvo pomoč. Marka pa ni bilo nikjer. Danilo se je že in morali so se vrniti, ne da bi našli ranjenega tovariša in mu pomagali. Marka so napol nezvestnega našli domobranci in ga ustrelili. Tisto skupino je vodil znani vrhniški domobranski narednik Karol Hren, brat tedanjega okupacijskega župana Hrena z Verda.

Žanu so kurirji kar s škarjami izvlekli drobce min iz telesa. Kmalu je okreval in postal kuhar. S palico v eni in puško v drugi roki je krevsal okoli ognjišča in skrbel za kuho. V septembru ga je zamenjala Marija Velkavrh-Mima, ki je tedaj z Vrhniko prišla v partizane, vendar so jo na postaji zadržali za kuharico.

Markova smrt je kurirje zelo prizadela. Vendar so morali vzdrževati zveze, zato niso smeli misliti, komu od njih se bo naslednjemu zgodilo kaj takega.

Septembra 1944 so brigade 18. divizije most ponovno napadle, porušile so spet drugi opornik in promet je bil spet 20 dni prekinjen. Kurirji so ob teh napadih vedno vodili brigade. Pri zadnjem napadu so partizanski artiljerci pri mostu zaplenili nemški protitankovski top, kakršnega so že imeli s seboj. Ker je bilo veliko ranjenih, so zanje rabili vse konje. Oba protitankovska topa pa so artiljerci in kurirji TV 17 začasno skrili v gozdu pri Tolstem vrhu. Umiku brigad je sledil sovražni pogon in čiščenje gozdov nad progo. Kurirji so se spretno izmikali sovražnim kolonom, Nemcem in domobrancem, ki tudi skritih topov niso odkrili.

Jeseni 1944 je skupina kurirjev in obveščevalcev obveščevalne točke 8 VII. korpusa odšla po hrano na Vrhniko. Ob vračanju jih je na progi pri Dolgi škarki pričakala domobranska zaseda. V spopadu je bil lažje ranjen v roko komandir Matevž. Nove prehode so si poiskali na Logaškem polju, kakšna dva kilometra pred železniško postajo Logatec, na tako imenovanih Tallacijevih se-

nožetih, kjer so se podnevi pogosto zadrževali kmetje in zato tam ni bilo stalnih minskih polj. Tako se je sicer pot na javke za Vrhniko in Dolomite podaljšala za dve uri in več, bilo pa je varneje.

Z ukinitvijo TV 2 v januarju 1944 v Dolomitih je bila prekinjena gorenjska sveža in TV 17 je bila manj obremenjena.

Zaradi manjšega števila zvez je bilo v letu 1944 s postaje TV 17 premeščenih nekaj kurirjev. Najprej je odšel na TV 3a Ivan Ogorevc-Sambo, Ivan Cankar-Gams na TV 1a, Franc Nagode-Krpan je odšel v oficirsko, Janez Brenčič-Ciril pa v politično šolo. Nazadnje je odšel še Jože Ogorevc.

Jeseni 1944 je bila ukinjena zveza z rajonskim odborom OF, komitejem Horjul in s TV 2a. Tako jim je ostala le zveza s TV 10 in z OT 8 VII. korpusa ter zveza s terenci OO OF in komiteja KPS Vrhnika, za kar pa niso več potrebovali toliko kurirjev. Decembra je na TV 11 odšel politični delegat Jože Vintar-Strnad, komandir Malavašič pa je bil imenovan za političnega komisarja II. relejne linije.

Na TV 17 so ostali samo še štirje — Viktor Debevec-Štefan, ki je za Malavašičem postal komandir, Anton Debevec-Tone, Jože Debevec-Žan in kuharica Marija Velkavrh-Mimi, ki so se na zimo dobro pripravili. Šotore so vkopali globoko v zemljo, okrog njih pa nasadili smreke. Vendar niso imeli sreče 28. decembra zjutraj, ko so še spali, so zaropotali mitraljezi. Nenadoma so jih napadli Nemci in domobranci iz Borovnice ter iz protiletalske postojanke na Zavrhu pri Pokojišču. V hudem ognju sovražnega orožja so kurirji bos in pomanjkljivo oblečeni komaj uspeli rešiti nekaj orožja in se prebiti iz obroča, težje je bil ranjen le Anton Debevec-Tone. Kurirji so izgubili tudi vso osebno in skupno opremo, rešili so si le življenje.

V hudi zimi, brez potrebne opreme in zaradi stalnega sovražnega zasledovanja ni bilo mogoče zvez redno vzdrževati. TV 17 je bila po napadu ukinjena, kurirji pa dodeljeni TV 11, ki se je tedaj zadrževala v Podpreski, kasneje na Travi in v Čabru. Od tam so vzdrževali zvezo s TV 12 in TV 18. Hkrati sta bila začasno ukinkjena tudi TV 10 in OT 8 VII. korpusa.

Ko so 14. marca 1945 domobranci napadli TV 18 v Babnem polju, je pet kurirjev padlo, težko ranjena pa sta bila tudi dva z ukinjene TV 17 — Jože Debevc-Žan in Jože Vintar-Strnad. Oba so poslali v bolnišnico v Italijo, od koder sta se vrnila po osvoboditvi.

Pozimi leta 1945 je bila večkrat pretrgana tudi zveza z Dolenske čez Savo na Štajersko. Komanda kočevsko-notranjske li-

nije je dobila nalogo, da ponovno vzpostavi zvezo z Notranjske preko Dolomitov na Gorenjsko, od koder bi šla zveza naprej na Štajersko. Prav tako naj bi obnovili zvezo z Notranjske preko TV 2a na severno Primorsko.

Naloga je bila zaupana komisarju linije Francu Malavašiču-Matevžu, ki je imel vsa pooblastila. Lahko si je sam izbral potrebne kadre, bodisi bivše kurirje ali borce iz brigad.

Proti koncu meseca marca 1945 je z desetimi kurirji prispel na Bloško planoto, kjer jih je pet ostalo in si pod vasjo Lepi vrh postavilo taborišče. Tako so obnovili TV 10. Ostali pa so nadaljevali pot v gozdove za Ljubljanski vrh in obnovili zveze TV 17.

Komisar Matevž je s skupino, v kateri so bili Marjan Sedej-Marjanček, Lojze Okorn-Zajc, Franc Matičič-Fonzi in Anton Debevc-Tone postavil novo taborišče TV 17, kakih 800 m stran od starega, kjer so jih decembra 1944 napadli. Da bi se oskrbeli z vodo, so v skalne razpoke natlačili snega, pa stekali in si tako pripravili zalogo vode za kuhanje. Zvezi s TV 10 in TV 2a sta bili vzpostavljeni takoj, prav tako z OT 8 VII. korpusa, z okrajnim odborom OF in komitejem KPS Vrhnika ter s terenskimi javkami na Vrhniki, ki so nemoteno delovale vse do osvoboditve.

Kurirji TV 17 so bili tesno povezani z ilegalno organizacijo OF tistega območja in s številnimi aktivisti, ki so jih oskrbovali in obveščali.

Tako pomoč so dobivali na Vrhniki, na Raskovcu, Grilcevem griču, v Hribu, Kurji vasi, Stari Vrhniki, v Verdu, Podgori, med železničarji in delavci pri Štampetovem mostu in drugod. Pri opravljanju nalog in preskrbovanju so jim nudili vso pomoč okrožni, rajonski in okrajni odbor OF in komite KPS Vrhnika.

Neža Jerina-Sova je stanovala v hišici na Raskovcu ob cesti proti Štampetovlemu mostu. K njej sta prihajala že prva kurirja Jože Vintar-Strnad in Ivan Cankar-Gams. Z ustanovitvijo karavle 3 in kasnejše TV 17 pa so postali obiski stalni, dogovorili so se za javko. Od marca 1943 so se tako pri njej srečavali tudi okrožni in rajonski aktivisti.

Neža Jerina je nešteto noči prebedela in sprejemala kurirje. Pri njej so si predajali pošto in literaturo za teren, prevzemali sporočila in odnašali hrano. Sova jih je oskrbovala s skrbno zbranimi novicami in obveščevalnimi podatki, za vsakega je imela tudi kak prigrizek. Dostikrat je obiskovalcem odstopila kar svojo večerjo. Podnevi je Sova obiskovala znance v okoliških vaseh, simpatizerje OF, zbirala hrano, prenašala literaturo in obvestila.

Kurirji so se oglašali tudi pri njeni sosedki Mariji Pušnik, ki jim je večkrat v svoji hiši nudila zatočišče kar podnevi, če je bilo potrebno. Vrhniški domobranci so slutili, da v hišah po Klanecu pomagajo partizanom.

8. aprila 1944 so Nežo Jerina-Sovo in Marijo Pušnik aretirali brez konkretnih dokazov. Iz zaporov na Vrhniki so ju premestili v sodnijske zapore v Ljubljano. Kurirji so poskušali vse, da bi ju rešili. Pred aretacijo je bila Pušnikova zaposlena v kuhinji pri Tomšičevih na Vrhniki, kjer je stanoval in se hranil tudi nek nemški oficir. Marijin brat Martin Merlak je na kurirsko zahtevo uspel le-tega prepričati, da so domobranci Pušnikovo aretirali predvsem iz osebnega maščevanja, ker jih ni hotela gostiti v svojem stanovanju. Uspelo je. Oficir je pogrešal dobro kuharico in interveniral. Resnično so Pušnikovo, zoper katero niso imeli nobenih dokazov, 9. junija 1944 izpustili. Marija je odšla naravnost na kurirsko javko Podgora in od tam v partizane, mladoletna sinova Baldija in Milana pa je prepustila v oskrbo svojim sorodnikom.

Tudi Sovi pri zasliševanjih niso uspeli dokazati sodelovanja s partizani. Niso pa je izpustili, temveč so jo pregnali na Gorenjsko, kjer je dočkala osvoboditev.

Marija Pušnik-Mici je bila na TV 17 nekaj mesecev kuharica, potem pa je bila premeščena na osvobojeno, na Notranjsko.

Na obnovljeni hiši Neže Jerina je sedaj postavljeno spominsko obeležje. Klanec v nekdanjem Raskovcu, kot se je naselje imenovalo in kjer so se med NOB stekale mnogotere kurirske poti, pa se imenuje Partizanski klanec.

Podobno zatočišče so imeli pri Jožetu Modrišanu v Raskovcu, ki je s svojo ženo Nežko vkljub terorju domačih izdajalcev sodeloval s partizani od julija 1942 do osvoboditve.

Sprva preko Sove, kasneje samostojno ter preko drugih javk sta bili s TV 17 ves čas povezani tudi Ivanka Cukale-Sinička iz Raskovca in Anica Grabeljšek-Ma-fa iz Nove vasi. Poleg političnega dela, vzdrževanja raznih zvez s terenskimi aktivisti, sta skrbeli za hrano, cigarete, perilo, papirje in druge potrebščine. Po aretaciji Neže Jerine in Marije Pušnik sta v celoti prevzeli njuno javko in kljub vedno hujšemu terorju vztrajali do osvoboditve.

Podobno je Franc Susman-Lacko iz Mirk pri Vrhniki od leta 1943 do svojega odhoda v partizane vzdrževal javko Mirke, Ciril Merlak, brat Marije Pušnik iz Podgore, pa v letu 1943, ko je TV 17 vzdrževala zveze z Dolomiti preko Ljubljaničice, javko Podgora.

Med pomembnimi sodelavci TV 17 sta bila tudi Karel Štirn-Dali s Hriba na Vrhniki od jeseni 1943 do odhoda v partizane v letu

1944, in Jernej Voljč-Snežnik iz Kurje vasi, brat kasnejšega narodnega heroja Ignaca Voljča-Frica, ki je od leta 1943 do osvoboditve vzdrževal stalno javko Snežnik.

Od junija 1944 do osvoboditve so kurirji skupno z obveščevalci OT 8 VII. korpusa organizirali in uporabljali javko Ziljanka, ki jo je vzdrževala Zalka Grom, po domače Brcetova, v hiši pri Vrhniškem pokopališču, kjer so imeli v senu na podstrešju tudi skrit bunker. Izmenoma so se kurirji in obveščevalci zadrževali v hiši tudi podnevi, čestokrat po več dni skupaj. Ta javka je bila tudi center za zbiranje hrane. Kljub aretaciji Zalka Grom jeseni 1944 javke niso odkrili in je delovala vse do osvoboditve.

7. maja je 17 prenehala delovati. Na ukaz komande relejne linije so se kurirji zbrali na Bloški polici in nato v maršu krenili na Rakek. Z vlakom so se odpeljali do Verda in na Vrhniko, naslednji dan pa v osvobodeno Ljubljano, kamor so prispeli 9. maja 1945. Tam so bili razporejeni na nove dolžnosti v II. diviziji KNOJ.

Na postaji TV 17 so bili: Franc Malavašič-Matevž, komandir, Viktor Debevec-Štefan, drugi komandir, Jože Vintar-Strnad, Jože Intihar-Matiček, Miro Szobko-Tine, Ivan Cankar-Gams, Franc Nagode-Krpan, Janez Brenčič-Ciril, Jože Friškovec, Jože Debevec-Žan, Ivan Ogorevc-Sambo, Jože Ogorevc, Anton Debevec-Tone, Marjan Sedej-Marjanček, Janez Zlatnar-Janezek, Lojze Okorn-Zajc, Jože Zupančič-Kostja, Franc Matičič-Franci, Marko Krznarič, Ciril Lukman-Slavc, Alojz Marolt-Gmajnar, Janez Rozman, Slavka Kržič-Mihec, Marija Velkavrh-Mima in Marija Pušnik-Mici.

Viri: Jože Vintar-Strnad: Kurirska postaja TV 17, rokopis, Tone Debevc: Na pragu svobode, rokopis. Franc Kordiš-Jure: Izjava. Franc Malavašič-Matevž: Izjava.

Kurirska postaja TV 2a v Kališah pri Logatcu

Proti koncu marca 1943 sta kurirja iz TV 2 v Dolomitih Karel Leskovec in Anton Simšič-Zvone dobila nalogo, da nekje pri Logatcu postavita postajo, ki bi vzdrževala zvezo s TV 17 na Ljubljanskem vrhu in s P 4 na Javorniku. Tako je šla odslej zveza med centralno bazo oziroma s TV 2 v Dolomitih na TV 17, od tam na TV 2a in naprej na P 4, ki je bila vključena v relejne linije na Primorskem.

Leskovec in Simšič sta po napadu Italijanov in domobrancev na Dolomitski odred spremljala transport z ranjenci, ki so jih premeščali iz Dolomitov na Dolenjsko. Na Ljubljanskem vrhu sta se ločila od kolone in se napotila v Laze, kjer sta se oglasila pri Ko-

movcu, kjer sta med drugim dobila tudi nekaj kuhinjske posode in druge opreme. Podnevi sta nato po gozdu iskala primerno mesto, da bi se utaborila. Naposled sta se ustavila pri neki jami, med domačini je bila poznana kod Vranja jama. Tam sta si uredila zasilni bivak, da sta bila pod streho. Zvečer sta se oglasila pri samotni domačiji v Kališah, kjer sta dobila zvezo s terenci in se nato že naslednjega dne sestala z njimi.

Gozd, v katerem sta se utaborila, je na eni strani v loku oklepala glavna cesta Ljubljana — Postojna, na drugi pa dvotirna železnica. Ko sta hodila na zvezo s kurirji z Ljubljanskega vrha, sta morala tudi čez to progo, ob kateri so bili zelo gosto rasporejeni bunkerji z italijanskimi posadkami. Na obeh straneh proge je bil izsekan pas, v njem pa vkopane mine. Tako je bila ta pot izredno nevarna.

S kurirji TV 17 sta se Leskovec in Simšič sestajala dvakrat na teden; izmenjaje so hodili z ene postaje na drugo. Vmesnih javk do kapitulacije Italije še niso imeli, s P 4 so se pozneje sestajali pri Medvejevih pod Javornikom.

Leskovec in Simšič sta bila več mesecev na postaji sama, kasneje se jima je pridružil Franc Rupnik-Lovec. Po liniji so pogosto potovali razni funkcionarji, ki so ostali preko dneva pri njih. Tako je nekega dne prišel tudi komandant brigade Mirko Bračič, ki sta ga morala voditi proti Primorski. Gredoč so se v temi in megli izgubili in kmalu niso vedeli, kje so. Niti z Bračičevim kompasom si niso mogli pomagati, morali so naprej. Ponoči so se znašli pred zidovjem opuščene italijanske kasarne. Takrat sta kurirja že vedela, kje so. Na nadaljnji poti nato niso imeli težav.

Ko je Marjan Dermastja z ženo potoval na Primorsko, se je dva dni zadržal na TV 2a. Za potnike je komandir Leskovec uredil zasilni bivak blizu taborišča.

Nekega dne v juliju je prišel Kajtimir s svojo zaščito. Kurirji, ki so jih pripeljali s Primorske, so jih pustili v bivaku za potnike. Ko je Leskovec slišal, da je med njimi Kajtimir, je poslal ponj. Ta se je zelo zanimal za njihovo življenje. Leskovcu je bila všeč njegova mavzerica in jo je z zanimanjem ogledoval. Kajtimir mu je puško podaril, pravzaprav sta si orožje zamenjala. Na svojem potovanju na Primorsko so na tej postaji predanili tudi Aleš Bebler, Boris Kraigher in drugi.

Potnikom so morali priskrbeti tudi hrano. Leskovec in Simšič sta je nabrala v sosednjih vaseh in jo vskladiščila v skalnih razpokah. Kose mesa sta navezala na srobot in jih spustila globoko v hladno jamo, da se niso pokvarili.

V letu 1943, ko še ni bilo gospodarske komisije, so kurirji dobivali hrano v vaseh Jakovice, Laze, na Kalcah in v Grčarevcu. Včasih so skupaj s terenci zaplenili živila pri družinah, ki s partizani niso sodelovale. Težje je bilo priti do vode, saj so jo morali nositi precej daleč. Kmet Čuk jim je dal brento za nošnjo vode, v bližini taborišča pa sta Leskovec in Simšič vkopala v zemljo lese-no kad, da so imeli nekaj vode na zalogi. Dokler sta bila Lesko-vec in Simšič sama na postaji, sta se pogosto sestajala z aktivisti rajona Logatec, ki so taborili na drugi strani glavne ceste v bližini Grčarevca.

Kljub pogostim domobranskim vdorom v bližnje vasi, ne-kajkrat so pridrli tudi do samotne kmetije v Kališah, so zveze z manjšimi prekinitevami redno delovale. Le včasih kurirjev s P 4 ni bilo na zvezo. Tedaj sta morala kurirja s TV 2a nesti pošto in lite-raturo do te postaje na Javorniku. Tudi oni s P 4 so prišli včasih do TV 2a. Dokler je bilo vrhovno vodstvo osvobodilnega gibanja Slovenije v Dolomitih, je šlo po tej liniji proti Primorski in nazaj precej pošte, zlasti pa literature, številni so bili tudi potniki. S pre-selitvijo vodstva v Kočevski Rog se je tako osebni kot poštni pro-met precej zmanjšal. Od ustanovitve pa do kapitulacije Italije so bili na TV 2a samo trije kurirji.

Kurirji so morali preko železniške proge voditi tudi vojaške enote. Nekega večera sta prišla v Kališe kurirja s Primorske s sporočilom, da prihaja za njima Gradnikova brigada, ki potuje na Dolenjsko. Brigada je nameravala ostati v Kališah čez dan, zvečer pa naj bi jo Leskovec in Zvone peljala čez železnico.

Sklenili so, da se bo brigada ustavila pri Čuku v Kališah, ker je bila samotna kmetija precej varna. Zvečer so kurirji z gospodar-jem Čukom vred kar s koši nosili iz skrivališč krompir in fižol. Go-spodinja in domača dekleta so zakurile pod svinjskim kotlom in oboje skuhale.

Kurirja Lovec in Zvone sta odšla brigadi naproti, vsi drugi pa so še urejali in pripravljali večerjo nekaj sto borcem.

Ko je brigada prišla, je bilo na Čukovi domačiji kakor v mravljišču. Domači še nikoli niso videli toliko partizanske vojske na kupu, zraven pa so se bali, kako bodo zjutraj zabrisali sledi za tolikšno množico ljudi. Štab brigade je posedel za mizo v hiši in se s kurirji posvetoval. Ti so bili odločno proti, da bi ostali preko dneva v Kališah, ker bi jih Italijani lahko odkrili in tako s preho-dom čez progo ne bi bilo nič. Štab je naposled pristal, da takoj po večerji krenejo naprej.

Vodiča Leskovca in Zvoneta je močno skrbelo, če jim bo uspelo. Borci so medtem več ali manj brezskrbno pojedli večerjo. V vrsti so se pomikali skozi vežo in kuhinjo mimo kotla, kjer je brigadni kuhar z veliko zajemalko polnil porcije.

Po večerji je bil zbor. Borci so bili utrujeni, za njimi je bila dolga pot, saj so prišli z Goriškega. Po zboru se je brigada zvrstila v kolono in se nato kot dolga črna kača podala preko senožeti proti gozdu. Na zboru so bili borci opozorjeni, da bodo šli čez cesto in nato čez progo. Vedeli so, kaj to pomeni, zato so se skoraj neslišno pomikali naprej. Ob prehodu čez cesto so postavili na vsaki strani zasede in šlo je brez težav. Nato je Zvone vzel večjo skupino borcev in odhitel naprej k progi, da je postavil zasede. Nato se je vrnil do komandanta in povedal, da je vse v redu. Kolona se je nato po gozdni stezi pomaknila naprej.

Nekaj sto metrov pred progo jih je komandant ustavil. Hotel se je prepričati, če je vse v redu. Skozi široko poseko se je vila dvotirna železnica. Na drugi strani je bil bunker. Komandanta je zaskrbelo, kako bo spravil brigado čez tako blizu Italijanov. Leskovec je rekel, naj se borci sezujejo, da ne bodo ropotali s čevlji. Tako se je kolona skoraj neslišno pomikala po ostrem gramozu in preko dvojnih tirov. Ko so bili že skoraj vsi na drugi strani, je nekdo po nesreči zaropotal s kotlom in takrat se je zabliskalo iz bunkerja, vendar je bila brigada že na varnem. Partizani so predanili na Tolstem vrhu, Zvone in Leskovec pa sta odšla na Ljubljanski vrh h kurirjem TV 17, da sta jim sporočila, da je brigada na njihovi strani in da jo bodo zvečer vodili naprej do naslednje kurirske postaje.

Pri Čuku so terenci z domačimi odstranjevali sledove in vse, kar je spominjalo na nočni obisk, do jutra je bilo vse kot poprej.

Po zvezi je prihajalo vedno več ljudi, s Primorske so prihajali prostovoljci, ki so jih vodili na Dolenjsko, da so se tam oborožili in vključili v brigade, mnogo pa se jih je tudi vrnilo v primorske enote. Vse več aktivistov je potovalo na razne tečaje v Belo krajino.

Tiste dni je bil težje ranjen Zvonetov brat Jože Simšič-Jelen, aktivist na terenu. Poslali so po dr. Gostišo v Logatec in ta ga je kar v gozdu operiral. Zdravnik je bil sprva prepričan, da je rana prehuda, da bi lahko pomagal in mu rešil življenje. Jelen je bil namreč ranjen v mednožje in rana se mu je že zagnojila. Toda dr. Gostiša je bil dober zdravnik in se je vseeno lotil tvegane operacije, seveda brez narkoze. Zvone in Lovec sta sedela Jelenu na nogah, Leskovec in še nekdo pa na prsih. Strašno je trpel, škripal

je z zobmi in včasih zatulil. Ko je bilo končano, je bil povsem premočen in izmučen.

Komaj se je Jelen dobro pozdravil, je bil ranjen njegov brat Zvone. Ta si je že dolgo želel, da bi imel brzostrelko. Tiste dni se je v bližnjih Lazah ustavil nemški transport, poln vojakov, namenjen v Italijo. Taborili so v šotorih in tako počivali nekaj dni. Obveščevalci so povedali, da so precej brezskrbni, da imajo orožje zloženo na koncu vsakega šotora. Zvone je izrabil deževno noč in se splazil v nemško taborišče. Prilezel je že čisto do nekega šotora, ko je nemški vojak stopil iz njega. Skoraj bi se bila zaletela in Nemec je ustrelil. Zvone je odskočil in stekel, vendar ga je speklo v desnem komolcu. V taborišču je nastal preplah in že so Nemci stekli za kurirjem, ki se je rešil v bližnji gozd. Tedaj je šel Jelen po zdravnika in ta se je močno začudil, ko ga je zagledal, saj je bil namreč prepričan, da ne bo ozdravel. Dr. Gostiša je potem pozdravil tudi Zvoneta.

Avgusta 1943 je prišel h kurirjem na Kališe namestnik komandanta relejnih postaj Slovenije Vlado Mohar-Cene. Kurirjem je prinesel med drugim tudi veselo novico, da bo Italija v kratkem kapitulirala. Kmalu se je to res zgodilo, Italijani so začeli zapuščati postojanke in se predajati partizanskim enotam. Domobranci so preplašeno begali sem in tja, saj niso vedeli, kaj bi. Kurirja s Primorske sta prišla povedat, da je Vipavska dolina že osvobodjena. Novice so se kar prehitevale.

Od vseh strani so prihajali ljudje, ki so želeli v partizansko vojsko, da bi se borili proti Nemcem, ki so tiste dni v nepretrganih kolonah hiteli proti Jadranu in naprej v Italijo. Tako je bil v Žiberskih na Ravniku ustanovljen nov partizanski bataljon. Tudi Karel Leskovec je odšel v brigado, saj se je že naveličal skrivanja po gozdovih.

Kurirska postaja na Kališah je bila tiste dneve skoraj brez kurirjev. Lovec, ki je imel vseskozi težave z rano na nogi, še iz ofenzive 1942. leta, je obolel, Zvone pa se tudi še ni povsem pozdravil. Zveze pa so bile nujno potrebne, zato je komanda sektorja na TV 2a poslala nove moči. S Primorske je prišel Stane Žitko-Stojan, novi komandir, Zvone je bil njegov namestnik, Lovec, ki je počasi okreval, je tudi ostal med njimi, na novo pa so prišli Ivan Mahnič-Janko in Franc Simšič-Franjo, ki se je vrnil iz internacije v Gonarsu. Po nemški ofenzivi jim je bil dodeljen še Alojz Podgorelec, kmalu nato pa še Tone Žigon-Županov iz Grčarevca.

Taka je kurirska postaja na Kališah delovala skoraj vse leto 1944. Zveze so bile v tem času bolj pogoste, na javke so hodili vsak drugi dan.

Septembra 1944 je bil Franc Simšič premeščen na primorsko postajo P 4, s tem pa je prišel na TV 2a Miro Jež. V začetku oktobra je bil premeščen na P 4 tudi Ivan Mahnič, na TV 2a pa je prišel Janez Leskovec, nekoliko pozneje pa še Budencev Tone. V začetku novembra je bil imenovan za komandanta I. primorske relejne linije komandir Stojan, za komisarja pa Franc Simšič s P 4. Komandir TV 2a je postal Anton Simšič, ki je nato vodil postajo do konca decembra 1944.

Za zvezo s TV 17 so takrat uporabljali prehode čez železnico pri signalu, največkrat pa pri Mačkovi čuvajnici, kjer so jih redno obveščali o položaju. Če so bili pri njih v zasedi, so pred hišo obesili perilo.

TV 2a je spadala v notranjsko relejno linijo do novembra 1944, ko so jo vključili v I. primorsko relejno linijo II. (primorskega) sektorja. Jeseni 1944 je bila postaja premeščena v neke hleve blizu Postojne, kjer pa se ni mogla obdržati. Zato so jo spet premestili v Kališe. Po preselitvi je postal njen komandir Janez Leskovec, ki jo je vodil do decembra, ko je bila ukinjena.

Na TV 2a v Kališah so službovali: Karel Leskovec, prvi komandir, Stane Žitko-Stojan, drugi komandir, Anton Simšič, tretji komandir, in Janez Leskovec, zadnji komandir. Kurirji so bili: Anton Simšič-Zvone, Franc Rupnik-Lovec, Ivan Mahnič, Franc Simšič, Tone Žigon-Županov, Miro Jež, Tone Homovec, Alojz Podgorelec, Jožko, doma iz Črnega Kala, Matičič, Kuharica je bila Antonija Nagode-Ivančič.

Viri: Franc Simšič: Seznam Kurirjev TV 2a, rokopis. Isti avtor: Zgodovina kurirske postaje TV 2a, rokopis. Karel Leskovec: Križpotja, I. knjiga, Ivan Mahnič: Doživljaji kurirja na TV 2a, rokopis. Jože Simšič-Jelen: Po kurirskih poteh. Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, II, knjiga.

Kurirska postaja TV 10 nad Iško/Zavrh

Septembra 1942 je politični komisar Notranjskega odreda Janez Hribar odbral skupinico borcev, da bi vzdrževali zveze med partizanskimi enotami na Mokercu, Krimu in v okolici Leskove doline. Ko je oktobra istega leta prišel na to področje Anton Prevec-Dimač, da bi vzpostavil kurirsko postajo, je to skupino vojaških kurirjev vključil v relejno zvezo. To je bil začetek postaje TV 10.

Prvi kurirji na tej postaji so bili: Jože Baraga in Tone Pouščan, oba doma iz Zavrha, Milan Klančar iz Zakrāja, Ivan Ponikvar iz va-

si Povšeče in Ivan Kovačič-Logar iz Sela pri Mačkovcu. Nova postaja je imela sprva oznako karavla št. 4, v letu 1943 pa je bila preimenovana v TV 10.

TV 10 se je do italijanske kapitulacije zadrževala pod vasjo Zavrh v Iški. Med hajkami se je premikala po kanjonu Iške, kakor je pač narekoval položaj. Kurirji, večinoma domačini, so imeli dobro organizirano obveščevalno mrežo, tako da ni prišlo do neljubih presenečenj.

V oktobru in novembru 1942 je bilo na tem področju že postavljenih nekaj notranjskih kurirskih postaj: na Krimu št. 1, v Loški dolini št. 5 (poznejša TV 18), na Ljubljanskem vrhu št. 3 (poznejša TV 17) ter karavla št. 6 (poznejša TV 19) na Križni gori nad Ložem. Zato so tudi karavlo 4, poznejšo TV 10, vključili v redno omrežje teh postaj.

Dokler je bilo vodstvo osvobodilnega gibanja v Dolomitih, so kurirji TV 10 hodili vsak dan podnevi na zvezo s št. 1 na Krimu, javko so imeli v bližini vasi Bukovica pod Mačkovcem.

Na javko s kurirji TV 17 je bila pot precej daljša in napornejša. Na javko, ki je bila na Strmcu, so hodili vedno le ponoči. Rezervno javko so imeli na Zibovniku.

Zvezo s TV 11 na področju Velike gore, Loškega potoka in Čabra, so vzdrževali na javki v bližini vasi Ravne pod Boščkom. Tudi do tja so hodili precej dolgo, morali so prečkati več cest, ki jih je sovražnik zlasti konec leta 1942 in v začetku 1943 močno nadziral.

S TV 18 so hodili na direktno zvezo, niso imeli vmesne javke. Ko je bila decembra 1943 ukinjena TV 1 na Krimu, so kurirji TV 10 vzdrževali zvezo s TV 1a na področju Zapotok – Golo, Mokrec. Spomladi 1944 so ukinili tudi zvezo med TV 10 in TV 18.

V bližini TV 10 je bilo več okupatorskih postojank. V kasarnah na Velikih Blokah so bile italijanske enote, domobranske postojanke pa so bile v vaseh Veliki vrh, Nova vas, Runarsko, Sv. Vid (sedaj Žilce), Hudi vrh in v vasi Otave. Po italijanski kapitulaciji na Bloški planoti ni bilo več stalnih sovražnih postojank, toda od jeseni 1944 dalje so domobranci večkrat vdrli na planoto iz Rakeka, Velikih Lašč in Borovnice.

Kurirji TV 10 so najprej taborili v Iški, kjer so si zgradili leseno barako, v kateri so imeli tudi štedilnik. Kasneje so se preselili v hišo pri Apenčenu v Zavrhu, od tam pa v vas Štorovo in še pozneje na Lepi vrh, nekaj časa so bili tudi v vasi Glina, v začetku leta 1943 se jim je pridružilo več novih tovarišev. Poleg dostave

pošte in literature na tri javke so morali redno vzdrževati zveze s štabom Notranjskega odreda, z brigado Ljube Šercerja in Tomšičevo brigado, kadar so bile v bližini. Na TV 10 je bilo vedno vsaj osem do deset kurirjev.

Januarja 1943 je komanda relejne linije dodelila TV 10 še Lojzeta Kovačiča-Sineta, Jožeta Zupančiča-Kostjo in Staneta Zal-arja. Maja 1943 je postal komandir TV 10 Vinko Cimerman-Cenko, prej kurir na TV 1 na Krimu.

Ob italijanski kapitulaciji so se kurirji s TV 10 dobro opremili s orožjem in municijo, oskrbeli so si tudi zaloge hrane. Iz kasarne na Velikih Blokah so pripeljali približno 500 kg sladkorja, 500 kg makaronov in 500 kg moke, masti in drugega. Večji del so shranili na domačiji kmeta Apenčena, kjer so se nekaj časa zadrževali. Nekaj hrane pa so shranili v vasi Zales. Za prehrano je skrbel Jože Intihar-Matiček, ki je bil pozneje intendant za celotno notranjsko relejno linijo.

Vsi kurirji so gredoč na poteh pri domačinih pobirali tudi hrano.

Kurir Jože Grl-Ložan je bil zadolžen za politično delo.

TV 10 se je torej do italijanske kapitulacije zadrževala v sote-ski lške, nato pa se je preselila v Novo vas na Blokah, kjer je ostala le deset dni. Postajo so prestavili v Velike Lašče, kjer je ostala do nemške ofenzive v novembru 1943. Do tedaj so pošto dostavljali kar z vprežnimi vozovi in s kolesi, le s TV 17 to ni bilo mogoče.

Ob nemškem vdoru so kurirji prenesli postajo nazaj v gozdove lške in se začasno naselili v svoji stari baraki. Toda že v začetku novembra so jih Nemci nenadoma napadli. Med umikom je bil smrtno zadet kurir Jože Bečaj-Vinko, doma iz Reparjev pri Cajnarjih, Lojze Marolt pa je bil lažje ranjen. Kurirji so se razdelili v dve skupini in se s težavo prebijali proti Travni gori in naprej na TV 11. Manjša skupina je odšla v vas Šivče in se tam pritajila na nekem kozolcu.

Intihar, ki je bil doma iz Zavrha na Blokah, in Jožeta Zupančiča-Kostjo je nemški vdor presenetil na postaji TV 11. Z upanjem, da se bosta prebila nazaj do TV 10, sta ponoči krenila preko Bloške planote. Spotoma sta se oglasila v samotni domačiji na Godičevem pri Ravniku na Blokah, da bi dobila kake informacije. V hiši pa so bili Nemci. Njihov stražar, ki je zaslišal ropot, je opazil partizana in ustrelil proti njemu z brzostrelko. Intihar je bil smrtno zadet, v roko ranjeni Zupančič pa se je rešil.

Zvezo so morali vzdrževati tudi med ofenzivo, čeprav so Nemci za zaporo od Rakitne do Rakeka uporabili celo divizijo. Vendar so kurirji uspeli. Če ni šlo drugače, so si pomagali z zvijačo. Ko sta nekega večera Jože Intihar-Matiček in njegov spremljevalec nesla ekspresno pošto proti TV 17, sta med vase-ma Župenje in Otave naletela na Nemce. Umaknila sta se, se po-valjala po snegu in tako pobeljena prišla srečno skozi nemške bojne položaje do TV 17. Nazaj grede sta že preizkušeno metodo ponovila.

Ko je ofenziva minila, je bilo na Bloški planoti vse do jeseni 1944 dokaj mirno. Postaja TV 10 se je zadrževala v vasicah na obrobju soteske Iške, v Zavrhu in na Lepen vrhu. Življenje kurir-jev je bilo kar dobro, preskrbljeni so bili s hrano, obleko in obutvi-jo.

Septembra so začeli Nemci in zlasti domobranci pogosteje vpadati na Bloško planoto, še zlasti ko je zapadel sneg. Takrat se je v bližini zadrževal manjši bataljon notranjskega odreda. Iz var-nostnih razlogov je komandir Jože Božnar-Tiger 10. decembra samovoljno priključil kurirje svoje postaje odredu, čeprav bi bilo bolje, če bi se z njimi umaknil v kak varnejši kraj.

Takrat sta Stane Zakrajšek in Jože Lah-Branko neko dopold-ne odšla v vas Radlek po hrano. Zmotno sta bila poučena, da je pri vasi odredova zaseda, v resnici pa je bila na sosednjem hribu. V gosti megli so v vas prišli Nemci z domobranci. Kurirja, ki sta pravkar nalagala nabrani živež na voz, sta zbežala, a so ju rafali pokosili. Komandant linije Ciril Debeljak-Slave, ki je takrat prišel na TV 10, je ukazal, da se morajo kurirji takoj umakniti v gozd Po-gača blizu Knežnjih Njiv.

Zaradi izredno povečane sovražne dejavnosti TV 10 na bloš-kem terenu ni mogla več obstajati. Zato so jo zadnje dni decem-bra 1944 preselili na Kočevsko, v vas Spodnja Briga, kjer je nato vzdrževala zvezo med TV 11 in TV 12.

V tej vasi je ostala do 8. marca 1945, ko so zjutraj pridrli v vas pripadniki »Črne roke«, preoblečeni v partizanske uniforme. Bilo jih je kakih 30, oboroženi so bili z ruskimi in angleškimi brzostrel-kami. Nekaj se jih je pomešalo med kurirje, ki so hodili po vasi. Ko je prišel iz hiše komandant Slave, se je začel pogovarjati z nji-hovim vodjem. Takoj je ugotovil, da gre za prevaro in spoznal, s kom ima opravka. Kakor mimogrede je komandantu zaupal, da je v vasi brigada. Medtem so črnorokci že obkoljevali hišo. Ko je komandant bande slišal o brigadi, je dal takoj povelje za umik, da

ne bi prišlo do streljanja. Po tem napadu se je TV 10 nastanila v vasi Žaga ob Kolpi, kjer je ostala do konca vojne.

S hrano so se kurirji s TV 10 oskrbovali na različne načine. V začetku, v letu 1942, so zanje kuhali na domačijah pri Sobotnikovich in Pouščanovich v vasi Zavrha. Podnevi so jedli suho hrano, ker so ostajali v svoji baraki v kanjonu Iške.

Pozimi oziroma spomladi 1943 so si nabavili kuhinjsko posodo in si sami kuhali v taborišču. Tisto pomlad se jim je pridružila Slavka Kržič-Mihec iz Lavrovca pri Rovtah nad Logatcem, ki jim je poslej tudi kuhala. Hrano so nabavljali sami.

TV 10 so predvsem pomagale Sobotnikova in Pouščanova družina iz Zavrha. Matjakova na Pajkovem, Jožlovčeva v Zalesu, Tropčeva (Mestek) na Hitnem. Možakova na Mramorovem. Zalarjeva iz Gradiškega. Jožlova v Škufčevem, Martinčeva v Ravniku, Kočečeva in Antonova iz Lepega vrha in še nekaj drugih.

Ko je politični komisar linije Franc Malavašič-Matevž sredi marca dobil nalogo, da ponovno vzpostavi zvezo preko Bloške planote in Ljubljanskega vrha z Ljubljano, je vzel s TV 10 in TV 17 nekaj kurirjev, takih, ki so bili že prej na tistem območju in ti so uspešno vzdrževali to zvezo.

Od oktobra 1942 do osvoboditve so se na TV 10 zvrstili: Jože Baraga, prvi komandir, Vinko Cimerman-Cenko, drugi komandir, kurirji Ivan Ponikvar z Blok, Ivan Klančar-Žan, doma iz Zakraja, Milan Klančar, tudi iz Zakraja, Anton Intihar, Pouščan iz Zavrha, Lojze Kovačič-Sine, doma iz Bločic, Ivan Kovačič-Žan, iz Podgozda, Anton Rot iz Raven, Jože Zupančič-Kostja iz Štorovega, Lojze Marolt-Gmajnar iz Raven, Jože Bečaj-Vinko iz Reparjev, Jože Intihar-Matiček, Stane Zalar in Lojze Zalar, oba iz Gradišča na Blokah, Henrik Zlobec-Oglar, Jože Grlj-Ložan iz Vrhnike v Loški dolini, Stane Krašovec-Srnjak iz Ulake na Blokah, Karel Intihar-Pouščanov iz Zavrha, Stane Zakrajšek iz vasi Škufče na Blokah, Jože Lah-Branko iz Štorovega, Slavko Štrukelj iz Zavrha, Drago Martinec-Pilot iz Rudnika pri Ljubljani, Marjan Sedej iz Drenovega griča, Jože Božnar-Tiger s Črnega vrha, Ivan Patermost-Doni iz Podcerkve, Janez Zlatnar-Janezek in Anton Novak-Tomo, oba iz Ljubljane, Marjan Učakar, Mirko Tekavec iz Ravnika na Blokah, Franc Zupančič-Ivan iz Štorovega, Anton Pirman iz Mramorovega, Franc Matičič iz Grčarevca, Anton Rožanc iz Cerknice in Slavka Kržič-Mihec ter kuharica Frančiška Jakup. Tomaž Mlakar je bil za Cimermanom komandir do osvoboditve.

Uporabljeno gradivo: Vladimir Mohar-Cene in Ljubo Jovan-Saša, izjava, Ciril Debeljak-Slave: Kurirji so ostali zmagovalci. Milan Klančar: Kurirska postaja TV 10. Jože Zupančič, izjava. Karol Intihar, izjava. Jože Intihar-Matiček: Gradivo za TV

10. Alojz Kovačič-Sine: Pripombe. Tone Pristov-Gusar: Spomini, Mirko Tekavec, Stane Zalar, Lojze Marolt, Ivan Peternost: izjave. Franc Kovačič in Stane Cuznar-Jure: Izjava. Janko Starina: Izjava.

Kurirska relejna postaja TV 1 – a

Kurirska relejna postaja TV 1a je bila ustanovljena januarja leta 1943 pri studencu Klančarica pod Mokrecem. Njen prvi komandir je bil Andrej Flajs-Sočan, kurirji pa: Janez Pangeršič-Antonov, Andrej Kikelj, Milan Podlogar-Milanček, Stojan Flajs, Alojz Purkart-Slavc, Ivan Cankar-Gams in Alojz Podržaj-Lojzek.

Postaja je ob ustanovitvi štela 8 kurirjev in to število se do konca vojne v glavnem ni spreminjalo. Večina kurirjev je prišla iz IV. SNOUB Ljuba Šerčerja.

Do kapitulacije Italije se je postaja v glavnem zadrževala pri studencu Klančarica pod Mokrcem in v baraki, ki si jo kurirji sami napravili (z materialom razkritega hleva Banšetove domačije) v Benšetovem grabnu pod Selnikom.

Od ustanovitve pa do maja 1943 je TV 1a vzdrževala redne zveze s:

- TV1, ki je bila takrat na Krimu. Pot do nje je vodila prek vasi Golo, Škrilje, Iško vas na Gornji Ig. Zvezo so vzpostavljali dvakrat tedensko, velikokrat pa tudi vsak drugi dan;
- TV10 na Zavrhu, do katere so hodili prek Mokrcja do Krvave peči. Javko so imeli pri cerkvi v Krvavi peči ali pa ob robu Mačkovca. Tudi sem so hodili dvakrat tedensko, velikokrat pa tudi vsak drugi dan;
- terensko organizacijo OF Pijava gorica in preko nje z Ljubljano, navadno dvakrat tedensko.

Sovražnikove postojanke v tem obdobju so bile: na Igu (Italijani in domobranci), v Škocjanu pri Turjaku (domobranci) in v Velikih Laščah (Italijani in domobranci).

Z ukinitvijo kurirske postaje TV 1 (spomladi leta 1943), je TV 1a poleg prejšnjih vzdrževala še redno zvezo tudi z Ljubljano — prek rajonskega odbora OF Barje (Ivana Jevca-Čufija, Matije Škrabe in Primca-Jokića). Javko so imeli v Črni vasi, zvezo pa dvakrat tedensko, nemalokrat pa tudi vsak drugi dan.

Poleg pošte so iz Ljubljane prihajale tudi znatne količine materiala za krimsko tehniko ter sanitetnega materiala za Bercetovo bolnico v Iški. Do javke so kurirji prihajali preko vasi Golo, mimo

Kurirji postaje TV 1a (10a) leta 1943 v Zapotoku: Jože Košmrlj, Jože Brancelj-Morstar, Tone Pristov, Milan Podlogar

Pijave gorice in prek Marosta v Črno vas, večkrat pa tudi prek Iške in ob robu Krima mimo Bresta v Črno vas (odvisno od aktivnosti Italijanov in domobrancev).

Poleti leta 1943 je bilo taborišče postaje TV 1a izdano, vendar je za to komandir Sočan pravočasno izvedel ter umaknil kurirje v gozdčiček »za Kavce« nad Selnikom. Domobranci so prišli iz Škocjana najprej na Golo in so od tam poslali eno desetino pod vodstvom Jakiča iz Lipljen mimo šole na Golem in Selnika v Benšetov graben do kurirske barake.

Njihov pohod so kurirji opazovali iz zasede, vendar komandir Sočan napada ni dovolil, ker bi se domobranci maščevali nad prebivalci. Tako je desetina domobrancev nemoteno obkolila barako, jo po strojnični pripravi z ročnimi bombami napadla in zažgala, potem pa jo jedrno popihala v Želimlje.

V vsem tem obdobju, od ustanovitve postaje do nemške ofenzive pozimi 1943/1944, so kurirji tesno sodelovali s krajani v podmokrških vaseh, predvsem v Golem, pa Škrilju, Selniku, Rogatcu in drugje. Vaščani so jih prehranjevali, včasih so jim dali vse, kar so imeli. Tako so na primer pri Špelinki na Golem vsako jutro dobivali mleko.

Kurirji so tesno sodelovali tudi z vaškim odborom OF in mladinsko skojevsko organizacijo, predvsem v vasi Golo.

V začetku meseca septembra leta 1943 so kurirji TV 1a in vaščani podmokrških vasi vsak dan pričakovali padec fašistične Italije.

Na dan kapitulacije Italije so se člani rajonskega odbora OF Barje že zgodaj popoldne našli na javki na lžanski cesti (po domače pri Malarčku). Jokič in Rajko sta že pred tem razorožila dva voza domobrancev, ki so nameravali zbežati v Ljubljano. Nato so se napotili proti bloku na lžanski cesti, ker so iz Ljubljane že začeli trumoma prihajati mladinci — prostovoljci in so jih začeli organizirati v vojsko. Zborna mesto so določili za Črno vasjo.

Ko so vse to opravili, so odšli na sam blok, kjer je Polonca Jevc s svojimi sodelavci iz bunkerjev že prinesla veliko orožja, ki so ga nato kar v vozom prepeljali k prostovoljcem. Tako so vsi dobili orožje in se z njim v vojaški formaciji, pod vodstvom Primca-Jokiča, napotili po lžanski cesti.

Domobranski obveščevalci (Lado Jarc in drugi) pa so v bližini bloka opazovali in registrirali vse aktiviste, ki so sodelovali pri odnašanju orožja. Vse je pozneje pobila »Črna roka«.

Vse naslednje dni in noči (do odhoda TV 1a v Grosuplje) je bil na cesti Ljubljana — Črna vas — Ig in naprej proti Dobrovici ter Golemu izredno živahen promet. Partizansko transportno službo sta opravljala aktivista Nani Podbevšek in Miro Baumgartner s tovornjakom »na oglje« in prevažala material za krimsko tehniko, razorožene Italijane in še marsikaj drugega. Kurirji so spremljali te prevoze, prav tako tudi kolone Italijanov proti Blokam ter skupine Ljubljančanov, ki so hiteli na Golo, kjer je bila kmalu ustanovljena Ljubljanska brigada.

Kakšen teden dni po padcu Italije pa se je kurirska postaja TV 1a preselila v Grosuplje, kjer se je nastanila v Goršičevi gostilni. Na novo dolžnost je odšel komandir Sočan, nasledil ga je Janez Pangeršič-Antonov.

Kurirji so zaživeli normalno življenje na osvobojenem ozemlju. Milančku, Slavcu, Gusarju, Lojzku in Kiklju se je pridružil še Alojz Škraba-Silni, nekdanji kurir TV-1, ki je takoj ob kapitulaciji Italije

postal motoriziran kurir. Rakiškemu gostilničarju in trgovcu Šmitovemu Slavku je namreč zaplenil motorno kolo (rdečo »Jawo«) in z njo kar sam skrbel za zvezo.

Kurirji TV 1a so vzdrževali redno zvezo s TV 3 pod Ivančno gorico navadno s kolesi, s TV 10 v Velikih Laščah ponavadi s konji ter s Črno vasjo z motorjem.

Lepo in mirno kurirsko življenje se je bližalo koncu. Z Dolenjske se je z mlačevske strani Grosupljo bližila nemška ofenziva.

Po umiku iz Grosuplja se je postaja nastanila na Golem pri Šuštarjevih (Železnik). Ker je bila ofenziva pred vrati, bilo je novembra 1943, so Resnikova Angelca in druge dobre aktivistke in mamice pripravile za vsakega kurirja za nekaj dni prepečenja. Takrat se je na Golem zadrževal tudi del Ljubljanske ter del Levstikove brigade.

Tega dne je Milan ravno kuhal ajdove žgance, ko je v hišo vsa prestrašena pridvela gospodinja in povedala, da so Nemci že pri Jernejevih. Slavic je videl, daasedajo že tudi hrib nad vasjo. DrugEGA izhoda, razen pospešenega umika, ni bilo več. Umaknili so se prek mokrških senožeti in mimo dobrega starega taborišča pri studencu Klančarica. Hoteli so čimprej priti do TV 10, da bi potem skupaj odločili, kako bo.

Ko so prišli v barako TV 10 na Mačkovcu, jih je čakalo prvo presenečenje. Kurirjev ni bilo nikjer. Poti naprej niso poznali, zato so začeli razmišljati, kam naj gredo. Na koncu je večina odločila, da morajo iz sovražnikovega obročA v njegovo zaledje, na Marost, v Črno vas, kjer bi lahko na skednjih aktivistov preživeli ofenzivo in se potem vrnili na Golo.

Še isto noč so se spustili po zasneženem pobočju od Zavrha v sotesko lške. Med potjo so se jim pridružili tudi neoboroženi vaščani iz Vasi Golo, Škrilje, Krvava peč, Cecmani in drugih, tako da je bilo razmerje med oboroženimi in neoboroženimi kar 1:3.

Ko so se po mokri, težki in poledeneli strugi nekako dokopali do neselja lška, so spoznali, da do Črne vasi le ne bodo mogli priti. Vas je bila polna Nemcev, zato tudi s hrano ni bilo nič. Sklenili so še isto noč zapustiti kanjon lške. S to odločitvijo so seznanili tovariša Jova, sekretarja grosupeljskega okrožja, ki pa se ni strinjal z njimi. Ne glede na to so se kurirji skupaj z neoboroženim delom skupine takoj po mraku začeli vzpenjati po strmi strani soteske proti Mokrecu. Ko so prišli na vrh, so se znašli na dobro izhojeni poti, ki so jo v snegu napravile nemške kolone. Na srečo ni bilo nobene sledi o zasedi, patrulji ali taborišču, zato so

vedeli, da so se Nemci verjetno z Mokreca že umaknili. Spustili so se preko sivih dolin in senožeti, da bi prečkali cesto Golo — Mokrc in se spustili v Selniške grabne, kjer je bil doma Milanček. Vendar jim načrt ni uspel. Ko so se približali cesti Golo — Mokrc, so pri Jeršinu naleteli na nemško zasedo. Na srečo je Nemce zeblo, pa so si zakurili in se greli. Kurirji so se umaknili okrog Golščka in med vasjo Škrilje ter zaselkom Podgozd čez cesto Ig — Golo v Klajske grabne, Nemcem za hrbet, kjer so se ustavili tik nad Reboljevo domačijo. Najprej so pospravili rezerve prepečenca, upajoč, da bodo zvečer dobili v Birtovem mlinu moko in si iz nje skuhali močnik. Toda v mlinu ni bilo nikogar. Benšetov Jože in Milanček sta morala ugotoviti, kako bi prišli iz Klajskih v Selniške grabne prek vasi Klade.

Ko sta iskala pot, sta naletela na nemško zasedo. Zato so vsi sklenili, da ne morejo dalje, dokler se Nemci ne umaknejo iz Golega in Klad.

Minila je še ena noč, situacija pa se ni spremenila. V želodcih jim je krulilo, hrane pa niso mogli dobiti. Naslednjega dne popoldne pa so se Nemci končno začeli umikati iz Golega, Škrilj ter iz Klad proti Igu. Kurirji so opazovali kolono, ki se je iz Klad spuščala proti Dragi. Pehota, mule, natovorjene s strojnicami in minometi, saniteta itd.

Zvečer so odšli v Selniške grabne, tokrat med vasjo in cerkvijo na Golem. Brez težav so prišli do Klančarjeve domačije, kjer so dobili večerjo. V vasi so ostali le malo časa.

Kmalu za tem je postaja dobila novo ime, TV 10a.

Kurirska postaja TV 10a v Zapotoku

Kurirska relejna postaja TV 1a se je nato nekaj časa zadrževala pri Sevniku, potem pa se je preselila v Zapotok, že preimеноvana v TV 10a. Za komandirja je bil imenovan Alojz Purkart-Slavo, kurirji so bili Milanček, Lojzek, Silni, Gams in Gusar. V začetku leta 1944 sta prišla na postajo še Jože Brancelj-Marostar in Jože Košmrlj-Luka, pozneje pa še Angela Štrumbelj kot kuharica.

Postaja bi se morala utaboriti blizu Vodice pri Zdenski vasi. Ker pa so bile na tem področju zelo aktivne domobranske postojanke v Škocjanu, Dobrem polju, pri Sv. Antonu nad Zdensko vasjo, v Velikih Laščah, Čušperku in Grosuplju, so ta teren močno nadzirali, Domobranci, črnorokci in Nemci so kar naprej strahovali

prebivalstvo, postavljali kurirjem in terencem zasede ter zahrbtno ubijali simpatizerje NOG. Najbolj aktivni so bili črnorokci iz Velikih Lašč, ki jih je vodil Levstik od Sv. Gregorja, pa Kožar iz Javorja in drugi. Zato je komandir Slavc odločil, da ostaneljo v Zapotoku, čeprav je bila tako zveza s TV 3a občutno daljša, kurirji pa so bili med svojimi ljudmi le varnejši. Nastanili so se v prazni in deloma porušeni Brdarjevi hiši. Vsi prebivalci Zapotoka so pomagali partizanom, Kurirji so redno dobivali podatke o premikih, zasedah in patroljah v širši okolici. Z vaščani in močno mladinsko organizacijo si imeli organizirano patroljiranje ter nočne straže za lastno in za varovanje vaščanov, izven vasi Zapotok pa so organizirali dobro obveščevalno mrežo na Robu, v Čatežu, na Turjaku, v Golem, pravzaprav v vsej okolici Zapotoka.

Poleg s TV 10 so vzdrževali zvezo še s TV 3a pri Muljavi, javko so imeli nad Zdensko vasjo, v Vodica. Dvakrat tedensko ali pa vsak drugi dan so šli za vasmí Čatež. Podturjak in Turjak, nato so prečkali cesto Ljubljana — Kočevje med Laporjami in Gradežem, potem pa nadaljevali pot pod Zabukovjem za Škocjanom. Malimi Lipljenimi na Vodice. Na Turjaku so jih obveščali o nevarnostih in zasedah.

Pionirji, ki so vedeli za dan in uro prihoda kurirjev na Turjak, so jih z obvestili pričakali pod turjaškim gradom ali pa so sporočila pustili na dogovorjenem mestu. Ti otroci so bili večinoma vojne sirote, ki so starše izgubili v koncentracijskih taboriščih ali pa jih je pomorila Črna roka. To so bili Lokarjeva Maks in Lovro, Ljudmila Možek, Jože Levstik in drugi.

Razen teh zvez so bili kurirji povezani še s terenskimi organizacijami OF Barje (Gorazd Škraba), Velike Lašče (Franc Maležič-Štefan), Grosuplje (Cene Erjavec), z enoto VOS (Franc Kramar-Šimen) in komando mesta Velike Lašče (Kraševac).

Takrat so domobranci večkrat vdirali v Zapotok, prav tako črnorokec Kožar s svojo bando. Da bi se izognili presenečenju, so skojevke skupaj s kurirji vsako noč patroljirale okrog vasi.

Pozimi 1943/44 je odšlo iz Zapotoka na skojevski tečaj v Loški potok osem deklet. Ob njihovi vrnitvi so jim kurirji postavili pristrčno zasedo. Namesto pušk so postavili mlajčke, namesto nabojev pa so jim pošiljali pristrčne pozdrave. Veselja in priznanja tudi kurirji niso skrivali, saj so ravno ta dekleta najbolj skrbela zanje.

Na božični dan leta 1943 sta šla na zvezo s TV 3a Silni in Marostar. Pot ju je vodila mimo Anžičkovega mlina pod Turjakom. Ko sta oddala pošto in prevzela drugo, sta se po polnoči vračala

po isti poti premražena in lačna. Nista se nameravala oglasiti v mlinu, vendar ju je pritegnila luč. Mlinarja ter njegovo ženo sta prosila za košček kruha. Gospodinja jima je odgovorila, da že le-to dni pri hiši niso imeli kruha. Kurirja sta v mlinu to težko verjela.

V veži je ob steni stala omara, prekrita z zaveso in od nje se je širil prijeten vonj po kruhu in še nečem drugem. Marostar je ob robu zagledal kruh, hlebec, še več, pa še nekaj drugega. S kolmecem je dregnil Silnija in mu šepnil, naj si kaj izmisli, da bi gospodinjo spravila stran ter tako prišla do kruha.

Silni je takoj razumel in rekel gospodinji, da bo preizkusil brzostrelko, ona pa naj o tem obvesti vso družino. Gospodinja je odšla, Marostar pa je odvezal nahrbtnik in si »izposodil« potico, ki je ležala zraven kruha na polici.

Ko se je gospodinja vrnila, je povedala, da je izpolnila ukaz. Silni pa jo je potolažil, da streljanja ne bo, ker je z brzostrelko vse v redu. Poslovala sta se in zadovoljna odšla proti Zapotoku. Potico sta srečno prinesla na postajo, kjer so jo kurirji skupaj z vaščani tudi pojedli.

Nekaj dni pred veliko nočjo leta 1944 je kuharske zadeve opravljal Milanček. Sekal je drva na pragu Brdarjeve bajte, ko je zagledal kurirja Sambota, Ivana Ogorevca, s TV 3a in Znojil, ki je prinesel »EX« (nujno) pošto s svoje postaje.

Če bi bila le-ta namenjena za Krvavo peč, bi morala on in Gusar takoj na pot. Zato je najprej vprašal, kam je pismo namenjeno. Sambo mu je odgovoril: »Samo do tu, za tebe in Gusarja.« Milanček je pogledal plavo kuverto, na kateri je pisalo — zastavniku Milanu Podlogarju, TV 10a. Vprašal se je, kaj je to zastavnik, saj je bil ves čas NOV borec in nazadnje mitraljezec. S tresočimi rokami je kuverto odprl in prebral naslednji ukaz: »Takoj prišij ofirciski čin zastavnika.« Sledile so točne mere in barva trikotnika ter črte na rokavu, pa še zahteva, da morajo biti našitki zlati. In nazadnje, naj se takoj zglozi na TV 15 v Občicah, ker je premješčen na Štajersko.

V drugi polovici leta 1944 se je položaj na tem področju znatno poslabšal. Nemci in domobranci so vedno bolj kontrolirali teren, zato je bila pri vzdrževanju zvez potrebna skrajna previdnost. Zlasti aktivna pa je bila »Črna roka«. Kurirska postaja se ni mogla dolgo zadrževati v enem kraju, pogosto se je selila v okolici Zapotoka, Mokreca, Visokega in Kureščka, večkrat je bila tudi napadena. Nekega ranega jutra so jih v gozdu nad Rogatcem pod Kureščkom napadli domobranci.

Kljub močni kontroli, zasedam, hajkam, so kurirske zveze redno delovale. Ker pa so se razmere iz dneva v dan slabšale, pa tudi vremenske razmere niso bile ugodne, je bila postaja TV 10a ukinjena, kurirji pa dodeljeni drugim postajam. Alojz Podržaj je bil imenovan za pomočnika komandirja TV 14a, Tone Rožanc je odšel na TV 12, Jože Košmrlj in Angelca Štrumbelj-Košmrlj pa na TV 11.

Od ustanovitve kurirske postaje TV 1a, poznejše TV 10a, so na njej delovali: Andrej Flajs-Sočan, prvi komandir, njegov sin Stojan Flajs, Janez Pangeršič-Antonov, drugi komandir, Andrej Kikelj, Milan Podlogar-Milanček, Alojz Purkart-Slavc, Ivan Cankar-Gams, Alojz Podržaj-Lojzek, Anton Pristov-Gusar, Tone Rožanc, Jože Košmrlj in Angelca Štrumbelj-Košmrlj. Alojz Škra-ba-Silni in Jože Brancelj-Marostar.

V i r i : Kurirska relejna postaja TV 1a —TV 10a, brošura, izdana ob podelitvi domicila v krajevni skupnosti Golo-Zapotok. Ciril Debeljak-Slavc: Kurirska postaja TV 1a, rokopis. Alojz Purkart-Slavc: Kurirska postaja TV 1a in TV 10a, rokopis. Cene Mohar in Ljubo Jovan-Saša: Izjava. Jože Košmrlj: Podatki o TV 1a in 10a v Zapotoku, rokopis.

Kurirska postaja TV 11 nad Ribnico

TV 11 je bila postavljena oktobra 1942 v bližini Ostrega vrha v Veliki gori nad Ribnico. Ustanovil jo je Anton Prevec-Dimač. Prvotno je imela oznako karavla št. 9, spomladi 1943 pa sta jo Zdravko Prebil-Abi in Ljubo Jovan-Saša preimenovala v TV 11. Pod tem nazivom je delovala do osvoboditve.

V začetku so bili na postaji štirje kurirji: Gustelj, ki je bil komandir postaje, Franc Miklič-Fišekl, doma iz Dan pri Ribnici, Rudolf Mikolič-Adam iz Belih vod pri Loškem potoku in Franc Žnidaršič-Korl iz Jurjevice pri Ribnici. Kot prvo taborišče je kurirjem služila opuščena drvarska baraka iz brunaric.

Nova postaja se je takoj vključila v zveze s tremi sosednjimi karavli, poznejšimi TV postajami, in sicer s postajo št. 4, poznejšo TV 10 v Zavrhu, s postajo št. 12 nad Ravnami na Kočevskem in s postajo 5, poznejšo TV 18, ki se je zadrževala na področju Loške doline in preko katere je šla zveza naprej na Primorsko.

Od ustanovitve so vzdrževali zvezo s TV 12 enkrat tedensko, s TV 18 in TV 10 pa dvakrat na teden. V začetku so hodili do sosednje postaje, kasneje so se dogovorili za vmesne javke. S TV

10 so jo imeli na hribu Blošček blizu vasi Ravne, s postajo TV 12 pa nad Glažuto. Samo do TV 18 so še vedno prehodili vso pot.

Spomladi 1943 je bila vzpostavljena dnevna direktna zveza s postajo TV 14. Razdalja med njima je bila zelo velika, kurir je potreboval za pot na eno stran 8 ur. Zato so se dogovorili za javko v bližini železniške postaje Lipovec na obronku Male gore, kasneje pa v bližini Rakitnice.

Dokler je bilo vodstvo osvobodilnega gibanja v Dolomitih, postaja TV 11 ni imela tako pomembne vloge kot pozneje. Preko zime 1942/43 so bili na njej samo štirje kurirji. Po preselitvi vodstvenih organov v aprilu pa se je položaj spremenil. TV 11 je bila nekako na križišču, preko nje so šle poštna pošiljke v Kočevski Rog, v Belo krajino, na Primorsko in proti Ljubljani.

Takrat se je širila vstaja na Primorskem in Gorenjskem, na novo so se formirale vojaške enote, komiteji in druge politične ustanove, zato so bile potrebe po dobrih in hitrih zvezah zelo velike. Bilo je mnogo več pošte, tudi ekspresne, pa tudi mnogo več potnikov je potovalo po tej liniji.

Marca so prišli na TV 11 štirje novi kurirji: Mato Smuk, doma iz Spodnje Brezovice pod Krimom, Tone Pouščan, doma iz Zavrha nad Iško, Janez Šebenik-Picon iz Grčarevca pri Logatcu in Dolfe, ki se je pred tem zdravil v bolnišnici zaradi rane na glavi.

Julija 1943 so prišli na postajo TV 11 Ciril Debeljak-Slavc, doma iz Bele vode pri Loškem potoku, Franc Žnidaršič-Živko in Lojze Kovač, oba iz Bločic pri Grahovem, brata Milan in Žan Klančar, doma z Bloške planote, in Jože Brancelj-Marostar iz Podkraja pri Tomišlju. Avgusta se jim je pridružil še Alojz Marolt-Gmajnar, doma iz Raven pri Novi vasi, septembra pa Slavka Kržič-Mihec, doma iz Lavrovca pri Žireh, neki Ludvik in Tone, oba doma iz Vinic pri Sodražici. Tone je med nemško ofenzivo dezertiral, Ludvik pa je decembra odšel v brigado. Oktobra in novembra 1943 so prišli na TV 11 še Jože Ogorevc iz Vrhnike pri Ljubljani, in še dva Jožeta, eden iz Ribnice, drugi pa iz Ljubljane.

Z razvojem partizanskih tiskarn—tehnik na območju Kočevskega Roga in Medvedjeka se je iz tedna v teden večala količina literature, ki so jo morali kurirji raznositi po pokrajini. Tam so tiskali centralni glasili Slovenskega poročevalca in Ljudsko pravico, pa tudi druge liste. Preko TV 11 je v letu 1943 potovalo tudi veliko potnikov. Vse so morali na postaji tudi nahraniti. Največkrat so jedli krompir, ki so ga dobili v vaseh Travnik, Laze in Podpreska.

Sčasoma so organizirali dve preskrbovalni bazi, eno v vasi Travnik pri Mariji Lavrič, drugo pa v Podpreski. K Lavričevi so hrano prinašale Malenska Mica, Mihejlova Malka, Bambičevi dekleti — Tončka in Kristina, Grgurjeva Pavla, Gornikova Reza, Blažova mati, Tavisokih mati, Špelčev očka in Lojze, Šuštarjeva Tila in še nekateri drugi. V Dedniku se je hrana zbirala pri Gregčevi in Valentinovi družini, ki je po požigu Bele vode stanovala v mali hiši Jožeta Knavs. Hrano so zbirale Valentinova mama in hčerka Mica, Gregčeva mama in hči Marjetka, Mima Knavs in Kapčeva družina.

V Podpreski je bil zbirni center za hrano pri družini Janoš. Najbolj aktivna so bila domača dekleta Micka, Francka in Rezka ter Lovretova in Grbčeva družina. Tako kot drugje so tudi v Podpreski in na Lazcu vsi vaščani pomagali kurirjem.

Ko je v avgustu 1943 XIV. divizija tolkla Italijane okrog Krvave peči, Krima, Bloške planote in Grčaric, je imela TV 11 še posebno zahtevne naloge. Poleg rednih je morala skoraj vsakodnevno vzdrževati zveze z operativnimi enotami, ki so se bojevale v bližini. Ob kapitulaciji Italije je bila TV 11 pohvaljena in nagrajena z 20.000 lirami.

Po kapitulaciji je bila ribniško-kočevska dolina osvobodjena 20. oktobra, ko so do nje prišli Nemci. 10. septembra se je TV 11 preselila iz Velike gore v Ribnico. Najprej je bila v Bavdkovi hiši, po štirinajstih dneh pa se je preselila v neko hišo sredi Gorenje vasi. Ker so zvezo vzdrževali po cestah, so si priskrbeli dva zapravljička, nekaj konj in pet ali šest koles. Tudi druge kurirske postaje so se preselile v dolino. TV 10 iz Iške v Velike Lašče, TV 18 iz Velikih Poljan v Novo vas, TV 13 iz Muha vasi v Kočevje, TV 14 iz Pugleda v Dvor pri Soteski. S TV 12 je odšlo le nekaj kurirjev v Kočevsko reko, drugi pa so ostali na stari lokaciji, da so vzdrževali zveze s partizanskimi tiskarnami in bolnišnicami v območju Goteniškega Snežnika.

Takoj po kapitulaciji Italije je bil kurir Jože Brancelj-Marostar premeščen na TV 1a, ki je bila takrat v Grosuplju. S hrano jih je oskrbovala takrat ustanovljena komanda mesta Ribnice.

Nemške ofenzivne enote, motorizirani in oklepni oddelki ter pešadija so prodirale od Sušaka proti Goteniškemu Snežniku. IX. in železničarska brigada so zadrževale na levem bregu Kolpe nemško prodiranje nekaj tednov, naposled so se morale pred premočjo umakniti. Kurirja Adam in Mihec sta šla 21. oktobra na zvezo s kurirji s TV 13, ki pa jih nista več našla v Kočevju. Preko Starega Loga sta odšla na Pugled, kjer sta našla kurirje TV 14. Ko

sta se s kolesi vračala v Ribnico, ju je v Stari Cerkvi napadla nemška predhodnica.

Tik pred nemškim vdorom je bil komandir Mato Smuk imenovan za komandanta II. relejne linije, zato je odšel na Krim in se šele po ofenzivi uspel vrniti na staro območje. Komandir TV 11 je postal Ciril Debeljak-Slavc, ki je kot domačin dobro poznal okolico.

Že pred umikom so se s kurirji sosednjih postaj dogovorili za nove lokacije in za javke, kjer se bodo po novem sestajali. Določili pa so tudi rezervne javke. Tako je bilo vse pripravljeno, da bodo zveze tudi v novih razmerah redno delovale.

22. oktobra so kurirji odšli še na stare javke. Pred odhodom so se dogovorili da se bo postaja umaknila nazaj v Veliko goro, v bližino starega taborišča na področju Jelenovega žleba, kamor naj bi prišli vsi po opravljeni zvezi. Še isti dan so Nemci bombardirali Grčarice. Kurirji s TV 11, ki so se umikali iz Ribnice po cesti proti Grčaricam, so se komaj izmaknili.

Skupina kurirjev TV 11 julija 1943 v Grdih Lazih pri Loškem potoku

24. oktobra so se zbrali v novem taborišču postaje, imenovanem »na mosteh«. Vrnila se nista edinole Adam in Picon, ki sta šla na zvezo s TV 10. Komandir Slavc je organiziral obveščevalno mrežo na terenu, na območju Travnika in Dednika. Od intendantu področja je dobil dve vreči makaronov, vrečo sladkorja in vrečo riža, da bi imela postaja hrano med ofenzivo, ki se je pričnela. Vse to so spravili v skrivališče nekaj metrov pod cesto Jelenov žleb – Glažuta.

Komandir je računal, da bodo Nemci Veliko goro gosto prečesali. Zato so TV 11 prestavili v 14. oddelek gozdnega revirja Glažute, kjer bi se laže gibali. Uredili so si taborišče pod nekim robom, pod jahalno stezo. Tam so prišli v stik z bataljonom VDV, čigar borci so stražili ujetnike iz Turjaka in Grčaric, kamor so jih pred nemško ofenzivo umaknili iz Kočevja.

Komandir Slavc je z nekim kurirjem odšel v Jelenov žleb do štaba XIV. divizije, da sta od tam spremljala komandanta Bračiča v Loško dolino. Nazaj grede sta se oglasila v Šercerjevi brigadi, kjer se jima je po nalogu komandanta brigade priključil mitraljezec Jože Ogorevc, doma z Vrhnike pri Ljubljani.

30. oktobra sta komandir Slavc in kurir Milan Klančar odšla na javko z Bračičem, ki se je vračal v Jelenov žleb. Med potjo sta nalletela na Nemce in jim komaj ušla. Ko sta se vrnila v taborišče, sta izvedela, da je kurir Tone dezertiral. Glede na to, da so se trije ujetniki, ki so ušli iz taborišča, najbrž javili Nemcem in jim povedali zanje, so se morali seliti. Nad Mrtalosom so si postavili novo taborišče.

Prvega novembra ponoči je zapadlo pol metra snega. Kurirjem, ki so zaspali pod šotorskimi krili, je bilo ponoči toplo, zjutraj pa jih je objel strupen mraz.

Nemške zaščitnice na celnem območju so se prejšnjega večera začele pomikati proti Bloški planoti oziroma Loškemu potočku. Komandir Slavc in Ludvik sta odšla na zvezo s TV 12. Milan Klančar pa je medtem preselil kurirsko postajo v staro taborišče na Ostri vrh. 2. novembra so bili razen Adama in Picona že vsi v starem taborišču. Hrana jih je počakala v skrivališču, tako da jim ni bilo treba v dolino ponjo. V gozdu so našli tavajoče mule in tako prišli tudi do mesa.

Dva dni pozneje se je na postajo vrnil tudi Adam. Povedal je, da so Nemci ujeli Picana, ki je utrujen zaspal pri nekem koritu, in ga odpeljali s seboj skozi Podpresko v Trst. Od tam je bil poslan v internacijo, od koder se je vrnil po vojni.

V noči od 3. na 4. november so prišli na TV 11 kurirji s TV 10, ki so se izmaknili nemški ofenzivi ob Iški. Povedali so, da je Tone Pouščan padel, Kostja pa je bil ranjen. Pogrešali pa so svojega tovariša Vinka, ki je bil ranjen v nogo in je izkrvavel. Z njimi je prišel tudi komandant linije Mato Smuk in mlajši brat padlega Pouščana, Karel, ki je ostal med kurirji.

Postaja TV 11 je med nemško ofenzivo izgubila štiri kurirje. Toneta, ki je dezertiral, so ujeli Nemci. Okrog 6. novembra sta prišla po liniji na TV 11 komandant Glavnega štaba Franc Rozman-Stane in komisar Boris Kraigher in na postaji prenočila. Komandant Stane se je zelo zanimal, kako so kurirji preživeli ofenzivo, kako živijo, kakšne probleme imajo itd. Naslednji dan ju je komandir postaje spremljal do TV 18, kjer so ju prevzeli drugi in ju vodili proti Primorski.

Proti koncu decembra 1943 so taborišče napadli Vlasovci in Nemci, ki so prodirali proti Kočevju na pomoč tamkajšnji postojanki, ki jo je napadala XIV. divizija. Vlasovci so jim požgali barako, v kateri pa je bila v slami posteljnine skrita bomba, ki je eksplodirala in nekaj napadalcev ranila. Kurirji pa so si morali v bližini zgraditi novo barako.

Ko je bila 7. januarja 1944 ukinjena TV 2 v Dolomitih, so bili z nje na TV 11 premeščeni Jože Božnar-Tiger, Marjan Sedej in Ivan Cankar-Gams iz TV 17.

V prvi polovici februarja 1944 je zapadel zelo visok sneg. Okrožni komite in aktivisti so se iz Velike gore premaknili v Šego vo vas v Loški potok, kjer se je že zadrževala komanda mesta Ribnica. 14. februarja se je tudi TV 11 prestavila v zaselek Dednik. Takrat se je iz Gorskega Kotorja vrnila 18. divizija, ki je nato osvobodila Kočevsko dolino, Loški potok, del Bloške planote in Loško dolino. V prvi polovici maja 1944 so začeli to območje napadati domobranci, kmalu nato pa tudi skupine črnorokcev.

TV 11 je vsak dan vzdrževala zveze s TV 18, s TV 10, s TV 12 in s TV 14. Zaradi varnosti se je TV 11 preselila v vas Travnik, v zapuščeno žago pri Mlinih. Nad zgradbo so postavili šotore za prenočevanje, čez dan pa so se zadrževali na žagi, kjer so imeli tudi hlev za konje. Okrožje se je preselilo v vas Drago, komanda mesta Ribnica pa na Lazec.

V juliju 1944 je bilo na TV 11 poleg komandirja trinajst kurirjev, imeli so tri konje in voz za prevoz literature in drugega materiala. Vsak kurir je imel tudi svoje kolo. V tistem času je partizanska pošta zanesljivo in hitro delovala. Tako so pošiljke od Trsta do Črnomlja potovale le 24 ur.

Tako je nekega dne spet prišlo ekspresno pismo, ki je moralo takoj na TV 14. Ko ga je komandir vpisal v svoj zvezek in na kuverto zadaj zapisal datum in se podpisal, ga je predal kurirju Marjanu, ki je sedel na kolo in odbrzel skozi gozd.

Več kot pol poti je že prevozil, vas Draga je že bila za njim in bližal se je požgani gozdarjevi hiši v Medvedeku. Vse naokoli je bila tišina, le blatniki njegovega razmajanega kolesa so ropotali, takrat pa je skupina črnorokcev prečkala cesto Draga – Borovec in slišala ropot. Dva sta se z naperjenima brzostrelkama postavila na cesto, drugi pa so poskalali za rob. Marjan, ki je hitro privozil okrog ovinka, je prepozno zagledal oba črnorokca. S puško, ki jo je imel obešeno prek prsi, je hitro ustrelil proti njima in kot blisk skočil v jarek kraj ceste. Po trebuhu se je plazil proč, pri tem na vso moč streljal proti napadalcem. Ni utegnil kaj prida meriti, samo streljal je in tako prisilil sovražnike, da so se morali pritajiti k tlom. Ko je bil že kakih 30 metrov od njih, se je zavalil v zaklon. Začelo mu je že primanjkovati municije. Prenehal je streljati, da si je lahko s pasu odpel bombo. Črnorokci so planili proti njemu, on pa je mednje vrgel bombo, nato še eno. Črnorokci so se razbežali, Marjan pa se je umaknil. Pozneje je opazil, da ima torbico vso preluknjano, devet nabojev brzostrelke je obtičalo v njej. Torbica mu je tako rešila življenje.

Konec julija so se kurirji preselili z žage v Travniku v vas Lazec št. 6 in tam ostali nekaj tednov. Avgusta so se zaradi vse pogostejših sovražnih vdorov preselili nazaj nad žago v Travnik, kjer so ostali do septembra, ko so odšli v rajon Podpreska in si v gozdu blizu vasi postavili barako. V decembru 1944 so se preselili k družini Dolmin v vas Podpreska in tam ostali mesec dni, nato so odšli v vas Trava.

Jože Božnar-Tiger je julija odšel za komandirja na TV 10, z njim pa tudi Karol Pouščan. Na TV 11 pa so prišli Jože Mihelič-Joško, Martinek in Črtomir, septembra pa še Jože Košmrlj in njegova žena Angela.

V začetku oktobra je odšlo v podoficirsko šolo pet kurirjev: Adam, Jožko, Vrtomir, Sedej in Martinek, postaji pa so se pridružili Ivan Makovec-Đovani, Mamilovič in še nek tovariš s Primorske.

Proti koncu leta, že od jeseni 1944, se je položaj na celem območju še poslabšal. V vasi na Bloški planoti in v Loško dolino so vedno pogostejše prihajale sovražne patrulje, največkrat domobranske. Največ zločinov je povzročil zloglasni Rupnikov domobranski bataljon in pa zahrbtna »črna roka«. Tako so morale par

tizanske ustanove in druge manjše enote z Bloške planote v popolno ilegalo na območje Iške, Mokreca in Mačkovca.

Kurirji TV 11 so morali za zveze s TV 18 in TV 10 iskati najbolj skrite poti. Tudi podnevi so morali uporabljati razpoznavne znake, ker so črnorokci za svoje pohode navadno oblačili partizanske uniforme.

Proti koncu decembra TV 10 ni mogla več delovati na Bloški planoti, takrat je izgubila tudi dva kurirja. Premestili so jo v vas Spodnja Briga na Kočevskem, med TV 13 in TV 12. TV 17 na Ljubljanskem vrhu je komanda relejnih postaj Slovenije ukinila, kurirje pa premestila na TV 11 in na TV 18. Od januarja do marca 1945 je TV 11 vzdrževala zvezo samo s TV 12 in TV 18.

Ker se je bližal konec vojne, so bile zveze zelo pomembne, saj se je položaj iz tedna v teden spreminjal. Zaradi bližajoče se osvoboditve je bilo nujno, da je bilo vodstvo NOB v stikih z vsemi podrejenimi enotami in organi, zlasti še z Ljubljano. Komanda II. relejne linije je dobila nalogo, da ponovno vzpostavi kurirsko zvezo čez Bloško planoto in preko barja do Ljubljane ter s severno Primorsko. Na to območje je prišel komisar relejne linije Franc Malavašič-Matevž s skupino kurirjev, ki so bili preje na TV 10, na TV 17 in TV 1, ter ponovno vzpostavil zvezo po tej relaciji, ki je začela delovati v drugi polovici marca.

21. marca 1945 so vdrli s Primorske na Notranjsko štirje polki četnikov, ki so v jeseni 1944. leta prišli iz Srbije. Zato so bile zveze med TV 11, TV 10 in TV 18 še bolj otežkočene. Postaje so se morale umakniti proti Kočevskemu Rogu in Brodu na Kolpi. TV 11 je v aprilu nekaj dni vzdrževala zvezo s TV 18 po desnem bregu Kolpe. Takrat so se Centralni komite KPS, glavni štab NOV in POS ter IO OF s svojimi odseki napotili proti Primorski. Po prodoru enot IV. armije, ki so prodirale po dolini Kolpe proti Mašunu, so se kurirji TV 11 v Čabru pridružili enotam I. divizije KNOJ in skupaj z njimi odšli proti Ljubljani.

Na postaji št. 9, poznejši TV 11, so bili komandirji: Gustelj, popolno ime neznano, doma iz Markovca v Loški dolini je bil prvi komandir. Mato Smuk iz Spodnje Brezovice pod Krimom je bil drugi komandir. Ciril Debeljak-Slavc iz Bele vode je bil tretji komandir. Jože Grlj iz Vrhnike pri Ložu je vodil TV 11 kot komandir do osvoboditve.

Kurirji na TV 11 so bili: Franc Miklič-Fiškel, doma iz Dan pri Ribnici, Rudolf Mikolič-Adam iz Bele Vode, Franc Žnidaršič-Korl iz Jurjevice, Tone Pouščan iz Zavrha, Janez Šebenik-Picon iz Grčarevca, Dolfe, doma iz Ljubljane, Franc Žnidaršič-Živko in Loj-

ze Kovač iz Bločic, brata Milan in Žan Klančar iz Bloške planote, Jože Brancelj-Marostar iz Podkraja, Alojz Marolt-Gmajnar iz Raven, Slavka Kržič-Mihec iz Lavrovca pri Logatcu, Ludvik in Tone, oba iz Vinice, Jože Ogorevc z Vrhnike, Jože iz Ribnice, Jože iz Ljubljane, Jože Božnar-Tiger s Črnega vrha nad Polhovim Gradcem, Ivan Cankar-Gams z Vrhnike, Marjan Sedej iz Drenovega griča, Črtomir iz Ljubljane, Jože Mihelič-Joško, Martinek iz Dolenjske, Jože in Angela Košmrli, Ivan Makovec-Dovani iz Pirana, Mamilovč iz Golca, Franc Župančič iz Štorovega, Stane Mohar iz Muhe vasi, Jože Vintar-Strnad, Ivan Ogorevc-Sambo, Alojz Podržaj in Jože Debevec-Žan iz Borovnice.

V i r i: Ciril Debeljak-Slavc: Kurirska postaja TV 11, brošura, izdana ob odkritju obeležja TV 11. Rudi Mikolič, izjava. Vlado Mohar in Ljubo Jovan-Saša, izjava.

Kurirska postaja TV 12 nad Ravnami na Kočevskem

Za povezavo relejne linije med TV 11 in TV 13 je bila novembra meseca 1942 organizirana kurirska postaja TV 12. Anton Prevenc-Dimač, član cerkniškega okrožnega komiteja KPS, se je bil dogovoril z aktivisti na Kočevskem, da bodo dobili dobre borce za postajo. Tako je sekretar okrožnega komiteja Kočevje Zalar poslal dva tovariša, Ivana Mlakarja-Sergeja iz Trbovelj in Franca Žagarja-Kuzma iz Prezida. Iz rajonskega odbora Ravne-Borovec pa so izbrali Karola Levstika iz Travnika v Loškem potoku in Martina Tratnika iz Mokronoga. Vsi štirje so se sestali pri aktivistu Cvaru nad Ravnami, kjer se jim je pridružil še Alojz Poje iz Raven.

Novo ustanovljena kurirska postaja s komandirjem Sergejem se je naselila v baraki iz brun, ki so jo še pred vojno postavili gozdni delavci nad Carovo žago nad Ravnami. Zvezo s postajo št. 9, poznejšo TV 11, in s postajo 13 so v začetku vzdrževali enkrat tedensko, kasneje dvakrat na teden, v letu 1944 pa vsak drugi dan, po potrebi pa še pogosteje.

Ozemlje, na katerem je bila ustanovljena TV 12, je bilo skoraj brez prebivalstva. Kočevski Nemci, ki so prej prebivali po teh krajih, so se že leta 1941 prostovoljno izselili in odšli na izpraznjene kmetije ob Savi in Sotli. Kar pa je bilo v teh krajih Slovencev, pa so jih skoraj vse med ofenzivo v avgustu 1942 Italijani izgnali v taborišča v Italijo, domove pa so požgali. Tako so v teh krajih partizani in kurirji težko prišli do hrane. Prav jim je prišlo, da so slovenski kmetje v prvi polovici leta 1942 še obdelali in zasejali polja. Ko pa so ta ostala brez lastnikov, so aktivisti in tudi kurirji v jeseni pospravljali pridelek po vaseh Belca, Begari, Bazovica, Čačiči,

Žurge in še po nekaterih drugih. Nabrali so precej krompirja, fižola in koruze. S tem so se potem oskrbovali terenski politični delavci, kurirji in partizani različnih enot, ki so prihajali v te kraje. Italijani so uničili tudi vse mline, zato so morali kurirji na TV 12 sproti mleti žito na ročni mlin, sami so si v baraki tudi kuhali.

Na zvezo s TV 11 so hodili po nekdanji ozkotirni gozdarski železniški progi do žage v Medvedjeku, nato so šli naprej po jahalni konjski stezi, nato po gozdni poti do Glažute. Že pred Glažuto so zavili po gozdu mimo čistine, kjer so Italijani radi postavljali zasede, proti Jelenovemu žlebu, ki so ga običajno obšli, in dalje do Mostov. V začetku so večkrat na teden hodili do postaje, kasneje pa so se dogovorili za vmesne javke.

S kurirji TV 13 so se dogovorili za javko najprej v vasi Ajbelj pri Zidarjevi mami, ki jih je sproti obveščala o Italijanih in jim dajala tudi hrano. Kasneje so javko prestavili na teren med vasi Spodnja Briga in Banja Loka.

Redno zvezo so vzdrževali tudi s terenskimi aktivisti v Stružnicah nad Banjo Loko.

Komandir Ivan Mlakar-Sergej je bil imenovan za komandanta linije, njegov naslednik je postal domačin Alojz Poje. Spomladi 1943 je bil premeščen s TV 11 na TV 12 kurir Karel Francelj, na postajo je prišel tudi neki Lado iz Zaloga pri Ljubljani. Marca 1943 so Italijani pripovedovali nekaterim prebivalcem tega kraja, da vedo za kurirsko taborišče in da jih bodo v kratkem polovili. Pozneje se je izkazalo, da so res imeli o njih precej točne podatke. Ko so kurirji to zvedeli, so se umaknili iz barake. Tako so Italijani ob napadu na postajo našli samo jopič komandirja Pojeta in hlače kurirja Levstika, kar so potem nesli pokazat Pojetovi materi v Inlauf, tako da je ta že mislila, do so kurirje res pobili.

Kurirji so se iz barake preselili pod šotore v gozd in sicer v 7. oddelek borovniškega gozdnega revirja, kjer so ostali do italijanske kapitulacije. Takrat je šla glavna zveza med TV 11 na TV 14, to je čez Veliko goro nad Ribnico, za Rakitnico in Staro Loko na Pugled. Tam so pošto dnevno odpremljali, saj je bila zraven tudi takšna za CK in za Glavni štab.

Po zvezi čez Borovec, Muho vas in Rog pa je šla pošta samo za to območje, poleg tega še literatura iz tehnike Triglav v Medvedjaku, zato so zvezo s TV 14, TV 13, in TV 11 vzpostavljali le vsak drugi dan.

Septembra, ob kapitulaciji Italije, se je TV 12 naselila v Koprivniku ter od tam vzdrževala zvezo s TV 13, ki se je odtlej zadrževala v Kočevju, in s TV 8 v Črnomlju. Do nemške ofenzive so zvezi

vzpostavljali vsak dan. Na postaji so imeli osem konj in dva zapravljučka, kar vse so kurirji pobrali Italijanom, imeli so celo radio in gramofon.

Ko so Nemci Koprivnik že obstreljevali, so se kurirji TV 12 umaknili proti Medvedjeku in tam manevrirali. Po končanih bojih so se naselili v slabi baraki v sedmem oddelku revirja, kjer so ostali do pomladi.

Naslovna stran glasila relejnih kurirskih postaj Slovenije. Leto 1944

Decembra 1943 in januarja 1944 je zapadel zelo visok sneg, tudi mraz je bil hud. Na postaji je bilo devet kurirjev, pozneje enajst, primanjkovalo jim je hrane. Vasi v bližini — Inlauf, Gornja in Dolnja Briga, Kostel in druge so bile izčrpane. Še tisto, kar so imele, so morale oddati brigadam. Kurirji, ki so hodili na zvezo s TV 13. so se nazaj grede odlašali v Gornji ali Dolnji Brigi največkrat pri aktivistki Minki in pri Gladovih, da so dobili kaj za pod zob. Velikokrat so dobili jesti tudi pri Kričevi mami v Gornji Brigi, kjer so včasih tudi prespali.

Najtežje je bilo v januarju 1944. Lačni kurirji niso mogli prenašati težkih zavojev z literaturo po visokem snegu in izredno hudem mrazu več ur daleč.

Nekega dne v januarju, ko so bili vsi na postaji, jih je komandir Poje nagovoril: »Kakšna je situacija glede hrane, vam je znano. Včeraj sem bil na okrožju, tudi tam nimajo nikakih zalog. Rekli so, naj se najdemo, kakor vemo in znamo. Naj gremo na Brod, ali kam drugam. V vaseh ljudje nimajo več, vem, da bi nam dali zadnji kos kruha. Predlagajte, kaj naj naredimo, da preživimo to zimo.«

V baraki je bilo nekaj časa vse tiho. Končno se je oglasil kurir Martin iz Trbovelj in predlagal, da bi šli h kakemu domobrancu v rekvizicijo, na primer v okolico Loškega potoka, kjer jih je bilo nekaj. Le dolgo bi morali hoditi. Vseeno so sklenili, da gredo na pot že kar naslednjega dne. Še pred tem so poverili skrb za nabavo hrane Mirku Moharju-Branku iz Loškega potoka, ki je prišel na TV 12 iz Tomšičeve brigade v oktobru 1943. leta.

Na pot so odšli intendant Branko, Martin in Ivan iz Mirne peči. Šli so čez Perhaj do vasi Draga, nato do vasi Lazec, kamor so prišli okrog pete ure popoldne. Oglasili so se pri Turku, kjer so se okrepčali in počakali noči, ko so krenili dalje skozi Travniki, mimo Srednje vasi in Tabora, kjer so poiskali terenskega aktivista, ki jim je povedal, kam naj gredo.

Branko je pustil Martina na straži, sam pa potrkal na okno. Na prag je prišel gospodar, oblečen samo v spodnje perilo. Najprej je šlo vse po načrtu. Vsa družina je morala vstati in se zbrati v sobi, Ivan je pazil, da ni nihče odšel. Gospodar je stokal, da so mu že vse pobrali, kar pa ni bilo res. Branko je stopil do Martina in mu naročil, naj poskrbi za prevoz, sam pa je hitro nabral dve vreči krompirja, kolerabe in drugih reči iz kleti, na mizo v kuhinji pa je nanosil moke, masti, sladkorja in drugih živil. S pištolo je ustrelil tudi ovco in prašiča.

Takrat je Martin s konjem pripeljal sani. Hitro sta živila znosila nanje, Branko je odvezal še rejenega vola, Martin pa kravo. »Veš«, je dejal, »bomo jedli žgance z mlekom.« Vse skupaj je trajalo kakih trideset minut. Branko in Martin sta se z vozom odpravila, Ivan pa je še nekaj časa ostal v hiši. Preden je odšel, je naročil, naj se nekaj časa nihče ne gane iz izbe, drugače se jim lahko kaj zgodi. Nato je hitro odšel za tovarišema.

Ves konvoj je srečno prešel skozi vrsto nevarnosti, ki so jim grozile med potjo. Okoli tretje ure naslednjega dne so se vrnili na svojo postajo. Njihovi tovariši so kar zavriskali od veselja, saj je bilo hrane res veliko.

Spomladi je prišlo na TV 12 več novih kurirjev, Jože Medle iz Brusnic, Stane Miklič iz Dobrega polja, Ivan levstik in Pavel Debeljak iz Travnika v Loškem potoku, Viktor Špeh iz Pudoba pri Ložu, Gorjan s Primorske, Ivan iz Šmarjete, iz Marosta pa kuharica Francka.

TV 12 je bila najbližja tiskarni Triglav, od koder so dnevno dobivali zavoje z literaturo, da so jo odnašali naprej. Ti so se zlasti v letu 1944 zelo pomnožili. Postaja je bila povezana tudi z bolnišnico SVBP, z ribniškim okrožjem in odbori OF okoliških vasi.

Poleti 1944, ko je bilo njihovo območje nekaj časa osvobodeno, so kurirji za vzdrževanje zvez uporabljali kolesa, nekaj časa tudi tri mule.

TV 12 je bila ena redkih, ki med delovanjem ni izgubila nobene kurirja, celo ranjen ni bil nihče. Uspešno so se izmikali zasledovanju. Šele marca 1945 se je morala TV 12 pred četniki povsem umakniti s svojega področja v dolino Kolpe. Četniki so barako požgali.

Za varnost kurirjev so z obveščanjem skrbeli prizadevni domačini.

Kurirjem so največkrat pomagali: mati komandirja Pojeta iz Inlaufa in Antončičeva družina iz iste vasi (tam so dobivali tudi mleko), v Gornji Brigi Križeva in Moharjeva mati, ki so ji moža ustrelili Italijani, pa Knavsova družina. V Spodnji Brigi pa Minka, partizanska vdova in njeni dve sestri, družina Naglič in Zidarjeva mati iz vasi Ajbelj.

Na postaji TV 12, od ustanovitve do 5. maja 1945, so bili: Ivan Mlakar-Sergej iz Trbovelj, prvi komandir, Alojz Poje iz Raven, drugi komandir, in kurirji: Franc Žagar-Kuzma iz Prezida, Karol Levstik in Martin Tratnik, oba iz Mokronoga, Martin Zagožan iz Trbovelj, Mirko Mohar-Branko iz Loškega potoka, Jože Medle iz Brusnic, Stane Miklič iz Dobrega polja, Ivan Levstik in Pavel De-

beljak iz Travnika v Loškem potoku, Viktor Špeh iz Pudoba pri Ložu, Viktor Špeh iz Kozaršč pri Ložu, Karol Franci iz Ribnice, Tone Rožanc iz Cerknice, Martin Tratar, Franc Čečelič iz Re-grče vasi pri Novem mestu, Goran Sitar iz okolice Trsta, neki Čar-go iz Prezida, Francka Likovič iz Vrbljenja, Jože Lavrič, Tone Gor-nik iz Grahovega, Jakob Čuk iz Kalc pri Gornjem Logatcu in Slav-ko Klarič iz Kočevja.

Viri: Karol in Ivan Levstik: Kurirska stanica TV 12, rokopis. Mirko Mohar-Branko: Rekvizicija in Kako smo praznovali pust. Isti avtor: podatki iz vprašalne pole, rokopis. Jože Medle: TV 12, rokopis.

Kurirska postaja TV 13 ob Kolpi

Aprila 1943 se je, kot je bilo že omenjeno, vodstvo osvobodil-nega gibanja preselilo iz Dolomitov v roške gozdove, tako da pre-jšnje zveze niso več zadoščale. Edina zveza z Roga na Not-ranjsko in dalje proti Primorski je potekala preko TV 14 na Pugle-du do TV 11 na Travni gori. Za to pot so potrebovali 10 do 11 ur, morali so prečkati železniško progo in cesto Ljubljana – Kočevje. Zato je bilo potrebno vzpostaviti vzporedno zvezo po južnem de-lu Kočevskega. Ta smer je pozneje postala glavna in zelo za-nesljiva zveza iz Roga na Notranjsko in Primorsko.

Konec marca 1943 se je takratni namestnik vodje odseka za zveze pri Glavnem štabu dr. Marjan Dermastja napotil na Ko-čevsko in naprej na Primorsko, da bi organiziral zveze. V Polja-nah se je srečal z Borisom Butino, ki se je vračal z mladinske konference v Slunju. Urban ga je vzel s seboj, preko Podstenic sta potovala na Pugled, kjer so Jože Nose-Špan in njegovi kurirji že gradili barako za taborišče TV 14. Že takrat so se dogovorili, kod bo potekala nova zveza in kje bodo postavili javke. Urban in Butina sta od TV 14 nadaljevala pot proti požgani vasi Lapinje, pod katero se je zadrževal okrožni odbor OF za Kočevsko. Se-kretar Zalar je povedal, da nima ljudi, ki bi jih lahko dal za kurirje na novo postajo, vztrajal pa je, da se le-ta mora osnovati. Urban in Butina sta se napotila naprej na TV 12, kjer sta navezala stike med sosednjima postajama in ju seznanila z namero, da ustano-vijo vmesno postajo, ki bi jim močno olajšala oziroma skrajšala pot na zvezo. Butina je ostal pri okrožju, da pripravi vse potrebno za organizacijo nove postaje, Urban pa se je vrnil proti Ko-čevskemu Rogu z obljubo, da bo poskrbel za kurirje.

31. marca 1943 se je na svoji poti iz Jelenovega žleba proti Beli krajini v Lapinjah ustavila Šercerjeva brigada. Pri okrožju se

je tedaj zadrževal kontrolor notranjske TV relejne linije Zdravko Prebil-Abi, ki ga je poslal Urban, da bi pomagal pri organiziranju postaje. Na njegovo iz Zalarjevo posredovanje je štab brigade dodelil novi postaji štiri stare in preizkušene partizane s Kočevskega, Franca Kumpa-Botra iz Kočevja, Jožeta Bartola-Pavleta iz Klinje vasi pri Kočevju, Franca Mikliča iz Mozlja pri Kočevju in Franca Debeljaka iz Dolge vasi. Kmalu za tem sta se jim pridružila še Karl Franci s TV 12, doma iz Jurjevice pri Ribnici, in Stanko Strle-Gustl s TV 11 doma iz Markovca v Loški dolini.

Za komandirja je Abi postavil Franca Kumpa-Botra, ki je bil najstarejši po letih in partizanskem stažu. Prvo taborišče so si uredili v dolinici, približno sto metrov od steze, ki vodi iz Ferdrenge v Grgelj. Z roba soteske pa vse do korita reke se vije po hudi strmini speljana steza, po kateri so prej Kočevjarji tovorili žito v mline na Kolpi. Na prostoru, kjer so nekoč oglarji žgali oglje, so si kurirji uredili zasilna ležišča pod milim nebom. Kmalu pa so spoznali, da tako ne bodo mogli prebivati.

V dolini, na gosto porasli z bukovjem, so si zgradili leseno barako. V Turkovi dragi so razstavili skedenj in ga s konjsko vprego, ki so si jo sposodili v Muhi vasi, zvozili v bližino kraja, kjer so nameravali postaviti barako. Da ne bi bila vidna iz zraka, so jo postavili pod krošnjo košate smreke. Iz požgane hiše v Lapinjah so prinesli železen štedilnik, ob steni pa so naredili pograd in ga postlali s suho steljo. Po vodo so hodili v 10 minut oddaljeno mlaako, kjer so včasih opazili stopinje medveda, srečali pa se z njim niso nikoli.

S hrano jih je oskrbovala gospodarska komisija okrožja. Kadar pa je ta vir usahnil, so jo dobivali na kmetijah, ki so jih mimo grede obiskali.

Že med postavljanjem taborišča je Abi poskrbel, da so se povezali s TV 12. S kurirji te postaje so se dogovorili za javko, najprej v bližini domačije Zidarjeve Lojze na Ajblju, pozneje pa kar v hiši. Zaradi povezave s TV 14 sta Abi in komandir Boter odšla do nje, da sta se dogovorila za javko v Rajhenau, pri kapeli č blizu vasi.

Od začetka aprila 1943 je TV 13 že redno vzdrževala zvezi z obema sosednjima postajama, sprva vsak drugi dan, nato pa dnevno. Enkrat tedensko oziroma kadar je to zahtevalo okrožje, so kurirji TV 13 vzpostavili zvezo tudi s TV 8 na Rožič vrhu blizu Maverlena. Za javko so se dogovorili v Tanči gori, požganem naselju med Svetlim potokom in Hribom. Po potrebi je TV 13 vzdrževala zvezo tudi preko Kolpe s Hrvaško, predvsem s političnimi delavci in vojaškimi enotami.

Do kapitulacije Italije so bile te poti dokaj nevarne, saj so potekale blizu sovražnih postojank, Italijani so pogosto postavljali tudi zasede. Pot na TV 12 je vodila po gozdni poti, ki pelje iz Lapinja do Turkove drage preko Muhe vasi na Škrilj, nato pa čez hrib in po stezi na ograjo in dalje na Suhor, od koder so hodili proti glavni cesti Kočevje — Brod na Kolpi. To so nadzirali Italijani iz Morave in Banja Loke. Cesto se prečkali blizu Kaptola in se po pobočju hriba pod vasjo Ajbelj približali javki, Zidarjevi hiši, ki je stala na samem, ob poti v Dolenjo Brigo.

Na to javko so med hajkami hodili po rezervni poti. Takrat so se po košenicah pri Spodnji Bilpi ali po stezi, ki pelje v Grgelj, spustili do Kolpe in ob rečni strugi nadaljevali pot preko zaselkov Žlebe in Lobič do Žage, kjer so zapustili reko in šli po gozdni poti preko Potokov ali Podsten, Suhorja in Kaptola do javke.

Pot na TV 14 pa je vodila mimo požganih kočevskih vasi, mimo Ferdrenga po pobočjih mimo Ramsriegla in Turna do Römergrunda, nato čez glavno cesto Kočevje — Stari trg in dalje mimo požganih vasi Studeno, Svetli potok, Kumrova vas, Staro Brezje do glavne ceste Kočevje — Koprivnik. Vzhodno od Laz so šli čez cesto in nato po poti do Rajhenaua, do javke pri kapelici. Kasneje so javko prestavili v Staro Brezje. Če pa je kurir prenašal ekspresno pošto, je moral opraviti pot do TV 14 na Pugledu.

Do kapitulacije Italije so odhajali kurirji na pot samo ponoči ali v mraku, tako da so glavne prometne poti prečkali v temi. Na poti proti TV 12 so bile zasede pri Kaptolu in pri Škrilju. Na poti proti TV 14 pa pri Römergrundu in pri Lazah. Pot na TV 12 je vodila preko naseljenih krajev, kurirji so se oglašali na domačijah, kjer so dobivali hrano in podatke o Italijanih. skrbno so jih obveščali pri Zidarjevi Lojzki in pri Jakobu Špiletiču na Suhorju.

Področje, po katerem so hodili na TV 14, je bilo opustošeno, pravzaprav brez živega človeka, tako da niso mogli izvedeti za nevarnosti. Posebno težko je bilo pozimi zaradi snega.

Na redne zveze so hodili skoraj vedno v dvoje, le ekspresno pošto so prenašali posamezno.

Do Mussolinijevega padca avgusta 1943 so Italijani vsak mesec pridrli iz svojih postojank in v okolici Muhe vasi, Škrilja in Turkove drage stikali za aktivisti in kurirji. Na srečo so jih prebivalci pravočasno obveščali, da so se lahko izmaknili iz obročja. Kurirji so kmalu opazili, da Italijani svojih hajk na levi strani Kolpe nikoli ne koordinirajo s svojim silami na hrvaški strani. Zato so vedno ob hajkah krenili na drugo stran Kolpe in tam počakali na njen konec.

Posebno huda hajka je bila od 13. do 24. junija 1943. Italijani, ki so v strelcih preiskovali ozemlje med Kolpo in cesto Ferdreng – Škrilj, so odkrili taborišče okrožja in rajonskega odbora OF ter obe baraki požgali. Tedaj kurirjev niso odkrili.

Po Mussolinijevem padcu so začeli Italijani prazniti nekatere postojanke. 16. avgusta so odšli iz Spodnjega Loga, ki je bil TV 13 najbližji, 22. avgusta iz postojanke v Gotenici iz Grčaricah, naslednji dan na Vimolu in v Knežji lipi, 24. iz postojanke Mozelj, 27. pa iz Kočevske reke. Do kapitulacije so s posadkami v Štalcerjih, Moravi, Banja Loki in Petrinji pri Brodu nadzorovali le še cesto Kočevje – Brod na Kolpi.

Za kapitulacijo Italije so kurirji izvedeli šele 9. septembra. Kurirja, ki sta šla na zvezo s TV 14, sta pri Knežji Lipi naletela na dolgo kolono italijanske vojske, ki se je pomikala proti Kočevju in kar gredoč odmetavala opremo. Eden od kurirjev se je vrnil na postajo in o tem obvestil tovariše. Komandir Boter je odločil, da gredo vsi v Kočevje. Sprva so brskali po odvrženi opremi, vendar je je bilo ob poti vedno več. Naleteli so tudi na kamione s hrano. Boris in Pavle sta sedla na motorni kolesi in se odpeljala do Botra, ki je hodil zadaj. Tudi on je vzel motor in skupaj so se odpeljali proti Kočevju. V Livoldu so videli, kako se po klancu od Štalcerjev spušča kolona avtomobilov, polnih črnostrajčnikov. To sta bili posadki iz Morave in Banja Loke. Ko so prispeli v mesto, ni bilo nikjer več nobenega Italijana.

Kurirji so se namestili v bivši Šlajmerjevi gostilni in si v prvem nadstropju uredili spalnico ter pisarno. V hlevu so naredili prostor za štiri konje. TV 13 sta se pridružila še Jože Lavrič iz Črnega potoke in Janez Pavčič iz Mozlja, ki sta bila prej v Zalarjevem zaščitnem vodu. Od mobilizirancev so bili postaji dodeljeni Jože Ložar iz Vimolja, Jure Crnkovič iz Drena in Alojz Starc iz Brega pri Ribnici. Oktobra se jim je pridružil še Anton Miklič-Tonček.

Kot je bilo že omenjeno, so se vse kurirske postaje razen TV 14, preselile v večje kraje. TV 12 je z Borovške gore odšla v Koprivnik, TV 16 v Dvor pri Žužemberku in TV 11 v Ribnico. Poslej so se kurirji, ki so vzdrževali zvezo s postajami v Koprivniku, Ribnici in Dvoru, vozili z zapravljivčki, ekspresno pošto pa so z motorji razvažali Boris, Boter in Pavle. Dela je bilo ogromno. Pripravljali se je zbor odposlancev slovenskega naroda, ki je nato zasedal v sokolskem domu. V kino dvorani pa je potekala obravnava proti plavo in belogardistom, ki so jih brigade zajele na Turjaku in v Grčaricah.

V Kočevje je prišel komandant relejnih postaj Slovenije Jože Žukovec-Vladimir, ki je bil namenjen na Primorsko, da bi uredil kurirske zveze. Boris Butina ga je peljal na zaplenjenem bianchiju mimo Ribnice, Sodražice do Nove vasi in od tam čez Bloške police. Od Knežaka do Brkinov sta potovala peš in prav tako nazaj do Mašuna. Gredoč sta izvedela, da so Nemci že zavzeli Ilirsko Bistrico in da še napredujejo. Tako z nadaljevanjem poti po Primorski ni bilo nič. Ko sta se vračala, sta se z motorjem prevrnila, Vladimir si je poškodoval nogo in je moral nekaj dni ostati na zdravljenju.

Ko sta se vrnila na postajo, sta izvedela, da se je smrtno ponesrečil kurir Stanko Strle-Gustl. Ko je pripeljal pošto na Dvor, je skočil z voza, pri tem pa tako nesrečno udaril z brzostrelko ob tla, da se je sprožila, rafal ga je zadel v glavo.

Idilično življenje v mestu je trajalo komaj kakih pet tednov. Nemci so z velikimi silami vdrli na osvobojeno ozemlje. Od Kolpe, kjer so partizanske brigade zadrževale sovražnika, je bilo slišati zamolklo bobnenje. S položajev so dovažali ranjence in jih spravljali v skrite bolnišnice na Rogu in v goteniških gozdovih. Zasedanje zbora odposlancev je bilo končano, končan je bil tudi proces proti domobrancem, 16 jih je bilo obsojenih na smrt. Vložili so pritožbo na glavni štab NOV in POS in Boris jo je nesel proti Soteski, kjer se je zadrževal Glavni štab. Tam je našel samo še kadeče se razvaline lepe Auerspergove graščine, ker se je Glavni štab že preselil.

24. oktobra je prišla do Kočevja novica, da so na Brodu Nemci prekoračili Kolpo. Komandir Boter je poslal Borisa, da ugotovi, če je res. Za Novimi seli, kjer se cesta strmo spušča proti Colnarjem, je že zagledal kolono tankov.

Že prejšnji dan so kurirji odpeljali v Šahen blizu Livolda konje, hrano in drugo opremo. Zadnjo vprego sta vozila Jože Lavrič in Tonček Miklič. V bližini Livolda, ko sta ravno zavila s ceste v Šahen, so ju napadli Nemci, tako da sta se komaj rešila. Skupina kurirjev, ki se je popoldne odpravila iz Kočevja, se je umikala preko Cvišlarjev v Šahen, kjer so v gostem grmovju poskrili motorje. Tudi ti so med potjo že naleteli na Nemce.

Dva dni so kurirji manevrirali in se izmikali sovražniku, ki je preiskoval gozdove med Mozljem in Štalcerji. Brez konj in voz so se naposled prebili do Škrilj, kjer so jim povedali, da Nemcev že nekaj časa ni bilo na spregled. Vrnili so se v svojo staro barako, kamor so že prej spravili nekaj hrane. Spet je bilo treba začeti s starim kurirskim življenjem, z dolgimi potmi, težkimi nahrbtniki in neprespanimi nočmi.

V nekaj dneh so dobili kurirji TV 13 zvezo s sosednjimi postajami. Nemci niso imeli toliko vojaštva, da bi obnovili bivše italijanske postojanke, namestili so se le v Kočevju in Ribnici. Tiskarni Urška in Triglav sta iz Kočevja in Novega mesta dobili tiskarske stroje. Literature je bilo zato vedno več in kurirji je niso mogli več toliko prenašati. Najprej jim je pomagala mula Lizika, ki se je ob kapitulaciji Italije zatekla k Ožboltu v Muho vas, pozneje so dobili še eno mulo, imenovali so jo Cvetko. Tako so naitežje vreče prenašale mule in kurirjem je bilo lažje. Na zveze so hodili tudi podnevi.

Na TV 13 je delovala tudi partijska organizacija. Prva partijska trojka so bili Boter, Pavle in France Miklič, ki je bil sekretar. Julija so se jim pridružili Boris. Debeljak in Strle.

Po kapitulaciji Italije so povsod po okupirani Sloveniji hiteli z organiziranjem pogostejših kurirskih zvez. Ustanavljali so nove TV postaje in jih vključevali v relejne linije. Stari, izkušeni kurirji so bili postavljeni za komandirje in komandante linij. TV 13 je prvi zapustil France Miklič, ki je bil premeščen na TV 14. Za njim je postal sekretar celice Boris Butina. Sredi februarja 1944 je odšel komandir Franc Kump-Boter. Premeščen je bil na Štajersko, kjer je postal komandant linije. Na postaji ga je nasledil Boris Butina. Marca 1944 je bil premeščen na TV 15 tudi Jože Bartol-Pavle. Na novo pa so prišli: Stanko Starovašnik, borec Belokranjskega odreda, Joško Pirnar, dijak iz Novega mesta, Stane Medved iz Češnjice pod Trško goro in Rudi Žugelj iz Podzemlja, aprila pa še Franc Čečelič iz Regrče vasi. Anton Šobar-Miha s TV 14, Janez Šobar iz Nemške vasi. Maja se jim je pridružil še Martin Lisac-Tine, doma iz Slavskega Laza na Kostelskem.

Med novimi kurirji je bilo več mladih, zato so na postaji organizirali skojevsko trojko, v kateri so bili Pirnar, Žugelj in Tone Miklič. Vsi trije so bili maja sprejeti v partijo.

Ker je postala baraka pretesna za toliko ljudi, so jo razširili in naredili še dve pokriti stojišči za mule. Bližala se je zima in z njo nove težave. V januarju je zapadlo veliko snega, ki je sproti zaspaval gazi. Prehod do TV 14 je postajal vsak dan težji. Zvezo so vzdrževali samo še s TV 12, s katere je prišel namestnik komandanta TV postaj Vladimir Mohar-Cene. S te postaje so dobivali veliko pošiljk, ki pa jih niso mogli odpraviti naprej. Med njimi je bilo tudi nekaj ekspresnih pošiljk. Cene je sklenil, da mora ekspresna pošta naprej. Skupaj z Borisom Butino sta se odpravila s smučmi na pot proti TV 14. Do Ferdenge je še šlo, kjer je že bilo nekaj gazi. Po celem pa so se smučke globoko vdirale in z veli-

kim naporom sta počasi napredovala. Po petih urah sta prismučala do javke v Starem Brezju, kjer pa ni bilo nikake sledi, najbrž že nekaj dni. Morala sta naprej do postaje. Po kratkem počitku sta se odpravila po stari kurirski poti mimo Rajhenaua proti Trnovcu. Ko sta bila že blizu, le še kako uro hoda do TV 14, se je znočilo in sneg je zakril vsa znamenja, po katerih bi se lahko orientirala. Utrujenost in mraz sta jima lezla v kosti, premikala sta se vedno težje. Nekajkrat sta zašla in se vedno znova vračala do stare bukve na njuni poti.

Prvi je omagal Cene. vlegel se je v sneg in hotel počakati dneva, vendar se je Boris posrečilo, da ga je spet spravil pokonci. Nadaljevala sta pot, čez nekaj časa pa je onemogel tudi Boris. Vedela sta, da ne moreta biti več daleč od TV 14, zato sta nekajkrat ustrelila. V baraki so ju slišali in spoznali, da nekdo kliče na pomoč. Naproti jima je prišel kurir Janez Henigman-Meden in ju spremil v toplo zavetje, od katerega sta bila oddaljena samo deset minut.

Spomladi 1944 so se kurirji s TV 13 preselili v Turkovo drago, kjer so za silo usposobili zadnjo hišo pod potjo proti Ferdrengu. Maja pa so se spet selili in sicer v Dekvalovo barako na grebenu nad sotesko Kolpe. Ker ni bilo več gospodarske komisije, so morali sami skrbeti za prehrano. Za preskrbo so določili Janeza Pavčiča, ki je nato z mulo hodil v vasi na Kostelsko, vse do Slavskega laza, in na drugo stran Kolpine soteske do Starega trga, kjer so posamezni kmetje skrbeli za zbiranje hrane. Tudi vaščani Suhorja, Podsten in Ograje so jim dajali hrano. V glavnem so jedli krompir, fižol in koruzni močnik, le včasih meso; če je Medved kdaj ustrelil kakega srnjaka.

Čez leto je bilo zavojev z literaturo in pisemskih pošilk vedno več. Zvezo preko TV 14 na TV 11 so postopoma opuščali, ves promet je bil preusmerjen od TV 14 preko TV 13 na TV 12. Pot, ki je vodila z Velike gore preko Rakitnice in Male gore na Pugled, je postala zaradi izredne aktivnosti domobranskih in nemških posadk v Ribnici in Kočevju skoraj neprehodna. TV 11 se je zato preselila v Loški potok. Zaradi izboljšanja zvez od TV 14 proti Beli krajini je bila poleti 1944 postavljena TV 14a v bližini Koprivnika, kamor so bili premeščeni trije kurirji s TV 13, Joško Pirnar, Stane Medved in Rudi Žugelj. Po odhodu komandirja Borisa Butine je bil za novega imenovan Jože Intihar-Matiček, doma iz Ulake na Notranjskem. Kurirjem se je pridružil tudi Vid Koncilijs iz Trbovelj, dobili so tudi kuharico, Marijo Jesenšek iz Mozirja. Novembra je odšel komandir Intihar v oficirsko šolo, nadomestil ga je Franc Žagar-Kuzma iz Prezida, ki je bil prej na TV 12. Franc Debeljak je

bil premeščen na TV 14, na njegovo mesto je prišel Matevž Drobnič iz Lipsenj pri Cerknici.

Proti koncu leta 1944 je bila domobranska posadka v Kočevju vse bolj aktivna, večkrat je prihajala na ozemlje, ki so ga nadzirali partizani. V noči od 13. na 14. november so tri sovražne skupine krenile proti Beli krajini. Uspelo jim je prodreti vse do Maverlena in Dobliča, nekaterim manjšim skupinam pa vse do Kanižarice in do Črnomlja, kjer so zažgali meščansko šolo. 15. novembra sta se z njimi spopadli Levstikova in Ljubljanska brigada in jih pognali v beg.

Kurirjem TV 13 se je zdela stara baraka nad Spodnjo Bilpo še najbolj varna, zato so v njej prebivali do januarja 1945. Takrat je odšel na šolanje v SZ komandir Kuzma, nasledil ga je Jože Intihar-Matiček, ki je vodil postajo do osvoboditve.

Tudi zima 1944/45 je bila huda. Zapadlo je veliko snega in hud mraz dolgo ni hotel popustiti in v kočevskih gozdovih je bilo vedno več volkov, ki so postajali predrzni in so se klatili v bližini požganih vasi. Kurir Janez Pavčič je nekega dne odšel z ekspressno pošto na TV 14a. Ko je bil že blizu postaje, je naletel na pet volkov. Sedeli so ob poti in ga opazovali. Na srečo je že s prvim strelom enega ubil, tako da so ga drugi začeli trgati, Janez pa se je počasi oddaljeval in se tako rešil. Podobno srečanje je doživel tudi kurir Tonček Miklič.

Zaradi visokega snega in hudega mraza so se kurirji januarja 1945 preselili v Spodnji Log, kjer so ostali mesec dni. Nato so odšli v vas Bilpa ob Kolpi. V začetku aprila so s Primorske prodrli štirje četniški polki in se ob levem bregu Kolpe približevali Kočevskemu Rogu. Kurirji TV 11, ki so se dotlej nahajali v rajonu Trave nad Čabrom, TV 12, ki so bili v gozdu Medvedjek blizu Dragarjev, TV 10, ki so se zadrževali v vasi Žaga ob Kolpi in kurirji TV 13 so se kakih 14 dni postopoma umikali pred prodirajočimi četniki. Zadnje dni aprila so se skupaj z aktivisti ribniškega okrožja znašli v vasi Brod Moravice. Četniki so prodrli do Broda ob Kolpi, nakar jih je 8. Dalmatinska brigada vrgla nazaj do Boslijeve Loke.

Po četniškem umiku so kurirji vzpostavili zveze s TV 10, ki se je nastanila v Brodu ob Kolpi, ter s TV 11, ki je bila v vasi Papeži pri Osilnici. Ta se je povezala s TV 18. Preko Delnic in Mrzlih Vodc so vzpostavili zvezo z glavnim štabom NOV in POS, ki je bil na poti iz Bele krajine preko Gorskega Kotorja proti Primorski. 5. maja so se kurirji II. relejne linije zbrali v Čabru, kjer so bili vklju-

čeni v III. bataljon I. brigade VDV, s katero so nato 9. maja vkorakali v Ljubljano.

Na TV 13 so bili: Franc Kump-Boter, prvi komandir, Boris Butina, drugi komandir, Jože Intihar-Matiček, tretji komandir in kurirji: Franc Debeljak iz Črnega potoka, Karel Francelj iz Jurjevice, Rudi Knavs-Kotar iz Prezida, Jože Lavrič iz Črnega potoka pri Kočevju, Anton Miklič-Tonček iz Dobrepolja, Alojz Starc iz Brega pri Ribnici, Stanko Strle-Gustl iz Loške doline, Ladislav Lindič iz Trboveli, Stanko Starovašnik. Franc Rakar-Jure iz Ljubljane. Franc Čečelič iz Regrče vasi, Matevč Drobnič iz Lipsenj pri Cerknici, Vid Koncilija iz Trbovelj, Martin Lisac-Tine iz Slanskega Laza, Stane Medved iz Češnjice, Franc Miklič iz Ceste – Dobrepolje, Janez Pavlič iz Runarskega, Jožko Pirnar iz Novega mesta, Anton Šobar-Miha z Bleda, Janez Šobar iz Nemške vasi, Franc Žagar-Kuzma, Rudi Žugelj iz Podzemlja, Marica Jesenšek-Brglez iz Mozirja in kuharica Ančka Miklošič.

V i r i: Boris Butina: Kurirska postaja TV 13, rokopis, Jožko Pirnar: Prispevek k zgodovini kurirskih zvez v NOB, rokopis, Anton Šobar-Miha: Življenjepis, rokopis. Slavko Korpar: Kurirji na TV 13, rokopis.

Kurirska postaja TV 14 na Pugledu

Proti koncu leta 1942 se je povečala potreba po kurirski zvezi med TV 15 in TV 11, ki bi omogočala boljšo povezavo z Notranjsko ter dalje z Gorenjsko in Primorsko. Komandir TV 15 Tone Može je poiskal Jožeta Nosana-Španca, ki je okreval v Pogorevski četni, in ga seznanil s sistemom že obstoječe kurirske organizacije in mu poveril nalogo, da postavi nekje na Mali gori novo kurirsko postajo. Obljubil mu je tudi, da mu bo dal dva kurirja s svoje postaje, ki bosta poznala tamkajšnje kraje.

Že naslednji dan sta prišla k Špancu Jože Meglen in Rudi Knavs-Kotar. Vsi trije so se odpravili proti Pugledu in si tam naredili zasilno bivališče, kamor so shranili tudi vso odvečno opremo, da jih ne bi preveč ovirala na nadaljnji poti, in krenili proti Mali gori. Ko so jo že skoraj obhodili, so se sklenili vrniti na Pugled, da bi tam postavili postajo.

S Pugleda se je Španec napotil proti Poljanam, kjer se je takrat zadrževala Šerčerjeva brigada. Od štaba je izprosil dva borca, ki sta poznala območje južno od Ribnice, Janeza Henigmana-Medena in Antona Šobarja-Miha. Z njima se je napotil nazaj na Pugled, kjer sta med njegovo odsotnostjo Meglen in Kotar gradila barako. Že naslednjega dne je komandir Španec poslal Medena in

Miho na TV 11, da bi vzpostavila zvezo med njo in njihovo postajo, ki je dobila naziv TV 14. Ko sta se vrnila, je prišel z njima Rudi Mikulič-Adam, kurir na TV 11. Tako je bila zveza med postajama vzpostavljena.

Zvezi s TV 11 in TV 15 so že takoj v začetku vzpostavljali vsak drugi dan, na pot sta šla vedno dva kurirja. Ker je bilo med postajami kakih 7 do 8 ur hoda, so se dogovorili za javko ob neki večji smreki v bližini Rakitnice, vsak drugi večer med triindvajseto in eno uro ponoči.

Pošta je prihajala iz obeh smeri in je je bilo vsak dan več. Po kakem tednu dni so si začeli kurirji graditi barako iz smrekovih sušic. Opeko za streho so nanosili iz bližnje požgane vasi Pugalj, prav tako vrata, okno in železen štedilnik, ob steni so naredili dolg pograd.

Spomladi (konec marca ali v začetku aprila) je komandant Jože Žukovec-Vladimir potoval na zvezo s kurirjem iz Ljubljane na javko k Sv. Ani nad Ribnico. Spremljala sta ga dva kurirja s TV 14, Jože Meglen in Rudi Knavs. Ko so se vračali preko severnega pobočja Male gore, je pokrajino pokrivala debela plast snega. Bliizu ceste pri Starem trgu je Jože ustrelil lepega srnjaka, ki so ga nato nesli proti TV 14, kjer so ga v bližini barake skrili v sneg. Kuhar Tilen jim je ponudil krompir v oblicah, oni pa so zahtevali lovsko kosilo. Ker so zaradi njihovega obnašanja sklepali, da so najbrž prinesli kako divjačino, so jo takoj začeli iskati in naposled srnjaka tudi našli.

Aprila 1943 je začela tiskati literaturo tehnika Urška, ki jo je vodila Danica Marinček. Iz tedna v teden je bilo tako več literature. V aprilu je prišel h kurirjem borec Roške čete Vili Pust iz Grintovca pri Kočevju, v maju pa Janez Oberstar-Marko, bivši borec Tomšičeve brigade.

V maju so vzpostavili zvezo tudi s TV 13 na Ferdrenji ob Kolpi. Tako je od maja dalje TV 14 vzdrževala zvezo s tremi sosednjimi postajami, s TV 11, TV 13 in TV 15, s slednjo še preko direktne zveze. Povezani so bili tudi s tehniko Urško in z roško bolnišnico. Navadna pošta je bila odpravljena preko rednih zvez, ekspresno pošto pa so tako kot drugje takoj odnesli naprej.

Maja meseca so dobili na postajo tudi kuharico Anico Kopač in njeno hčerko Dragico, ki ji je bilo tedaj trinajst let. Obe sta imele s kuhanem dovolj dela. Kurirji so prihajali in odhajali ob različnih urah in vsakega je bilo treba nahraniti. Komandir Španc je na postaji vpeljal določen red. Vsak kurir je moral pred odhodom na zvezo vsaj dve uri počivati. Prav tako, ko se je vrnil s poti.

Kurirji TV 14 Ivan Grebenc in Rudi Knavs, jeseni 1943 v vasi Staro Brezje pri Koprivniku.

Kurirji so bili izredni tovariši. Vsi so bili pogumni in zanesljivi ter vedno dobre volje. Ko sta se nekoč julija 1943 Vili Pust in Rudi Knavs-Kotar vračala z javke, je prvi zbolel. Bilo mu je vedno huje in naposled že ni mogel več hoditi. Bila sta blizu železniške proge Ribnica-Kočevje, ko je Vili povsem omagal. Kotar ga je skril, nato pa hitel na domačo postajo, kjer je našel Miho in Jožeta. Ančka je skuhala kamiličnega čaja, ga na'ila v termovko in tako so skupaj s komandirjem Španom odhiteli na pot. Rudi, čeprav ves zbit od celonočne poti, je moral seveda z njimi, da je pokazal pot. Hodili so kake tri ure. Bolniku so dali čaja, ga položili na nosila ter krenili proti postaji.

Nosili so ga izmenoma po dva in dva, saj je bil precej težak. Z veliko muko so ga prinesli v barako, od koder so ga nesli drugi kurirji. Ko so prišli do bolnišnice, je Vili izdihnil. Razlil se mu je slepič in tako mu ni bilo pomoči.

Iz tehnike Urške so prinašali vedno več zavojev z literaturo. Ker niso mogli vseh za Notranjsko in naprej dostavljati direktno

na TV 11, so jih polovico pošiljali na TV 13, nato naprej na TV 12 in do TV 11. Vso pošto, pisma in pakete so sproti vpisovali v poštno knjigo, zraven tudi datum in uro prihoda, odhoda in naslovnika.

Za hrano je deloma skrbela gospodarska komisija, precej pa so si pomagali sami. Jože Meglen in Meden sta večkrat uplenila srnjaka. Rogovje uplenjenih srnjakov sta obešala na notranje in zunanje stene barake, tako da se jih je do kapitulacije Italije nabralo že kakih 20.

Kurirsko življenje je bilo naporno, pa tudi lepo. Štirikrat tedensko so imeli študijske ure, ko so predelovali literaturo, ki so je imeli na pretek.

Področje od Kočevja do Starega loga so večkrat zasedli Italijani in domobranci, vendar pa zveze niso bile prekinjene; obo-roženih akcij so se izogibali, da sebe in svojih poti ne bi spravljali v nevarnost.

Za razvedrilo sta največkrat poskrbela Jože Meglen in Rudi Knavs-Kotar, ki je od nekod prinesel staro harmoniko in z njo kdaj pa kdaj kaj zaigral. Nekega dne je prinesel tudi mladega mačka, ki se je hitro udomačil in jim delal veliko veselje. Kadar so se morali umakniti pred Italijani, je z njimi odšel tudi maček. Ko so se potem vračali, je bil na postaji že pred njimi.

Jože je barako tudi miniral z granatami italijanskih topov, ki ni-so eksplodirale med ofenzivo v Rogu. Ko pa so v gospodarski komisiji to slišali, ni bilo nikogar več blizu in tako so kurirji ostali brez hrane. Zato so mine spet pobrali, vendar tovarišev iz gospo-darske vseeno ni bilo.

Kapitulacije Italije so se kurirji močno razveselili. S pomočjo zaščitne čete Glavnega štaba so razorožili večjo italijansko kolo-no v Starem logu in zaplenili precejšnje količine hrane in oblek na kamionih, ki so jih Italijani mislili odpeljati s seboj.

Po relejni liniji in TV 14 je šlo mnogo ljudi. Po njej so hodili člani Glavnega štaba in drugi funkcionarji, prav tako mnogo pro-stovoljcev in mobilizirancev, zlasti s Primorske.

Močno oviro pri vzdrževanju zvez s sosednjimi postajami je pomenil sneg, ki ga je zapadlo v teh krajih tudi do dva metra. Za-to so si pomagali s smučmi. Če ne bi bilo treba vsak dan prenesti s seboj tudi poln nahrbtnik zavojev z literaturo, bi to ne bilo te-žko. Tako pa so se kurirji precej namučili.

Ob italijanski kapitulaciji so kurirji s TV 14 zaplenili tudi mulo. Bila je zelo pridna žival, ki jim je pomagala nositi težke tovore.

Mura, tako so jo klicali, se je kurirjev brž privadila in je kar vedela, kdaj bo treba na javko in kmalu je poznala vse poti bolje kot vsak človek. Na njenem hrbtu je kurir lahko zadremal, pa ga je Mura zagotovo prinesla na določeno javko. Uporabljali so jo predvsem na poti k TV 15, kamor so nosili največ literature — za Belo krajino, Dolenjsko in Štajersko.

V zimskih nočeh so postali volkovi najhujši sovražniki. Tako se je zgodilo, da so nekje ob Kolpi napadli nekega kurirja (partizana) in ga raztrgali.

Nekega zimskega večera je na TV 14 spet prišlo pismo z oznako RR. Kurir Mirko Markon ga je še isto noč odnesel proti TV 13, do koder je bilo okrog 5 ur hoda. Ko se je proti jutru vračal, je blizu razpotja od Koprivnika proti požgani vasi Rajhenau zaslišal tuljenje volkov. Zatekel se je v kapelico, ki edina ni bila požgana. Do nje se je pripodilo kakih 20 volkov. Markon je vrgel mednje bombo, ki jih je nekaj raztrgala in ostali so jih odvedli s seboj. Tako si je rešil življenje.

Kurirji s TV 14 so pomagali tudi zavezniškim letalcem, ki so odskočili iz sestredenih letal. Nekega jesenskega dne leta 1944 so rešili na en sam dan šest ameriških letalcev.

Kurirji so zaslišali tanek zvok ter videli, kako se padalci drug za drugim spuščajo iz gorečega letala. Hitro so se odločili, se porazdelili in odšli na lov za njimi. Eno padalo se je zapletlo v smreko, padalec se ni mogel rešiti. Kurir Mirko je splezal na smreko in ga rešil. Spodaj je kurir ugotovil, da je letalec, eden od pilotov, ranjen.

Vseh šest letalcev so naslednji dan, še prej so obvezali vse ranjene, odpeljali proti TV 15 in v Glavni štab. Zanimivo je bilo, kako so vsi, ki so se prvič srečali s kurirji, kazali na rdeče zvezde na njihovih kapah in vpraševali: »Tito?« Ko so spoznali, da so v pravih rokah, so si oddahnili.

Jože Nose-Špan, komandir TV 14, je bil udeleženec španske državljanske vojne. Na TV 14 je bil prvi komandir, vodil jo je do italijanske kapitulacije, ko je bil premeščen. Za njim je bil nekaj časa komandir Janez Henigman-Meden, od oktobra ali novembra 1943 oziroma oktobra 1944 pa Janez Oberstar-Marko. Ko je ta padel, je 19. oktobra 1944 prevzel vodstvo postaje Anton Oblak-Tilen.

Ko je bila sredi leta 1944 ustanovljena TV 14a, so se kurirji TV 14 povezali z njo.

Vsa okolica TV 14 je bila neobljudena. V ofenzivi 1942 so Italijani požgali več vasi, poleg tega pa se je iz teh krajev leta 1941 in

1942 prostovoljno izselilo mnogo nemških družin — Kočevarjev. Tako so bili kurirji odvisni samo od sebe, predvsem v letu 1943. Ob italijanski kapitulaciji pa so zaplenili hrane za pol leta.

Kurirji so opravljali težke naloge. Nekega dne v marcu 1944 so se odpravili na javko s kurirji TV 13 Djuro, Boris in Lojze. Komandir jim je izročil pošto, vsak pa si je nadel še nahrbtnik, nabito poln literature. Krenili so na pot po zasneženih stezah Kočevskega Roga na javko pri Starem Brezju. Snega je bilo nad pol metra, okrog ušes je brila mrzla burja. Po petih urah hoje so prišli do javke, kjer so jih že čakali kurirji TV 13. Vračali so se po isti poti, spet s polnimi nahrbtniki. V požganem Rajhenau so malo počili, da so pokadili vsak svojo cigareto, nato so se napotili v strmino Kočevskega Roga. Utrujeni so še komaj premikali noge in se z zadnjimi močmi privlekli do požgane žage Rog, kjer so si zakurili in nato vsi trije kar z nahrbtniki na ramah zaspali. Ko se je prvi prebudil Lojze, ja bil že mrak. Poklical je še tovariša, vendar nista mogla nikamor več, tako sta bila utrjena. Lojze je od obeh vzel pošto in se sam odpravil na domačo postajo. Za štiri kilometre poti je potreboval kar dve uri.

Komandir postaje Janez Oberstar-Marko je že mislil poslati patroljo na pomoč, ker jih ni bilo nazaj. Ko mu je Lojze pojasnil, kakšno naporno pot so opravili, je dal v sani zapreči mulo in poslal dva kurirja, da bi pripeljala onemogla tovariša. Našli so ju in srečno pripeljali v barako.

Skoraj vse kurirske postaje so morale pogosto menjavati bivališča, TV 14 pa je skoraj dve leti živela v baraki, ki so jo zgradili ob ustanovitvi spomladi 1943. Šele pomladi leta 1945 so jo odkrili domobranci in jo požgali. Kurirji so se pravi čas umaknili, tako da niso imeli žrtve.

Kurirska postaja TV 14 je delovala do osvoboditve. Na njej so se zvrstili: Jože Nosan-Španc prvi komandir Janez Henigman-Meden, drugi, Janez Oberstar, tretji in Anton Oblak-Tilen, četrti komandir; in kurirji Jože Meglen, Rudi Knavs-Kotar, Anton Šobar-Miha, Vili Pust, Mirko Markon, Rudi Foršček, Janez Grebenc-Djuro, Janez Plauštajner-Drago, Lojze Henigman, Franc Ivanc, Franc Debeljak, Jože Lovrič, Franc Novak, Franc Žnidarčič-Živko, Stane Miklič, dr. Janez Rugelj, Alojz Kovačič-Kovač in Jožko Pirnar. Kuharice so bile: najprej Anica Kopač, nato Francka Šemec in Fanika Lango.

Viri: Jože Nosan-Španc: TV 14, rokopis, Mirko Markon: TV 14, njena ustanovitev in razne prigode, rokopis. Anton Šobar-Miha: Postaja TV 14, rokopis, Lojze Henigman: Spomini iz NOV, rokopis.

Kurirska postaja TV 14a na Koprivniku

Sredi leta 1944 je komanda relejnih postaj postavila še eno kurirsko postajo na Notranjskem oziroma Kočevskem. Ustanovljena je bila za izboljšanje direktne zveze iz Bele krajine preko Notranjske proti Primorski in Gorenjski. Vzdrževala je zveze s TV 14, TV 8 in TV 13.

Za kurirje jih je bilo nekaj izbranih s sosednjih postaj. S TV 6 sta bila tja premeščena Martin Lisac-Tine, doma iz Savskega Laza pri Kočevju, in Jože Lap, s TV 13 so prišli Jožko Pirnar, Stane Medved in Rudi Žugelj, s TV 2 pa Tone Oblak-Tilen, ki je postal komandir.

Taborišče za novo postajo so si uredili v gozdu nad vasjo Koprivnik, material so dobili pri neki stari, prazni hiši. V gozd so jim ga zvozili domačini, največ jim je pri tem pomagal Ivanc iz Borovnice.

Še predno je bilo taborišče gotovo, so že vzpostavili zvezo s sosednjimi postajami. Za prenos pošte so dobili konja, imeli pa so tudi kolesa. Poštних pošiljk, predvsem literature, je bilo vsak dan veliko in tako so to delo lažje opravljali.

Za hrano je skrbela gospodarska komisija iz Bele krajine in iz Starega trga, od koder so redno dobivali tudi meso. Intendantske posle na postaji je opravljal kurir Jože Lap. Nekaj časa jim je kuhala domačinka Marica, po njenem odhodu pa Franc Ivanc, domačin iz Koprivnika.

Prebivalci bližnjih vasi so jih redno obveščali o gibanju nemških patrolj. Nekega dne je šla ena od njih komaj dvajset metrov mimo barake, a je k sreči niso opazili. Nekoč pa so v Nemško Loko in v Koprivnik vdrli domobranci in Nemci ter pobili več domačinov. Taborišče je bilo res preblizu ceste, zato so se kurirji preselili kakih 500 metrov više v hrib. Zveza s sosednjima postajama je nemoteno delovala vse leto 1944.

V pozni jeseni 1944, ko so Nemci in domobranci nameravali vdreti v Belo krajino in so prišli že do Maverlena, se je TV 14a znašla v zelo težkem položaju. Vsepovsod so bili Nemci in domobranci, vendar je niso odkrili. Ko sta Ljubljanska in Levstikova brigada pregnali sovražnike nazaj v Ribnico in Kočevje, je bilo nekaj časa mirno. Toda kurirji se niso več počutili varne, zato so se preselili v neko zapuščeno hišo na Bukovi gori. Prišla je zima in zaradi visokega snega od tam ne bi mogli vzdrževati zvez. Zato so se spet preselili, tokrat v Nemško Loko, od koder so se morali večkrat umikati v Bukovo goro, da so se izognili srečanjem z do-

mobranskimi in nemškimi patruljami. TV 14a je imela zvezo tudi s TV 8 v Črnomlju, kamor so vodili predvsem potnike, ki so potovali po relejni liniji v Belo krajino. V začetku leta 1944 pa so s TV 8 vzpostavili redno zvezo. Ves čas so bili povezani s TV 14, predvsem zaradi transporta literature iz tiskarne Urška.

V začetku pomladi 1945 se je TV 14a preselila v vas Podgora pri Čepljah, kjer je ostala do osvoboditve. Celo območje je bilo osvobojeno, zato so hodili na zvezo kar podnevi.

Na postaji TV 14a so se zvrstili Anton Miklič, Martin Lisac-Tine, Jože Lap, Jožko Pirnar, Stane Medved, Rudi Žugelj, Jože Lapuh, Henrik Zlobec, Alojz Podržaj, Jože Medle, Franc Debeljak, Alojz Henigman, Janez Oberstar-Marko, Franc Ajdišek.

Komandirji so bili: prvi Tone Oblak-Tilen, za njim Henrik Zlobec, zadnji pa Martin Žugelj.

Viri: Ciril Debeljak-Slave: Postaja TV 14a, rokopis. Martin Lisac-Tine: Kratka zgodovina TV 14a, rokopis. Alojz Henigman: Postaja TV 14a, rokopis.

Kurirska postaja TV 18 pri Gornjih Poljanah

Kurirska postaja (karavla) 5, v letu 1943 preimenovana v TV 18, je bila ustanovljena 19. novembra 1942, po nalogu instruktora CK KPS in IO OF za Notranjsko Franceta Popita-Jokla. Vsa organizacija za formiranje te postaje pa je bila zaupana Antonu Prevcu-Dimaču, domačinu iz Loža, kandidatu za člana okrožnega komiteja KPS za cerkniško okrožje, ki je poklical na dogovorjeno mesto na Vranji steni iz Šercerjeve brigade Tomaža Mlakarja, iz Notranjskega odreda Edvarda Škrbeca in Slavka Moharja ter Antona Zigmunda iz terenskega odbora OF.

Ti štirje so bili prvi kurirji nove postaje, komandir je postal Anton Zigmund. V novembru in decembru 1942 pa so bili postaji dodeljeni še Franc Škrbec iz Poljan, Anton Mazi iz Velikega Vrha, Jakob Ravšelj iz Gorenjih Poljan, Rudi Logar iz Grahovega in Franc Kordiš, prav tako iz Gorenjih Poljan. Decembra je bil Zigmund premeščen na tehniko, komandir je postal Franc Kordiš.

Za Vranjo steno, blizu Gornjih Poljan, so si v gozdu zgradili brunarico za bivanje. Hrano so v začetku dobivali v glavnem pri svojih domačih, pri Kordiševih in pri Urhovi, materi kurirjev Franceta in Edvarda, ki je bila tudi skrbna obveščevalka.

Nekaj časa so hodili izmenoma na sosednjo postajo, kmalu pa so se dogovorili za javke nekje sredi poti, kjer so se sestajali dvakrat na teden ob določenem času. Pozimi so imeli veliko te-

žav pri vzdrževanju zvez, saj so bili slabo opremljeni, slabo oblečeni in obuti.

Na njihovo območje so iz svojih postojank v Ložu, Sodražici, Ribnici, Dolenji vasi idr. večkrat prihajali Italijani in domobranci. Na svojih pohodih so terorizirali prebivalstvo, ropali in požigali domačije, za katere so slutili, da sodelujejo s partizani. 3. avgusta 1942 so požgali vas Gornje Poljane.

Domobranci so bili zlasti pozimi zelo aktivni. 19. decembra so napadli begunsko taborišče v gozdovih nad Ložem, kamor so se zatekli prebivalci Podloža. Nekaj ljudi so ujeli, nekaj pobili, nekaterim se je posrečilo zbežati.

26. decembra 1942 so Italijani in domobranci napadli TV 18 in bližnje begunsko taborišče, v katerem so bili prebivalci Vrhnike v Loški dolini. K sreči je Urhova mati kurirje še pravi čas obvestila, tako da so se brez žrtev umaknili. Napadalci so požgali barako in odnesli na smreki visečo košuto, ki jo je prejšnji dan ustrelil kurir Edvard Škrbec.

Odtlej so se morali kurirji pogosto seliti, ker so jih Italijani z domobranci vedno znova izsledili. To jim je uspelo s pomočjo izdajalca — domačina, ki se je vrnil med kurirje.

Takrat so prebivali kar pod kako skalo ali pod smrekami. V januarju 1943 so jih kar dvakrat napadli, nato še 2. februarja, saj je visok sneg odkrival njihove sledi. Po nasvetu gozdarja in lovca Franca Razdriha so nato prehodili gozdove po dolgem in počez, kar je naposled zmedlo zasledovalce.

Kurirji TV 18 niso imeli zavetja, strehe, bili so lačni in prezeblji. Nепrestano so morali biti oprezni, zato so že mislili zapustiti kurirsko službo in se vrniti v brigado. Ko pa jih je obiskal član OO OF Andrej Janežič, jih je pregovoril, da so še ostali na svojem položaju.

V prvi polovici marca 1943 je prišel na njihovo postajo Marjan Dermastja, instruktor in član centralne tehnike. Da bi organizacijsko izpopolnil in učvrstil kurirske zveze. Za težave na TV 18 je izvedel že med potjo, zato je pohvalil kurirsko vztrajnost in odločnost, da bodo še naprej opravljali svoje naloge. Po nekaj dneh je odpotoval proti Primorski. Ko se je maja Dermastja vračal, se je spet oglasil na TV 18.

Ko je potoval po kurirskih zvezah na Notranjskem, je uvedel nove številke in nazive kurirskih postaj. Prej so se imenovalе »karavle«, po novem pa so bile to TV postaje. Za karavlo 5 je Dermastja določil novo številko in naziv: TV 18. S tem naslovom je postaja delovala do osvoboditve.

Kurirji TV 18 so vzdrževali zveze: čez Bloško planoto s TV 10, čez loško-potoško področje proti Travnici gori s TV 11, proti Križni gori nad Ložem s TV 19 s TV 18a na Ostrem vrhu in s primorsko postajo P 1 na Jesenovcu. Poleg tega so bili povezani preko Ronkovega bataljona s Hrvaško, z OO OF za cerkniško področje, s tehniko OK KP za Cerknico, z rajonskim odborom OF za Loško dolino in z bolnišnico, ki jo je tedaj vodil dr. Aleksander Gala-Peter.

Kurirji s TV 18. Predaja pošte. Zveza med Notranjsko in Primorsko

Po napadu v začetku februarja 1943 so se kurirji preselili na področje Volčjega hriba, kjer so navzlic hajkam in drugim težavam zveze redno vzdrževali. Po prvem napadu v januarju so se še oskrbovali s hrano, ki so jo imeli v skrivališču blizu požgane barake. Ko sta šla nekega dne kurirja Tomaž Mlakar in Edvard Škrbec spet po hrano, je slednji ravno nabiral krompir, ko je Mlakar nenadoma kakih 30 metrov pred njima zagledal domobrance. Ustrelil je proti njim, nakar sta hitro zbežala.

Tisto zimo in še vse leto 1943 so imeli na TV 18 stalne težave s prehano, ki so jim jo pošiljali le starši komandirja Kordiša in Škrbčeva mati. Ker so imeli zaradi Italijanov krompir zakopan na njivah, so ga lahko pozimi kopali iz jam. Kurirji so si našli zavetje v raznih skalnih duplinah in po zapuščenih barakah ter se tako uspešno umikali belčkom in Italijanom.

Spomladi 1943 je prišlo na postajo nekaj novih kuririev

Utrdile so se zveze in se proti Primorski tudi razširile. Tam so bile organizirane nove postaje, tako P 1 na Jesenovcu pri Mašuni, že prej pa P 3 v Lozi pri Senožečah. Vedno več je bilo literature, pošte in vse več je bilo ljudi, ki so potovali po kurirskih zvezah.

Meseca aprila sta prišla na TV 18 vodja kurirskih postaj Zdravko Prebil-Abi in kontrolor Ljubo Juvan-Sašo, kmalu za njima pa Vladimir Mohar-Cene, da bi utrdili zveze.

Po kapitulaciji Italije je bila tudi Loška dolina nekaj časa osvobojena. Kurirji TV 18 so se preselili v Stari trg, kjer so zasedli poštno poslopje in od tam vzdrževali zveze s kolesi in konjsko vprego. Iz Starega trga so se nato preselili v Pudob.

Nemci, ki so hoteli po italijanskem odhodu pokrajino čimprej zasesti, so jih že 21. oktobra prisilili, da so se spet umaknili v gozdove. Že naslednji dan, 22. oktobra, so napadli njihovo taborišče, jim vzeli konja in vso opremo. Začela se je velika nemška ofenziva in kurirji so bili spet v enakem položaju kot pred kapitulacijo. Ko je potem prvi pritisk ponehal, so bili gozdovi spet svobodni. Nemci so se predvsem utrdili v središčih, da bi ščitili prometne zveze.

Ob kapitulaciji so se kurirji dobro oborožili z brzostrelkami in municijo, bombami in mitraljezom.

Komandir Franc Kordiš-Jure je bil aprila 1944 postavljen za inštruktorja II. (primorskega) relejnega sektorja, komandir TV 18 pa je postal Tomaž Mlakar.

Poleti 1944 je bila Loška dolina osvobojena. Takrat na Notranjskem ni bilo stalnih sovražnih postojank, razen v naseljih vzdolž železniške proge Borovnica — Verd — Logatec — Rakek. TV 18 se je preselila na Vrhniko k Zakrajškovim, kjer so imeli dosti ugodnejše pogoje za vzdrževanje zvez s sosednjimi postajami. S konji in vozovi so prevažali težje pošiljke, ekspresno pošto pa s kolesi. V Nadlesku v Loški dolini so tisto poletje na zasilnem letalištu večkrat pristajala zavezniška letala, ki so partizanom prinašala hrano in opremo, odvažala pa ranjence. Vendar pa tudi to zatišje ni dolgo trljajalo.

10. septembra 1944 so domobrancji vdrlji v Loško dolino do letališča in do štaba IX. korpusa. Zakrajškova domačija, kjer se je še zadrževala TV 18, nekaj sto metrov oddaljena iz vasi, se je znašla sredi sovražnih enot. Ko je komandir Mlakar zgodaj zjutraj zaslišal streljanje od Vrhničke, je poslal dva kurirja, da pogledata, kaj se dogaja. Kmalu sta pritekla nazaj in povedala, da sta domobranci komaj ušla.

V naglici so pobrali pošto in najpotrebnejše stvari ter se umaknili proti gozdu. Komandir je bil zadnji in v veži ga je že prestregel domobranec. Mlakar je skočil skozi stranska vrata v mlin in stekel po jezu v smrekov gozdiček. Domobranci so streljali za njim in ga zadeli le v čevlji. Iz gozda so kurirji kasneje opazovali domobranci, ki so iz hleva vodili konje in kolesa.

Ker so domobranci in Nemci vedno pogosteje vpadali v Loško dolino, so TV 18 prestavili v Jermen dol med Podgoro in Babnim poljem, kjer so se naselili v neki samotni hiši. Tam so ostali le kak mesec dni, kajti takrat so se morali umakniti globlje v gozd, ker so začeli Nemci z oklopniki prodirati proti Babnemu polju. Na zvezo so morali hoditi čez cesto, ki so jo noč in dan Nemci močno nadzirali. V pozni jeseni in pozimi 1944 – 1945 so domobranciške patrulje večkrat stikale za kurirji, a ti so bili dobro obveščeni in so se vedno pravi čas umaknili.

Januarja 1945 so se preselili v vas Poljane, vendar so se morali kmalu spet vrniti v gozdove. Ko so se razmere nekoliko uredile, so se spet naselili v vasi, meseca februarja pa so se preselili v Babno polje.

Takrat so imeli kurirji težave s prenosom literature, ker je je bilo toliko, da so jo s TV 11 pripeljali kar z vozom, ti s TV 18 pa so jo morali v globokem snegu nesti čez Snežnik na TV 18a. Ker niso zmogli prenesti vsega, so se jim zavoji nabirali na postaji. Ko so jih februarja v Babnem polju napadli domobranci, so jim nekaj te literature tudi uničili.

Ob 8. marcu so kurirji pomagali pripraviti proslavo. Nekaj dni po tem je odšel komandir Mlakar na TV 11, ki se je tedaj zadrževala v okolici Čabra, da bi se tam dogovoril za bolj smotno dostavo literature. Pred odhodom je še naročil, da se morajo ostali takoj umakniti v gozd, če bi se v loški dolini spet pojavili sovražniki. Odšli naj bi v Črni vrh, eden od njih pa naj bi prišel na javko k cerkvi na Kozji vrh, da bi komandirja obvestil o novem položaju.

Ko se je naslednjo noč Mlakar vračal in čakal na javki, ni bilo tja nikogar. »Najbrž ni nič posebnega,« je sklepal in se napotil proti Prezidu in Babnemu polju. Proti jutru je srečeval vozove z

ranjenci. Takrat ga je zaskrbelo, kaj je z njegovimi kurirji, kajti očitno so v Loško dolino vdrl domobranci.

Ko je prišel v Mehačevo hišo do TV 18, je videl, da kurirji brezskrbno spiyo. Hitro jih je zbudil in naročil, da moraju biti v nekaj minutah pripravljeni za odhod. V naglici je še urejal pošto, ko je že zadrdral mitraljez.

Napad na Babno polje je izvedla 17. četa Rupnikovega bataljona, ki je tedaj s štirimi četami, skupno 400 mož, povzročal grozodejstva v teh krajih. Major Vuk Rupnik, sin znanega izdajalca generala Leva Rupnika, je poslal bataljon v tako imenovani prosti lov. Vsaka četa je imela določen revir in v njem lahko počela, kar je hotela. Tako so udarili v nezaščitene vasi in naselja ter terorizirali in pobijali prebivalstvo. Partizanske enote so se tiste dni bojevale na drugih področjih in tako je bilo to področje nezaščiteno.

Rupnikov bataljon je tisto noč preživel v gozdu in se tako izmaknil partizanskim obveščevalcem. Spočiti, dobro hranjeni in oboroženi domobranci, ki jih je vodilo devet oficirjev, so čakali dneva. Že pred svitom so se spretno in neopaženo priplazili po gozdu nad Poljanami, obšli zasedo odreda nad vasjo in se približali hišam v Bukovici. Druga kolona pa je šla od Kozaršč mimo Babne police in po gozdu prispela na zahodno stran vasi, na Polje, kjer je naletela na skupino borcev in oficirjev, ki so potovali proti Primorski.

Udar je bil nepričakovan. Enota Notranjskega odreda skoraj ni mogla nuditi učinkovitega odpora, umaknila se je proti Prezidu in naprej na Parg. Drugi so se reševali na pol oblečeni in bosí, kakor se je pač dalo.

Kurirji so se prebijali iz Mehačeve hiše. Za streljanje skoraj ni bilo prostora, spopadli so se tudi fizično. V umiku jih je kril hrabri mitraljezec Lojze Škrbec, ki je težko ranjen zdržal na položaju, dokler mu ni zmanjkalo municije. Nato se je s pištolo ustrelil. Pri umiku je padel tudi kurir Karlo. Težko ranjena Slavko Štrukelj in Franc Ključar-Čiček sta se s poslednjimi močmi uspela rešiti iz obroča.

Domobranci so se znašali nad nemočnim prebivalstvom, posebno zločinsko so ravnali z ranjenci. Tako so ranjeno Ano Mulec, ki je bila že v visoki nosečnosti, odvlekli za pokopališki zid, ji še živi razparali trebuh in tako umorili njo in njeno še nerojeno dete. Prebivalstvo je tiste dni pred osvoboditvijo plačalo visok krvni davek za svojo pripadnost osvobodilnemu boju. Kurirji so tistega dne izgubili štiri tovariše, dva mrtva in dva ranjena.

Preživeli so naslednjo noč ostali v gozdu. 14. marca dopoldne so odšli na Hrib in se nastanili v Malnarjevi hiši. Bili so brez opreme in so se morali oskrbeti za nadaljnje delo, ker zveza ni smela biti prekinjena. Kurirji in prebivalci so bili prepričani, da je najhuje za njimi.

Malo pred poldnem se je komandir z dvema kurirjema napotil v vas, da bi poizvedel, kam so se umaknili zločinci in da bi pripravil pokop žrtev. V vasi sta ga srečala Jože Vintar-Strnad in Jože Debevec-Žan, kurirja TV 11, ki sta prinesla od tam ekspresno pošto in mu jo izročila. Mlakar jima je naročil, naj gresta do Malnarja, kjer so se zadrževali kurirji TV 18. Z njima so bili tudi tisti trije kurirji TV 18, ki so se prejšnji dan med napadom razbežali in se zatekli na TV 11 v Čabar. Vsi so se napotili k Malnarju, kjer je bilo po prihodu Vintarjeve skupine sedem kurirjev. Gospodinja jim je ponudila govejo juho, ki ji je ostala od prejšnjega dne. Gospodar Malnar je nedaleč do domačije popravljaj kolovoz, nekoliko bliže hiše pa je bil na straži kurir Šraj. Vreme je bilo lepo, suho, skozi golo drevje se je daleč videlo. Ko so posedli za mizo in začeli jesti, se je Šraj približal in stopil na dvorišče. Do Malnarja je prišla skupina moških, oblečenih kot partizani, nekateri so bili v angleških uniformah. Povedali so, da so partizani, ki so se ob včerajšnjem napadu izgubili in zdaj iščejo svojo enoto. Malnar jim je verjel, zato so lahko prišli do Šraja. Ko jim je povedal, da ni tu okrog nobene partizanske enote, so mu veleli, naj se preda. Tedaj so pridrveli še drugi domobranci in Šraj je spoznal, da je prevaran. Planil je v hišo, da bi obvestil kurirje. Toda pri kuhinjskih vratih so ga podrli rafali domobrantskih brzostrelk.

17. četa Rupnikovega bataljona se prejšnji dan ni umaknila iz Babnega polja. Po okoliških gozdovih je stikala za partizani in noč prebila v gozdu. Ko so kurirji sedeli pri kosilu, so se Rupnikovci priplazili na greben zgoraj nad hišo in se pripravili na napad.

Kurirje je kar vrglo pokonci. Vendar je bilo prepozno, da bi se še rešili iz hiše. Vžgali so po domobranci, oni pa po njih. Hiša je bila od vseh strani obkoljena. Zaropotali so mitraljezi, brzostrelke, zagrmelje eksplozije bomb, da so trske letele od razbitih vrat in oken. Hiša je bila lesena, krogle so prerešetavale steno. Ker se kurirji niso hoteli predati, so Rupnikovci napadli z minometom. Mina, ki je prodrla skozi streho in strop, je povzročila strahotno razdejanje. Vendar se kurirji še niso hoteli predati.

Domobranci so napadali, streljali, metali bombe in jih pozivali, naj se predajo. Kurirji so vztrajali na svojih položajih, kljub šte-

vilčni premoči, saj je prišlo na enega kurirja dvajset ali pa še več sovražnikov. Kurirji niso imeli bomb, pa tudi municije ne posebno veliko. Uspevalo jim je le zadrževati domobrance pred hišo.

Po kakih dvajsetih minutah sta zmogla streljati le še Vintar in Žan, drugi so bili že mrtvi. Domobranci so bili besni, niso vedeli, da sta živa le še dva. Obljubljali so jim odhod v Švico in dolarje, da bodo lahko počakali na konec vojne. Kurirja pa sta molčala. Ko se je nato vodja domobrancev pokazal pri vežnih vratih, ga je podrla kurirjeva krogla. Za nekaj časa so prenehali napadati.

Vsa ožgana, ranjena, krvava in omotična od bombnih eksplozij sta Vintar in Žan že sklenila, da se sama pokončata. Vintarju je ostalo v brzostrelki le še pet nabojev, s katerimi bi to lahko opravila.

Takrat pa je Žan pod razbitim podom odkril neko luknjo in vanjo sta se nato zavlekla; ništa vedela, da je to skrivališče, ki si ga je gospodar Malnar pripravil zase.

Domobranci, ki so videli na položajih mrtve kurirje, so bili prepričani, da jih ni bilo več in tako niso nič iskali. Saj bi sicer kurirja prav gotovo odkrili. Tako ju je le »srečno« naključje rešilo smrti.

Podivjani domobranci so se znašali celo nad mrtvimi. S kopiti so jim razbijali glave, jih slačili in sezuvali. Kurir Franc Zakrajšek je bil težko ranjen, a še živ. Domobranski oficir mu je z bajonetom razparal trebuh. Kurirja pod podom sta vse to slišala, a morala sta biti tiho in čakati, da bodo odšli.

Tako je TV 18 v dveh dneh izgubila devet kurirjev. Sedem jih je padlo, dva pa sta bila težko ranjena.

14. marca 1945 so pri Malnarju padli Rado Celarc, dvajsetletni zidarski delavec iz Vrhnikе, Rafael Čendak, dvaintridesetletni kmet iz Dekanov pri Kopru, Franc Šraj, star 20 let, kmet z vasi Metulje pri Novi vasi, Franc Zakrajšek, star 23 let, delavec iz vasi Škufče na Blokah in še neznani borec, star 20 do 24 let.

TV 18 se je nato začasno naselila na Črnem vrhu, aprila pa se je preselila v vas Pudob v Loški dolini, kjer je dočakala osvoboditev. Komandir Mlakar je bil razrešen, njegovo mesto je prevzel Edvard Škrbec.

Od ustanovitve kurirske postaje v novembru 1942 do osvoboditve so se na TV 18 zvrstili: Tone Zigmund iz Vrhnikе pri Ložu, prvi komandir, Franc Kordiš-Jure iz Gorenjih Poljan, drugi komandir, Tomaž Mlakar-Tomaž iz Knežje njive v Loški dolini, tretji komandir in Edvard Škrbec, četrti komandir in kurirji Slavko Mohar-Iztok iz Šegove vasi, Franc Škrbec-Dorče iz Spodnjih Poljan, Anton Mazi iz Velikega vrha na Blokah, Anton Kočevar iz Viševka

v Loški dolini, Jakob Ravšelj-Jaka iz Gorenjih Poljan, Anton Logar-Rudi iz Grahovega, Janez Intihar-Janoš iz Ulake, Franc Novak iz Zagradca, Rudolf Lavrič iz Srednje vasi, Franc Logar-Dolomitčan, Franc Zakrajšek, doma v Škufčah na Blokah, Rafael Čenčak iz Dekanov pri Kopru, Jaka Robič iz Krnice pri Bledu, Mirko Tekavec iz Ravnika, Jože Lekan-Matjonov iz Pudoba, Ivan Šraj iz Nove vasi, Ivan Paternost-Djoni iz Podcerkve, Franc Šraj iz vasi Metulje na Blokah, Anton Gornik iz Grahovega, Slavko Štrukelj iz Zavrha, Franc Ključar-Čiček iz Nove vasi, Matevž Drobnič iz Lipšenja, Ivan Klančar-Žan iz Zakraja, Milan Lipovec iz Babnega polja, Karel Francelj iz Jurjevice, Ivan Zabukovec iz Nove vasi, Lojze Škrbec iz Spodnjih Poljan, Franc Zupančič iz vasi Štorovo, Jakob Celarc-Rado iz Vrhnike pri Ljubljani, Karel Humar iz Nožic pri Domžalah, Milan Klančar iz Zaklanca, komandir od marca do osvoboditve. Proti koncu so bili na postaji tudi Ciril Rojc, Jože Grošelj, Živko in še nek neznan kurir.

Uporabljeno gradivo: Matija Telič: izjava. Ciril Debeljak-Slavc: Opis kurirske postaje TV 18. Tomaž Mlakar: Doživljaji na kurirski postaji TV 18. Jože Vintar-Strnad: Poslednja javka. Edvard Škrbec: Spomini. Tone Debevc: Osnovni podatki o kurirski postaji TV 18. Cene Mohar, Ljubo Jovan: Izjava. Franc Logar: Izjava. Vinko Cimerman: Izjava. Jože Vintar: Govor ob odkritju spominskega obeležja. Jure Kordiš: Na kurirskih poteh. Slavko Štrukelj: Izjava.

Kurirska postaja TV 19 na Križni gori nad Ložem

Zaradi organizacije redne kurirske zveze s Primorsko je bila v novembru 1942 ustanovljena na področju Križne gore nad Ložem kurirska karavla št. 6, ki je bila nato v marcu 1943 preimenovana v postajo TV 19. V začetku je bilo na njej pet kurirjev, samih domačinov, ki so dobro poznali teren. To so bili Ludvik Jerman, ki je bil imenovan za komandirja postaje, doma iz Dolenjega Jezera pri Cerknici, Matija Telič iz Žirovnice, Anton Urbič-Tomo iz Lipšenja, Lojze Kovačič-Kovač in Franc Žnidaršič-Živko, oba iz Bločic. Pozneje sta se jim pridružila Franc Mekina-Borut in Jože Kordiš-Ločan, ki sta bila zadolžena za zvezo s Primorsko, ker sta že pred prihodom na TV vzdrževala zvezo med partizanskimi enotami na Notranjskem in Loškim odredom, ki je oktobra 1942 odšel na Primorsko.

Kurirji TV 19 so vzdrževali zvezo s tremi sosednjimi postajami: s TV 10 v soteski Iške, s TV 18 pri Poljanah in s P 3 pri Se-

nožech na Primorskem, povezani so bili tudi z okrožnim komitejem KPS Cerknica in okrajnim odborom OF. Do marca 1943 so kurirji TV 10 in TV 18 prinašali pošto in literaturo na TV 19, od tam pa so jo ti kurirji nosili na Primorsko. Marca 1943 pa je bila ustanovljena na Jesenovcu blizu Mašuna kurirska postaja P 1. Od tedaj dalje je šla vsa pošta za Primorsko čez TV 18 na P 1 in od tam dalje na P 2 ali P 3. Političnim forumom okrožja Cerknica so kurirji s TV 19 dostavljali pošto direktno v njihovo bazo.

Takoj po ustanovitvi kurirske postaje so si kurirji uredili taborišče na pobočju Križne gore, kjer so do zime 1942–43 prebivali pod šotori. Ko je pritisnila zima, so se preselili v kletne prostore gradiča Podšteberk pri Lipsenju, nekaj časa so prebivali tudi v kraški jami na gozdni parceli kmeta Mišiča, po domače Marinovca iz Bločic. Tam so si pozneje uredili skrivališče za rezervno hrano, ki ga okupatorji niti domobranci niso nikoli odkrili.

Kurirji TV 19 niso imeli težav glede prehrane. Vse naokrog so bile vasi, v katerih so prebivalci podpirali partizane in jih oskrbovali z vsem potrebnim. Včasih so izvedli tudi kako rekvizicijo. Največ so jim pomagali Kovačičevi, po domače Turšičevi, Žnidaršičevi, po domače Mihovi, Jožkovi in Debevčevi iz Lipsenja, Korenovi v Žirovnici, Grpčevi in Malnarčkovi v Podšteberku in še drugi.

Pri vseh teh hišah so dobivali tudi obvestila o gibanju sovražnikovih patrulj in sploh o položaju na terenu.

V letu 1942 in 1943 so bile italijanske in domobranske postojanke v bližnjem Grahovem, Starem trgu in v Danah. Po nemški ofenzivi jeseni leta 1943 pa so bili ti kraji večinoma osvobojeni, posebno še po uničenju domobranske postojanke v Grahovem.

Komaj dober mesec potem, ko je bila TV 19 ustanovljena, je komandir postaje Ludvik Jerman-Didek, ki se je 25. decembra 1942 vračal s svojim spremljevalcem Francem Žnidaršičem-Živkom z opravljene kurirske poti, je blizu vasi Žirovnica naletel na domobransko zasedo in padel. Spremljevalec pa je ušel.

Prebivalci okoliških vasi so vedeli, da so pri napadu na kurirja sodelovali domačini, Šega Franc iz Grahovega in dva Jurčičeva iz Lazov pri Gornjem Jezeru. Ko je na TV 19 prišel Živko in povedal, da je komandir Didek mrtev, so Anton Urbič-Tomo, Matija Joželj in Matija Telič takoj odšli ponj. Bil je dvakrat zadet in že brez orožja.

Kurirji so sklenili, da ga bodo maščevali.

V Grahovem je bil domobranski organizator tamkajšnji kaplan Franc Kanduč, velik sovražnik partizanov. Že naslednjega dne, bi-

lo je ravno na Štefanovo, ko je šel Kanduč maševat v podružno cerkev sv. Štefana na Lipseljnu, so ga kurirji pričakali in ustrelili.

Že naslednji dan so Italijani skupaj z domobranci začeli z vseh strani veliko hajko na Križno goro, vendar pa so se kurirji pravi čas umaknili.

Didka je nasledil Anton Urbič-Tomo iz Lipsenja pri Žirovnici. Komandir pa je bil le kak mesec dni, ker je bil takrat na lastno prošnjo razrešen te dolžnosti. Novi komandir je postal Franc Levlar-Ljubo iz Grahovega. Spomladi 1944 ga je nasledil Tomaž Mlakar-Tomaž, ki je vodil postajo do njene ukinitve v septembru 1944.

Poleti 1943 se je TV 19 zadrževala na hribu Golo na Grahovim, od koder so jo čez čas prestavili na hrib Pogača nad Ložem.

Pri opravljanju nalog so padli štirje kurirji TV 19.

Dušana Medena iz Grahovega pri Cerknici so ujeli domobranci in ga ustrelili.

Ko je bila TV 19 julija 1943 nastanjena na hribu Golo, so jo domobranci odkrili in obkolili hrib. Vendar pa so se kurirji dovolj hitro umaknili, ker so dobili obvestilo o napadu. Kurir Ivan Tekavec-Lisjak, ki se je vračal s kurirske poti, pa za to ni vedel. Nič hudega sluteč se je vrnil v taborišče, kjer pa so ga domobranci takoj ubili.

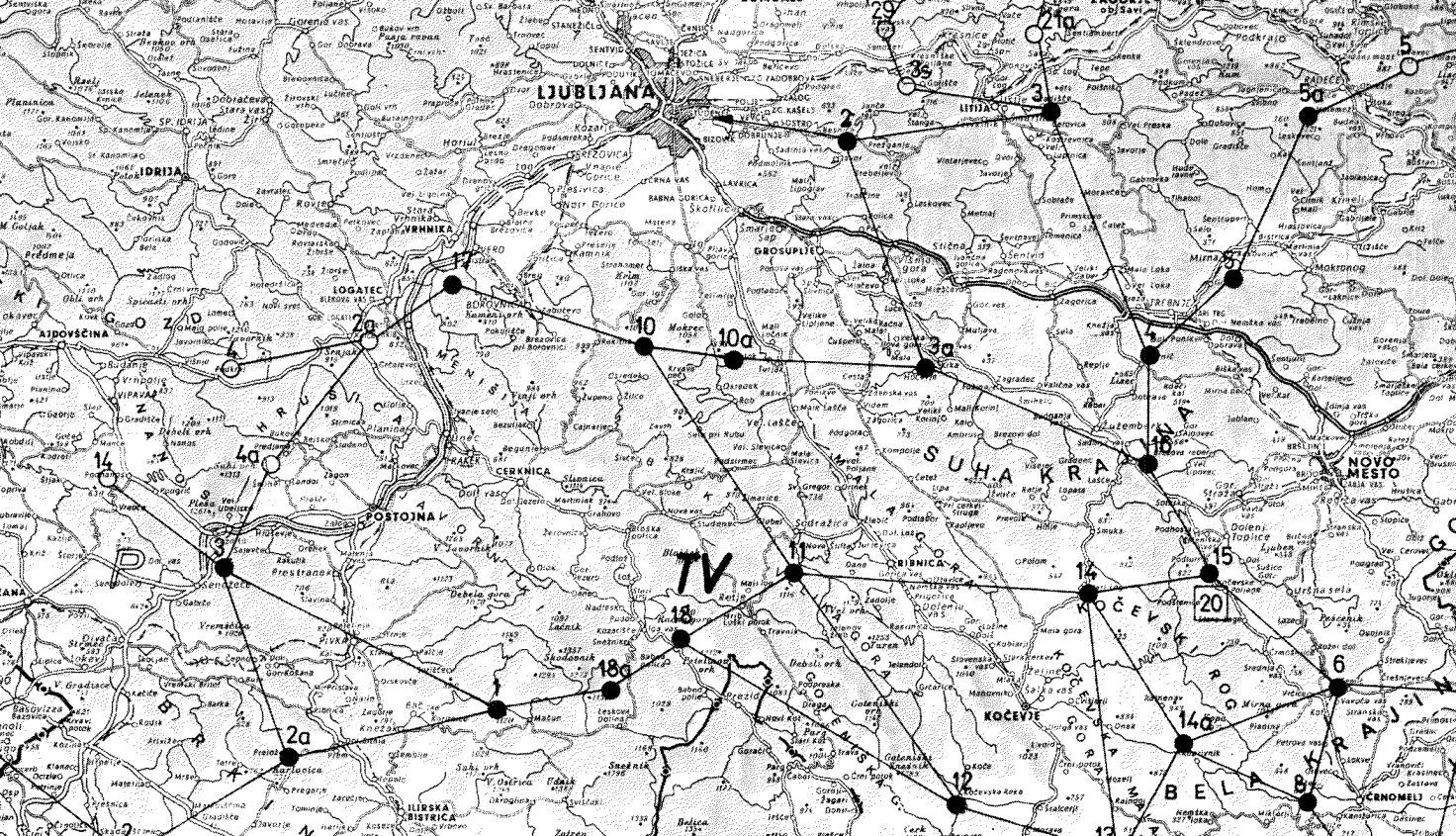
Kurirji so sklenili maščevati njegovo smrt. V nedeljo so se trije odpravili proti Lipseljnu, da bi ob potoku, kamor so Italijani hodili loviti ribe, postavili zasedo. Ker tam ni bilo nikogar, so odšli proti Goričicam. Za grmovjem so čakali, kaj bo prišlo po cesti. Pripeljal se je kolesar, Matija Telič je spoznal namestnika komandanta domobrancev v Grahovem, bivšega žandarja Slaka. Kurirji so ga živega ujeli.

Ko ga je potem VOS zaslišal, so našli pri njem važne listine, med drugim spisek ljudi, ki jih je dal pobiti in odpeljati v internacijo, spisek hiš, ki so jih požgali. Obsodili so ga na smrt.

Ob kapitulaciji so tudi kurirji TV 19 razoroževali Italijane. Že prvi dan je manjša skupina kurirjev na Lipsenju razorožila 300 Italijanov. Z zaplenjenim orožjem so nato oboroževali nove borce in jih pošiljali v Šerčerjevo, Tomšičevo brigado in v primorske partizanske enote.

V letu 1944 sta padla še dva kurirja TV 19.

Prva žrtev je bil bivši komandir postaje Anton Urbič-Tomo iz Lipsenja. Ko je nekoč v poznem poletju 1944 obiskal svoje domače v rojstni vasi, se je tam srečal z Rupnikovim bataljonom. Urbič

I. DOLENJSKO-NOTRANJSKI RELEJNI SEKTOR OB KONCU L. 1944

V tem sektorju je delovalo 26 kurirskih postaj, največ je bilo ustanovljenih že pred koncem 1. 1942. Postaje so bile razvrščene v 3 relejne linije: v 1. dolenjsko linijo so spadale TV 2, TV 3, TV 3a, TV 4, TV 5, TV 16, TV 15, TV 6, TV 7, TV 8 in TV 9. V 2. (notranjsko) linijo so bile uvrščene TV 14, TV 14a, TV 13, TV 12, TV 11 in TV 10. TV 10a in TV 17 v notranjsko-primorsko linijo TV 18, TV 18a, ter P 1, P 2, P 2a.

se je hotel rešiti z begom, toda že pred domačo hišo ga je pokosil rafal.

Anton Logar-Rudi iz Grahovega je padel sovražnikom v roke, ko se je vračal z oficirskega tečaja v Beli krajini.

Septembra 1944. leta je bila TV 19 ukinjena. Kurirske zveze sta prevzeli TV 18 in TV 18a, oblastni organi in politični forumi cerkniškega področja so se premaknili dalje proti Loški dolini. Kurirji TV 19 so bili premeščeni na TV 18 in TV 10. Ob razformiranju so se zadrževali pri Drobničevih v vasi Knežja njiva.

Komandir Tomaž Mlakar-Matevž je isto funkcijo komandirja odtlej opravljal na TV 18.

Kurirji in komandirji, ki so službovali na karavli 6, poznejši TV 19, so bili: Ludvik Jerman-Didek iz Dolenjega Jezera, prvi komandir, Anton Urbič-Tomo iz Lipsenja, drugi komandir, Franc Levar-Ljubo iz Grahovega pri Cerknici, tretji komandir, Tomaž Mlakar iz Knežje njive v Loški dolini, četrti in zadnji komandir. Kurirji so bili: Matija Telič iz Žirovnice, Franc Žnidaršič-Živko, Lojze Kovačič-Kovač iz Bločic, Franc Mekina-Borut iz Rakeka, Jože Kordiš-Ložan iz Gorenjih Poljan, Ivan Tekavec-Lisjak iz Ulake na Blokah, Anton Logar-Rudi, Ivan Paternost-Djoni iz Podcerkve, Ivan Šraj-Tajnikov iz Nove vasi, Mirko Tekavec iz Ravnika na Blokah, Franc Zupančič-Ivan iz Štorovega, Franc Zakrajšek iz Škufč na Blokah in Dušan Meden iz Grahovega.

Viri: Izjave Matije Teliča, Franca Žnidaršiča-Živka, Lojzeta Kovačiča-Kovača, Franca Mekina-Boruta, Franca Levarja-Ljuba, Tomaža Mlakarja in Ivana Šraja, vse v arhivu JZDG Ljubljani.

II. PRIMORSKA

Narodnoosvobodilni boj primorskega ljudstva se je začel in razvijal vzporedno tako kot v drugih slovenskih pokrajinah. Primorsko ljudstvo je več kot dve desetletji trpelo pod tujo vladavino, zlasti med fašizmom, ki je neprikrito ogrožal življenjski obstoj tega dela slovenskega naroda. Tako kot so hoteli Nemci v štajerski pokrajini od leta 1941 dalje mučiti ves slovenski živelj, tako je to počel fašizem na Primorskem že vse od leta 1922 dalje. Zatrli je vse slovenske organizacije, poitalijančil šole in prepovedal slovensko govorico v javni rabi. Vendar so Primorci kljubovali. Mnogim je bilo nemogoče živeti v Italiji, zato so bežali v Jugoslavijo. Veliko tistih, ki so ostali, se je organiziralo v ilegalni organizaciji TIGR (začetnice poimenovanj mest Trst, Istra, Gorica, Reka), ki je povezovala narodno zavedne in napredne Slovence po mestih in vaseh v trojke. Te naj bi ohranjale in dvigale zavest prebivalstva, poleg tega pa izvrševale demonstrativne in sabotažne akcije proti fašistom in njihovi oblasti. Mnogo članov te organizacije se je takoj v začetku ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda aktivno vključilo v to organizacijo.

Ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda in njen program so Primorci navdušeno pozdravili. V celoti so sprejeli poziv na boj proti fašističnemu zatiralcu in se ga oprijelo kot edine možnosti za osvoboditev. Zlasti so bili navdušeni nad tistim delom programa OF, ki je napovedal dokončno združenje vseh Slovencev v eno državno skupnost. Številni pripadniki organizacije TIGR, ki so bili člani komunistične partije, so se že v letih 1941 in 1942 vključili v OF in aktivno sodelovali v narodnoosvobodilnem gibanju. V vsej pokrajini so v teh dveh letih nastajali številni aktivni in odbori OF, mnogi pa so se kot prostovoljci vključevali v prve partizanske enote.

Že od spomladi 1942 je na južnem Primorskem uspešno delovalo več manjših partizanskih enot, ki so s svojim akcijami vznemirjale okupatorja. Tako je na območju Brkinov delovala Brkinska četa, v Vipavski dolini Vipavska četa, na Krasu Kraška diverzantska četa, na območju Idrije in Trnovskega gozda pa Trnovska ali Vojkova četa. Vse so bile sestavni del Gregorčičevega bataljona. Manjša enota je bila tudi v Brdih, delovala je tudi na Tolminskem.

Marca 1942 je iz osrednje Slovenije prišlo na Primorsko 19 borcev Šercerjevega bataljona, ki sta jih vodila komandir Milan Špacapan-Igor in politični komisar Jaka Platiša-Franc. V Brkinih so se združili s tamkajšnjo četo in nato skupaj odšli v Vipavsko dolino.

Septembra 1942 je bil po nalogu Glavnega štaba poslan na Primorsko komandant Loškega odreda Mirko Bračič z manjšo skupino borcev, ki naj bi pripravil vse potrebno za prihod večje partizanske skupine. Bračič se je s svojo patruljo ustavil pri Podragi v Vipavski dolini, kjer se je s tamkajšnjimi aktivisti dogovoril o prihodu odreda. Takoj nato je Bračič poslal nazaj na Notranjsko dva borca svoje patrulje, Jožeta Kordiša-Ložana in Batjuško, o katerem žal ni drugih podatkov, ter Nika Šturma-Tarzana, ilegalca iz Senožeč. Ložan je nosil s seboj dve pismi, enega za Glavni štab, drugega pa za političnega komisarja odreda. Bračič je Ložanu zaupal, da bo nazaj grede na primorsko pripeljal Loški odred.

Pri Podragi je bil v tistem času v ilegali skupina domačinov pod vodstvom Antona Semeniča-Medveda, prvega ilegalca iz Podrage, ki je s svojim ljudmi, aktivisti in somišljeniki iz Podrage in okoliških vasi, zbral precejšnjo količino hrane za borce prihajajočega odreda. Kurirji Ložan, Batjuška in Tarzan so 24. oktobra 1942 res pripeljali Loški odred, v katerem je bilo nekaj nad 70 borcev, do taborišča Gregorčičevega bataljona, ki je tedaj taboril v naselju Brje pod Sv. Martinom. Njihov prihod je bil za prebivalstvo pravi praznik.

Naslednje dni je komanda odreda, ki se je odslej imenoval Soški odred, ustanovila iz borcev Gregorčičevega bataljona in novодоšlega odreda tri bataljone. I., to je Gregorčičev bataljon, je imel svoje operativno področje v Vipavski dolini in krajih osrednje Primorske, II. ali Tolminski je odšel v Severno Primorsko, kjer je nato deloval vse do Cerknega, doline Trente do Trbiža, doline Soče in Beneške Slovenije in III. ali Kraški bataljon, ki se je zadrževal na Krasu, od Postojne in Ilirske Bistrice do morja.

Kurirske zveze s Primorsko so bile do jeseni leta 1942 zelo slabo razvite.

V letu 1942 sta nastali in se razvili v nekakšni kurirski bazi dve karavli, ena v Lozi pod Vremščico pri Senožečah in druga ob vasi Podraga v Vipavski dolini. Domačin Niko Šturm-Tarzan, ki je odšel v ilegalo že konec leta 1941 in Franc Cucek-Bognar iz Volč pri Pivki sta bila prva kurirja v Lozi, ki sta že od spomladi 1942 vzdrževala zvezo s partizanskimi četami. Kasneje se jima je pridružil Alojz Sorta-Prešeren iz Manč na Vipavskem.

Za drugo bazo v Podragi je skrbel že omenjeni Anton Semenič-Medved, ki je moral kot aktivist že kmalu v ilegalo. Štab Gregorčičevega bataljona ga je zadolžil za vzdrževanje zvez med četami in štabom bataljona. Kmalu se mu je pridružilo nekaj borcev, v glavnem sami domačini. Skupaj so si najprej zgradili eno zemljanko, da so imeli varno zatočišče. Pozneje so naredili še nekaj rezervnih.

Konec avgusta 1942. leta so iz taborišča Gonars pobegnili Boris Kraigher-Janez, Ivan Bratko, Miro Perc-Maks, Bojan Štih in še trije drugi. Srečno so pripotovali na Primorsko, kjer so se vsi vključili v NOV. Boris Kraigher in Miro Perc sta prišla do Podrage in se nato nekaj časa zadrževala v Medvedovem bunkerju. Po njunih navodilih je Medved organizacijsko dogradil svojo karavlo in izpopolnil zveze s četami v Vipavski dolini in na Krasu, s kurirji pri Senožečah, odkoder so nato organizirali zvezo s karavlo na Brinovem griču in s TV 19 na Racni gori.

Koncem oktobra je prišel na Primorsko tudi dr. Aleš Bebler kod poverjenik centralnega komiteja KPS. Aktivisti so mu uredili bivališče pri zavedni Ferjančičevi družini na Vogrskem, kjer je ostal do marca 1943. Decembra 1942 je sklical dve konferenci aktivistov in komandantov vojaških enot. Poleg številnih nalog je zlasti poudaril pomen kurirskih zvez znotraj pokrajine in z osrednjim vodstvom v Sloveniji.

Potrebo po zvezah s Primorsko je občutilo tudi centralno politično vodstvo. Edvard Kardelj se je 20. novembra 1942 v pismu pokrajinskemu vodstvu Primorske o tem pritoževal: »Pretekli so že meseci, ne da bi od vas prejeli kakršnokoli sporočilo. Če bi nas o nekaterih dogodkih na vašem področju ne obveščal štab Soškega odreda, bi nam bil položaj pri vas popolnoma neznan ... Posebno se je treba posvetiti zvezam. Ta sektor samostojno organizirajte, da bo vsa literatura, direktive itd. tekla po teh kanalih ne glede na to, kje boste vi. ... Zgradite si primeren kurirski kader (ženske). Oprite se pri tem tudi na partizane. Posebno pozornost posvetite vzpostavitvi kanala do Ljubljane oziroma do

Glavnega štaba. Bodite prav tako v zvezi z Gorenjci in Notranjci, če mogoče, tudi s Hrvati.«

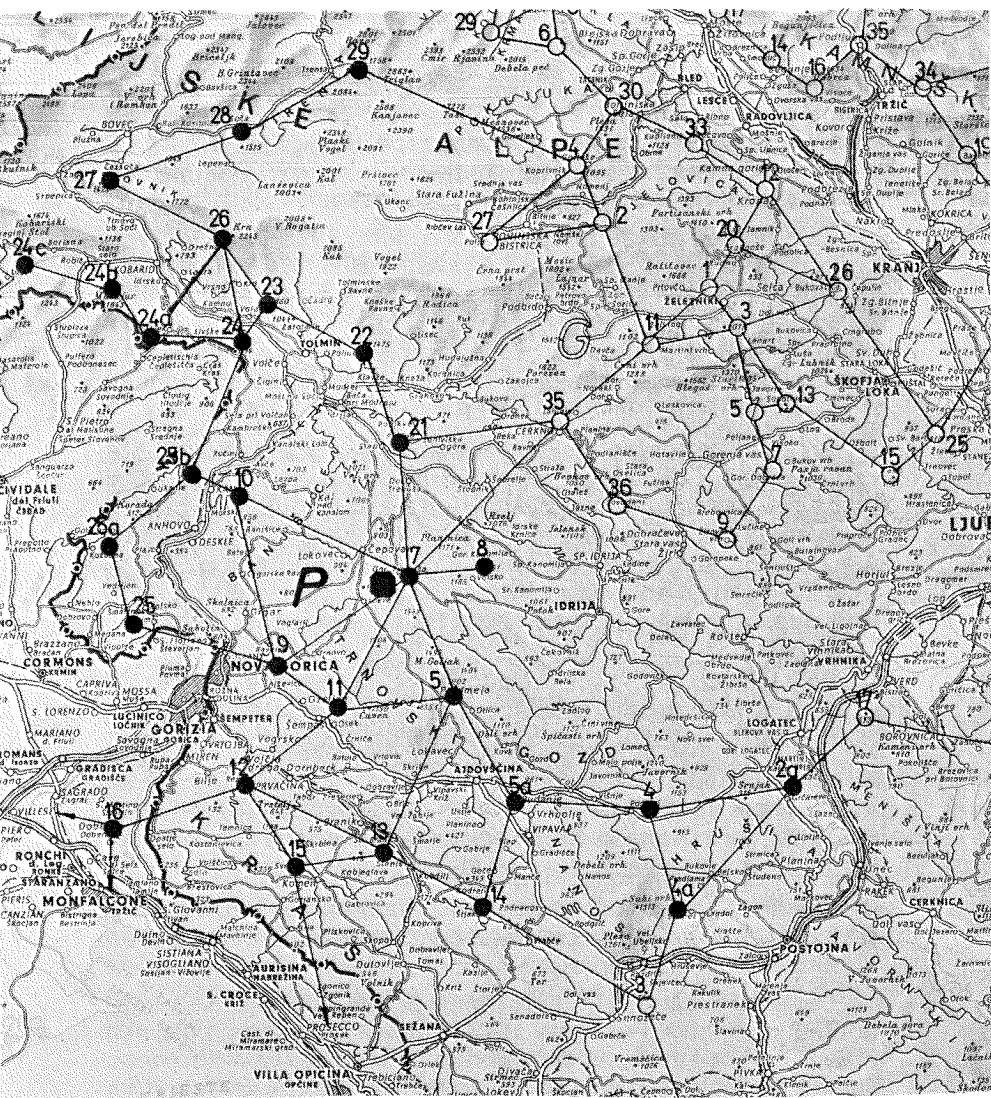
Ko je Aleš Bebler 14. decembra pisal CK, verjetno še ni imel Kardeljevega pisma, ker omenja, da tudi od njih ni nobenega glasu. To pismo je odnesel poseben kurir direktno do naslovnika. Iz gornjega je razvidno, da je imel Soški odred boljše zveze z osrednjo Slovenijo kot pa politični organi. Štab Soškega odreda je 26. decembra 1942, verjetno po Beblerjevi zahtevi na konferenci, izdal posebno odredbo (št. 20) o razvoju kurirskih zvez. Nedvomno se le-ta nanaša tudi na omenjeno Kardeljevo pismo.

V odredbi je bilo določeno, da je treba zaradi boljših zvez ustanoviti karavle s 3 do 5 kurirji. Ker jih je nakaj že bilo, naj bi štab odreda določil, kje jih je še potrebno ustanoviti. Odredba je tudi predpisovala način dela na karavlah, spadale bi pod nadzor bataljonskega štaba, na območju katerega bi delovale. Vsaka karavla bi morala biti čimbolj skrita, njeno delovanje pa tajno.

Štab Soškega odreda je že pred tem postavil nekatere kurirske karavle za zvezo med četami in štabom odreda. Tako je komandant II. bataljona (Tolminskega) Anton Bavec-Cene v novembru in decembru postavil 3 kurirske karavle, eno na Mrzlem vrhu, drugo pri Logarščah, tretjo pa pri Fonih onstran Soče, za zvezo z Benečijo.

Do konca leta 1942 naj bi po dosedaj ugotovljenih podatkih delovalo vsega 9 med seboj povezanih kurirskih karavl (postaj). Prva pri Lozi pri Senožečah, ki je imela najprej števil. 1, pozneje pa 3. Od nje je šla zveza proti Notranjski, na TV 19 na Racni gori. Proti zahodu je imela zvezo s karavlo 2 v Podragi, od koder je šla povezava do karavle 4 pri vasi Zavino pri Branici in dalje do karavle 5 blizu Šmihela pri Ozeljanu, ki je vzdrževala zvezo s sedežem poverjenišтва CK za Primorsko, z Alešem Beblerjem, proti severu pa s postajo ali karavlo 6 na Banjški planoti. Ta je bila povezana s karavlo 2 pri Logarščah oziroma Pečinah in s karavlo 1 na Mrzlem vrhu, ki je bila najbližje sedežu štaba Soškega odreda. Z Mrzlega vrha so vzpostavljali zvezo čez Sočo do karavle št. 3 pri Fonih na pobočju hriba Kolovrat. Ta karavla je vzpostavljala zvezo med 1. četo Tolminskega bataljona v Benečiji in štabom bataljona oziroma Soškega odreda.

Poleg zveze z osrednjo Slovenijo preko Notranjske se je pozno jeseni 1942 odpirala nova zveza preko Črnega vrha, kjer je blizu naselja Predgrize na Brinovem griču komandir Vojkove čete Janko Premrl-Vojko v novembru 1942 postavil postajo, ki je najprej dobila števil. 3, kasneje pa 5. Na eni strani je imela zvezo s

II. PRIMORSKI RELEJNI SEKTOR

Pri koncu 1944. je na območju primorskega sektorja, delovalo 29 kurirskih postaj, ki so bile razporejene na 4 relejnih linijah. Na območju 1. linije so delovale postaje TV 2a, P4, 4a, 5, 7 in 8. Na 2. liniji, ki so jo imenovali tolimnsko, postaje P 21, 22, 23, 26, 27, 28 in 29. Na tretji — beneški liniji postaje P 10, 25, 25b, 25a, 24, 24a, 24b in 24c. V 4. relejno linijo pa so spadale postaje P 9, 11, 12, 13, 14, 15 in 16.

postajo v Podragi, na drugi proti Dolomitom pa s kurirji Dolomitskega odreda oziroma TV 2 v Dolomitih. ta zveza je bila pomembna zaradi naselitve vrhovnega političnega in vojaškega vodstva NOV na območju Polhograjskih Dolomitov. Proti zahodu je bila vzpostavljena zveza s karavlo 7, (poznejšo P 6).

Zelo pomembna je bila zveza s Trstom, ki so jo že v prvem obdobju zelo dobro vzdrževali. Aktivisti v Brkinih so povezavo s Trstom organizirali že v letu 1941, vzdrževale so jo legalne kurirke. Aleš Bebler je po svojem prihodu na Primorsko hotel to zvezo še izpopolniti, zato je naročil, kaj nekje pri Miljah, v neposredni bližini mesta, organizirajo kurirsko bazo, preko katere bo tekla zveza za Trst.

Pri ustanavljanju te točke je sodeloval sekretar južnoprimorskega okrožja Rudi Mahnič-Brkinc. Kurirski center so organizirali pri družini Štefana Premrla v zaselku Korošci blizu Sv. Barbare na Miljskem hribu. Prvi kurirji, ki so vzdrževali zveze s Trstom so bili Alma Vivoda, Avgust Babič, Josip Zidar-Jadran in Anton Šibelja-Stjenka. Pozneje so zvezo v Korošcih vzdrževali predvsem kurirji Brkinške čete Jelko Humar, Mirko Remec-Nanos in Peter Markandel-Mark.

Po tej zvezi je v začetku decembra 1942 prišla v partizane skupina devetih mladih Tržačanov, ki sta jih organizirala aktivista Darko Marušič-Blaž in Jožko Udovič-Nino. Za odhod je bilo pripravljenih še več fantov, pa so bili izdani.

Italijanska policija je 26. januarja 1943 aretirala dva kmeta iz Svete Barbare, Ivana in Srečka Čača, ki sta kurirje oskrbovala s hrano. Poleg njiju so aretirali še 25 prebivalcev vasi Korošci.

Kurirji Jelko Humar, Peter Markandel in Miha Remec so se poznaje priključili P 2 na Slavniku. Novo zvezo s Trstom so vzpostavili mimo Gabrovice.

Kurirske zveze na Primorskem v prvem obdobju niso imele enotnega vodstva. Februarja 1943 je odsek za zveze pri glavnem štabu in v dogovoru z vodjem centralne tehnike Mihom T imenoval komandanta II. bataljona Dolomitskega odreda Franca Krčiča za komandanta kurirskih postaj na Primorskem. Skupaj z devetimi tovariši se je napotil proti sedežu poverjeništv CK KPS v Vipavski dolini. Od kurirske postaje na Brinovem griču je skupino vodil kurir te postaje Ciril Pelicon-Rado. Gredoč je Krčeva skupina predanila v nekem vinogradu pri vasi Gabrje, ne vedoč, da so padli ravno v veliko italijansko hajko. Izsledil jih je policijski pes in Italijani so jih obkolili in napadli. Rešil se je samo Pelicon,

ki je prvi zagledal Italijane, vsi drugi so padli. Tako je bilo uničeno prvo vodstvo kurirske organizacije na Primorskem.

Že pred tem sta dve kurirski karavli doživeli težek udarec. Italijanska policija je po izdaji odkrila taborišče karavle 2 pri Podragi in jo 18. decembra navsezgodaj zjutraj obkolila in napadla. Pri preboju je bil ubit komaj 15-letni kurir Cvetko Špacapan, komandir Anton Semenič-Medved pa je bil težje rarnjen, vendar se je uspel rešiti. Že dan pozneje so napadli tudi karavlo 4 pri vasi Zavino pri Brjah, kjer so ubili Jožeta Špacapana-Miloša in Oskarja Špacapana-Hrabrega. Ta postaja je bila kmalu za tem ukinjena, kurirji postaje 2 pa so se preselili v bližino zaselka Erzelj.

Zadnji dan v letu 1942 sta na Primorsko odpotovala iz baze centralnega vodstva v Dolomitih sekretar CK KPS Franc Leskošek-Luka in Branko Babič. Do karavle na Brinovem griču sta ju vodila kurirja s TV 2 pri Hruševju, od tam sta nadaljevala pot proti Podragi in naprej do Vogerskega. Branko Babič je bil imenovan za sekretarja pokrajinskega komiteja KPS za Primorsko in kmalu nato odšel v Trst. Leskošek se je po nekaj dneh bivanja pri Alešu Beblerju vrnil v Dolomite.

Konec leta 1942 je začelo vse več prostovoljcev odhajati v partizane. Ker so bili neoboroženi, na Primorskem pa ni bilo dovolj orožja, so jih v dogovoru z Glavnim štabom v skupinah vodili na Notranjsko in Dolenjsko, kjer so jih vključevali v tamkajšnje brigade. Od 19. januarja 1943, ko je krenil na pot prvi transport, pa do aprila je tako odšlo s Primorske sedem skupin borcev, od katerih jih je bilo 890 vključenih v štiri brigade. Vse te prostovoljce so spremljali in vodili kurirji.

V začetku leta 1943 se je osvobodilno gibanje na Primorskem razmahnilo. Februarja je bil ustanovljen Južno-primorski odred s tremi bataljoni, aprila pa Gregorčičeva brigada, tudi s 3 bataljoni. Po vsej pokrajini je delovalo že nekaj sto aktivov oziroma odborov OF, že jeseni 1942 je bil ustanovljen tudi pokrajinski odbor OF.

Poverjeništvo CK KPS za Primorsko se je 10. marca 1943 preselilo iz Vogrskega v Tolminski Lom na Banjščici. Kmalu nato se je tudi osrednje vodstvo NOG preselilo v Kočevski Rog. Zaradi izboljšave kurirskih zvez je bilo nujno organizirati nekaj novih kurirskih postaj. Opuščena je bila direktna zveza med karavlo 3 pri Senožečah do TV 19 na Racni gori. Na Jesenovcu pri Juriščah je bila postavljena karavla, ki je bila povezana s TV 18 pri Gornjih Poljanah na Notranjskem, ko pa je bila jeseni postavljena vmesna postaja TV 18a, pa z njo.

Blizu Komna na Krasu, blizu karavle 4, je bila spomladi postavljena karavla 13. Na pobočju Slavnika, nad vasjo Skadanščina, je bila ustanovljena karavla št. 2, od katere je bila vzpostavljena zveza s Trstom. Kurirji so hodili do javke v vasi Gabrovica. Od tam pa so pošto v Trst prenašale legalne kurirke. Četrta nova karavla št. 4 je bila ustanovljena na Javorniku nad Colom, ki je imela proti vzhodu zvezo s TV 2 a v Kališah pri Logatcu, proti severu pa s karavlo 5 na Brinovem griču, od maja dalje pa tudi s P 14 pri Podragi in s P 3 v Lozi pri Senožečah.

Sredi aprila 1943 je šef odsekã za zveze pri Glavnem štabu poslal na Primorsko svojega namestnika Marijana Dermastja-Urbana, ki naj bi po vzoru kurirskih zvez v Ljubljanski pokrajini izpopolnil kurirsko organizacijo na Primorskem. Dermastja je najprej obiskal karavlo na Jesenovcu, nato tisto na Slavniku, od tam se je napotil proti Senožečam in se za kratek čas ustavili pri kurirjih karavle 3. Nato je odpotoval na Javornik na karavlo 4, kjer komandirja karavle Albina Plešnarja imenoval za instruktorja oziroma kontrolorja kurirskih postaj. Plešnar je bil domačin iz Javornika, pred vojno je izdeloval razno posodje iz lesa in ga po okolici prodajal. Zato je celo območje dobro poznal.

Dermastja je bil namenjen do pokrajinskega komiteja KPS v Tolminskem Lomu. Pred odhodom je dal kontrolorju Plešnarju podrobna navodila za delo pri utrjevanju kurirskih zvez in njihovih izpopolnitvah, pri izbiri kurirjev in o življenju na postajah. Ker je bilo nekaj zmede pri oštevilčenju, mu je posebej naročil, naj vse postaje oštevilči na novo, pri tem pa naj uporablja rimske številke, da ne bi prihajalo do pomot. Na razpolago mu je dal številke od ena do 20, številke od 20 naprej pa bo sam uporabil za oštevilčenje postaj v Severni Primorski, kamor je bil namenjen.

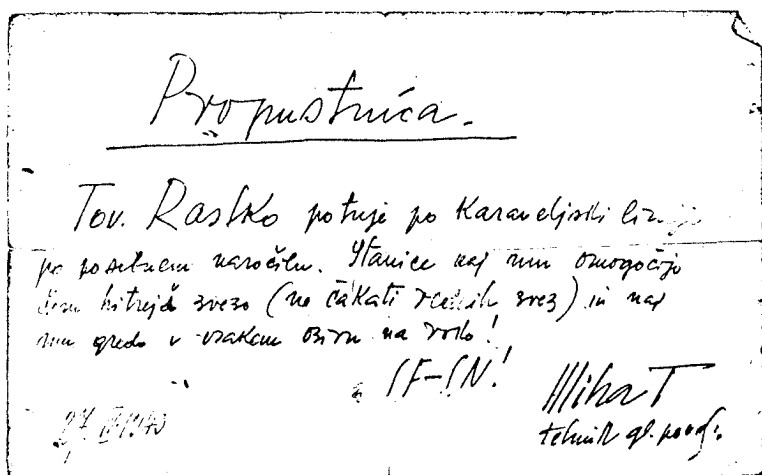
Plešnar je začel opremljati postaje z novimi številkami. Karavlo na Jesenovcu je imenoval P I. Vsaka postaja je dobila poleg številke tudi oznako P za oznako pokrajine. Postaja na Slavniku se je po novem imenovala P II, v Lozi pri Senožečah P III, na Javorniku P IV, na Brinovem griču P V, v Zaklavžah pri Mrzli Rupi P VI, pri Gorenji Trebuši P VII, v Tolminskem Lomu P VIII, na Banjški planoti P IX, postaja pri Desklah nad Anhovim P X, v Šmihelu nad Ozeljanom P XI, v Renčah P XII, pri Komnu na Krasu P XIII in v Štjaku pri Podragi P XIV.

Junija 1943 je Albin Plešnar na Krasu nekje pri Vrhovljah ustanovil P XV.

Označevanje postaj z rimskimi številkami se je v praksi izkazalo nepraktično, zato so postaje jeseni 1943 oštevilčili z arabskimi številkami, vrstni red pa se ni spremenil.

Albin Plešnar je bil zelo prizadeven kontrolor in organizator. Redno je Dermastju pošiljal zelo natančna poročila o svojem delu. Štab Severno-primorskega odreda je 12. maja 1943 imenoval Franca Pajntarja-Močnika za nadzornika kurirskih postaj. Že nekaj dni zatem je Močnik prejel poziv štaba Gorenjskega odreda, da naj pride na Gorenjsko.

Ko je Marjan Dermastja maja 1943. leta prišel v Tolminski Lom, kjer sta se takrat zadrževala poverjeništvu KPS za Primorsko in štab primorske operativne cone je bilo na severu Primorske že devet kurirskih postaj (karavl). Poleg treh, ki smo jih že omenili, (v Logarščah, na Mrzlem vrhu in v Fonih), so bile na območju Banjške planote še karavle v Prodih pri Kobilji glavi, na Banjški planoti in pri Desklah (Anhovo). Na desnem bregu Soče, je bilo poleg že omenjene karavle v Fonih, še troje karavl, v Brdih, Zapotoku in pri Kojskem.

Dovolilnica (propustnica) za kurirja Rastka Bradaškja, kurirja za direktno zvezo med Pokrajinskim komitejem KPS za Primorsko in centralnim vodstvom NOG Slovenije.

Dermastja je vse te karavle, ki jih je postavil Soški odred za potrebe svojih enot kakor tudi za pokrajinski komite KPS, s pristankom obeh vključil v rejezne zveze in oštevilčil. Karavla 6 na Banjški planoti se je po novem imenovala P 9, pri Desklah P 10, pri Logarščah (Pečinah) P 21, na Prodih pri Kobilji glavi P 23, pri Fonih onstran Soče je bila P 24, pri Snežatnem blizu Kojškega P 25, v Brdih P 25a in pri Zapotoku P 25b.

Zvezo z Benečijo so najprej vzpostavljali od karavle 1, poznašje P 23, na Mrzlem vrhu do karavle št. 3 (P 24) pri Fonih, nato proti jugu do P 25a, P 25b in P 25 pri Snežatnem v Brdih. Ko so bile poleti 1943 postavljene nove karavle proti severozahodu, je šla zveza od P 24 na postajo 24a in nato na postajo 24b v Benečiji. Ko je bila jeseni leta 1944 postavljena še postajo 24c v Breginjskem kotu, je bil tudi ta najbolj zahodni del Slovenije povezan s centralnim omrežjem.

V Benečiji in v Brdih se je narodnoosvobodilno gibanje začelo razvijati že v letu 1942, ko je tam delovala majhna skupinica aktivistov. V letu 1943 je bilo gibanje že precej razvito, v partizane je začelo prihajati vse več prostovoljcev. Tako je v noči na 8. marec 1943 prišla čez viseči most v Desklah pri Anhovem kolona 90 prostovoljcev, ki jih je spremljala partizanska patrulja 15 borcev. V dneh okrog 8. maja 1943 sta odšli čez Sočo Gregorčičeva in Gradnikova brigada. Gregorčičeva je v maju ob številnih bojih in spopadih s sovražnimi silami prehodila ves zahodni in severni predel Slovenske Benečije. I. batalon je bil po nekaj tednih razbit, II. pa se je bojeval še ves mesec junij.

Kakor povsod so bile tudi v Benečiji kurirske zveze velikega pomena za razvoj osvobodilnega gibanja. Poleg opravljanja kurirskih nalog so imele postaje tudi politično propagandni pomen. beneškim Slovencem so kurirji z literaturo in pogovori prebujali narodno zavest, pomagali so jim najti zveze z borbenimi enotami.

Ko sta se brigadi zadrževali v Benečiji, so začeli Italijani s svojimi patruljami bolj pogumno hoditi po terenu. Da ne bi preveč izpostavljali kurirjev, ki so poleg aktivistov edini ostali v krajih, koder so prej operirale brigade, sta Marjan Dermastja in Aleš Bebler s posebnim pismom obvestila vse postaje, naj zaradi povečane aktivnosti sovražnih patrulj vzpostavljajo zvezo le enkrat tedensko. Kurirjem sta priporočala, naj tudi sami postavljajo zasede sovražnim patruljam v bližini postojank, zlasti ponoči. Kurirji več postaj naj bi se združili in demonstrativno napadali postojanke. S takimi napadi, z rezanjem telefonskih žic, s podiranjem drogov in še z marsičim bi prisilili okupatorja, da se nikjer ne bi počutil varnega.

Kurirji na Brkinskem območju se niso strinjali s temi navodili, ker bi tako onemogočili kurirske zveze. Komandir P 7 Mirko Murovec-Stjenka je sredi junija poročal kontrolorju Plešnarju, da večkrat napadejo Italijane, ki imajo včasih tudi smrtne žrtve, kurirji pa se po napadu hitro umaknejo. Takih napadov je bilo na Primorskem precej, saj so o njih poročali tudi karabinjerji.

Proti koncu junija se je Marjan Dermastja vrnil na Dolenjsko. Malo pred odhodom je imenoval komandirja P 21 Zvonka Zvodarja, za kontrolorja kurirskih postaj na severnem Primorskem.

Vodstvo NOG je želelo, da bi se kurirske organizacije v okupiranih pokrajinah Slovenije čimbolj poenotile in zgradile v enoten sistem, podrejen glavnemu štabu NOV i POS, zato so ustanovili poseben odsek za zveze. Franc Leskošek-Luka je v prvi polovici leta 1943 imenoval instruktorja notranjske relejne linije Zdravka Prebila-Abija za komandanta kurirskih postaj Slovenije. V pismu 30. julija je Leskošek pisal PK KPS Primorske, da Abi prihaja na Primorsko. S seboj bo prinesel uredbo o postajah za zveze, pojasnil bo tudi, kako so zveze organizirane na Dolenjskem in Notranjskem. Leskošek je svetoval PK, naj osnuje pri štabu III. operativne cone odsek za zvezo ter da izda posebno uredbo za postaje na Primorskem, upošteva tamkajšnje razmere. Dodal je še: »Poudarjamo, da mora imeti PK pregled nad izбором kadra, v katerem mora biti partijska postavka čim močnejša. Posebno skrb je treba polagati na partijsko izgradnjo kadra.«

Abi je res prišel na Primorsko malo pred kapitulacijo Italije, vendar ni ostal dolgo, niti ni znano, katere kurirske postaje je obiskal. Avgusta 1943 se je vodstvo NOG preselilo iz Tolminskega Loma v središče pokrajine, v Vipavsko dolino. Tako je bila najbližja postaja P 14 pri Štjaku blizu Podrage.

Po vsej pokrajini so imeli Italijani na gosto posejane postojanke. Po vaseh in mestih je mrgolelo fašistov, skvadrstov, policije in vojaštva, toda osvobodilno gibanje je živelo in se širilo. Vodila in usmerjala ga je partija, velik del mladine je bil vključen v skofjevske organizacije.

Primorsko prebivalstvo je bilo blizu 20 let oropano slovenske besede. Fašizem je prepovedal celo slovensko petje, zato so bili vsi Primorci veseli partizanske literature. Že prvi aktivisti in kurirji, ki so prihajali na Primorsko, so jo prinašali s seboj. V letu 1943 so okrožni komiteji partije najprej ustanovili štiri tehnike, nato še več, tako da je decembra tega leta tiskalo literaturo že osem tehnik. Kurirji P 11 so jo prevzemali iz tehnike Čaven, ki je bila blizu vasi Koren nad Kanalom in iz tehnike Sabotin. P 7 je dobivala literaturo iz tehnike Špik, P 3 iz tehnike Nanos pri Postojni, P 13 iz tehnike Grmada, P 14 pa iz tehnike Javornik. Mnogo literature pa so v letu 1943 prinašali z Dolenjske oziroma Notranjske, po liniji TV 18 in P 1. Del so jo pošiljali proti Brkinom, večina pa na okrožja južne in severne Primorske.

Ob kapitulaciji Italije so se kurirske posadke takoj lotile razoroževanja Italijanov. Ponekod je šlo gladko, brez upiranja, spet drugod pa so morali uporabiti zvijačo. V tistih dneh se je večalo število prostovoljcev, ki so se želeli vključiti v NOV. Štabi odredov, brigad in bataljonov so ustanavljali nove partizanske enote, za katere pa je primanjkovalo izkušenega osebja, ki bi prevzelo vodstvo novih enot. Zato so v enote poklicali več kurirjev in komandirjev kurirskih postaj. Na P 9 sta tako ostala le dva, komandir Franc Bavec-Branko je bil imenovan za komandanta 4. bataljona Zahodno-briškega odreda. Kontrolor Zvonko Zvodar je postal komandant Briško-beneškega odreda. P 6 je bila celo ukinjena.

Primorska pa ni ostala dolgo svobodna. 25. septembra so po hudih bojih z enotami III. alpske cone pri Gorici Nemci uspeli prodreti v Vipavsko dolino, odkoder so se partizani, aktivisti in kurirji umaknili v gozdove Trnovskega gozda. Nemci so prodirali tudi tja, da bi uničili partizane, vendar jim to ni uspelo.

Novo stopnjo v razvoju NOV na Primorskem je pomenila ustanovitev IX. korpusa, 23. decembra 1943. Pri njegovem štabu je bil ustanovljen odsek za zveze, tako kot je bil že prej pri štabu III. alpske cone. Vodil ga je Jože Čerin-Peter. Zvonko Zvodar je bil potem, ko je bil dva meseca komandant Briško-beneškega odreda imenovan za referenta za kurirske zveze pri odseku, saj je bilo treba spet urediti, da bi delovale kot pred kapitulacijo.

Pod komando štaba IX. korpusa so spadale vse partizanske enote na Primorskem in Gorenjskem, pod njegov odsek za zveze pa vse kurirsko omrežje obeh pokrajin. Postaje so bile razporejene v tri relejne linije na Primorskem in v tri na Gorenjskem. Vodili so jih kontrolorji in politični komisarji. Na južno-primorski sta bila Mirko Murovec-Stjenka in Slavko Jež, na tolminski Ciril Kokošar in Leopold Šepec, na benečanski Peter Žorž in Slavko Štoka.

Viri: Metod Mikuž: Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, knjiga II, III in IV. Janez Kramar: V osvobodilni boj za domačo grudo, zgodovinsko gradivo iz prvih dni NOB na Primorskem. Slovenski Jadran 1961, št. 5. Isti avtor: Prvi partizani na Primorskem. Slov. Jadran št. 6-14, 1961 in še isti avtor: Po stopinjah Brkinske čete, zapisi iz NOB na Primorskem, Slov. Jadran št. 16-20, leto 1961. Dr. Aleš Bebler: Spomini. Dr. France Škerl: Organizacija kurirskih zvez na Primorskem pozimi 1942-43 in kurirske zveze na Primorskem od pomladi 1943 do italijanske kapitulacije, rokopis. Franc Kordiš-Jure: Opis delovanja kurirskih zvez na Primorskem in Notranjskem, rokopis. Zvonko Zvodar: Opis dela II. relejnega sektorja, rokopis. Poročila Komande II. sektorja Komandi relejnih postaj Slovenije, Ivan Podobnik: Pripombe h gradivu opisa kurirskih postaj, rokopis. Gradivo 4 avtorjev v arhivu IZDG

Ustanovitev II. (primorskega) sektorja

Do spomladi 1944 je organizacija kurirskih zvez na Primorskem in Gorenjskem dosegla tako stopnjo, da je komanda relejnih zvez Slovenije sklenila zanje ustanoviti posebno vodstvo, saj so bile zlasti zveze s Primorsko izrednega pomena. Proti koncu marca je bil Franc Kordiš-Jure, komandir TV 18, imenovan za instruktorka južno primorske relejne linije. To delo pa je opravljal le do 1. maja 1944, ko je z Vladimirjem Moharjem-Cenetom, namestnikom komandanta relejnih postaj in Aleksandrom Vinklerjem, instruktorjem pri tej komandi, odšel v štab IX. korpusa.

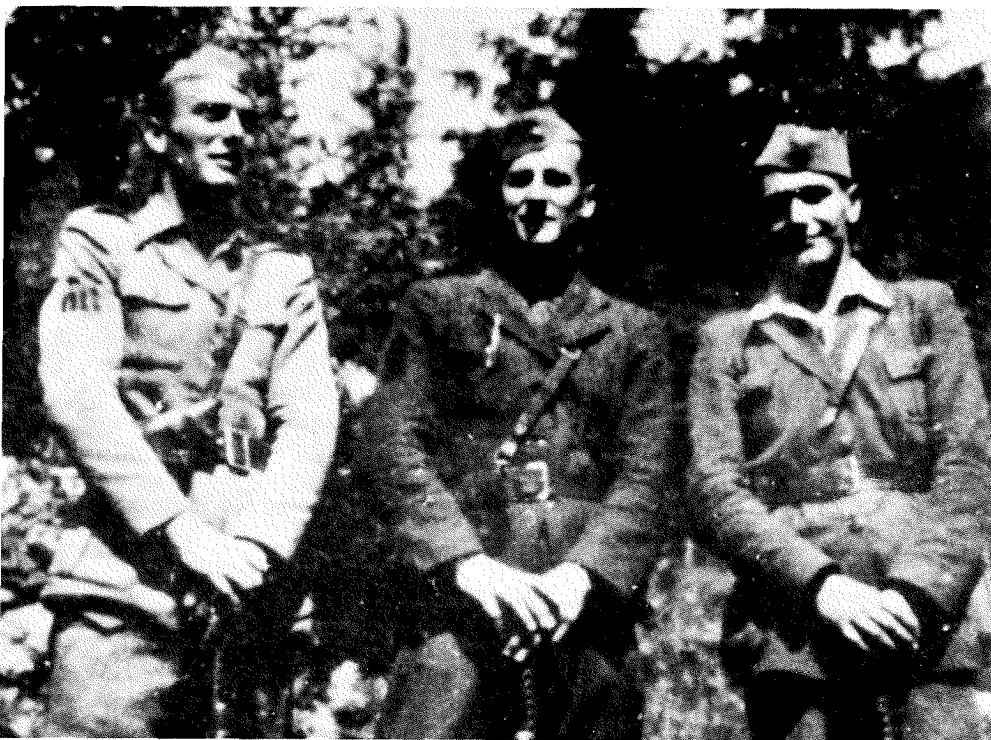
Pri Šuničerju v Gorenji Trebuši so se 10. maja zbrali poleg Moharja, Vinklerja in Kordiša še šef odseka za zveze pri IX. korpusu Jože Čerin-Peter in Zvonko Zvodar, referent za relejne zveze pri odseku. Ustanovili so vodstvo II. relejnega sektorja za Primorsko in Gorenjsko. Vladimir Mohar-Cene je 13. maja od odseka za zveze pri korpusu prevzel celotno organizacijo kurirskih zvez v obeh pokrajinah.

Za komandanta je bil imenovan Zvonko Zvodar, za političnega komisarja Slavko Jež, prej politični komisar južno primorske linije. Namestnik komandanta Zvodarja je postal Anton Hace, ki je bil prej komandir P 1. Franc Kordiš Jure pa je bil imenovan za inštruktorka za celotno območje sektorja. Kasneje sta bila v štab sektorja dodeljena še Dominik Lambergar kot ekonom in Slavka Radošević-Nadja za administrativna dela.

Komanda sektorja se je pri Šuničerju zadrževala do avgusta, nato se je preselila v Krtovše, k družini Makuc, kjer so si v prizidku gospodarskega poslopja uredili prostore za bivanje. Pri Makucu, po domače pri Žefovih, se je komanda sektorja zadrževala do osvoboditve.

Po ustanovitvi II. sektorja je bil komandant južno primorske linije premeščen na drugo dolžnost, njegovo delo pa je prevzel Janez Pipan, politični komisar pa je postal Franc Perharc-Herman.

Ko je komanda sektorja prevzemala vodstvo kurirskih zvez, so bile te razdeljene v tri primorske in tri gorenjske linije. Že maja pa je bila ustanovljena še notranjsko-primorska linija, ki je vključevala TV 18, TV 19 in TV 18a, P 1, P 2a, P 2 in P 3. Njen komandant je postal Vinko Cimerman-Cenko, politični komisar pa Milan Lipovec. Zveze med vodstvom NOG, ki se je v letu 1944 zadrževalo v Beli krajini in Primorsko so bile izrednega pomena, zato je bilo za nadzor teh postaj imenovano posebno vodstvo, ki je spadalo pod komando relejnih postaj Slovenije.

Komanda II. (primorskega) sektorja, prvi z leve komandant Zvonko Zvodar, prvi z desne politični komisar Slavko Jež, v sredini Anton Hace, namestnik komandanta sektorja

Novembra 1944 je bila reorganizirana južno primorska linija. Iz nje so bile izločene P 7, P 5, P 4 in P 4a. Te postaje so sestavljale I. primorsko relejno linijo, ki jo je vodil Stojan Žitko, politični komisar pa je bil Franc Simšič.

Ker je vodstvo II. sektorja le s težavo obvladovalo organizacijo kurirskih zvez kar v dveh pokrajinah, je komanda relejnih zvez avgusta ustanovila IV. sektor, kamor so spadale gorenjske zveze. Komandi obeh sektorjev sta še naprej tesno sodelovali.

Od vodilnih v komandi sektorja je bil vedno kdo na terenu, izmenjaje sta hodila po službenih poteh komandant in politični komisar ali namestnik komandanta, vsaj eden pa je moral biti vedno v štabu. Pogosto je obiskoval kurirske postaje predvsem inštruktor Jure.

Na terenu se je položaj neprestano spreminjal. Ko sta se inštruktor Franc Kordiš-Jure in Vladimir Mohar-Cene na poti proti severni Primorski ustavila na P 14, so imeli na postaji večjo količino literature, namenjene na Tolminsko in Benečijo, ki pa je zaradi hajke in gostih zased niso mogli odpraviti naprej. Jure je naročil komandirju P 14, naj vso pošto namesto na P 5a preusmeri na P 13, odkoder bo šla preko P 5 naprej. Podobne težave so tudi druge sproti reševali.

Vodstvo II. (Primorskega) sektorja je od svojih ustanoviteljev dobilo podobne naloge kot druge komande sektorjev. Izpopolnitev kurirskega omrežja in redno vzdrževanje zvez v pokrajini ter s sosednjimi pokrajinami je bila osnovna naloga vodstva sektorja. Komande linij so morale vsakih 15 dni pošiljati komandi poročila o stanju na linijah. Vsaka dva meseca so bila vodstva linij poklicana na komando sektorja, kjer so obravnavali položaj zvez in probleme pri njihovem vzdrževanju. Komandant, njegov namestnik in politični komisar so izmenoma pregledovali relejne linije. Dokler je bila pod komando II. sektorja tudi Gorenjska, je bilo ogromno terenskega dela.

Za Primorsko je bilo značilno, da sta komanda sektorja in vodstvo pokrajinske tehnike zelo tesno sodelovala. S pokrajinskim tehnikom Cirilom Lukmanom-Anjo so skupno reševali različne probleme. Komanda sektorja je s pomočjo pokrajinskega tehnika dobila od štaba IX. korpusa 32 borcev za kurirje, ki jih je nato porazdelila na postaje.

Nekoč je Anjo predlagal inštruktorju Juretu, naj organizira posebno legalno zvezo, ki bi povezovala Gorenjo Trebušo in Kras na jugu in drugo, preko cele Vipavske doline, ki bi prišla prav med hajkami in blokadami. V Vipavski dolini je bilo v letu 1944 veliko sovražnih postojank. Ko je prišel Jure v Osek pri Ozeljanu na P 11, se je s komandirjem te postaje dogovoril, da pridobita nekaj tamkajšnjih deklet za opravljanje kurirskih nalog. Dekleta so se rada odzvala in tudi zanesljivo opravljala delo. Franc Kordiš-Jure se v svojih spominih spominja Mirke Lutman-Slavice, Štefke Spacapan-Majde, Jelke Vinkler-Barice, Alojzije Vinkler-Volge, Marice Humar-Soče, Suzane Belinger in Alojzije Mervič, ki so včasih najnujnejšo pošto od P 11 prenesle kar do P 3 pri Senožečah, raznašale so tudi literaturo.

Kot je bilo že omenjeno, je bilo na Primorskem 16 tehnik in dve večji tiskarni. Največja, Slovenija, za katero so nabavili veliki tiskalni stroj iz Milana, je od 18. septembra 1944 tiskala Partizan-

ski dnevnik, ki so ga dnevno odpremljali po celi pokrajini. V Tržiču so ga, na primer, prejeli celo nekaj ur prej kot tržaški Piccolo.

Po ustanovitvi sektorja je bilo za izpopolnitev kurirskega omrežja postavljenih še nekaj novih postaj. Tako P 4a na pobočju Nanosa, kot vmesna postaja med P 4 na Javorniku in P 3 pri Senožečah. Ko je začela z delom tiskarna Slovenija, je bila za zvezo z njo postavljena P 8 na Humu pri Vojskem, za zvezo preko Soče pa pri Trnovem nad Gorico P 9, v Breginjskem kotu pa P 24c. Na Krasu, za zvezo s Trstom, Tržičem in Furlanijo, je bila na novo postavljena P 15, ki je bila prej spomladi 1944 ukinjena. Jeseni 1944 je bila na Vrhah pri Doberdobu ustanovljena še P 16.

Poleg notranjih so vzpostavljali zveze tudi z drugimi pokrajinami. Ena od najvažnejših je bila povezana z osrednjim vodstvom NOG v Sloveniji, od P 2 na Slavniku preko P 2a, P 1 in TV 18a na Notranjskem.

Iz te linije so vzpostavljali dve zvezi s Hrvaško, od P 2 proti Bujam in v osrednjo Istro, od P 2a pa proti Reki.

Zveze s Trstom in njegovim zaledjem, ki jih je vzdrževala južno-primorska linija preko P 15 in naprej z legalnimi kurirskimi, je bila za vso Primorsko velikega političnega pomena. Druga zveza, precej bolj zahodno, ki je šla od P 16 v Furlanijo in do Vidma je bila za NOV na Primorskem zelo koristna, saj so po njej dobivali različni tehnični material za razne delavnice IX. korpusa in za tiskarne.

Velik politični pomen so imele tudi zveze z Benečijo, ki so bile zaradi močno oviranih prehodov preko Soče zelo otežkočene, večkrat tudi prekinjene. Že spomladi 1943 je bila vzpostavljena zveza med karavli na obeh straneh Soče. V letu 1944 so v Benečijo vodile štiri različne zveze, pri Gorici med P 11 in naprej, nato od P 9 mimo Solkana na P 25, pri Anhovem od P 10 na levem bregu Soče do P 25b, višje gori nad Tolminom pa od P 23 do P 24 pri Kolovratu in še ena blizu Kobarida, od P 26 pod Krnom do P 24a pod Matajurjem.

Z Gorenjsko je bila osrednja, najbolj zanesljiva in stalna zveza od P 7 preko P 35 pri Cerknem na G 11, I. gorenjske linije. Zveza med P 22 pri Logarščah in G 29 pri Bohinju je bila mogoča samo v letnem času, prav tako od P 29 v Trenti preko Triglavskega pogorja na G 4.

Okupatorji so močno nadzirali zlasti Vipavsko dolino, predvsem zaradi Gorice. Dolina Soče je bila zaradi železnice proti Italiji za nemške transporte sploh zelo pomembna. Za njeno za-

varovanje so Nemci leta 1944 povečali število vojakov v postojankah. Zato so bili prehodi čez Sočo še bolj nevarni.

Do zime 1944 so Nemci v glavnem varovali železnice in ceste. V prvi polovici novembra so postavili več novih postojank v Vipavski dolini in na Krasu. Vmes je bilo tudi nekaj domobranskih postojank; ti so prišli iz Ljubljanske pokrajine. Na zimo so hoteli pokrajino namreč očistiti partizanov. Zato so zbrali velike sile, v katere so vključili vse mogoče kvislinške enote, četnike, vlasovce, kozake, domobrance. Četniki so se umikali pred prodirajočo partizansko vojsko in upali, da bodo na Primorskem dočakali zaveznike, Angleže, da bi se jim predali.

Prvo ofenzivo v tej zimi so začeli Nemci s svojimi pomagači 18. decembra. Marca 1945 ji je sledila druga, s še večjimi sovražnimi silami. Požigali so domačije, ropali in uničevali vse, kar bi lahko služilo prebivalstvu in partizanski vojski. Civilno prebivalstvo se je umikalo s partizani in se hranilo iz njihovih kotlov, dokler tudi v njih ni vsega zmanjkalo. Po celi deželi je zavladala lakota, borci so jedli samo enkrat na dan, včasih pa še to ne. Enote IX. korpusa so se spopadale s sedem do petnajstkrat številčnejšimi sovražnimi enotami in imele veliko žrtev.

Sovražnik ni dosegel zastavljenjega cilja, ni se mu posrečilo uničiti partizanov, niti ena enota IX. korpusa ni bila razbita. Že 20. aprila je korpus začel svoj zmagovati pohod proti Trstu. Prve enote so prodrle v mesto že 1. maja 1945.

Kurirje relejnih postaj na območju zahodne Primorske je komanda sektorja poslala v Trst, kjer so bili vključeni v zaščitne enote za zavarovanje ustanov in objektov. Kurirje iz vzhodnih predelov pokrajine pa so napotili na zborna mesta, od koder so nato odšli v Ljubljano, kjer so bili vključeni v brigado vojske državne varnosti (VDV).

NOTRANJSKO-PRIMORSKA LINIJA

To linijo je ustanovila komanda relejnih zvez Slovenije maja 1944, kmalu po tistem, ko je bil ustanovljen II. sektor relejnih zvez za Primorsko. V linijo, ki ni imela posebne številke (Vinko Cimerman trdi, da je bila to III. južnoprimska linija, toda to ne drži), so bile vključene kurirske postaje TV 18a na Ostrem vrhu, ki je prej

spadala k notranjski relejni liniji, in štiri primorske postaje: P 1 na območju Mašuna (Jurešče), P 3 pri Senožecah, P 2a v Brkinih in P 2 na Snežniku.

Po ozemlju notranjsko-primorske linije so hodili že prvi kurirji proti Primorski in obratno. Največkrat so vodili oziroma spremljali aktiviste, ki so potovali na Primorsko, nekateri tudi v Trst. Leta 1942 so iz Loške doline skozi notranjske gozdove proti Mašunu prihajale na Primorsko prve skupine borcev, oktobra tega leta je potoval tod proti Vipavski dolini tudi Loški odred. Leta 1943 so po tej zvezi že dokaj redno vzpostavljali zvezo kurirji z obeh strani.

Prva postaja na tej liniji je bila že omenjena TV 18a, naslednja P 1 v gozdovih nekje med vasema Juršiče in Koritnico, nato P 3 pri Senožecah, ki je segala v omrežje zvez južne in severne Primorske. Proti jugozahodu je bila povezona P 1 s P 2a v Brkinih ta pas P 2 na Slavniku. P 2 je imela zvezo tudi do Gabrovice, odkoder so legalne kurirke hodile v Trst.

Notranjsko primorska linija je bila glavna povezovalka med vrhovnim vodstvom narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji ter političnim in vojaškim vodstvom na Primorskem. Po tej liniji je bilo prenešeno veliko pošte in literature, po njej je potovalo mnogo ljudi.

Za komandanta linije je bil imenovan Vinko Cimerman-Cenko, za političnega komisarja pa Milan Lipovec.

Kurirske postaje notranjsko-primorske relejne linije

TV 18a pri Ostrem vrhu

TV 18a je bila ustanovljena 20. 11. 1943, po končani nemški ofenzivi, kot vmesna postaja med TV 18 in TV P 1, ker je bila razdalja med njima prevelika in so jo kurirji le s težavo premagovali.

Komanda XIV. divizije je skušala po nemški ofenzivi novembra 1943 organizirati posebno kurirsko zvezo med Glavnim štabom, divizijo in Primorsko, ki bi jo vzdrževali posebni kurirji po zvezah preko TV postaj, kjer bi dobivali hrano in obvestila o položaju na terenu. Ti specialni kurirji so nato dvakrat nesli pošto iz Primorske v Belo krajino.

Vendar pa prej nihče ni pomislil, da je ta pot predolga, da bi jo zmogli brez vmesnega počitka. Tako pa se je zveza zakasnila.

Zaradi nepričakovanih sovražnih napadov ti kurirji niso mogli potovati s konji, pa tudi zaradi neprehodnih poti in velikih snežnih zametov niso bili uporabni.

Komanda relejnih postaj je pooblastila komandirja TV 18 Franca Kordiša-Jureta, da organizira in postavi novo kurirsko postajo TV 18a v bližini stare meje med Jugoslavijo in Italijo. Kordiš je poslal na novo postajo nekaj kurirjev iz svoje postaje, nekatere pa je vzel s P 1.

Prvi kurirji na TV 18a so bili: Jakob Ravšelj-Jaka iz Gorenjih Poljan, ki je postal prvi komandir postaje, Lojze Mulec-Rajdek iz Nadleska, Franc Škrbec-Dorče iz Dolenjih Poljan, Anton Logar-Rudi iz Grahovega in Janez Žnidaršič-Sampert iz Podcerkve. Vsi so ostali na postaji od 20. novembra 1943. Decembra sta se jim pridružila še Rudolf Butala-Viktor iz Markovca in Dušan Meden iz Grahovega pri Cerknici, ko je na postaji opravljal politično delo.

Kurirji so si za prvo bivališče zgradili leseno barako v gozdu na Ostrem vrhu na Snežniku, blizu so imeli v nekdanjem italijanskem bunkerju posebno skrivališče za literaturo. Spomladi leta 1944 se je postaja preselila v Loško dolino v vas Šmarata in Podcerkev. Ko so 10. septembra 1944 Nemci in domobranci spet vdrl v Loško dolino, se je morala vrniti na pobočje Snežnika, kjer je potem ostala do konca vojne. Dokler so bili kurirji v Podcerkvi, so si pri vzdrževanju zvez lahko pomagali s konjsko vprego. Dobili so tudi motorno kolo, ki ga je prej vozil italijanski vojak Pietro Ronchi-Peter, ki se je po kapitulaciji Italije pridružil NOV in tudi po osvoboditvi ostal v Jugoslaviji.

S postavitvijo vmesne postaje TV 18a se je pot kurirjev s TV 18 močno skrajšala. Prej so, kot je bilo omenjeno, hodili iz Loške doline čez celo pogorje Snežnika, ki je bilo zlasti pozimi težko prehodno, tako da so v eno smer hodili osem do deset ur. Poleg tega se je po kapitulaciji Italije število pošilk literature proti Primorski izredno povečalo, tako da so se kurirji z vmesno postajo razbremenili.

Za sprejemanje paketov, druge pošte in ljudi, ki so potovali po zvezi, so imeli kurirji kakih 300 metrov proč od svojega taborišča posebno točko, kjer so pričakali kurirje sosednje postaje.

Če je bilo na postaji slučajno premalo kurirjev in niso mogli vseh paketov z literaturo takoj odpraviti naprej, so jih odnesli v posebno skrivališče. Zaradi ostre konspiracije tudi potniki niso smeli na kurirsko postajo, na spremstvo so morali počakati na sprejemni točki.

Kurirji TV 18a Lojze Bajdek, Janez Žnidaršič in Jakob Ravšelj-Jakšimir, komandir.
Podcerkev na Notranjskem, spomladi 1944

Zvezo s sosednjima postajama so vzpostavljali vsak dan, navadno po dva kurirja, le če je bilo paketov več, jih je šlo na pot troje ali celo več.

Nemci in domobranci niso postaje nikoli odkrili, saj so vsi skrbeli za varnost in disciplino, tudi dohode v taborišče so vedno skrbno zakrili. Zaradi nevarnosti pa so se morali dvakrat umakniti. Nekoč so v bližino njihove barake prišli domobranci, pozimi 1945. leta pa četniki. Našli pa so samo tisto skrivališče v italijanskem bunkerju z nekaj literature, ki so jo zažgali.

Pri izpolnjevanju kurirske dolžnosti so padli trije kurirji. 10. septembra 1944 se je pri lovu na divjad ponesrečil Janez Žnidaršič-Sampertov iz Podcerkve, ranjen v roko se je zdravil v snežniški bolnišnici. Ko se je vračal na TV 18a, se je oglasil pri svoji družini v vasi Vrhnika pri Ložu. Nenadoma so v vas prišli Nemci in domobranci, ga ujeli in ustrelili.

Druga domobranska žrtev je bil Dušan Meden, doma iz Grahovega pri Cerknici. Najprej je bil kurir na TV 19, po njeni ukinitvi v septembru 1944 je bil premeščen na TV 18a. Domobranci so ga ujeli blizu vasi Šmarata in ga nato ustrelili.

Tretji je padel Anton Logar-Ručič, ki je prej prav tako služboval na TV 19. Decembra 1944 je bil poslan v oficirski tečaj. Ko se je iz Bele krajine vračal na svojo postojanko, je nekje med potjo padel sovražniku v roke.

Kurirji na TV 18a so imeli velike težave, ker v bližini ni bilo vode. Morali so hoditi ponjo v vodnjak k nekdanji graničarski karavli. S hrano so jih preskrbovali prebivalci Loške doline, njihovi svojci, zlasti pa vaščani iz Podcerkve, Šmarate iz Kozaršča, pa tudi kmetje na snežniški strani. Rekvizicij so se le poredko posluževali. Največ mesa so si pridobivali z lovom, streljali so v glavnem srne in jelene. Ekonom in kuhar je bil Rudi Butala-Viktor.

Ko je bila dolina osvobodjena in so kurirji živeli spodaj v vaseh, so med vaščani politično delovali. Za obveščevalo dejavnost je bil na postaji zadolžen Franc Škrbec-Dorče. Kadar so morali po opravkih v dolino, v vas, so se pri tej ali oni hiši dogovorili za znamenje, če je pot varna ali ne. V Podcerkvi so bili tako dogovorjeni z Baragovo družino.

Zgodaj spomladi 1945 so območje Pivke in Vipavske doline zasedle močne skupine četnikov in Kozakov, utrdili so se tudi v postojankah. Skupno z Nemci so nato kontrolirali železniško progo Postojna — Ilirska Bistrica, Postojna — Trst, sploh ves okoliš. Prirejali so bojne pohode v javorniške in snežniške gozdove, vdirali pa tudi čez Javornike po snežni kurirski stezi v Loško in Cerkniško dolino, lovili kurirje in aktiviste, jim postavljali zasede, pri kmetih pa ropali živež.

Zato je bilo nemogoče vzdrževati zvezo med TV 18a in P 1 po ustaljeni liniji. Tako je vodstvo relejne linije v drugi polovici marca preusmerilo zvezo po Javorniškem pogorju mimo Rakovega Škocjana in pri Ravber komandi čez železniško progo Rakek — Postojna proti Primorski. Ker se je tako razdalja med TV 18a in P 1 močno podaljšala, je komanda linije postavila vmesno postajo TV 1a, kamor so namestili nekaj kurirjev TV 18 in s P 1, komandir je postal neki Tone iz okolice Senožeč. Med kurirji je bil tudi Jože Kebe iz Dolenjega Jezera pri Cerknici. Taborišče so si uredili globoko v gozdovih nad vasema Dane v Loški dolini in Gorenjim Jezrom.

Ker so bili zelo oddaljeni od naselij, so imeli s prehrano veliko težav. Komanda mesta Sv. Peter (Pivka) jim je ob neki priliki dala večjo količino govejega mesa, ki so ga v neki globeli zakopali v sneg. Zaradi odjuge se je pokvarilo, vendar so ga vseeno jedli in zboleli.

Komandir Tone in kurir Jože Kebe sta se nekega dne napotila po hrano v Jurišče. Nad vasjo sta naletela na sovražnega vojaka, ga prisilila k predaji in odpeljala na komando mesta. Hrane nista dobila. Ko so šli nato trije kurirji po hrano v Loško dolino, so tam naleteli na domobrance in se morali vrniti. Jože Kebe je šel v zaselek Otok ob Cerkniskem jezeru k aktivistki Kržiščerjevi Franci, ki je odšla k svojim staršem v Dolenje Jezero. Ta dva sta nato, kljub bližini sovražne postojanke, kar z vprežnim vozom pripeljala hrano na dogovorjeno mesto. Tako so bili kurirji preskrbljeni do konca vojne.

Zvezo preko Javorniških hribov so uspeli vzdrževati do osvoboditve.

Po 1. maju 1945 so se kurirji srečali na Korenu v javorniških gozdovih s Hercegovsko brigado, eno od enot IV. armade JLA, ki se je pripravljala za napad na nemško postojanko v Postojni. Kurirji so jim dali podatke o sovražnikovi moči in položaju na tem območju.

Naslednje dni so bili dodeljeni enoti, ki je stražila nemške ujetnike, zajete po padcu postojanke v Ilirski Bistrici. Kmalu so dobili sporočilo, da morajo v Rakek. S kolesi so se odpeljali skozi takrat že osvobojeno Postojno do Rakeka, kjer so se pridružili drugim notranjskim kurirjem in nato nadaljevali pot v Dolenji Logatec in v Borovnico. V Ljubljano so prišli 9. maja 1945.

Kurirji na tej postaji so bili: Jakob Ravšelj-Jaka, komandir od ustanovitve do konca vojne, Lojze Mulec-Rajdek iz Nadleška v Loški dolini, Franc Škrbec-Dorče iz Dolenjih poljan, Anton Logar-Rudi iz Grahovega, Janez Žnidaršič-Sampertov iz Podcerkve, Rudolf Butala-Viktor iz Markovca, Dušan Meden iz Grahovega, Jože Lekan-Matjanov iz Pudoba, Franc Žnidaršič-Baragov iz Podcerkve, Ivan Mlakar-Štancar iz Nadleska, Jože Kebe z Dolenjega Jezera, Janez Šobar iz Nemške vasi, Anton Roblek iz Bašlja pri Preddvoru, Italijan Pietro Ronchi-Peter, ki je kot vojni ujetnik ostal v Sloveniji.

V i r i: Franc Kordiš-Jure, Jože Kebe, Lojze Mulec-Rajdek: Spomini, rokopis. Dopolnila prispevali: Tone Debevec, Jože Kebe, Franc Žnidaršič in Tomaž Mlakar.

Kurirska postaja P 1 na Jesenovcu pri Mašunu

Aprila 1943 sta oddelek za zveze pri glavnem štabu NOV in POS in vodja centralne tehnike KPS inž. Lojze Rojec poslala na Primorsko dr. Marjana Dermastja-Urbana, da bi tam pospešil

organiziranje kurirskih zvez, ki so začele delovati že konec leta 1942. Dermastja, ki je bil imenovan za namestnika komandanta za zveze pri Glavnem štabu, se je z manjšo skupino aktivistov, namenjenih na Primorsko, iz Kočevskega Roga napotil po relejni zvezi do TV 18, od tam pa v osrčje notranjskih gozdov. Na Jese-novcu, blizu Mašuna, se je ustavil pri skupini borcev Pivške čete in sklenil, da tam postavi kurirsko postajo P 1. Tudi na Slavniku je bila takrat skupina kurirjev, ki je pozneje postala jedro P 2. P 1 naj bi bila vmesna postaja med to na Slavniku in med TV 18.

Borca Pivške čete Antona Primca-Dušana iz Ilirske Bistrice je Urban postavil za komandirja nove postaje. za kurirja mu je do-delil še dva njegova soborca. Janeza Gregoriča iz Vrhnike in An-dreja Gornika iz Grahovega pri Cerknici. Vsi trije so si uredili za-silni bivač najprej pod nekim skalnim previsom, nato pa so do maja prebivali v šotoru. Takrat so odkrili v bližini majhno leseno, s slamo krito kočico, v kateri sta prebivala Ivan Samsa in njegov oče iz Šembije, od koder sta se pred aretacijo umaknila. Ivana je komandir Dušan pritegnil za kurirja, oče pa se je vrnil v domači kraj, kjer je še naprej živel v ilegali. P 1 se je v tisti koči kar dolgo zadrževala.

P 1 je bila kakih 8 kilometrov oddaljena od bivše jugoslovan-sko-italijanske meje. Takoj po ustanovitvi so vzeli zvezo med TV 18 in P 2, za pot do obeh so potrebovali kar dve noči v eno smer. V začetku so vzpostavljali zvezo le enkrat tedensko, poleti pa že dvakrat. V začetku oktobra 1943 so v Brkinih postavili vmesno postajo P 2a, v vzhodni smeri pa blizu nekdanje meje TV 18a. S P 1 so vzdrževali zvezo tudi s P 3 v Lozi pri Senožečah.

Kurirji P 1, P 2 in P 3 so imeli eno samo javko na Šmehurjah pri Bežajevem mlinu, kjer so se dobivali in si predajali pošto ter potnike. pot do javke je bila zelo naporna, dolga in nevarna, v obe smeri so hodili kar tri dni, običajno za vasjo Koritnica, skozi Šembije in Topolec pri Ilirski Bistrici ter preko Smrij čez Čelje v Šmehurje. Pri vasi Topolec so prekoračili železniško progo in ce-sto, pod njo pa še reko Reko.

Kadar je bila le-ta narasla, je segala kurirjem do ramen, tako so pošto in zavoje z literaturo nosili nad glavo. Prehod preko je bil zlasti spomladi, jeseni in pozimi, ko je bila voda mrzla, precej neprijeten.

Junija 1943 je komandir Anton Primc-Dušan dobil novo poli-tično delo, njegovo mesto je prevzel Anton Hec. Konec junija je prišel na postajo še Franc Lukač-Milan. Julija sta se na P 1 opla-

sila takratni komandant relejnih postaj Slovenije Abi in komisar Ludvik Kukavica, ki sta šla na Primorsko postavljat nove kurirske postaje. Po nekaj dneh sta odpotovala na P 3, spremljala sta ju komandir Hace in Milan. Do P 3 so hodili tri dni, večkrat so padli v italijanske zasede.

Kmalu zatem je pripotoval po liniji tudi član Glavnega štaba Aleš Bebler-Primož, ki je potoval proti P 3 in naprej v Vipavsko dolino.

Postaja P 1 je bila sredi gozdov, precej oddaljena od naselij, zato so imeli kurirji precejšnje težave z nabavo hrane. Do najbližje vasi Koritnice so hodili kar tri ure. V vasi je bila tudi italijanska postojanka, prav tako v Knežaku in na Baču. V sili so si kurirji pomagali z divjačino.

Tako je komandir Hace ob neki priliki ustrelil jelena. Njegovo meso so spravili v neko jamo, ki jim je služila kot hladilnik, saj se v njej preko poletja led ni stalil. Nekaj hrane jim je uspelo dobiti tudi iz Koritnice. S kmeti, ki so vozili les iz gozdov, so se domenili, da so jim dovažali hrano. Skrivali so jo v vrečah, kjer so imeli seno za konje. Kurirjem so mnogo pomagali Kovačevi in Matucevi iz Knežaka ter Janez Tomšič-Bradlov iz Koritnice.

V mesecu pred kapitulacijo Italije je prišlo na postajo nekaj novih kurirjev: Anton Keš-Stojan, Adolf Novak-Tisk in Stanko Poles-Boj.

V tistem času se je povečalo število poštnih pošilk. Po liniji je prihajalo zlasti mnogo literature, ki so jo kurirji prinašali iz tiskarn na Dolenjskem. Prav tako so prejeli tudi ekspresna pisma, ki jih je bilo treba takoj odnesti do sosednje postaje. Pred kapitulacijo Italije so zvezo vzpostavljali dvakrat tedensko.

Kurirji na TV P 1 pa niso opravljali le kurirske službe. Bili so tudi politični delavci, ki so prebivalcem razlagali pomen osvobodilnega boja. Sodelovali so pri ustanavljanju odborov OF, pri odkrivanju okupatorjevih sodelavcev in izdajalcev. Prepovedali so sekanje gozdov za Italijane ter pregnali njihove delavce, jim zaplenili vozove, orodje in živino ter vse razdelili med kmete.

Sodelovanje z domačim prebivalstvom je bilo popolno. Ko sta se v teh krajih mudila Abi in Kukavica z dvema spremljevalcema in so jih kurirji vodili proti postaji P 3, so se proti jutru ustavili v naselju Prelože. Kurir Milan je odlomil v grmu vejico in jo položil pod sadno drevo, poleg nje pa šest kamenčkov. Tako je bilo dogovorjeno znamenje, da je treba nahraniti šest ljudi. Okrog devete ure zjutraj sta Bitenčeva Slavka in še neko drugo dekle prinesli zajtrk res za šest ljudi. Povedali sta jim tudi novice in omenili, da

Kurirji P 1 na Mašunu pozimi 1944

so onstran vasi Italijani, zato so se partizani po zajtrku umaknili globlje v gozd. Italijani so proti večeru odšli, zvečer pa sta jim dekleti spet prinesli izdatno večerjo.

8. septembra 1943 so kurirji, ki so šli na zvezo, že spali, ko so jih okrog polnoči z novico o kapitulaciji Italije prebudili neki prebivalci iz Šembija. Takoj so se začeli dogovarjati, kako bodo razoroževali sovražnika. Nato so res najprej razorožili posadko v Koritnici in dobili 40 pušk. Ker so imeli tako dovolj orožja in municije, so začeli postavljati zasede in ustavljati italijanske kamione, ki si polni vojaštva in orožja vozili proti Italiji. Z zaplenjenim orožjem so oboroževali prebivalstvo in zraven mobilizirali. Okupatorjeve sodelavce so aretirali in jih vodili v Koritnico pred ljudsko sodišče.

Od vseh strani je prihajala pošta z oznako ex, tako da so imeli kurirji tiste dni več kot preveč dela. Razoroževanje je kmalu

prevzela Šercerjeva brigada, ki je zasedla položaje v bližini Ilirske Bistrice, kjer se je začela spopadati z Nemci, ki so prodirali iz Divače.

Na P 1 je prišel komandant relejnih linij Slovenije, da bi prilagodil delovanje zvez novim razmeram. Zveze so odtlej vzpostavljali vsak dan, kurirjem so se pridružili novi, tako Vinko Hace in Polde Šepec ter nekaj novincev. Kurirsko postajo so preselili v veliko italijansko vojašnico na Mašunu, kjer pa so prebivali le kratek čas. Nemci so namreč prodirali čez Pivko na Notranjsko. Pred umikom v Ulako nad Jurišče so kurirji vojašnico minirali. Tudi Šercerjeva brigada in z njo vse operativne enote tega območja so se po enotedenskih bojih umaknile.

Tako so po nemški ofenzivi ostali kurirji spet sami v teh krajih. Nekaj dni niso imeli nobenega stika s prebivalci, oprezovali so za sovražnikom, bili so brez hrane in lačni, zato so zaklali mulo. Partizansko življenje je bilo pretežno za neizkušene novince, zato so štirje odšli, eden celo v Trst. Matija Može se je spomladi 1944 priključil domobrancem, ki jih je potem vodil na zasede ob kurirskih poteh. Kurirji so ga ob neki priliki sami likvidirali.

Domobranci so se na Primorskem začeli organizirati spomladi 1944. Dva bivša kurirja, že imenovani Matija in Piškov Jure iz Knežaka, sta bila vodiča njihovim patroljam. Zato so se te večkrat spopadle s kurirji pri Slavini in na prelazu Narin. Kurirji so se morali tisto pomlad večkrat seliti, najprej v bližino Korena, kjer pa so jih domobranci kmalu odkrili. Od 1. maja 1944 so živeli v bližini Lomovega hriba.

21. aprila 1944 je prišel na kurirsko postajo namestnik komandanta relejnih postaj Slovenije Vladimir Mohar-Cene, ki je predstavil kurirjem Vinka Cimermana-Cenka, komandanta III. relejne linije, v katero je bila vključena tudi P 1. Komisar te linije je bil Milan Lipovec. Namestnik komandanta je kurirje seznanil z reorganizacijo kurirskih zvez in z bodočimi nalogami. Komandir postaje Anton Hace je bil imenovan za namestnika komandanta relejnega sektorja, vodstvo P 1 je prevzel Vinko Hace, njegov namestnik je postal Franc Lukač-Milan. Sekretar partijske organizacije je bil Janez Gregorič, ekonom in kuhar pa Janez Tomšič-Bradlov. Kurirji na postaji so bili: Ivan Samsa-Andrejc, Anton Keš-Stojan, Leopold Sepec, Pavle Smrdel, Adolf Novak-Tisk, Stanko Poles-Boj in Pietro Ronchi-Peter.

Že po kapitulaciji Italije je bila organizirana kurirska postaja P 2a v Brkinih; javko s P 1 so imeli blizu vasi Nadanje selo. V letu

1944 so hodili na zvezo vsak dan. Ko je bila organizirana TV 18a, je šla pošta preko nje proti Notranjski, v letu 1944 že vsak dan.

Septembra je bil težko ranjen Anton Keš-Stojan. Ko se je s komandirjem Hacetom vračal z javke, sta na mostu pod Nemško vasjo naletela na domobransko zasedo. Stojana, ki je bil ranjen v kolk, je Hace odnesel do skrivališča, kamor so ga prišli iskat kurirji in ga prepeljali v bolnišnico v Loško dolino, od tam pa v Bari.

9. septembra je pod domobranskimi streli padel na svojem domu v Vrhnikih v Loški dolini Janez Gregorič.

Ob novem letu so črnorokci ubili komandirja Vinka Haceta, njegovo mater in dekle. Njegovo mesto je prevzel Franc Lukač-Milan.

V letu 1945 so se razmere na Primorskem precej poslabšale, saj so na celo območje prišli četniki in Vlasovci, ki so strahotno terorizirali prebivalstvo in zasledovali manjše partizanske enote, zlasti kurirje. V okolici Pivke so se naselili po vaseh in od tam odhajali na pohode. Spomladi so napadli kurirsko postajo. Kurirji so se pravočasno umaknili, zaplenili pa so jim vso opremo. Od tedaj niso imeli več stalnega taborišča, nenehno so morali paziti, da jih ni sovražnik presenetil.

V začetku leta 1945 je komandir Franc Lukač-Milan odšel v Metliko na oficirski tečaj, zamenjal ga je komandir postaje P 2, Rudi Novak. Takrat so se razmere še poslabšale. Kurir Pavle Smrdel je na poti na javko naletel na Jureščah v četniško zasedo in padel. S P 1 je komanda linije premestila nekaj kurirjev na novo ustanovljeno P 1a. Tako je ostalo na P 1 le še šest kurirjev s komandirjem.

Februarja in marca 1945 so področje okrog Pivke in Ilirske Bistrice na gosto zasedli četniki, ki so se pred jugoslovansko armado umikali z Balkana. Zveza preko P 1 je takrat postala nemogoča, zato je bila prenešana na novo ustanovljeno P 1a v hribih med Gornjim Jezerom in Danami na Notranjskem.

V začetku maja je prišel na postajo P 1 komisar linije Lipovec in poročal, da močne partizanske enote prodirajo proti Trstu. Res je bilo že naslednji dan slišati močno streljanje, ki se je iz ure v uro bližalo. Kurirska patrulja se je blizu ceste Knežak – Mašun srečala s predhodnico divizije JLA. Kurirje so peljali v štab divizije, kjer so dali oficirjem pomembne informacije. Pospremili so nekaj oficirjev na vrh Rošce, od koder se lepo vidi po vsej Zgornji Pivki, in jim pokazali četniške, domobranske in nemške postojanke.

Kurirji P 1 so za tem odšli v Křežak, od tam pa v Loško dolino, kjer je bil zbor III. relejne linije. Nato so se vsi skupaj napotili čez Rakek na Vrhniko, kjer so bili vključeni v I. brigado VDV. 9. maja zjutraj so skupno z drugimi partizanskimi enotami vkorakali v osvobojeno Ljubljano.

Na P 1 so se zvrstili: Anton Primc-Dušan, Anton Hace, Janez Gregorič, Vinko Hace, Franc Lukač-Milan, Andrej Gornik-Andrejc, Leopold Šepec, Anton Keš-Stojan, Pavle Smrdel, Adolf Novak-Tisk, Stanko Poles-Boj, Janez Tomšič-Bradlov, Danilo Birsas, Pietro Ronchi-Peter, Alojz Kranjc, Anton Homovec-Tonček, Janez Leskovec, Ivan Mahnič, Franc Volk, Lojze Šajn, Anton Dolenc, Marjan Potočnik, Jože Tomšič-Jože, Lipeč-Lojze, Ivan Pišek, Matija Može, Ivan Samsa Andrej, Jože Berlot in Tončka Poles.

Viri: Anton Primc-Dušan: P 1, zapis Franca Rejca, Franc Lukač-Milan: P 1, rokopis. Anton Keš-Stojan: Tovarištvo (Doživljaj dveh kurirjev s P 1), rokopis. Tone Hace: Delovanje kurirske postaje P 1 v času NOV v letu 1943 – 1944, rokopis. Rudi Novak: P 1, rokopis.

Kurirska postaja P 3 pri Senožečah

Prvi začetki te postaje segajo že v pomlad 1942, ko se je ilegalcu Niku Šturmu-Tarzanu pri opravljanju nalog pridružil Franc Cucek-Bognar iz Volč pri Košani. Tarzan je bil doma iz Senožeč, v ilegali je bil od jeseni 1941. Oba sta že od pomladi 1942 vzdrževala redne kurirske zveze z nastajajočimi partizanskimi skupinami v tem delu Primorske. Kraj pod Vremščico nad Senožečami, kjer sta se večinoma zadrževala, so domačini kmalu poimenovali Tarzanova džungla.

Kurirska postaja pri Senožečah je bila ustanovljena kmalu po prihodu Loškega odreda na Primorsko. Jeseni 1942 je že delovala P 2 v Podragi in komandant odreda Mirko Bračič je hotel podobno postaviti pri Senožečah, da bi vzdrževala redno zvezo med Podrago in TV 18 na Notranjskem. Prvi kurirji na novi postaji so bili že omenjeni Tarzan, Bognar, Ivan Mohorčič-Tiger in dva borca Loškega odreda, ki ju je dočel Bračič, Franc Mekina-Borut iz Rakeka in Jože Kordiš-Ložan iz Poljan pri Starem trgu v Loški dolini. Niko Šturmu-Tarzan je takoj po ustanovitvi postaje odšel opravljati politično delo, zato je bil za komandirja imenovan Ivan Mohorčič-Tiger iz Loža pri Vipavi.

Kurirji so si uredili prvo taborišče v gozdu za Senožečami na območju Jelenje – Vodni dol, ki je bilo decembra izdano, zato so ga morali zapustiti. Zaradi visokega snega so se razdelili po va-

seh in tako prebili najtežji del zime, konec decembra in ves januar. Ko so se februarja 1943 vrnili v Lozo, so nekaj časa taborili skupaj s Pivško četo.

Kurirji P 3 so od začetka vzdrževali zvezo z Medvedovo kurirsko postajo v Podragi, od maja 1943 pa tudi s P 14, preko kate-re je šla vsa pošta iz odreda in iz baze pokrajinskega komiteja KP v Vogerskem, ter s postajo TV 18 na Notranjskem, pod Križno goro nad Ložem. Kadar se je morala TV 18 premakniti na drugo področje, so kurirji P 3 poiskali zvezo s kurirji TV 11, ki je nekaj časa taborila na Racni gori za Poljanami nad Loško dolino.

Do maja 1943 so vzdrževali zvezo z obema postajama dvakrat na teden. Do TV 18 so morali hoditi preko Snežnika, kar jim je povzročalo pozimi velike težave, saj so bili na poti kar dva ali tri dni. spomladi 1943 so bili na postajo dodeljeni še trije kurirji: Anton Hreščak-Urban, Tone Hace in Jože Jelerčič-Vojko.

Hrano so jim dajali kmetje, doma iz vasi: Laže, Senožeče, Gabrče, Senadole, Dolenja vas, Sajeveče, Rakulk ter iz Nove in Stare Sušice. V začetku jim je zelo pomagal aktivist Anton Erjavec-Jerakov Tone iz Senožeč, ki je bil invalid iz prve svetovne vojne, bil je brez nog. Kljub temu je zvezo redno vzdrževal, ne glede na vreme, prinašal jim je hrano in razna poročila. Pri tem mu je pomagala tudi njegova žena Pepca.

Z rastjo osvobodilnega gibanja na Primorskem so že v zgodnji pomladi čutili, da je treba kurirsko omrežje razširiti. Mar-ca je bila tako postavljena P 1 na Jesenovcu blizu Mašuna, približno v istem času pa tudi P 2 v Brkinih.

Po ustanovitvi teh postaj so se vsi kurirji srečevali dvakrat na teden na javki pri Bežajevem mlinu v Šmohorju pod Ostrožnim brdom, kamor so prihajali tudi kurirji P 3. Poleti 1943 so javko prestavili v Sušiška brda in v bližino vasi Nadanje selo. Javko s P 14 so imeli v Brdih med Milharjevo domačijo in vasjo Veliko polje. Od pomladi 1943 do kapitulacije Italije je bila P 3 povezana tudi s P 4 na Javorniku, javko so imeli za Malnom v Šmihelu pod Nanosom. Do kapitulacije Italije se zveze niso spreminjale.

Pozimi 1942–43 so se razmere hudo poslabšale. Poti na javke so vodile preko cest, ki so jih Italijani močno kontrolirali, v snegu je bilo težko zabrisati sledove. V začetku so jim domačini pomagali tako, da so že navsezgodaj zjutraj odšli v gozd, tam posekali drevo in ga neokleščenega vlekli po kurirski gazi. Vedno pa to ni bilo mogoče in zato je kurirje vedno skrbelo, da jih bodo Italijani nekega dne odkrili. Zato so se v začetku prestavili v nižje predele.

Proti koncu leta 1942 je zapadel visok sneg in začel se je tudi hud mraz. Pivška četa se je iz Loze premaknila do vasi Veliko polje. Kurirji so se porazdelili v manjše skupine, komandir Tiger je odšel z nekaterimi na Vrhe nad Vipavsko dolino, Jože Jelerčič-Vojko in Dušan na Notranjsko, ravno pred novim snegom. Anton Hreščak-Urban je ostal za vzdrževanje zveze v vasi Volče.

Zveza s TV 18 ni bila mogoča, ker je v javorniških gozdovih in na Pivki zapadlo toliko snega, da so bile poti neprehodne. Tudi na primorski strani so bile zveze močno omejene. Kurirji, skriti po vaseh, so organizirali legalce za prenašanje pošte, zlasti mladinke. Na srečo takrat ni bilo veliko pošte. Vse, kar je prišlo iz Vipavske doline do Dolenje vasi, so od tam preusmerili v vas Gaberče ali Laže, nato pa v Volče ali Sajeve in naprej, do koder je bilo namenjeno. Pošto za Brkine so usmerjali skozi Senadole in Divačo in od tam v vasi v središču Brkinov. Zveza s terenskimi organizacijami pa je v tem času redno delovala. Tako so bili kurirji v tem obdobju od 20. decembra do konca januarja 1943 le organizatorji pri usmerjanju poštnih pošilk.

Kurirji so bili takrat v zares težkem položaju. Po vaseh so ne-prestano hodile italijanske patrulje, zato so se po cele dneve in noči skrivali na kakem mrzlem seniku ali skednju. Le redko so se pozno ponoči pritihotapili v kuhinjo k zavednim domačinom, da so se malo ogreli. Bivališča so menjavali skoraj vsak dan. Ko sta se januarja 1943 Jože Kordiš in Dušan vrnila z Notranjske, sta nekaj časa ostala pri zanesljivih družinah v Volčah, v Stari in Novi Sušici, na Kalu in na Pristavi. Skupina s komandirjem Tigrom je prav tako pogosto menjavala bivališča po vaseh na Vrheh.

Proti koncu januarja 1943 se je začela odjuga in sneg je začel kopneti. Kurirji so se združili, tudi II. četa Južno-primorskega odreda se je vrnila v Vodni dol. Skupaj z njo so se utaborili na severnem pobočju hriba, blizu dolinice, po kateri je tekel studenec, eden redkih na Krasu. Od taborišča so imeli dober pregled čez vso planjavo proti vasema Sajeve in Slavina, od koder bi lahko prišel sovražnik.

Na severnem pobočju hriba, kjer je bilo taborišče, je bilo še vedno približno 20 cm snega. Vsak borec je imel šotorsko krilo, ki so jih speli in tako postavili šotore. Zaledeneli sneg so pokrili s smrekovimi vejami, da so na njih spali. Hrano so dobivali iz okoliških vasi, vodo pa iz že omenjenega studenca.

Že februarja so vzpostavili zveze s sosednjimi kurirskimi postajami, tudi proti Notranjski, čeravno je bila pot preko Snežnika in javorniških gozdov zaradi visokega snega še vedno naporna. Do maja 1943 so zvezi s TV 18 in P 4 vzdrževali dvakrat tedensko.

Kurirji P 3 pri vasi Potoče pri Senožečah: od leve proti desni sedijo: Herman Debevec, Jernej Pegan-Jernejček, Ivan Lazar-Kromberk.

Stojijo: Janko Hajne, Leon Vadnjal, Franc Perhac-Herman in Darko Rebula.

Spomladi 1943 je prišlo iz Senožeč, Potoč, Dolenje vasi in z Vrhov več prostovoljcev, ki so se vključili v Pivško četo. tako okrepljena je le-ta nekega večera napadla italijansko postojanko v Dolenji vasi. Skoraj istočasno pa je italijanska posadka iz Senožeč krenila proti Vodnemu, kjer so imeli kurirji s četo skupno taborišče. Kurirji so se pred napadalci pravočasno umaknili. Ko se je četa vrnila, je našla požgane šotore in opremo, kar je niso Italijani odnesli.

Tako so kurirji, ki so ostali brez vsega, nekaj dni prezebali. Preselili so se na južna pobočja, kjer je bilo že precej kopno. V male dolinice so si nagnetli listja in suhe trave ter v takih kupih preživeli čas, ko niso bili na poti. Tako je minil skoraj mesec dni. Medtem pa so jim politični delavci na terenu preskrbeli novo opremo, nekaj toplih odev in posodo za kuhanje.

Italijani so si močno prizadevali, da bi to področje »očistili«, pri tem je zlasti pomagal dezertar Nedeljko. Močne patrulje po sto in več vojakov so dnevno preiskovale okolico, zato so morali

biti kurirji zelo previdni. tedaj so jim pomagali vzdržati predvsem zavedni domačini.

Do kapitulacije Italije je bila za kurirje P 3 najbolj nevarna pot na javko pri Šmihelu, saj so hodili mimo utrdb, obdanih z bodečo žico.

Edina pot na javko je vodila preko močvirnega zemljišča z utrdbami. Kurirji so morali prečkati številne potoke, v katerih je voda ob deževju narasla do pasu. Italijani so slutili, da partizani iz Brkinov hodijo na Nanos in nazaj po tem področju, zato so na cesti Postojna – Razdrto gosto postavljali zasede. Iz utrdb okrog vasi Strane pa so noč za nočjo z močnimi žarometi osvetljevali Pivško planoto. Kurirji so se morali tako nenehno izogibati svetlobnim snopom, da jih ne bi opazili.

Spomladi je odšlo mnogo Primorcev v partizane. Kurirji, ki so dotlej le prenašali pošto in literaturo, so takrat proti Notranjski vodili številne kolone prostovoljcev, ki so prihajale s Krasa, Vipavske doline in Tolminskega. Maja sta bila s P 3 premeščena Franc Cucek-Bognar za komandirja na P 2 v Skadanščino, Tone Hace pa za kurirja na P 1. Anton Hreščak-Urban pa je bil poslan kot aktivist na politično delo.

V začetku junija so prišli na P 3 organizatorji partizanskih tiskarn na Primorskem, Martin Kokalj-Aleš, Angel Kosovel-Peter in Venceslav Žižmond-Dušan. Kurirji so jim pomagali poiskati primerno mesto in jim pozneje tudi pomagali pri gradnji dveh zemljank.

V juliju je postala kurirska postaja P 3 osrednja baza osvobodilnega gibanja na Primorskem, saj se je pri njej nekaj tednov zadrževalo pokrajinsko vodstvo OF in PK KPS za Slovensko Primorje. Kurirji so bili v tem času še dodatno obremenjeni, saj so morali skrbeti za varnost vodilnih tovarišev, preskrbeti so morali tudi več hrane. V prostem času so poganjali prenosne agregate, ki so služili za polnjenje baterij radiodajne postaje, s katero so radiotelegrafisti vzdrževali zvezo s pokrajinskim vodstvom Primorske, Glavnim štabom ter s CK KPS. Sredi avgusta se je pokrajinsko vodstvo preselilo iz Vodnega dola v Podrago na P 14.

S tovariši pokrajinskega vodstva je odšel na novo dolžnost tudi komandir postaje Ivan Mohorič-Tiger, novi komandir je postal Jože Jelerčič-Vojko, njegov namestnik pa Leopold Šepec.

Kapitulacija Italije v septembru 1943 kurirjem na postaji P 3 ni prinesla niti tiste začasne svobode, ki so jo nekaj tednov uživali kurirji v nekaterih drugih predelih Notranjske in Dolenjske. Po

padcu Mussolinija in pod vladavino maršala Badoglia so italijanski vojaki in karabinerji še bolj zagrizeno preganjali partizane. Že prvo noč po odhodu Italijanov so Nemci napolnili kasarne na tem področju. Italijanske sile v teh krajih so šteje pred kapitulacijo od 1500 do 2000 mož, z manjšimi posadkami vodov in čet v Dolenji Vasi, Lažah, Razdrtem, Hruševju, Orehku, Slavini, v Petelinjah, Novi Sušici, Košani in Ležečah. Dva polka sta bila v Postojni in na Pivki. V letu 1943 je večkrat pridrlo na Lozo tudi po tisoč in več vojakov iz okoliških postojank, zato so morali kurirji uporabiti vso spretnost, da so se taki množici sovažnikov izmikali in pri tem še opravljali svoje dolžnosti.

Nemci so takoj zavarovali tudi prometne žile, predvsem ceste in železnico

Ob kapitulaciji Italije so kurirji razoroževali umikajoče se Italijane. Pri tem so jim pomagali tudi številni domačini, ki so tako prišli do velikih količin vsakovrstnega orožja. Tako so mnogi od njih prihajali na kurirsko postajo, da so se vključili v partizanske enote. Med njimi so bili tudi taki, ki so prej služili v italijanski vojski. Kurirji so večkrat pomagali tudi tistim, ki so se vračali iz internacije. Zbrane v skupinah so nato vodili dalje v notranjost Slovenije.

Zaradi takih nalog se je povečalo število kurirjev. Namesto prejšnjih šest jih je bilo po kapitulaciji 14. Izbrali so jih med domačini, same pogumne in zanesljive fante. Po kapitulaciji Italije so okrepili tudi zveze s sosednjimi postajami. S P 1 so imeli dnevno zvezo na javki v Stari Sušici, za rezevno pa so se dogovorili ob zidanem klancu pri Slavini. Na isto javko so hodili tudi kurirji s P 2. Na Vrheh nad Podrago so še vedno imeli javko s kurirji P 14. Ukinjena pa je bila zveza s P 4, ker je bila vsa pošta preusmerjena na P 14 in od tam naprej na P 7, kjer sta bila v bližini tudi štab IX. korpusa in oblastni komite. Po tej liniji je bilo treba prenesti ogromno literature, zato so na zvezo hodili navadno trije.

Skoro vse leto 1943 so kurirji uspešno opravljali svoje dolžnosti, ne da bi jim sovražnik prizadel kaj hudega. 7. novembra pa so imeli nesrečo. Trije kurirji, ki so se vračali z javke s P 1 in P 2, so se v temni noči ustavili v požgani vasi Volče, da bi prenočili v nekem hlevu. Zjutraj pa nadaljevali pot na svojo postajo. Z njimi je bil Stanko Hreščak, ki se jim je tistega večera pridružil, da bi ostal na P 3. Proti jutru so jih odkrili Nemci. Vsi trije kurirji so ušli iz obroča, novince Stanka pa je ubila bomba, ki so jo sovražniki vrgli v hlev. Jože Kordiš in Stanko Rebula sta bila med begom ranjena, vendar jima je uspelo uiti, prav tako tudi Francu Gerželju.

Mrtvega Stanka Hreščaka so Nemci pripeljali v Novo Sušico, kjer so hoteli njegovo mater prisiliti, da ga prizna za sina. Toda ona je vztrajno molčala. Nato je morala na kamion k mrtvenu sinu in odpeljali so jo v postojanko Vreme. Ker tudi tam niso mogli ničesar izveliči iz nje, so jo naposled izpustili. Stanko je bil že njen drugi sin, ki je padel v NOV.

13. januarja 1944 sta šla na zvezo s P 14 Franc Gerželj in Stanko Trobec. Greduč sta se kot običajno hotela oglasiti pri zaupnikih v Velikem polju. Nemci, ki so vas obkolili, so kurirja spustili med hiše, nato so napadli. Trobcu se je posrečilo uiti, čeprav so ga zadeli v roko, Gerželj pa je hudo ranjen obležal. Nemci so ga odvedli v Senožeče, kjer so ga po mučenju ustrelili.

Več sreče sta imela Jože Šturm in Leon Vadnal, ko sta zadnjega dne leta 1944 odšla na javko v Dolane. Morala sta prekorajčiti močno zastraženo železniško progo Ljubljana – Trst in to jima je tudi tedaj dobro uspelo. S seboj sta nosila tudi pošto za rajonski odbor in komite Dolane, ki se je zadrževal na Novi Sušici. Aktiviste sta našla pri Klepčavarjevih. Ko sta se okrog polnoči poslovila, sta pri dvoriščnih vratih naletela na Mongole, ki so tudi na Primorskem pomagali Nemcem v bojih s partizani. Leon je v trenutku skočil, Mongoli so začeli streljati za njim, vendar ga niso zadeli. Jožeta, ki ni mogel uiti, so postavili k zidu in nek Mongol je sprožil rafal proti njemu. Jože se je v hipu zgrudil, čeprav ni bil zadet. Mongoli so mislili, da je mrtev, vzeli so mu brzostrelko in odšli naprej. Ko se je dodobra osvestil, se je dvignil, začuden, da je sploh še živ. Presenečen je bil, da mu niso vzeli torbice. Ko je prišel na javko, kjer so bili kurirji že zbrani in so poslušali Leonovo pripovedovanje, so bili začudeni, ko so ga zagledali.

Zjutraj sta se Leon in Jože vrnila na postajo in poročala komandirju, da sta nalogo opravila. »Srečala sva se z Nemci, a pošta nadaljuje svojo pot!«.

Politično delo na kurirski postaji je bilo zelo živahno, saj so imeli tudi partijsko celico. Mimo so potovali številni funkcionarji, ki so med bivanjem na postaji tudi predavali in se s kurirji pogovarjali.

Ljudem se je večalo zaupanje in prepričanje, da je partizanska vojska neuničljiva, ker so bili kurirji stalno dejavni na tem močno nadzorovanem področju, kjer nobena vojaška enota ni mogla dlje časa ostati. Povezava med kurirji in prebivalstvom je bila vse skozi najboljša. Kurirji niso imeli težav s prehrano, pa

tudi obveščevanje je dobro delovalo. Prebivalci so živeli skromno, sami sebi so pritrgovali, samo da niso bili njihovi fantje, kakor so imenovali kurirje, lačni. Naj omenimo samo nekaj družin, h katerim so zahajali: v Senožečah k Tonetu in Pepci Erjavec, v Dolenji vasi k Lojznim, v Potočah k Petakovi mami, v Gabrčah k Zivčevim. Parizovim in Maticovim, v Sajevčah k Borštnarjevim in Korenikovim, v Rakulku k Pepelovim, v Lažeh k Petronovim in Hribarjevim, v Senadolah k Jožkovim, v Volčah k Markuzovim, na Novi Sušici h Kukčevim, Požarjevim in Ribčevim, na Stari Sušici k Lekačevim in Komarjevim, v Slavini pa k Jerinovim in Šorčevim. Povsod so bili kakor doma, vaščani so jih sprejemali z odprtimi rokami.

Kurirji so imeli tudi svoj mali pevski zbor in so večkrat peli partizanski pesmi.

Ko so spomladi 1945 prišli v Senožeče domobranci in si postavili postojanko, so se hoteli prikupiti domačinom in jih odvrniti od partizanov. Da bi se zblížali, zlasti z mladino, so neko nedeljo organizirali veselico. Kurirji so se v mraku razporedili po grebenu med vasema Potoče in Senožeče in na dogovorjeni znak vsi nenkrat vžgali iz pušk in brzostrelk. Veselice je bilo v hipu konec. Ko je minilo prvo presenečenje, so začeli domobranci z minami obmetavati cesto Potoče – Dolenja vas, misleč, da se tam skozi umikajo kurirji.

Na kurirski postaji P 3 se je od jeseni 1942 do konca vojne zvrstilo 47 kurirjev in sicer: Niko Šturm-Tarzan, Ivan Mohorič-Tiger, Jože Kordiš-Ložan, Franc Cucek-Bognar, Anton Hreščak-Urban, Anton Žnidaršič-Kmetek, Anton Hace, Jože Jelerčič-Vojko, Jernej Pegan-Jernejček, Jože Šturm, Herman Debevec, Franc Ferfila-Rudi, Avgust Kristan-Jure, Štefan Kristan, Milka Kristan, Janko Hajne, Gabrijel Hreščak, Anton Dolenc, Milan Klančar, Lado Franetič, Janez Dolgan, Franc Perhavec-Herman, Franc Ižanc, Danilo Jelerčič, Jožko Juren-Tarzan, Ivan Juren-Lev, Leopold Šepec, Ivan Lazar-Kromberk, Franc Gerželj, Aldo Perkavec, Stanko Trobec, Darko Rebula, Stanko Rebula, Marjan Orel, Ivan Mahnič, Anton Suša-Tonček, Jože Čehovin, Ludvik Maver, Anton Mazi, Vojko Štubelj, Leopold Bajc, Leon Vadnal, Ciril Pelicon-Rado, Alojz Sorta-Prešeren, Jovo, Cenko, Silvo Bevk, Živko, Pepca Erjavec, Viktor Dolenc, Stanko Hreščak, Miro Svetina in Stanko Šajne.

Viri: Jože Jelerčič-Vojko: Nastanek karavle P 3 in njena vloga. Leopold Šepec: Spomini na kurirsko službo v NOB, rokopis. Jože Kordiš: Podatki o formiranju relejne postaje P 3. Franc Perhac-Herman: Kurirska postaja P 3. Milan (Klan-

čar?): P 3, rokopis. 27 vasi, glasilo treh krajevnih skupnosti Štjak, Vrabče, Senožeče, št. 2. letnik IX. 1982. Aleš Bebler: Drugi partizanski upor, Čez drn in strn, stran 105.

Kurirska postaja P 2 na Slavniku

Kurirska postaja na Slavniku je bila ustanovljena okrog 25. marca 1943, in sicer po ukazu okrožnega sekretarja Rudija Mahniča-Brkinca, naloga pa je bila dodeljena Antonu Dolganu-Branku, ki je postavil prvo taborišče v neki mali dolinici na Malem Slavniku. Z njim sta bila še dva kurirja: Marjan Mahne-Slovenko in Andrej Filipčič-Boris. Šotor, ki jim je služil za zavetišče, so dobro zakrili, da ga sovražnik ne bi mogel opaziti.

Kurirsko postajo P 2 na Slavniku so postavili z namenom, da bi vzpostavila in vzdrževala zvezo s hrvaškimi enotami v Istri in z aktivisti v Trstu.

Zveza s prvimi je bila res kmalu vzpostavljena. Tako je šla pošta iz Slovenije, ki je prihajala na P 2 preko P 3, preko Brgodca vse do Učke in v Opatijo, ter od Učke do Pule. Družine v Brgodcu so bile protifastične in so pomagale kurirjem, ki so hodili mimo.

Na zvezo so hodili dvakrat tedensko. Javko so imeli najdlje pri Brestu v Hrvaški Istri, do kamor so hodili štiri ure. Včasih pa so vzpostavili zvezo šele nekje pod Učko, do tja so hodili tudi po osem ur. Med hajkami so se domenili za rezervne javke, kje zunaj območja bojev. Vendar pa je bila ta zveza s Hrvaško bolj slabo organizirana.

Pomembnejša je bila zveza s Trstom, ki je šla preko javke v Gabrovici, ki je bila nekakšno središče več ali manj legalnih kurirskih zvez s Trstom, Koprrom in drugimi kraji.

Vsi vaščani so bili vključeni v NOG. Nekateri, kot Ivančič Franc-Luka in Vojko, so bili povezani z osvobodilnim gibanjem že v letu 1941. Pri Ivančičevih so imeli javko za kurirje in aktiviste že od pomladi 1943, pri njih so se sestajali vsi kurirji, ki so prihajali v Gabrovico iz raznih smeri. Nekaj časa so se zbirali v hiši, zaradi varnosti so se pozneje prestavili v gozd nad vasjo, v neko votlino, za katero so vedeli le domačini. Vaščani so bili zelo enotni in med seboj povezani, zato ni prišlo do izdajstva. Italijani in pozneje Nemci so večkrat prihajali v vas, preiskovali hiše, vendar pa nikoli niso odkrili ničesar.

V vasi so imeli več skrivališč. V kletnih bunkerjih sta delali dve tehniki, Snežnik in Žena, v nekem drugem so imeli medicinski center, kjer so shranjevali sanitetni material, ki so ga domačini in

drugi nanosili iz Trsta ter ga nato pošiljali naprej v brigade. Zofija Kraševac-Vesna je imela za pošto narejeno posebno skrivališče v dimniku. Ko so Nemci leta 1944 hišo požgali, je ostala pošta nedotaknjena.

Ko javka ni bila več pri Ivačičevih, so jo prestavili k Vesni. K njej so prihajali kurirji in kurirke iz Istre, Trsta, iz Milj in drugod. Vesna je skrbela za sprejem ter redno odpošiljanje pošte in literature. Ko so njihovo hišo požgali, je uredila skrivališče v neki votlini v gozdu. Njen oče je tam namestil sod, da so kurirji vanj oddajali pošto, ki je bila tako varna pred dežjem. Dejavnost javke v Gabrovici je bila enkovredna kurirskim postajam v relejni liniji, le da na njej ni bilo stalne posadke, temveč so pošiljke sprejemali in razpošiljali legalci oziroma legalke: mladinke Zofija Kraševac-Vesna, Marčela Novak-Jelka in Amalija Cah-Sonja. Od tržaške strani je iz Domja pri Dolini prinašala pošto Solzana Kocjančič-Mirna. V Domju je bil prav tako center za pošto, ki sta ga vodila domačina Peter in Matevž.

Iz Rižane pri Kopru so v letu 1943 prihajale v Gabrovico kurirke Alma Petrinja-Darinka in Jolanda ter še nekatere druge. Prinašale in odnašale so pošto in literaturo za slovensko lstro in okolico Kopra. Včasih se je med hajko na javki nabralo veliko pošte. Takoj po koncu ofenzive ali hajke pa je Vesna poskrbela, da je bilo vse takoj odpravljeno naprej.

9. marca 1944 so Nemci v Trstu aretirali dve kurirki iz Gabrovice. Natalija Invačič in Amalija Cah-Sonja sta nesli na center VDV v Roncetto pri Sv. Ani v Trstu obleko in odlikovanja višjega nemškega oficirja, ki so ga partizani ubili nekje pod Slavnikom. Nalog jima je dal Danilo Petrinja-Primož iz centra VDV.

Sonja je imela s seboj tudi tri pisma. Enega, s seznamom različnega materiala, ki bi ga morali iz mesta prinesiti za tehniko, jima je dal Bruno Željko, kurir iz tehnike Snežnik. Material naj bi priskrbela Brunova sestra v Trstu. To pismo je imela Sonja ločeno od ostalih dveh in ji ga je ob aretaciji uspelo pojesti. Tako je obvarovala tehniko in ljudi, da so v njej in za njo delali. Sonjo so mučili, vendar ni ničesar izdala.

Po Sonjini aretaciji je prenašanje pošte v Trst in tudi v druge smeri prevzela Marčela Novak-Jelka iz Gabrovice. Istega dne kot Sonjo so aretirali pri Dolini, kjer je bil tudi center za pošto. Petrovo ženo iz Domja. Kurirka Solzana Kocjančič-Mirna je imela neposredne zveze s P 2 na Slavniku. Nekdo jo je izdal, tako da so jo aretirali in odpeljali v Rawensbrück, kjer je februarja 1944. leta umrla.

Kurirska postaja na Slavniku je bila v obroču italijanskih postojank. V Ilirski Bistrici je bila močna postojanka z 800 vojaki, naokrog pa so bile manjše: v Topolcu, Merečah, v Bitnji, v Janeževem Brdu, v Smrjah, na Ostrožnem Brdu, na Tatrah. V slednjih dveh je bilo v vsaki po 200 vojakov, v Pregarjih 400, v Harijah nad 1000, prav tako v Hrušici, v Markovščini, Slivju, Materiji na Obrovem, v Neverkah, v Košani in na Ležečah. Vsi ti karabinjerji in fašisti so močno kontrolirali teren, tako da je bilo to ozemlje res »vroča cona«.

Tako so kurirji vedno tvegali svoja življenja, ko so opravljali svoje delo, vedno so pazili, da zveze ne bi bile prekinjene. Pot v Gabrovico je bila še posebno nevarna zaradi prehoda preko ceste Kozina – Koper in preko železnice Trst – Pula, ki sta bili izredno varovani.

Kurirji, ki so hodili na zvezo v hrvaško Istro, so morali preko ozemlja, ki so ga Italijani naseljevali z ljudmi iz južnih krajev države, ki so Slovence še posebno osvražili, zato so bili zlasti kurirjem zelo nevarni.

12. septembra 1943, po kapitulaciji Italije, je komandir P 2 z nekaj kurirji pričakal v zasedi pri vasi Materija nemško patroljo. V spopadu je bil ubit komandir Boris Stepančič-Stane. Njegovo mesto je prevzel Mirko Remec-Nanos, ki pa je bil že po nekaj tednih imenovan za komisarja II. bataljona Istrskega odreda. Njegovo mesto je prevzel Rudi Novak.

Področje, kjer je delovala P 2, je bilo center osvobodilnega gibanja v slovenski Istri. V bližini so se zadrževali razni politični forumi, od okrožja do raznih odborov, tam sta bili dve tehniki. Zlasti za tehniko Snežnik so morali kurirji donášati velike količine papirja in drugega materiala, prav tako pa so iz nje odnašali nešteto zavitkov literature. V okolici je bila tudi partizanska bolnišnica Beška. Kurirska postaja je vzdrževala zveze z vsemi temi ustanovami, prav tako z enoto VDV.

Kurirji so bili manj varni tudi zaradi golega kraškega sveta, na poteh pa jih je, še zlasti v zimskem času, ovirala izredno močna burja.

Kurirska postaja se je ves čas dokaj uspešno zadrževala na pobočjih Slavnika, Žabnika in Malega Slavnika. Pod temi hribi so vodile pomembne prometne žile iz Trsta proti Reki, proti Puli in v Koper.

Kurirje so v glavnem oskrbovali prebivalci vasi Skadanščina v vznožju Slavnika. Prali so jim perilo, dekleta so jim pletla nogavice, jopice in drugo, vsak dan pa so jim nosila tudi hrano. Pri tem

so morala biti zelo oprezna, v vasi je bila namreč italijanska postojanka.

Ko je bila organizirana P 2a, so vzpostavili zvezo tudi z njo. Za javko so se dogovorili pri Torkovem mlinu, kjer so kurirjem sploh pomagali, skoraj vedno jih je tam čakala obilna večerja. Navadno so tudi izvedeli, kod se gibljejo sovažnikove patrulje. Če je bilo pri javki kaj narobe, je kdo od mladih Torkov pričakal kurirje že pred javko in jih obvestil o položaju. Ko so šli kurirji P 2 na javko s kurirji P 1, so se vedno ustavili v mlinu med Kovčicami in Javorjem pri Krkovcu in Pogoranu. Ti dve družini sta dajali večerjo ali kosilo vsak dan dvema ali trem kurirjem, ali pa še komu, ki je poštoval z njimi.

Konec leta 1944 je bil komandir Rudi Novak premeščen za komandirja na P 1, nasledil pa ga je Ivan Kljun.

V letu 1944 so vzdrževali zveze s sosednjimi postajami vsak dan, razen s Hrvaško, vedno le ponoči. Le z ekspresno pošto je kurir v civilni obleki takoj odšel na pot. Lažne dokumente jim je priskrbel Stanko Marenci, po rodu Nemec, ki so ga okupatorji postavili za župana. Marenci je simpatiziral s partizani, prav tako njegov brat, ki je bil tudi zaposlen na občini. Tega so Nemci pozneje odgnali v Dachau, kjer je umrl. Slike za ponarejene legitimacije je izdeloval župnik Brce iz Slivja.

Nekoč sta šla Ivan Kljun in Anton Gerželj-Marjan po sanitetni material v vas Dolino poleg Trsta. Napregla sta konje in voz in odšla na pot kar pri belem dnevu. Orožje sta imela skrito pod obleko. V gostilni sredi vasi, kjer je bila javka, so bili tudi Italijani. Kljub temu sta dobila blago in vse se je srečno izteklo.

Ko sta nekoč dva kurirja čakala na javki v Gabrovici, jima je nek domačin-aktivist povedal, da je v Črnem Kalu neki Italijan iz Trsta, trgovec, ki je v Buzetu kupil dva vola. Predlagal jima je, da ju zaplenita, da jih ne bi jedli fašisti. Kurirja sta takoj odšla na pot. Trgovec sprva volov ni hotel dati. Ko pa sta mu pokazala orožje, se je vdal. Tako sta poleg pošte v nahrbtnikih vodila s seboj še dva težka vola. Kakor nalašč sta pri Skadanščini naletela na bataljon lačnih partizanov, ki so se razveselili lepega darila, ki so ga dobili od njiju.

Ko sta se januarja 1945 dva kurirja vračala z javke, sta pri domačinih dobila sporočilo, da sta spodaj v vasi v gostilni dva nemška oficirja. Odšli so v vas. Bila sta močno presenečena, ko sta na vratih gostilne zagledala dva partizana, kurirja, ki sta ju pozvala, naj dvigneta roke. Razorožena sta ju potem odvedla na komando mesta.

V okolici kurirske postaje P 2 so bile pogoste hajke, najprej Italijanov, pozneje Nemcev. Postaja se je takrat preselila v drug kraj, vendar je ostajala na pobočju Slavnikovega hribovja. Najhujša hajka je bila spomladi 1945. Na srečo je o njej kurirje obvestila neka deklica iz Rižane, ki je bila povezana s tržaškim področjem.

Ko je izvedela, da se bliža hajka, je sedla na kolo in se pripeljala do vasi pod hribom. Od tam se je napotila s terenskim aktivnostom do kurirske postaje, do katere sta prišla ob deseti uri zvečer. Kurirji so pospravili taborišče, poskrili zavoje z literaturo, zabrisali sledi ter se umaknili. Ob tretji uri zjutraj so bili Nemci že na pobočju hriba. Vendar niti taborišča niso mogli odkriti, prav tako ne skritih stvari med skalovjem.

Med opravljanjem nalog je dalo svoje življenje šest kurirjev P 2 in tri domačinke, ki so kot legalne kurirke sodelovale s P 2.

P 2 je vzdržala na pobočjih Slavnikovih hribov do osvoboditve. Na njej se je zvrstilo nad 30 kurirjev: Anton Dolgan-Branko, Mirko Remec-Nanos, Franc Lukač-Milan, Franc Cucek-Bognar, Jože Zidar-Jadran, Andrej Filipčič-Boris, Boris Stepančič-Stane, Zoran Špacapan-Izidor, Valerij Jakomin-Jelen, Zorko Šturman-Srečko, Jelko Kumar, Jože Žiberna-Štefan, Rudi Ludvik-Brjak, Ivan Kljun-Živko, Rudi Novak, Anton Kariž-Tonič, Janez Kariž, Emil Grdevič-Emilio, Marko Markandel-Peter, Josip Ceglar, Stan-ko Poles, Franc Poles-Vrdjanov, Marjan Mahne-Slovenko, Avguštin Vivida-Srčan, Jože Kocjančič, Mirko Naglica, Pavle Maslo, Mihael Butinar, Jože Grdevič, Janko Koren, Alojz Škrjanc-Henko, Anton Gerželj-Marjan, Alojz Dodič-Luka, Franc Ceglar, Franc Vatovec, Andrej Simčev in Anton Bubnič.

S postajo P 2 je sodelovalo tudi več legalnih kurirk: Marija Segulin-Mira, Ivanka Nedoh-Vlada, Solzana Kocjančič-Mirna, Zofija Krašovec-Bukovec, Amalija Šorli, Marčela Novak, Alma Petrinja-Darinka in Jolanda Petrinja.

Viri: Anton Dolgan-Branko, Rudi Novak: P 2, rokopis, Ivan Kljun: Karavla P 2, zapis Karel Makuc, Anton Dolgan-Branko, Jože Žiberna-Štefan in Slavko Jenko: Kurirske zveze 1941 do 1945 v Brkinskem okrožju, rokopis, Zofija Krašovec-Vesna: Spomine zapisal Franc Rejec, rokopis, Franc Lukač-Milan: Opis postaje P 2 in P 2a, rokopis.

Kurirska postaja P 2a v Brkinih

Da bi izboljšali zvezo med postajami P 1 pri Mašunu P 2 na Slavniku in P 3 pri Senožecah, je okrožni komite KPS za Brkinе sklenil postaviti vmesno kurirsko postajo na vzhodnem prede-

lu Brkinov. Član takratnega okrožnega komiteja KPS Jože Zidar-Jadran je Slavku Jenku 3. oktobra 1943 zaupal organizacijo nove postaje. P 2a je začela z delom 6. in 7. oktobra 1943. Za prvega komandirja je bil imenovan Jože Žiberna-Štefan iz Topolca, ki je bil prej kurir na P 2. P 2a je vodil do januarja 1944, ko je bil premeščen za intendanta na južno primorsko okrožje. Za njim je bil do junija 1944 komandir Slavko Jenko.

P 2a je vzdrževala zvezo s tremi sosednjimi, precej oddaljenimi postajami, s P 1, P 2 in P 3. Prvi mesec so vzdrževali zvezo vsaki drugi, nato pa vsak dan. Najtežjo pot so imeli na javko s kurirji P 1 in P 3, ker so morali prečkati cesto Ribnica – Divača in Reka – Trst, železniško progo Reka – Postojna in Pivka – Sežana ter reko Reko. Javke so večkrat manjavali, zlasti v letu 1944 – 45, ker so Nemci, domobranci in četniki pogosto postavljali zasede na prehodu čez Taborski greben in železniško progo.

Najprej so se kurirji zadrževali v gozdu med Smrjami in Čeljami. S hrano so jih oskrbovali terenski aktivisti in nekatere mladinke iz vasi Čelje. Na tem območju je P 2a ostala le kratek čas, saj se je morala jeseni 1943 zaradi velike nemške ofenzive preseliti. Odšli so zahodneje, kjer so si ob potoku Posrtvi uredili taborišče.

Poleg komandirja Jožeta Žiberna-Štefana so bili na postaji najprej Vinko Mahne, Anton Mihalič, Slavko Jenko, Anton Valenčič, Anton Fabjančič in Edvard Valenčič.

Javko s P 1 so imeli v gozdu pri Novi Sušici, včasih onstran proge pri vasi Slavina ali v bližini vasi Nadanje Selo – Narin, s P 2 pri Torkovih ali Krkovčevih pod vasjo Javorje oz. Kovčice, s P 3 pa največkrat skupaj z drugima dvema, včasih pa tudi onstran proge v bližini vasi Vovče.

Na javko sta hodila vedno po dva kurirja, eden je nosil torbico s pošto, drugi pa je hodil pred njim. Zavoje z literaturo sta nosila v nahrbtnikih. Po liniji so pogosto potovali aktivisti OF, vojaški funkcionarji in tečajniki, ki so odhajali na tečaje ali pa se že vračali. Potnike so bolj zadržano spremljali, ker so bili odgovorni za njihovo varnost. Vendar jim niso nikdar odrekli spremstva in pomoči, vedno so jih skušali varno pripeljati do javke, kjer so jih prevzeli sosednji kurirji.

Nekaj časa so vodili prehodne potnike na postajo, potem pa so zanje uredili poseben šotor, malo odmaknjen od taborišča. Večkrat se je dogodilo, da je bil šotor premajhen za vse potnike, če se jih je veliko nabralo. Kurirji so morali skrbeti tudi za njihovo prehrano. Omenili smo že, da so dobivali hrano od terenskih odborov OF, največ pa so si je priskrbeli sami v bližnjih vaseh, v

Preložah, Ostrožnem brdu, Čelju, Janeževem brdu in drugod. Domačini so jih imeli radi in so jim po svojih močeh pomagali. V Preložah so skrbele zanje mladinke Slavka Kovačič in njena mama Antonija, Tončka in Ivanka Družina, Ivanka Matko, Ivanka Samsa in še nekatere druge.

Na Ostrožnem brdu so skrbele zanje mladinke Tončka in Kristina Gustinčič ter njihova mama Frančiška, kot tudi Kristina Krelbelj in Marija, po domače Pivčanova, ter še nekatere.

V Čeljah so jim pomagale mladinke Pavla Ivančič, Roza Kirn-Irena, Lucija Kirn-Zmaga ter Lekčova in Piškovčeva mama, na Novi Sušici Požarjeva družina in na Mali Pristavi Jerandovi.

Do konca meseca oktobra 1943 so kurirji taborili v okolici vasi Čelje. V njej se je tedaj zadrževal tudi okrožni komite KPS za Brkine. Včasih so kurirji obiskali tudi domačije ob potoku Posrtvi in sicer: Paliskovo, Mrškovo, Gržonovo in Urhovo..

Iz okolice vasi Čelje so se jeseni 1943 preselili na mejo med vasjo Čelje in Preložo, kjer so taborili ob izviru potoka Ropotec. Tam so ostali le do zime 1943–44, nato pa so odšli na področje zahodno od vasi Preložo. Takrat jih je zapustila kuharica Vesna. Odtlej so jim kuhali na domačiji pri Gabrščevih na Preložah, po hrano je hodil eden od kurirjev. Takrat se je na Preložah zadrževal štab Istrskega odreda s svojimi enotami. Kurirji so navezali stike z odredovo intendaturo in bili tako preskrbljeni s potrebnimi živili. V Preložah so navezali tesne stike z Bitenčevo, Novakovo, Jerkovo in Mrakovo ter še z nekaterimi družinami.

12. aprila 1944 pa so Nemci in domobranci v zgodnjih jutranjih urah v vasi Preložo napadli Istrski odred, ki se je moral umakniti iz vasi. Sovražniki so pobili nekaj domačih ljudi, večino hiš izropali in požgali. Takrat je bil pri kurirjih tudi komandant relejne linije Mirko Murovec-Stjenka ki je skupaj s kurirji in borci enote VDV odšel v zasedo, da bi napadli sovražnike, ko bi se vračali v svojo postojanko v Ilirski Bistrici. Vendar pa jih niso več dohiteli. Pač pa so naleteli na drugo kolono Nemcev in jih napadli. V boju je izgubil življenje Stjenkov spremljevalec Rajko.

Že naslednji dan se je P 2a preselila na področje zahodno od vasi Ostrožno Brdo, kjer so kurirji v novem taborišču ostali do meseca februarja 1945, ko so jih napadli. V marcu in aprilu 1945 so se morali zaradi povečane sovražne aktivnosti neprestano seliti. Na jesen 1944 so prišli v te kraje še četniki, ki so se kasneje naselili skoraj v sleherni vasi ob glavni cesti Reka–Trst in ob železniški progi. Na svojih pohodih so dobesedno pretaknili vsak grm.

Julija 1944 je bil komandir Slavko Jenko imenovan za komisarja III. primorske relejne linije za sektor Goriška Brda, Benečija in Rezija. Novi komandir postaje je postal Stanko Baša iz Topolca, ki je vodil postajo do osvoboditve.

V začetku leta 1945 je bilo v Brkinih zelo težko. Vse večje operativne enote so se umaknile v snežniške gozdove, na področju so ostali le kurirji, aktivisti OF in skupina OZN-e. Vse naokrog je bilo polno sovražnikovih postojank, v katerih so bili Nemci, domobranci, četniki, nedičevci in vlasovci. Takrat so jim veliko pomagali domačini, ki so jih sproti obveščali o premikanju sovražnikov. Včasih so se razdelili na majhne skupine, da so lahko redno opravljali službo. V takih okoliščinah so si pri zanesljivih vaščanih zgradili skrivališča. Kljub številnim sovražnim postojankam so redno vzdrževali zveze s P 1, P 2 in P 3. Če kurirji P 1 niso prišli na javko, so potem kurirji P 2a in P 3 skupaj odšli do te postaje, da so oddali oziroma prejeli pošto. Takrat so morali dvakrat preko močno zastražene železnice, enkrat čez progo Pivka – Trst, nato pa še čez progo Pivka – Postojna.

Tako je delovala kurirska postaja P 2a vse do prihoda enot IV. armade 27. aprila 1945 in po nekaj dnevih so bili vsi kurirji P 2a vključeni v I. brigado VDV.

Na postaji P 2a v Brkinih so bili: Jože Žiberna-Štefan, prvi komandir, Slavko Jenko, drugi komandir, Stanko Baša tretji komandir, vsi trije doma iz Topolca.

Kurirji pa: Rajmund Bajc-Rajko, iz Dupelj pri Vipavi, Milan Butinar iz Huj, Anton Fabjanič iz Javorja, Pavel Kirn-Brko iz Čelja, Rudolf Kariž iz Obrova, Franc Maglica-Mirko iz Gradišča, Melhior Matko iz Bitenj, Anton Počkaj iz Ostrožnega brda, Anton Požar iz Nove Sušice, Rudolf Primc iz Jasena, Jože Rupar iz Ljubljane, Anton Valenčič iz Javorja, Leopold Zidar iz Topolca ter kuharici Marija Vovk-Vesna in Ruža Ujčič.

Viri: Slavko Jenko, Anton Mihalič in Anton Dolgan: Kurirska postaja P 2a v Brkinih, rokopis. Pavle Kirna: Opis življenja na kurirski postaji P 2a, rokopis. Franc Rejec: Jeklena mreža po stopinjah skritih steza tihih junakov, rokopis.

I. (južnoprimska) relejna linija

To linijo štejejo kot prvo, čeprav je bila ustanovljena zadnja, šele v decembru 1944, ko je bila reorganizirana IV. južno-primorska linija.

Ob vzpostavitvi te linije so bile v njo vključene naslednje kurirske postaje: P 4 na Javorniku, P 5 v Predmeji, P 6a nad Vrtovi-

nami v Vipavski dolini, P 7 pri Gorenji Trebuši Poleti 1944 so bile v linijo vključene še naslednje postaje: TV 2a pri Logatcu, ki je dobila naziv P 2a in P 4a na Nanosu. Avgusta 1944 je bila h liniji posredno, preko P 7 vključena tudi P 8 na Humu pri Vojskem.

Pred ustanovitvijo linije je na tem območju delovala postaja P 6, ustanovljena med prvimi kurirskimi postajami na Primorskem, ki je pa delovala samo do italijanske okupacije, vendar sem jo vključil med zgoraj navedene postaje, glede na njeno pomembnost njene vloge v zvezah na tem območju.

Vodstvo te relejne linije je bilo poverjeno komandantu Stojanu Žitku in političnemu komisarju Franca Simšiču.

Kurirske postaje I. južnoprimske relejne linije

Kurirska postaja P 4 na Javorniku

Na pobočju hriba Javornik je bila marca ali aprila 1943 postavljena kurirska postaja, ki je pozneje dobila naziv P 4. Kurirji te postaje so vzdrževali zvezo s P 5 v Zadlogu pri Črnem vrhu, in s P 2a v Kališah pri Logatcu. P 4 je ustanovil Janko Premrl-Vojko, po nalogu štaba Soškega odreda. Prvi komandir je bil Albin Plešnar-Medvedov, za njim pa Ahacij Marc-Gustelj. Kurirji so bili: Venceslav Velikonja-Kras, Evgen Kobal in Ivan Čuk-Slavko. Pozneje so se jim pridružili še Alojz Krašna-Zmago, Roman Poljšak-Tine in Karol Bajc.

Tako je postaja delovala do kapitulacije Italije. Ko je bila takoj po kapitulaciji ustanovljena motorizirana kurirska enota na Predmeji, je bila postaja na Javorniku ukinjena, dva kurirja, Alojz Krašna-Zmago in Ivan Čuk-Slavko, sta bila premeščena na novo postajo pri Predmeji.

Čuk je bil imenovan za komandirja P 5, ki jo je nato vodil do 1. januarja 1944. Takrat ga je odsek za zveze pri štabu IX. korpusa poslal na Javornik, da bi ponovno vzpostavil postajo z vsemi zvezami. S komandirjem Ivanom Čukom-Slavkom je odšlo s P 5 še pet kurirjev: Mirko Jež, Franc Grom, Ivan Logar, Andrej Makuc in Jože Lipušček. Če bi na novi postaji potrebovali še več kurirjev, bi jih štab korpusa odstopil iz operativnih enot.

P 4 se je zadrževala najprej na Javorniku, nato v Hrušici, pod Hrušico, nazadnje pa na pobočju Nanosa nad Podkrajem. Kurirji so taborili pod šotori, včasih tudi v zasilnih bivakih, barakah, ki so jih postavili iz nekaj desk, smrečja in smrekovega lubja. Zaradi obilice snega so pozimi 1943–44, ko so bili še na Javorniku,

uporabljali smuči. Na zvezo sta vedno hodila po dva kurirja, redno tudi komandir. Poleg pošte so prenašali tudi zavoje literature, ki jih je bilo včasih tudi do 30 kg, in različen drug material, za tehniko papir in druge potrebščine, prav tako tudi sanitetni material za bolnišnice.

V letu 1944 je P 4 vzdrževala zveze s P 5, z javko na Zakrižni gori, s P 3, z javko pri Šmihelu pod Nanosom, nato pa še s P 4a na isti javki. Pod Srnjakovim vrhom so imeli javko s kurirji TV 2a, nad Budanjami pa s P 5a.

V letu 1944 so vzpostavljali zveze vsak drugi dan.

Kurirji so bili večinoma mladi fantje, zato so smelo in pogumno prenašali hude terenske napore in vremenske neprilike, znali pa so se tudi spretno izogibati sovražnikovim patruljam in zasedom. Vojaških akcij niso smeli izvajati. Za nemoteno opravljanje nalog je bila potrebna največja konspiracija, zato je morala biti njihova dejavnost čim bolj prikrita.

Kurirja P 4 Evgen Kobal-Davorin iz Erzelja in Slavko Čuk iz Idrije. Slikano poleti 1943 pri Hrušici.

Sovražne patrulje so nenehno stikale po terenu, da bi odkrile postajo, ker so vedele, da obstaja nekje na tem področju. Zato so se morali kurirji pogosto seliti, vendar pa ne daleč. S hrano so jih oskrbovali domačini, zlasti še družina Širca-Plešč iz Trševja.

V prvi polovici maja 1944 so taborili pod Strliškim vrhom v smeri Skvarča. Šotore so imeli postavljene na mali ravnici pod Grebenom. Okrog šeste ure zjutraj sta odšla na zvezo s P 5 Anton Erjavec in Jože Berlot, z njima je odšel tudi komandir Ivan Čuk-Slavko, ki se je namenil v štab II. relejnega sektorja v Trebušo. Ura je bila približno sedem zjutraj, ko so kurirji, ki so se pozno ponoči vrnili z zvez, še spali. Andrej Makuc in kuharica Marija Kodre sta začela pripravljati zajtrk. Takrat je zaropotalo zgoraj na grebenu. Kurirji so v naglici pograbili orožje in pošto ter zdrveli v nasprotno smer. Literatura je ostala v šotoru. Kurir Maks Šušteršič je spal bos in nato tudi kar tak bežal z drugimi.

Domobranci so taborišče že obkoljevali. Vendar pa se je ena njihova skupina nekoliko zakasnila, tako da še ni zaprla obroča in prav tam skozi so kurirji ušli. Ta skupina je, ko je zaslišala streljanje, poglela, zato so bežeči kurirji skakali kar preko njih, ne da bi kdo od njih streljal. Tako so se spretno umaknili. Vendar pa so ostali brez vse opreme, brez šotorov in kuhinjskega posodja. Ko so šli pozneje tabor pogledat, so našli le razdejanje in pogorišče.

Domobranci — napadalci so bili iz postojanke v Hotedrščici. Med njimi je bilo precej domačinov, ki so dobro poznali teren. Čez dan so se kurirji spet zbrali na Trševju nad Hrušico, vrnil se je tudi komandir Slavko. Spet je bilo treba najti nov skrit prostor za taborišče in graditi znova. Zveza je ves čas ostala neprikinjena.

Na zimo 1944 – 45 so si kurirji P 4 zgradili barako v gozdu jugovzhodno od Podkraja, v kateri so nameravali prezimiti. Domobranci so za to izvedeli in pripravljali napad. Ko so kurirjem domačini to sporočili, so si zgradili novo bivališče globlje v gozdovih Nanosa. Pozimi so še vedno hodili k brunarici in tam okrog puščali sveže sledove, da so tako zavajali sovražnike.

Proti koncu vojne se je na to področje nakopičilo veliko okupatorske vojske vseh vrst, tudi četnikov in vlasovcev, ki so družno z domobranci počenjali grozodejstva nad civilnim prebivalstvom, poleg tega pa vneto stikali za partizanskimi enotami.

Ko so se kurirji nekega jutra v aprilu 1945 navsezgodaj odpravljali na zvezo, so ugotovili, da so obkoljeni. Vsi poskusi, da bi prišli iz obroča, so bili zaman. Tudi vrh vzpetine nad njihovim taboriščem so zasedli četniki. Kurirji so se splazili nad taborišče in

se pod četniškimi položaji potajili med skalami in ruševjem. Obkolitev je bila tako popolna in tako močna, da bi preboj desetih kurirjev pomenil gotovo smrt. Le če bi jih odkrili, so se mislili spopasti.

Kurirji so videli, kako je močna skupina sovražnikov vdrla v njihovo taborišče, kako preiskuje teren. Čivkanje svinčenk, surova povelja nemških in četniških oficirjev, tuljenje rogov, s katerimi so se četniki sporazumevali med seboj, vse to je načenjalo živce. Minute in ure so se vlekli v neskončnost, dokler se sovražna krдела šele zvečer le niso začela umikati s pobočja.

Kurirji s P 4, kot že rečeno, se niso smeli spuščati v vojaške akcije. Bili pa so agilni politični delavci med okoliškim prebivalstvom, zato so bili z njimi tesno povezani.

Kurirji P 4 so izgubili dva tovariša. Avgusta 1943 je bil v Hrušici ujet kurir Tine, doma nekje iz Vipavske doline. 17. marca 1945 pa je na kurirski poti tik pod vasjo Podkraj padel Janez Trkman.

Marca 1945 je komandir Slavko odšel na drugo dolžnost, za njim je vodil postajo do aprila komandir Marc Ahacij-Gustelj, od aprila do osvoboditve pa Alojz Krašna-Zmago, ki je bil pred tem komandir na P 4a.

Na tej postaji so se do italijanske kapitulacije zvrstili: Albin Plešner, prvi in Ahacij Marc, drugi komandir, kurirji: Ivan Čuk-Slavko, Alojz Krašna-Zmago, Roman Poljšak-Tine iz Vipavske, Venceslav Velikonja-Kras, Evgen Kobal-Davorin, Janez Trkman, Milko Črnigoj, Rajko Bajc in Filip Trbižan-Viktor.

Od 1. januarja 1944 do osvoboditve pa so na P 4 bili: Mirko Jež, Franc Grom, Ivan Logar, Anton Erjavec, Jože Berlot, Andrej Makuc, Maks Šušteršič, Franc Širca, Alfonz Marc, Ivan Ržek, Andrej Kavčič, Alojz Živic, Franc Simšič, Jože Lipušček, Ivan Mahnič, Franc Likar, Drejčce iz Grgarja in Marija Kodre.

Viri: Ivan Čuk-Slavko: P 4, rokopis. Anton Erjavec: Utrinki iz življenja in dela kurirjev P 4, rokopis. Franc Grom: Spomini na kurirske zveze, a napad na P 4, rokopis.

Kurirska postaja P 4a na Nanosu

Štab primorske operativne cone je že pred kapitulacijo Italije načrtoval izboljšavo kurirske povezave z vodstvom NOV Slovenije na Kočevskem in s pokrajinskim komitejem KPS za Primorsko. Kontrolor južnoprimorske linije Albin Plešnar-Medvedov z Javornika je tik pred kapitulacijo Italije prišel na P 6, da bi dobil nekaj

kurirjev za novo postajo. Nato je s štirimi kurirji res odšel. Ko so 8. septembra prišli v Kanji dol nad Colom, so izvedeli za kapitulacijo Italije. Zato tedaj niso ustanovili nove postaje.

Ker se je poleti 1944 ponovno pokazala potreba po izboljšavi zveze med postajama P 4 in P 3, je komanda II. relejnega sektorja naročila komandantu Janezu Pipanu in političnemu komisarju relejne linije Francu Perhavcu-Hermanu, da postavita kurirsko postajo na vzhodnem predelu Nanosa. Perhavic in Pipan sta s kurirjema Alojzom Krašno-Zmagom in Ivanom Logarjem poiskala ustrezen prostor za njeno lokacijo. Alojz Krašno-Zmago je bil določen za komandirja nove P 4a, poleg Logarja sta mu bila dodeljena še Marčelo Frandolič in Angel Škabar. Kmalu po ustanovitvi se jim je pridružil še Herman Debevc, ki je postal namestnik komandirja. Miro Jež, je prišel na postajo po novem letu in postal politični delegat. To so bili prvi kurirji na P 4a.

Komisar Perhavic je kurirje vpeljal v delo in jim pomagal pri vzpostavitvi zvez s sosednjimi postajami. Tako je potem P 4a redno vsak drugi dan vzdrževala zvezo s P 4 na Javorniku, s P 3 v Lozi pri Senožecah, s P 1 na Jasenovcu in tudi s TV 2a do jeseni, ko je bila ta ukinjena. S P 4 so imeli javko nekje sredi poti, s P 3 pri Sajevčah, s P 1 pa na vrhu Javornika, na tako imenovani Bile Poč. S kurirji P 4 so se sestajali podnevi, ker v bližini ni bilo sovražnikov, z drugimi pa le ponoči. Kurirji P 4 so večkrat prišli kar na postajo P 4a.

Najbolj naporne in nevarne so bile poti na javke s kurirji P 1 in P 3. Morali so prekoračiti nadzorovane ceste in železniške proge ter prečkati reki Nanoščico in Pivko, ki sta včasih zaradi nalivov tako narasli, da so jih bredli do vratu. Premočeni so se potem sušili pri družini Šantelj, po domače v Malnu pod Stranami.

Prvo taborišče v šotorih so imeli v gozdu, kako uro stran iz vasi Šmihel. Da bi lažje prezimili, so si v decembru 1944 zgradili leseno barako na vzhodnem pobočju, pod vrhom Nanosa. Kljub dobri zamisli pa jim sreča ni bila naklonjena, saj so v baraki preživel samo eno noč. Že naslednjega dne je prišla po cesti iz Bukovja na Nanos večja skupina Nemcev in preiskovala gozd z obeh strani ceste ter tako izsledila tudi njihovo barako, jo obkoličila, požgala in popolnoma uničila. K sreči je prihajajoče Nemce stražar pravočasno opazil. Tako so se vsi srečno umaknili. Rešili so tudi vso opremo, pošto in orožje. Ni pa bilo ugotovljeno, če so Nemci na barako naleteli po naključju ali pa je bila morda izdana.

Po tem dogodku so se kurirji umaknili s pobočja Nanosa in se začasno naselili v šmihelskem mlinu, kjer pa so spet ostali le ne-

kaj dni, ker zaradi ostre zime kraj ni bil primeren za bivanje. Bilo je veliko snega in tudi hrane jim je primanjkovalo. Končno so našli primernejšo rešitev in naselili v vasi Dilce, v hiši kuharja Hermana Debevca, kjer so si v senu na skednju naredili primerno skrivališče, v katerem je bilo prostora za vso posadko. Ponoči so vzdrževali zveze s sosednjimi postajami, podnevi pa so se zadrževali v skednju in počivali. Hermanova mati je pripravljala zanje hrano in jim jo je prinesla, kadar je prišla hraniti živino in prašiče. Pri tem je morala biti zelo previdna, da je ni kdo opazil, saj je stala hiša tik ob glavni cesti.

Ko je minila najhujša zima, so se na pustni dan preselili v šotore v gozd Ponikve nad vasjo Šmihel, kjer so ostali do konca vojne. Imeli so stalno stražo, čeprav so bili globoko v gozdu. Skozi gozd je vodila le cesta Bukovje — Podkraj. Imeli so tudi dobro organizirano varnostno obveščevalno službo. Mladinci in mladinke iz Šmihela so jih vedno pravočasno obvestili o premikih sovražnih enot, ki jih je bilo zadnje mesece vojne po vaseh na Postojnskem zelo veliko. Zlasti težko je bilo zadnje mesece vojne, ko je v vsako vas prišlo mnogo sovražnih enot. Ker pa so kurirji dobro poznali vse področje in skrivne poti, zveze nikdar niso bile prekinjene.

Postaja je imela tudi svojo zastavo, ki ji jo je podarila mladinska organizacija v Šmihelu pod Nanosom. Mladinke so same kupile blago zanjo, jo sešile in nanjo izvezle napis R P 4a. Zastava se je ohranila in je v Notranjskem muzeju v Postojni.

P 4a je bila dobro organizirana, na njej je bilo povprečno osem kurirjev. Imeli so tudi svojo partijsko organizacijo, njen sekretar je bil Miro Jež. Če so imeli čas, so se vojaško in politično izobraževali. Hrano so prejeli od rajonske gospodarske komisije Podgora. Sprva so hodili ponjo kar v trgovino k Cejevim v Šmihel, kjer so jo dobivali na potrdilo. S kuhinjo in pripravljanjem hrane se je ukvarjal Ivan Premrl iz Predjame, ki jih je pred odhodom na pot vedno dobro nahranil.

Kurirji so bili zelo dobro povezani s prebivalci v vaseh Predjama, Šmihel, Strane, Sajevče in z vsemi ob svojih poteh, povsod so dobivali pomoč.

Komandir Alojz Krašna-Zmago je bil marca 1945 premeščen za komandirja P 4 na Javornik. Na P 4a ga je nasledil njegov namestnik Herman Debevc, ki je vodil postajo do osvoboditve. Njegov namestnik je postal Ahacij Marc.

Na postaji P 4a so bili poleg komandirjev Krašne in Debevca še: Silvo Bevk-Živko iz Leskovice pri Škofji Loki, Ivan Logar z Ja-

vornika, Miro Čoha iz Lokavca pri Ajdovščini, Marčelo Frandolič iz Doberdoba, Angel Škabar iz Repentabra, Miro Jež iz Podkraja, Viktor Gruden, Jože Mrše in Zoran Žvab, vsi iz Šmihela, Avgust Kristan iz Rakulka, Ivan Lazar iz Damber, Ahacij Marc iz Budanj, Ivan Premrl iz Predjame, Miro Svetina iz Vitovelj in Anton Simšič-Zvone iz Laz pri Logatcu.

P 4a je delovala do osvoboditve. Čeprav so sovražne patrulje kurirje stalno zasledovale, med njimi ni bilo žrtev. Ob ustanovitvi postaje sta bili v bližini le dve sovražni postojanki, in sicer v Razdrtem in v Postojni. Spomladi 1945 pa so se v Predjami in Landolu naselili domobranci, prav tako na Ubeljskem in Zagonu, v Hruševju in Razdrtem pa četniki.

Ob osvoboditvi je bilo nekaj kurirjev premeščenih k pokrajinskemu poverjeništvu za severno Primorsko v Ajdovščino, drugi pa v Trst za zaščito tržaškega okrožnega komiteja.

Viri: Franc Rejec-Kuhar: Zgodovina kurirske postaje P 4a, rokopis. Pripoved Hermana Debevca in Alojza Krašna-Zmaga zapisal Lado Lapajne.

Kurirska postaja P 5 na Brinovem griču oziroma na Predmeji

Novembra 1942 se je Janko Premrl-Vojko, komandir 3. čete Gregorčičevega bataljona, po številnih in uspešnih akcijah za nekaj dni utaboril na Brinovem griču: blizu Črnega vrha. Takrat je po nalogu Mirka Bračiča, komandanta Soškega odreda, vzel iz čete skupinico borcev za kurirje, da bi vzpostavili kurirsko zvezo, ki bo šla od severne Primorske čez Črni vrh v Dolomite, kjer je bilo tedaj vodstvo osvobodilnega gibanja. Prvo taborišče so imeli v gozdu med Brinovim gričem in Predgrižami; v začetku so prebivali v baraki, kasneje pa v šotoru.

Do italijanske kapitulacije je vodil postajo komandir Jarnej Hable-Samo iz Predgriž pri Črnem vrhu. V začetku, do aprila 1943, je imela oznako karavla 3, od tedaj P V nato pa P 5. Kurirji karavle 3 so dvakrat tedensko vzdrževali zvezo proti Dolomitom, najprej s kurirji postaje na Ljubljanskem vrhu, od aprila 1943 pa tudi z novo ustanovljeno TV 2a pri Logatcu. Proti zahodu je potekala zveza od Brinovega griča proti Čekovniku nad Idrijo do postaje št. 6, poznejše P 7. Javko so imeli v naselju Bela pri Idriji, v začetku dvakrat na teden, pozneje pa vsak drugi dan. Prav tako so vzdrževali zvezo tudi s kurirsko postajo št. 2 v Podragi, ki je bila 18. decembra 1942 že uničena. Ko je bila marca 1943 postavljena postaja št. 2 na Javorniku, pozneje imenovana P 4, so vzpostavili zvezo tudi z njo.

Od P 5 je šla zveza tudi na Gorenjsko, kurirska pot je vodila čez Zalo. Jelični vrh. Govejek in naprej proti Žirem.

18. marca 1943 so Italijani napadli kurirje v Predgrizah, vendar pa so se ti pravočasno in brez izgub umaknili. Italijani so se znesli nad taboriščem, požgali šotore in vso opremo. Nato se je postaja preselila kak kilometer proč, kjer pa so jo 11. julija spet napadli. Med napadom je bil ranjen kurir Franc Šemrl iz Trebč pri Črnem vrhu. Kmalu zatem je bil zadet v obe nogi tudi komandir postaje Samo, ko je šel po hrano v Zadlog.

Kurirji so preselili svoje taborišče nad Lanjevec v bližino Zadloga, kjer so živeli v šotorih. Že po desetih dneh so se prestavili na Špičasti vrh nad Zadlogom, kjer so taborili do avgusta 1943, ko so se preselili na Golobov vrh v bližino Zavrharja za Zakrižni vrh. Tam so ostali do italijanske kapitulacije, ko so se preselili v Črni vrh, od tam pa v Zadlog. Oktobra pa se je postaja preselila v Predmejo, kjer so se kurirji vselili v hišo gozdarske milice. S prvim januarjem 1944 so se preselili na Križno goro nad Colom, kjer so bili do srede marca 1944, ko so se ponovno vrnili v Predmejo v kraj Rupa, kmalu nato pa v Dol, v hišo pri Baskih. Od septembra dalje, ko je začela z delom tiskarna Slovenija, so na javki s kurirji P 7 vsak dan dobivali po dva ali tri nahrbtnike Partizanskega dnevnika. Zavoje z literaturo so odnesli proti P 4, P 11, P 13 oziroma na P 14. Take pošiljke so prihajale tudi iz nasprotne strani, z Dolenjske, preko P 4. To literaturo so tiskali v tiskarnih centralne tehnike, največ je bilo časopisov Ljudska pravica, Slovenskega poročevalca in drugih listov, namenjenih za Primorsko. V tiskarni Slovenija so vsak dan natisnili novo številko Partizanskega dnevnika in to za tedanje razmere v presenetljivo visoki nakladi.

Na zvezo s kurirji P 7 so hodili vsak dan podnevi, tako da so prišli na javko okrog 15.30, prevzeli pošto, zavoje z literaturo in še kaj, ter se takoj vrnili proti bazi, kamor so se vrnili okrog šeste ure zvečer. Na javko so hodili skozi Trnovski gozd in po stezi desno od hriba Goljaki nad Škrbino.

Ko so se vrnili na postajo, je komandir vso pošto pregledal, jo vpisal, sortiral ter je pripravil za nadaljno pot. S kurirji P 4 na Javorniku so tudi vzpostavljali dnevno zvezo v zgodnjih jutranjih urah. Kurirja sta okrog 7. ure zjutraj odšla od P 5 in prišla na javko z Zakrižno goro ob 9. uri. Kadar je bilo varno, sta šla kar po cesti do Kovka, nato pa po stezi v Zakrižno goro. To zvezo so vzpostavljali vsak dan.

Tretjo zvezo so imeli s postajama P 5a in P 13, in sicer s skupno javko v Kamnem na Vipavskem, pri prvi hiši na levi, na vzhodni strani vasi. Do maja 1944 so tudi na to zvezo hodili podnevi, okrog 9. ure dopoldne, pozneje, od maja dalje, pa le ponoči. Takrat so tudi prekinili zvezo s P 5a. Tako so odtlej vzdrževali zvezo z Vipavsko dolino le preko P 13.

Nekega zimskega večera je prišla v Budanje aktivistka Zmaga, ki je potovala od P 14 proti Vojskemu na partijsko konferenco. Po večerji v Budanjah so dekle in oba kurirja krenili v hrib. Morali so priti do Golobove domačije na Križni gori, do kurirske postaje. Spodaj v dolini je pršelo iz megle, zgoraj pa je silovito naletaval sneg, ki ga je burja nosila sem in tja, tako da jim je zametla pot. Višje ko so se vzpenjali, več je bilo snega in višji so bili zameti, vidljivost se je slabšala. Na neki košenini nad Colom je bila burja tako sunkovita, da jih je metalo ob tla. Tam neke sta pogršila Zmago. Klicala sta jo, vendar zaman, ker je burja preglasno zavijala. Začela sta razmetavati zamete in' jo v enem našla. Povedala je, da jo je burja vrgla na tla in tedaj jo je zasulo. Bila je povsem izčrpana in sama ni mogla več vstati. Kurirja sta vzela njen nahrbtnik in ji pomagala, da je šla naprej. Šele okrog pete ure zjutraj so prišli na Križno goro, za pot so rabili več kot šest ur.

Marca 1944 so postajo prestavili s Križne gore v Rupo na Predmejo, tako da so si olajšali zvezo s P 7 in P 13. V Rupi so se nastanili v neki hiši, kjer pa so jih Nemci in domobranci po kakih desetih dneh našli. Ponoči so jih nenadoma napadli, vendar so se vsi, ki so bili na postaji, rešili brez izgub. Odnegli so vso prtljago, pošto in orožje. Hišo pa so napadalci do kraja izropali.

Po napadu so se preselili v zaselek Dol na Polankovo domačijo, po domače pri Baskih, od tam pa v avgustu 1944 na Obreznikovo domačijo na Predmeji.

Zadnje dni marca 1944 je prišla v Slovenijo skupina višjih funkcionarjev italijanskega protifašističnega gibanja. Potovali so preko P 13 na P 5 in nato naprej na Vojsko, na sedež PK.

S P 14 so bili povezani preko P 5a v Budanjah, do julija 1944, ko je bila ta postaja ukinjena. Zvezo so vzdrževali le ponoči.

Junija 1944 je bil komandir Franc Rejec-Kuhar premeščen na novo ustanovljeno P 8, vmesno postajo med tiskarno Slovenijo in P 7. Z njim sta odšla tudi kurirja Jože Habe in Valentin Rudolf. Novi komandir P 5 je postal Ludvik Kogej-Lado iz Vojščice na Vojskem.

Maja 1944 so Nemci napadli P 4 na Javorniku, zato se je ta preselila na Nanos. Od tedaj so zvezo s P 4 vzdrževali samo ponoči, čez Col. Javko so imeli na Colu poleg transformatorske kabine, okrog 23. ure zvečer. Ko pa so približno mesec dni pozneje Nemci postavili postojanko v Colu, so zvezo prestavili, tako da so hodili čez Podrto goro in Budanje pri Vipavi. Zaradi večje aktivnosti sovražnih patrulj so od julija dalje na zveze hodili le ponoči.

Ko je bila v Ajdovščini organizirana domobranska postojanka, so njihove patrulje pogosto prihajale tudi v Budanje. Zato so morali javko pri tej vasi pogosto menjati.

Po relejni liniji je preko P 5 potovalo mnogo aktivistov in vojaških osebnosti. Tako člani glavnega štaba NOV in POS v štab IX. korpusa in nazaj, politični funkcionarji oblastnega komiteja za Slovensko Primorje in drugi. Vse so kurirji po skritih poteh varno pripeljali do cilja. Če je prišlo po liniji le malo potnikov, so jih do naslednje zveze pripeljali na svojo postajo, sicer pa so jim poiskali zatočišče na kakem seniku.

Med ofenzivo v septembru so Nemci in domobranci požgali več hiš na Predmeji in na Dolu, med drugim tudi domačijo Zabreznico, kjer se je zadrževala postaja.

21. decembra 1944 je postaja izgubila komandirja. Tega dne so Nemci, domobranci in četniki spet stikali za partizani po Predmeji. Kurirji so bili obveščeni, da se je drhal umaknila okrog poldneva, v resnici pa je na nekaterih neopaznih mestih pustila zasede. Komandir Ludvik Kogej-Lado se je s tremi tovariši napotil k Polankovim. Komaj so vstopili, že so zagledali četnike, ki so šli proti hiši. Dva kurirja in kuharica Ančka so srečno ušli, komandirja Lada pa so za vogalom četniki v zasedi zgrabili, ga podrli na tla in kar tam zaklali.

Kmalu za tem so si zgradili barako v vznožju Trnovskega gozda, kakih 300 metrov od hiše »Pod kapljico«. Nekega večera v februarju 1945 so Nemci spet pridrli na Predmejo. Več družin je pribežalo na kurirsko postajo. Bil je mraz in sneg je močno padal. Okrog 23. ure je stražar sporočil, da so v bližini Nemci. Kurirji so že prejšnji večer pripravili vse za hiter umik. Vso odvečno hrano in drugo opremo so poskrili, ostalo pa so pripravili, da bi vzeli s seboj. Po stražarjevem opozorilu so se z domačini odpravili na pot. Odšli so nekaj kilometrov dalje v gozd proti Kozjim stenam, kjer so se utaborili kar na prostem. Ob treh zjutraj so videli, da njihova baraka gori. Ljudje so pozneje govorili, da je Nemce do nje pripeljala neka ženska iz Lokavca pri Ajdovščini.

Takrat so sovražniki v bližini postavili kar tri postojanke. Nemci na Predmeji, domobranci na Otlici, četniki pa na Kolku. Kurirji so nekaj dni ostali pri Kozjih stenah, nato so se prestavili v Manjško grapo pri Čekovniku blizu Idrije, kjer so nato ostali tri tedne. Od tam so podnevi vzdrževali zvezo le s P 7, čez Kočevšo in ponoči čez Križno goro in Javornik na Nanos s P 4. Pot do P 4 je bila silno naporna, dolga, nevarna in polna zased. Kuriji so bili takrat skoraj brez hrane, jedli so močnik brez soli in pili črno kavo brez sladkorja, nosili pa so težke nahrbtnike z literaturo. Na pot sta odšla po dva opoldne, drugo jutro okrog osmih pa sta šele prišla na cilj. Naslednjo noč sta se vračala. Zvezo so tako vzpostavljali vsak drugi dan.

Proti koncu meseca marca 1945 so postajo preselili v gozd pod Tisovcem pri Idrijski Beli. Po nekaj dneh so dobili obvestilo, da so se Nemci umaknili iz Predmeje, zato so se napotili tja. Toda prišli so v samo ofenzivo, s katero je sovražnik pritiskal na enote IX. korpusa. Še istega večera so se spet utaborili pod Kozjimi stenami.

Ponoči sta odšla na zvezo s P 4 Albin Pirc-Pavel in Ivan Sever, na zvezo s P 7 pa Ciril in Albert Ličar. Ko sta slednja prišla do Mrzle Rupe, sta videla Nemce. Odšla sta naprej po gozdu proti Gornji Trebuši. Gredeč sta pri neki hiši izvedela, da je tudi v Trebuši polno Nemcev in da se je kurirska postaja umaknila. Kam, tega ni nihče vedel. Tako sta nadaljevala pot proti Poldanovcu in tam prenočila pod nekimi skalami. Ko se je zdanilo, sta videla okrog polno Nemcev, zato sta ostala za tistimi skalami kar tri dni in tri noči. Ko so se Nemci umaknili iz Trebuše, sta našla kurirsko postajo v neki grapi na pobočju Poldanovca. Bila sta sestradena, toda tudi na tej postaji niso imeli hrane, razen nekaj fižola.

Lampe in Ličar sta se nato vrnila proti Kozjim stenam, da bi poiskala P 5, ki pa se je medtem razbila. Kurirji so namreč zjutraj videli, da so ostali sami sredi sovražnih zased. Druge partizanske enote so se namreč ponoči umaknile. Pri umiku s Kozjih sten so naleteli na zasede, ki so ubile kuharico Anico Cotič iz Kromberka in Jožeta Bizjaka iz Dola pri Predmeji. Ušla sta le Pepček iz Kanala in Zdravko Bizjak iz Predmeje. Šest kurirjev so Nemci ujeli, vendar jim je ob koncu vojne uspelo pobegniti.

Ko v Kozjih stenah Lampe in Ličar nista več našla tovarišev oziroma postaje, sta odšla proti vasi Budanje, kjer sta srečala Pavleta Severja in Albina Pirca, ki sta že iskala zvezo s P 4. Tako so ti štirje ponovno vzpostavili zvezo s P 4 in P 7. Ker samo štirje niso zmogli vsega dela, so po nekaj dneh dobili v pomoč nekaj

kurirjev s postaj na Tolminskem. Nekaj časa so nato še ostali v taborišču pod Podrto goro, nato so se preselili na Tisovec, od tam pa so sredi aprila, ko so se Nemci umaknili in Predmeje, preselili postajo k »Pod kapljici«, kjer so ostali do maja. Še na Tisovcu jih je spet našel kurir Pepček.

3. maja 1945 so prejeli obvestilo, naj se preselijo v osvobodjeno Ajdovščino in vzpostavijo zvezo z Gorico, Postojno, Trstom in Idrijo. Z Idrijo in Gorico jim je to uspelo že naslednji dan. 5. maja so se kurirji udeležili lustanovitve prve slovenske vlade v Ajdovščini, popoldne istega dne pa so krenili v Gorico, kjer so se pridružili II. brigadi VDV.

Kurirska postaja P 5 je imela kot pomembno križišče v reječnih linijah na Primorskem velik pomen za vzdrževanje zvez v celi pokrajini.

Na postaji P 5 so bili komandirji: Jernej Habe-Samo do 9. 9. 1943, Ivan Čuk-Slavko od 1. 10. 1943, Karel Makuc-Zvonimir od 1. 1. 1944, Franc Rejec-Kuhar od 12. 2. 1944, Ludvik Kogej-Lado od 1. 7. 1944, Marc Maks od 21. 12. 1944 in Franc Mikuž od aprila 1945 do osvoboditve. Kurirji pa so bili: Franc Grom, Mirko Jež, Ivan Logar, Anica Cotič, kuharica, Avgust Rupnik-Cvetko, Anton Mohorič, Franc Skok, Jože Bizjak in še en Jože Bizjak, Andrej Kavčič, Alojz Krašna, Anton Poženel, politdelegat, Albin Pirc, Albin Uršič, Jože Velušček, Ciril Žgavec, Ivan Sever, Alojz Krašna-Zmago, sekretar partijske celice Bogomil Černigoj, Alfonz Marc, Jože Habe, Valentin Rudolf, Benko Kovač, Pavel Sever, Mirko Božič, Mirko Svetina, Miro Štok, Zdravko Bizjak, Ivan Koren, Robert Ličer, Bogomil Lokar, Zdenko Poberaj, Anton Munih in Franc Rutar, Stanko Pavšič in Ciril Lah.

Viri: Ivan Čuk-Slavko: P 5, rokopis. Ciril Lampe, Relejna stanica P 5. Franc Mikuž: V pojasnilo, rokopis. Albin Pirc: Relejna stanica P 5. Karel Makuc-Zvonimir: Dopis ZP PTT. Jože Bizjak: podatki iz vprašalne pole. Franc Rejec-Kuhar: Spomini na postajo P 5, rokopis. Franc Skok, tipkopis in Jože Velušček, rokopis.

Kurirska postaja P 6 v Zaklavžah pri Mrzli Rupi

Kurirska postaja P 6 je bila med prvimi ustanovljenimi postajami na Primorskem. V drugi polovici decembra 1942 je dobil komandir 2. (trnovske) čete bataljona Simona Gregorčiča nalogo, da nekje na območju Mrzle Rupe ustanovi postajo, ki naj bi postala člen v bodoči verigi rednih kurirskih zvez med vojaškimi enotami, političnimi forumi, tehnikami, partizanskimi bolnišnicami idr. Za posadko naj bi določil iz svoje čete manjšo skupino pre-

danih in zanesljivih borcev, najboljše domačinov, ki bi dobro poznali celo območje.

Komandir Srnjak je za to nalogo določil enega svojih borcev Viktorja Carla-Jurka iz Gorenje Trebuše, mu dodelil dva borca in ga postavil za komandirja te skupine. Vsi skupaj naj bi poiskali primeren prostor za postajo in uredil taborišče.

Tako so se odpravili iz četnega taborišča v Kanomlji. Jurko, ki si je po razgovoru s Srnjakom že zamislil načrt novih kurirskih zvez, je s tovarišema krenil naravnost do Zaklavževe družine, ki jo je dobro poznal in vedel, da ji lahko zaupa, saj so partizani tam že dolgo dobivali pomoč. Ko so se dogovorili glede prehrane, je gospodar odpeljal partizane v bližnji bozd. S seboj so nesli deske, žebelje in potrebno orodje. Globoko v gozdu so v skritem prostoru začeli postavljati manjšo leseno barako. V nekaj dneh so bili z delom gotovi in silvestrovali so že v svojem novem domu. Tako je bila ustanovljena kurirska postaja v Zaklavžah, ki je dobila številko 7. Pod to številko je delovala do 15. maja 1943.

Borca, ki sta bila Jurku določena v pomoč pri gradnji postaje, sta se po novem letu vrnila v četo. Medtem pa je komandir že pripravil novo skupino borcev, ki bi odšla na novo postajo. To so bili Ivan Kokošar-Jan, Jakob Velikanje-Vojko, Oskar Žižmond-Gašper, Miroslav Šuligoj-Gortan, Franc Rejec-Kuhar in Janko Vidmar-Iztok, ki so nato pod vodstvom komandirja Jurka vzdrževali zvezo z dvema sosednjima, s karavlo št. 3 in karavlo št. 7.

S kurirji karavle št. 3, ki je bila na Brinovem griču nad Črnim vrhom, so imeli zvezo na javki pri Ipavcu v Beli do junija 1943, pozneje pa v Trnovskem gozdu. Karavla 3 je bila maja istega leta preimenovana v kurirsko postajo P 5. S kurirji karavle 8, pozneje preimenovane v P 7, so vzdrževali redno zvezo na javki pri Matevževih v Krtovšah, po potrebi pa tudi pri Hodolinu. Povezani so bili tudi s političnimi organizacijami v Idriji, na javki pri Podobničkovi v Čekovniku, od koder so nosile pošto v Idrijo domače hčerke Mici, Elica in Lalica.

Čez poletje se je bataljon Simona Gregorčiča zadrževal po pobočju Čavna in Trnovskem gozdu. Z njegovim štabom in s komandantom Ivanom Turšičem-Iztokom so kurirji P 6 vzdrževali neposredno zvezo. Nato pa bili v stiku tudi z zasilno partizansko bolnišnico v Jagaršah, dobivali so se na javki na Oblakovem vrhu.

Viktor Carl-Jurko je bil komandir karavle 7 le kratek čas. Že po mesecu dni je bil premeščen v četo, njegovo delo je prevzel Ivan Kokošar-Jan, vendar tudi ta ni dolgo ostal na tem položaju. Že marca je bil poklican v operativno enoto, za novega komandir-

ja pa je bil imenovan Anton Munih-Savo. Vse spremembe in pre-mestitve so bile narejene po ukazih komandanta štaba primorske operativne cone Mirka Bračiča, ki je v tistem času osebno nadzoroval in preverjal delovanje kurirskih zvez.

Sredi maja 1943 je prišlo do reorganizacije zvez. 15. maja je obiskal P 6, ki je bila tedaj za hribom nad Klavžami, novi kontrolor relejnih kurirskih zvez na Primorskem, Albin Plešnar-Medved. Fantom na karavli je obrazložil novo organizacijo relejnih zvez na Primorskem, obenem pa naredil še nekaj kadrovskih sprememb. Za komandirja karavle, ki se je od tedaj imenovala P 6, je postavil Franca Rejca-Kuharja, ki je opravljal to delo do kapitulacije Italije, ko je bila postaja ukinjena.

Kurirji P 6 so se morali v letu 1943 kar štirikrat seliti. Prvikrat že marca, ko je zaradi izdaje pridrvela v Zaklavže četa italijanskih vojakov in požgala gospodarsko poslopje domačije v Zaklavžah, kjer so kurirji dotlej dobivali hrano. Italijani so namreč ujeli enega od kurirjev postaje št. 8, ki je vedel za taborišče postaje 7. Iz previdnosti so morali postajo preseliti. Novo, podobno bivališče so si zgradili v gozdnati grapi pod Amjavnikarjevo domačijo blizu Mrzle Rupe. Ko pa sta bila 9. maja 1943 ujeta dva kurirja s sosednje postaje na Vršeh, se je bilo treba spet seliti, ker sta tudi oba vedela za taborišče P 6. Tedaj so se kurirji odločili za Krekovše in si za hribom nad Klavžami ob studencu postavili dve baraki, kakih sto metrov oddaljeni drugo od druge. V eni so imeli kuhinjo, druga pa jim je služila za prebivanje. Računali so, da bi sovražnik najprej napadel kuhinjo, medtem pa bi se oni že kako umaknili. V bližini bivališča so v manjši podzemeljski jami odkrili zmrznjen sneg in tako so si uredili »hladilnik«, kamor so spravljali hrano.

Kurirji so bili tudi dobri obveščevalci. Tako so ugotovili, da Italijani dovažajo svoji posadki v Gornji Trebuši hrano iz Idrije. O tem so obvestili štab Gregorčičevega bataljona in predlagali, da tudi oni sodelujejo pri napadu na ta kamion. Skupaj s skupino borcev bataljona so postavili zasedo sredi Razorov nad Čekovnikom in Mrzlo Rupo. Ko je pripeljal kamion, v njem ni bilo vreč s hrano, temveč 19 kvesturinov, fašističnih policistov. Kot so pozneje izvedeli, so bili namenjeni v hribe, da bi aretirali in odpeljali določeno število prebivalcev, osumljenih, da podpirajo OF. Zaseda pa je vžgala po fašistih, jih 18 pobila, le eden je ušel.

Uspela vojaška akcija je naletela na veliko odobravanje med prebivalstvom, Italijani pa so hudo reagirali. Z močnimi vojaškimi in policijskimi silami so že 25. junija 1943, le nekaj dni po napadu,

prečesali ves Trnovski gozd in okolico. Pri tem so izsledili in požgali obe kurirski baraki. V taborišču je bilo pet kurirjev, ki pa so se uspeli rešiti iz obroča.

V avgustu so si uredili taborišče v Rejčevem gozdu v zaselku Krtovshe v Gorenji Trebuši. Ker pa so se varnostne razmere tudi v Mrzli Rupi po 25. juliju 1943, po Mussolinijevem padcu, precej izboljšale, so se vrnili na področje Mrzle Rupe, v bližino Sedejčkove domačije in Podčeparjeve žage, kjer so ostali do italijanske kapitulacije. Hrano jim je pripravljala Sedejčkova mati, domača hči Terezija pa jim jo je nosila v gozd.

Kurirji P 6 so redno opravljali delo vse do kapitulacije. 8. septembra so še sodelovali pri razoroževanju italijanske vojske in policije oziroma karabinerjev. Po tistem je bilo nekaj kurirjev premeščenih na P 5 na Predmeji, del pa na osrednjo postajo P 7 v Gorenji Trebuši.

Na P 6 se je zvrstilo devet kurirjev. Trije od njih so padli: Mirka Šuligoja-Gortana so ustrelili na mostu čez Idrijo pri Idrijski Beli, ko se je vračal s Črnega vrha. Ivan Kokošar iz Čekovnika je padel po premostitvi v operativni enoti, Oskar Žižmond-Gašper iz Vogrskega pa ob italijanski kapitulaciji. Preživeli pa so Jakob Velikanja-Vojko, Janko Vidmar-Iztok, Stanko Pavšič-Anton, Anton Munih-Savo, Viktor Carl-Jurko in Franc Rejec-Kuhar.

Viri: Rastko Bradašnja: Mladim v varstvo, TV 15, 1. julija 1982, od priliki odkritja spominske plošče P 6, Franc Rejec in Jakob Velikanja: Relejna stanica P 6, rokopis. F. Rejec: Karavla P 6 in njen požig, rokopis. Isti avtor: NOG na Vojskem, PTT novice št. 4/78. Anton Munih: Odgovori na vprašalno polo.

Kurirska postaja P 6a nad Vrtovinami v Vipavski dolini

Ker je bila postaja P 13 zaradi premestitve kurirjev v operativne enote docela ukinjena, je nastala na kraškem področju v kurirskih zvezah velika vrzel. Štab Gradnikove brigade jo je sklenil zapolniti z dvema novima postajama. V ta namen je politični komisar Jože Čerin-Peter vzel iz brigade deset borcev in jih namenil za kurirje, pet za P 6a v Pavlovem Školu med Kamnjem in Vrtovinom.

Za komandirja je imenoval Jožeta Birso, domačina iz vasi Brje. Mesec in pol so kurirji živeli pod šotori, med skalami, nato so se preselili v zapuščeno hišo v vasi Lozari nad Vrtovinom. Zveze so vzdrževali s tremi sosednjimi postajami: s P 5 na Predmeji, s P 14 pri Podragi in s P 13, ki je bila obnovljena isti dan, kot je bila ustanovljena P 6a. Javko s kurirji P 13 so imeli pri Kosovskem

mlinu pod vasjo Brje, ostale javke pa v Preserjih, v vasi Zavino, v Zaselku, v Spodnji Branici in na Mravljevem. Na javke so hodili ponoči, le na Predmejo podnevi. Zaradi nevarnosti so poti na javko večkrat menjavali.

Kurirji, med katerimi je bilo nekaj domačinov, so brž navezali stike s prebivalci okoliških naselij, od njih so dobivali hrano in podatke. V bližini je bilo več sovražnih postojank — v Dornberku, Ajševici in v Ajdovščini. Poleg teh postojank je bila v Braniku posadka italijanskih fašistov. Patrulje so pogosto hodile po terenu, vendar je prebivalstvo budno spremljalo njihovo početje. Ko so nekoč domobranci ropali v Dornberku, so jih kurirji ob skupaj z neko partizansko enoto napadli, pregnali in jim pobrabili naropano blago.

1. januarja 1944 je bila postaja P 6a ukinjena, kurirji pa premeščeni v brigado.

Na tej postaji so bili poleg komandirja Jožeta Birsar kurirji: Edo Vidmar, Jože Čebren, Ivan Čufer in Stanko Pajntar, oba iz Podbrda ter Franc in Lojze, za katera ni bilo mogoče ugotoviti priimkov, doma pa sta bila na Krasu.

Relejna kurirska postaja P 7

Predhodnica kurirske postaje P 7 je bila karavla 8, ki jo je ustanovil štab Soškega odreda 26. decembra 1942 z ukazom št. 20. Tedaj je bila ustanovljena tudi karavla 7 v Mrzli Rupi, ki je vzdrževala zvezo s karavlo 3 na Brinovem griču, preko katere je šla zveza naprej v Dolomite. Nalogo, da formira karavlo 8, je dobil komisar 3. (Trnovske) čete, ki se je takrat zadrževala na območju Vojskega in obeh Trebuš, Benjamin Vrenko-Slovenko, ki je organizacijo karavle zaupal Francu Casermanu-Tesarju. Dodelil mu je tri borce: Franca Tušarja-Jelena, Vladimirja Carlilja-Zmaga in Alojza Kumarja-Lisjaka.

Skupina se je napotila v Vrata pri Čepovanu do Maraževca. Gospodar Maraževca jim je v bližini, v Vrhu nad Vratami, pokazal zaklonišče pod neko skalo. Vendar se kurirjem kraj ni zdel dovolj varen, zato so se že čez nekaj dni preselili na Vrše. Ker je bila zima huda, so se v glavnem zadrževali po domačijah. Vzpostavili so redne zveze s karavli 7 v Mrzli Rupi in 9 v Grudnici.

Sredi januarja 1943 je prišel iz Slovenkove čete na karavlo 8 za prvega komandirja Mirko Murovec-Stjenko, Tesar pa je odpo-

toval na Tolminsko na politično delo, z njim je kot osebni spremljevalec odšel tudi kurir Lisjak.

Februarja 1943 je komandir Stjenko karavlo preselil v naravno votlino v skalovju pod Vršami, v katero se je prišlo le z ene strani, v njej pa je bilo prostora za kakih osem ljudi. Lahko so celo zakurili in si pripravili toplo hrano.

Počasi je karavla dobila nove kurirje. V februarju 1943 so prišli borci Franc Rejec-Kuhar (a je bil še v istem mesecu premeščen na karavlo 7 v Mrzlo Rupo), Dušan Nardin-Marko, Cveto Likar-Florjan, Cveto Kovačič-Bojan, Evgen Kogej-Lilko, Bruno Mrak in Danilo Eržen.

Tako sestavljena je karavla 8 delovala in bivakirala v votlini pod Vršami vse do 12. aprila 1943. Tistega dne je močna vojaška

Kurirji postaje P 7. Med njimi (sedita) Vinko Cimerman, komandant linije in Vlado Mohar-Cene, namestnik komandanta relejnih postaj

patrulja iz kasarne v Dolenji Trebuši prestregla in ujela kurirja Lilka pri posestniku Čarju v Čarjevem vrhu nad Dolenjo Trebušo. Čez dva dni, zgodaj zjutraj 14. aprila, so italijanski vojaki iz kasarn v Dolenji Trebuši in v Čepovanu ter karabinjerji s psi obkolili kurirsko votlino in zaselek Vrše. Ob napadu so bili v votlini samo Jelen, Marko in Bojan, ki so se srečno rešili.

Seveda se je karavla morala seliti. Odšli so v podkobilški gozd v Gorenji Trebuši, v bližino domačije kurirja Cveta Kovačiča-Bojana in se utaborili pod šotorom. Kmalu pa so se spet selili v Krtovshe, ker so 9. maja 1943 v Kanomlji ujeli Franca Tušarja-Jelena in Cveta Likarja-Florjana. Nastanili so se v naravni votlini v bližini Renkove bajte na Logu, kjer so ostali do kapitulacije Italije.

Na karavlo 8, preimenovano v P 7, so prišli novi kurirji: Mirko Eržen-Bogomir, Stanislav Vovk-Sever in Jožef Felc-Pepi. Na postajo so sprejeli tudi ranjenega Ivana Podobnika, ga ozdravili in ga do konca vojne obdržali za političnega delegata.

Brata Danilo in Mirko Eržen z Gor nad Idrijo sta bila maja 1943 poslana v domači kraj, da bi tam ustanovila kurirsko karavlo, ki bi vzdrževala zveze s P 5 na Brinovem griču, s karavlo TV 2a v Kališah in z gorenjskimi kurirji. To sta tudi storila in vse zveze vzpostavila, vendar pa te kmalu niso bili več potrebne in so jih ukinili. Postaja se je čez kakšna dva meseca spremenila v obveščevalni center, ki je do kapitulacije Italije opravljal delo po navodilih Mira Perca-Maksa in Eda Brajnika-Štefana.

Sredi maja 1943 je na karavlo 8 prišel relejni kontrolor Albin Plešnar-Medvedov iz Javornika in jo reorganiziral. Dal ji je oznako P VII. Po odpravi rimskih številk pa se je preimenovala v P 7.

Po kapitulaciji Italije so se kurirji P 7 preselili v gostilno k Ostrožniku, kjer so ostali do nemške ofenzive 29. septembra 1943, ko so se začasno umaknili v Razuzovše pod Rozazijo, čez nekaj dni pa so se naselili na domačiji Šuničerja ob cesti, ki iz Gorenje Trebuše vodi na Vojsko.

Spomladi 1944 so odšli v bolj odmaknjen kraj h kmetu Zelenku, pri katerem so ostali do avgusta 1944, ko so se preselili k sosedu Zarob, kjer so ostali do konca vojne. Krajši čas, manj kot mesec dni, je postaja poleti 1944 gostovala tudi na kmetiji v Kovčejši.

P 7 je bila osrednja kurirska postaja v sistemu relejnih zvez Primorske. Od svoje ustanovitve do konca vojne je imela neposredno povezavo z vojaško-političnim vodstvom NOG Primorske, kamor so tedaj prištevali KP KPS, PNOO, 3. operativno cono (alpsko), pokrajinsko tehniko KPS s tiskarnama Julij 63 in Slove-

nijo ter ciklostilno tehniko Jelenk, štab 9. korpusa NOV in POS, bolnico Pavlo, štab 2. relejnega sektorja, OZNO, VDV, tožilstvo, sodišče, komando NZ, šolo NZ za Primorsko in Gorenjsko, komando mesta Vojsko, goriško vojno področje in mornariški bataljon. Razen tega je preko P 7 potovala pošta v vodstva številnih seminarjev in tečajev. Z vsemi so kurirji P 7 vzdrževali redne zveze, ob stalnih zvezah s P 35, P 21, P 9, P 10, P 5 in P 8.

Poleti 1944 je bilo na postaji največ, kar 27 kurirjev. Do kapitulacije Italije se jih je zvrstilo 15, do osvoboditve pa še 39. Skupaj se jih je torej izmenjalo kar 54 in dve kuharici. Pri opravljanju nalog je padlo 8 borcev — kar 5 v zadnji nemški ofenzivi marca in aprila 1945.

Gorenja Trebuša je bila po kapitulaciji Italije v glavnem osvobodjena in kurirji so lahko svoje delo opravljali kar podnevi. Vendar pa so tudi Nemci kmalu spoznali, da Gorenja Trebuša varuje in daje zavetje vodstvu NOG Primorske, zato so svojimi zločinskimi pomagači mnogokrat vdrli v njeno bližino in se strahotno znašali nad civilnim prebivalstvom. Tako so bili v nevarnosti tudi kurirji. Morali so se kar 27 krat seliti v odročna skrivališča, dokler niso hajke prenehale.

Postaja je imela od ustanovitve do osvoboditve le dva komandirja, Mirka Murovca-Stjenka iz Gorenje Trebuše in Bruna Mraka iz Vrat pri Čepovanu. Franc Gruden z Vojskega je bil namestnik komandirja, Ivan Podobnik iz Nikove nad Idrijo pa politični delegat, kurir Ciril Lampe pa je skrbel za kulturno razvedrilo in stenski časopis. Pri prirejanju družabnih srečanj in prireditvah so sodelovali z domačimi mladinci in so zato imeli tudi skupno dramsko sekcijo. Na srečanjih in prireditvah je bil posebno dobrodošel gost harmonikaš Jule Podgornik-Mohoričev iz Čekovnika.

P 7 je imela tudi svojega stalnega intendanta, kurirja Viktorja Tretnika iz Čekovnika, ki je skrbel samo za prehrano. Svoje delo je opravljal tako vestno in zanesljivo, da njegovi tovariši niso bili nikolilačni. Aprila 1945 se je zahranonapotel celona Goriško, kjer soga v Renčah zasačili Nemci in ga s svojim četniškimi podrepniki ubili.

Kurirji so bili v glavnem domačini iz okolice Gorenje Trebuše, zato so jim domačini v okolici zelo pomagali. Dajali so jim hrano, obleko, zdravila in podatke o sovražniku. Pri tem niso delali med njimi nobenih razlik, enako so skrbeli za sorodnike ali sosede ali kurirja-borca, ki ga prej še nikoli v življenju niso videli.

Nekatere družine so bile še posebej tesno povezane z njimi. To so bili predvsem Gruničevi v Grudnici, Maraževčevi v Vratih,

Kogojevi v Robu nad Vratih, Murovčevi na Drnulku, Žefovi, Matevževi in Zrcinovi v Krtovšah, pa Štefanucovi, Renkovi, Podkobilški, Plogarjevi, v Malu, Tišlerjevi v Logu, Ostrožnikovi, Uničarjevi, Zelenkarjevi, Za robom, Čibejev i, Hodolinovi, Martinovi in Erneštovi v Rozaziji, Pod robom, Sedejčkovi, pri Čuku, Razuzavški, Cirilovi v Polanah, Ožganjarjevi, v Kovčejši, Korenovški, Ličarjevi, na Prvejku, pri Kovaču, v Temniku na Slapu, Podkornitarjevi v Dolenji Trebuši in še nekateri.

Kurirji so bili vedno lepo in dostojno oblečeni in obuti. Za to so skrbeli krojači v Gorenji Trebuši: Peter v Logu, Ciril v Polanah in Nace v Bržinah ter čevljarji na Ožgani peči, Franc Medved v Čertežu na Vojskem in še mnogi drugi. Perilo in pletenine so dobivali v celem okolišu Gorenje Trebuše.

V osemindvajsetih mesecih so se spletle med kurirji in domačini tesne vezi. Tako se je po vojni kar pet kurirjev poročilo z dekleti iz Gorenje Trebuše.

Kot je bilo že omenjeno, je P 7 od januarja 1943 do kapitulacije Italije vzdrževalo več rednih zvez: s P 8 (s kurirji zaščitne čete KP KPS in 3. primorske operativne cone) in s kurirji postaje P 21 na javki v Grudnici pri Grudničevih, na Vratih pri Čepovanu in pri Kogojevih v Robu.

S kurirji postaje P 6 so imeli javko v Gorenji Trebuši pri Matevževih v Krtovšah in včasih pri Hodolinu, vsako drugo noč med 23. in 24. uro. Pripomniti je treba, da so zveze ob ustanovitvi postaj potekale neposredno, brez javk. Marca 1943. leta, ko se je vodstvo PK KPS za Primorsko preselilo iz Vogrskega v Tolminski Lom, so bile zveze na novo organizirane preko javk, da so pošiljke veliko hitreje prispele na cilj in da so bile postaje bolje zavarovane.

Od kapitulacije Italije do osvoboditve je postaja P 7 vzdrževala naslednje redne zveze:

- s P 21 in P 35 v gostilni Podkornito v Dolenji Trebuši, če ni bilo v bližini sovražnika. Sicer pa so imeli skrito javko s P 21 v Temniku za Prvejkom na Slapu ob Idrijci in pri Matevževih v Krtovšah. Zvezo so vzpostavljali vsak dan navadno podnevi,
- s kurirji P 10 na Vratih pri Kogojevih v Robu,
- s kurirji P 9 in 11 z javko na Lokvah. Ta zveza ni bila stalna in je pogostejše delovala le med sovražnimi ofenzivami na drugih območjih,
- s kurirji postaje P 5, z javko na prostem v kraju Hudo polje, Štrbina (na Poslušanju) in v Mrzli Rupi.

Od septembra 1944. leta, ko je začela obratovati tiskarna Slovenija, pa do osvoboditve, so imeli redno dnevno zvezo tudi s kurirji postaje P 8 blizu tiskarne Slovenija. Stalno javko s P 7, P 5 in P 8 so imeli odtlej pri Amjavnikarju v Mrzli Rupi, le ob nevarnostih so se dobili na pomožni javki na Suhem, pri Vončinu in Kolencu v Mrzli Rupi. Na to javko je redno prihajal tudi kurir bolnišnice »Pavla«.

Od kapitulacije do osvoboditve so vse te zveze vzpostavljali podnevi, saj je bila postaja na osvobojenem ozemlju. Le ob sovražnih vpadih na to območje so zveze prestavili na nočne ure, kar pa je navadno trajalo le po nekaj dni. Ko se je sovražnik spet umaknil v postojanke, se je stanje normaliziralo.

Zveze so pretežno opravljali peš. Le ob kapitulaciji Italije so dobili motorno dvokolo Guzzi 500, s katerim so se vozili: do Cerknega na P 35, v Dolenjo Trebušo do P 21, v Vrata na P 9 in v Hudo polje na P 5. Pripomniti je treba, da nihče na postaji prej ni znal voziti motorja, vendar so se te veščine v nekaj dneh naučili. Ko je zapadel sneg, motorja niso mogli več uporabljati.

Pozimi 1943/44 in 1945 so za zvezo s P 5 in P 8 uporabljali smuči, če je zapadlo veliko snega.

Pozimi 1944/45 so imeli tudi tovorno mulo, ki je v glavnem služila kurirju-intendantu Viktorju Tratniku, ko je hodil po hrano v oddaljene kraje.

Vse omenjene zveze so bile zelo naporne, predvsem zaradi strmin in velikih višinskih razlik. Tako so morali v Čepovan čez Kobilico, Drnulko in Vrš, Lokve, Trnovski gozd in Vojskarsko planoto. Premagovati so morali velike napore, še posebno od septembra 1944. leta do osvoboditve, ko je obratovala tiskarna Slovenija, od koder so dnevno pošiljali do 5 nahrbtnikov gradiva (Partizanskega dnevnika, letakov, lepakov, različnih tiskovin, brošur in knjig).

Na postaji P 7 so službovali: Mirko Murovec-Stjenka iz Gorenje Trebuše, prvi komandir, Bruno Mrak iz Vrat pri Čepovanu, drugi komandir, Franc Gruden iz Vojskega, namestnik komandirja, Ivan Podobnik iz Nikove nad Idrijo, politični delegat, Viktor Tratnik iz Čekovnika, ekonom postaje. Kurirji so bili: Edvard Pagon iz Vrtojbe, Bogdan Berlot iz Kanala ob Soči, Franc Burnik iz Žirov, Vladimir Carl-Zmago iz Kanomlje, Angel Colja iz Rihenberga, Jože Faganel-Narde iz Šempasa, Jože Felc-Pepi iz Gorenje Trebuše, Franc Gruden iz Vojskega, Hilda Gruden z Gorenje Trebuše, kuharica, Jože Habe-Pepi iz Črnega vrha, Stanko Jakulin iz Grudnice, Maks Jan iz Gorenje Trebuše, Andrej Kavčič iz Zadlo-

ga pri Črnem vrhu, Stanko Knap iz Idrije, Evgen Kogej-Lilko iz Vojskega, Ludvik Kogej-Lado iz Vojskega, Cvetko Kovačič-Bojan iz Gorenje Trebuše, Adolf Kumar iz Gorenje Trebuše, Alojz Kumar-Lisjak iz Kanomlje, Štefan Kumar iz Gorenje Trebuše, Ciril Lampe iz Idrijskega Loga, Franc Lapajne iz Dolenje Trebuše, Mirko Lipušček iz Tolminskega Loma, Robert Ličer iz Gorenje Trebuše, Cvetko Likar-Florjan iz Vojskega, Karel Makuc-Zvonimir iz Gorenje Trebuše, Franc Mrak iz Vrat pri Čepovanu, Blaž Mrak-Ladko iz Gorenje Trebuše, Rafael Murovec iz Čepovana, Dušan Nardin-Marko iz Volčje Drage, Ciril Oblak iz Dolenje Trebuše, Alojz Pavšič iz Volarjev pri Trnovem, Štefan Pavlin iz Grgarja, Zajil Podgornik iz Gorenje Trebuše, Anton Poženel iz Loma pri Črnem vrhu, Franc Rejec-Kuhar iz Gorenje Trebuše, Rudolf Valentin-Tinč iz Kanjega dola, Franc Skočir iz Kobarida, Jože Sivec iz Krna na Tolminskem, Milan Šorli iz Podmelca, Darko Šuligoj-Donat iz Vrat pri Čepovanu, Dolfka Šuligoj iz Trnovega pri Kobaridu, kuharica, Andrej Šuligoj iz Gorenjega Lokovca, Filip Šuligoj iz Gorenje Trebuše, Maks Šušteršič iz Vipavske doline, Franc Tušar-Jelen iz Kanomlje, Ignac Tušar iz Dolenje Trebuše, Viktor Tratnik iz Čekovnika, Jakob Velikanja-Vojko iz Kanomlje in Stanislav Vovk-Sever iz Goč pri Vipavi.

Pri opravljanju kurirskih dolžnosti so dali življenje: Edvard Pagon, delavec iz Vrtojbe, Jože Felc-Pepi, kmečki sin iz Gorenje Trebuše, Cveto Kovačič-Bojan, kmečki sin iz Gorenje Trebuše. Štefan Kumar, delavec iz Gorenje Trebuše, Alojz Pavšič, gozdni delavec iz Volarjev pri Trnovem, Darko Šuligoj-Donat, delavec iz Vrat pri Čepovanu, Viktor Tratnik, gozdni delavec iz Čekovnika na Idrijskem, Stanislav Vovk-Sever, kmečki delavec iz Goč pri Vipavi.

Viri: Franc Rejec-Kuhar: Relejna kurirska postaja P 7, rokopis. Pri zbiranju gradiva za opis postaje P 7 so sodelovali nekdanji kurirji te postaje: Franc Tušar, Mirko Eržen, Jakob Velikanja, Franc Gruden in Filip Šuligoj. Sodelovala je tudi Francka Kogoj z materjo. Dodatni viri, literatura: Kurirske zveze na Primorskem pred 9. 9. 1943, Borec 1977, Rastko Bradaškja: Trdne vezi, Primorske novice 1982, 22 nadaljevanj. Franc Rejec: Na kurirski stezi, Primorske novice 1979, 9 nadaljevanj. Isti avtor: Na javko, tragedija kurirjev P 7 v Krtovšah, PTT novice od št. 8 do 16, leto 1980.

Kurirska postaja P 8 na Humu pri Vojskem

Avgusta 1944 je osvobodilno gibanje na Primorskem doživelo pomemben uspeh. Pokrajinski odbor OF je po svojih tedaj že močno razvejanih zvezah in ob pomoči številnih sodelavcev

uspel dobiti pravi tiskarski stroj. Pripeljali so ga iz Milana in ga srečno namestili v ta namen zgrajenih objektih v Studencu pod Ogalcami med Vojskim in Kanomljo. Stroj je tehtal dve toni in pol in je terjal mnogo truda ter spretnosti, zlasti pa požrtvovalnosti, da so ga prepeljali na cilj, mimo sovražnih postojank v Vipavski dolini, skozi Trnovski gozd do planin na Vojskem.

Za povezavo s kurirskim omrežjem Primorske je bilo potrebno postaviti posebno kurirsko postajo kot vezni člen med tiskarno in P 7. Tako so vzpostavili novo postajo P 8, ki je služila samo za zvezo s postaji iz tiskarne.

Postaja je bila ustanovljena v avgustu 1944, delovati pa je začela 16. septembra, ko je stekel tiskarski stroj in je začel izhajati Partizanski dnevnik, ki je nato izhajal vsak dan, vse do osvoboditve. Tako tiskanje dnevnika v ilegali je bilo edinstven primer v tedaj okupirani Evropi.

Kurirji so se nastanili na domačiji kmeta Petra Ogriča na Humu blizu Vojskega. Nemci niso nikdar odkrili niti tiskarne niti kurirskega bivališča. Na postajo so kurirji iz tiskarne prinašali okrog pete ure zjutraj vsak dan novo natisnjeno številko Primorskega dnevnika, v treh polnih nahrbtnikih. Trije kurirji so pohiteli na javko v Mrzlo Rupo, kjer so jih že čakali kurirji P 7 in P 5. V požgani domačiji, po domače pri Amjavnikarju, so razdelili pakete, naslovljene na okrožne, okrajne in terenske odbore na Tolminskem, Gorenjskem in v daljni Benečiji. Vse to so prevzeli kurirji P 7. Kurirji s P 5 pa so prevzeli pakete za Vipavsko dolino, Kras, Istro, Notranjsko, Gorico, Tržič in Trst.

Tiskarna Slovenija je bila za narodnoosvobodilno gibanje na Primorskem velika pridobitev. V njej so natisnili 175 številčk časopisa Partizanski dnevnik, v skupni nakladi 822.814 izvodov, poleg tega pa še preko 1.200.000 raznih drugih tiskov. V oktobru 1944 so natisnili po 6000 izvodov vsake številke, v decembru pa že okrog 6500. V tiskarni je delalo vedno okrog 50 ljudi. Javka za osebje, zaposleno v tiskarni, je bila pri kmetu Petru Kogeu na Ogalcah, ki je tudi našel prostor zanjo. Edini od domačinov je tudi vedel zanjo. Skoraj ves material za barake, stroje in drugo je zvozil do kraja od koder so ga potem po vrveh spuščali do gradbišča baze.

Na domačiji v Zahumu so zgradili dobro skrit bunker za skladiščenje materiala, ki ga je potrebovala tiskarna. V njem so shranjevali tudi živila. Do Zahuma so material vozili v živinsko vprego, od tam pa so ga morali v nočnih urah na hrbtih nositi v uro oddaljeno tiskarno v Studenec.

Iz tiskarne so tako vsak dan dostavljali velike količine literature. Na javko v Mrzlo Rupo je vedno šlo po troje, pa tudi po pet kurirjev. V normalnih razmerah so pot opravili v dveh urah, pozimi pa so porabili mnogo več. Vojsko leži na 1000 metrov nadmorske višine in je najvišja vas na Primorskem. Tam zapade zelo veliko snega, včasih ga je bilo do pasu in še več, tako da so si kurirji le s težavo utirali pot. S polnim nahrbtnikom, v katerem je bilo tudi do 30 kg literature, je bilo težko gaziti visok sneg. Kurirji so uporabljali tudi smuči in krplje, vendar so včasih komaj premagali na porno pot in prišli na cilj.

Dnevno zvezo so vzdrževali še s točko 360 in točko 600, kjer je bil pokrajinski komite KPS za Primorsko, pokrajinski odbor OF in vodstvo pokrajinske tehnike. Do tja so morali priti med 23. in 24. uro, da so prevzeli rokopis za Primorski dnevnik in ga nato pravočasno, do treh zjutraj, dostavili tiskarni. Javko so imeli pri Mariji Klemenčič, pd. pri Oblaku na Oblakovem vrhu. Pri Klemenčičevi je bila zaposlena tudi Vikta Ogrič iz Huma. Obe sta izmenoma bedeli noč za nočjo in čakali kurirje. Ko se je vodstvo osvobodilnega gibanja preselilo iz Uter nad Hotenjo v Gorenjo Trebušo, skupaj z uredništvom dnevnika, so organizirali javko pri Erneštu. Marija Vončina in njena hči Marička sta kurirjem po svojih močeh pomagali. Ob topli peči so se lahko pogreli, se posušili, redno pa so bili deležni tudi priboljška, skodelice toplega mleka. Ta zveza je redno delovala vse od zime 1944 do osvoboditve. Iz varnostnih razlogov sta hodila po rokopis vedno po dva kurirja. Kakor pri Klemenčičevih, so tudi tu imeli javko okrog polnoči.

Prijazna družina Ogrič je sprejela kurirje pod svojo streho, kjer so imeli na voljo dve prostorni sobi. Nekoliko kasneje je Ogričevim prišel še novinar Milan Kovačič-Izidor s radiem, tako da je sprejemal tuja in domača poročila in jih pripravljaj za objavo v Partizanskem dnevniku.

Vsa Ogričeva družina je tesno sodelovala s kurirji in z osebjem tiskarne Slovenija. Poleg tega, da so jim kuhali, so jim tudi prali ter pekli kruh.

Čeprav so bili kurirji precej obremenjeni s transportiranjem literature in drugega materiala, so kljub temu še vedno našli čas in voljo za politično delo in za razne prireditve. Vsi so bili člani partije, redno so imeli partijske i študijske sestanke, na katerih so razpravljali o tekoči problematiki ter se ideološko in politično vzgajali. Večkrat je na teh sestankih sodeloval tudi Pavel Zibelnik-Pajo, organizacijski sekretar PT KPS za Slovensko Primorje.

Radi so sodelovali z mladino Srednje in Gorenje Kanomlje, udeleževali so se njenih sestankov in mitingov v šoli pri Juriju, na Plečah in drugje. V dolini Kanomlje takrat ni bilo nobene druge partizanske enote, zato so bili kurirji še posebej dobrodošli.

Življenje v teh krajih je potekalo mirno do februarja 1945, ko je nekega dne pritekla h kurirjem v Hum štirinajstletna Repitnikarjeva Fanika iz Gornje Kanomlje in povedala, da prihajajo iz Idrije Nemci in domobranci ter da so že pri njihovi domačiji. Fanika se je neopaženo izmuznila iz hiše ter nato prišla k njim po ovinku, mimo šole pri Juriju, da bi zabrisala sled. Zaradi visokega snega je komaj zmogla pot.

Kurirji so nato v naglici pospravili za seboj, Kovačič pa je odšel z radio aparatom v tiskarno. Kurirji so še zakrili sled za njim, nato pa so se tik pred prihodom sovražnika umaknili v hrib Rigi nad domačijo. Nemci so obkolili Ogričevo domačijo in jo temeljito preiskali, vendar niso ničesar našli, niti bunkerja v kozolcu. Domačine so oropali za nekaj dragocenih predmetov in odšli.

Tako je Repitnikarjeva Fanika rešila domačijo, predvsem pa tudi kurirje in tiskarno.

Spomladanska nemška ofenziva, s katero so hoteli uničiti enote IX. korpusa, bi bila lahko usodna tudi za tiskarno Slovenije. O bojih enot korpusa s prodirajočimi Nemci širom Primorske so bili obveščeni tudi v tiskarni. Zato so si najprej blizu taborišča zgradili dobro zakrito zemljanko, kamor so spravili najbolj dragocen material. Poleg toga je bilo v njej še nekaj prostora za ljudi, če bi se slučajno ne mogli pravočasno umakniti. Vso okolico tiskarne so obkolili. Kurirji so z daljnogledom opazovali boje italijanske brigade »Garibaldi«, ki se je na nasprotnem bregu, na Krnicah, srdito bojevala z Nemci. Zvečer je iz tiskarne poslana patrulja že pri prvem kmetu na Ogalcah naletela na zasedo. Dopoldne naslednjega dne so opazili nemškega vojaka kakih 500 metrov pred tiskarno. Položaj je postajal vedno resnejši in nevaren. Vse je že kazalo, da ne bo rešitve.

V tiskarni je bilo 46 ljudi, od tega 14 deklet, ki so delale v stavnicah, knjigovoznicah in v kuhinji. Nobena ni imela orožja. Vodstvo je odredilo, da naj se vsi neoboroženi odpravijo na pot in se prebijajo na Poldanovec k opuščeni tiskarni Julij 63. Skupina petnajstih ljudi se je pod vodstvom kurirja Franca Rejca-Kuharja prebijala mimo Vojskega čez Gorenjo Trebušo in srečno prišla na cilj. Vmes je dvakrat naletela na sovražnika, vendar pa ni imela izgub. Hodili so vso noč, v tiskarno Julij 63 so prišli šele ob svitu. Skupino so spremljali štirje kurirji z brzostrelkami: Franc Rejec in

Jakob Velikanje s P 8 ter Emil Sulič in Rafaael Krpan iz tiskarne Slovenija.

Naslednji dan je odmevalo po skalovju Poldanovca, kakor da je sodni dan. Že zgodaj zjutraj so se začeli boji na območju Mrzle Rupe, nato so se raztegnili preko Kotla, Rozazije, Bendije in Gačnika v smeri Ogalc. Zvečer so se enote IX. korpusa premaknile preko Dolenje Trebuše na Šentviško planoto.

Iz tiskarne sta odšli še dve manjši skupini. Eno je vodil komandir postaje Ciril Lampe, drugo pa Angel Kosovel. Naslednji večer, bilo je 2. aprila, je vse partizane s Poldanovca odpeljal kurir Jože Zavادل-Srečko preko Trnovskega gozda v Vipavsko dolino, kjer so se porazdelili, poskrili po domovih in srečno prebili ofenzivo. Ko so boji prenehali, se je vsa skupina do 20. aprila vrnila v tiskarno.

Štirje kuriri, ki so spremljali skupino v Gorenjo Trebušo, so se naslednjo noč vrnili do tiskarne. Hodili so zelo previdno in se gredoč izmikali sovražnim zasedam. Vsepovsod so naleteli na padle borce, saj jih je v tistih dneh padlo 305.

Med ofenzivo Partizanski dnevnik samo štirikrat ni izšel.

Tretjega maja so kurirji P 8 skupaj z osebjem tiskarne Slovenija odšli v Trst, kjer so prevzeli in zasedli 24 tiskarn in skladišč s tiskarskim materialom ter nadaljevali s svojim delom. Nekaj dni je Partizanski dnevnik izhajal še v enaki obliki in formatu kot prej v gozdovih, nato pa mu je pokrajinski odbor OF spremenil naslov v Primorski dnevnik. In tak izhaja še danes.

Na postaji P 8 so službovali: Ciril Lampe, komandir do marca 1945, od tedaj do osvoboditve pa Franc Rejec-Kuhar (bil tudi sekretar celice KP), namestnik komandirja je bil Jakob Velikanje-Vojko, Ciril Oblak ekonom, za politično vzgojo je bil zadolžen Valentin Rudolf, Jože Habe pa za ideološko vzgojo.

Viri in literatura: Franc Rejec-Kuhar: Spomini iz NOV, rokopis. Partizanska tiskarna Slovenija in kurirji postaje P 8, isti avtor. Josip Krall: Partizanske tiskarne na Slovenskem, Primorske tiskarne, stran 142, 212, 236, 279, 314 in 330.

II. ali tolminska relejna linija

Linija je potekala preko krajev od desnega brega Idrijce proti severu čez hribe na levi strani Soče in čez Tolminske hribe, nad Kobaridom in naprej v dolino Trente prav do njenega konca. Vanjo so bile vključene P 21 pri Pečinah oziroma Ponikvah, P 22 pri

Poljubinju, P 23 v okolišu Mrzlega Vrha, P 26 na Drežniških Ravnah na pobočju Krna, P 27 na severni strani hriba Polovnik, P 28 nad vasjo Čezsoča in P 29 že v Triglavskem pogorju, v dolini Zadnjice. Kurirji so morali premagovati strma pobočja hribov in gorá, ki se z vmesnimi ozkimi dolinami ali bolje rečeno grapami menjujejo po tem zahodnem delu Primorske levo od Soče do Trente.

Z linije sta potekali dve zvezi v kraje onstran Soče, kjer je bila organizirana Benečanska linija, in sicer od P 23 na P 24 blizu vasi Foni na drugi strani Soče in od P 26 do P 24a v okolišu Livških Raven na pobočju Matajurja.

Prehod čez reko Sočo je pomenil največjo oviro. Zlasti še kadar je rekla narasla. Mostovi in brvi so bile skoraj vedno zastraženi in tako so si kurirji morali izmišljati različne načine, da zveze niso bile prekinjene.

Vodstvo linije je bilo poverjeno komandantu Cirilu Kokošarju in političnemu komisarju Leopoldu Šepcu.

Kurirske postaje II. relejne linije

Kurirska postaja P 21 na Šentviški planoti

Iz kurirske karavle, ki jo je po prihodu Loškega odreda v toliminske hribe organiziral in postavil Anton Bavec-Cene na Šentviški planoti, je nastala poznejša P 21. Po prihodu v te kraje, maja 1943, je Marjan Dermastja-Urban vse tedanje karavle na novo oštevilčil. Karavla na Šentviški planoti, ki je imela prej številko ena, je dobila novo številko in naziv P 21. S tem je bila vključena v relejno omrežje kurirskih zvez severne Primorske. Za komandirja je imenoval Jožeta Bajta-Triglava, kurirji pa so bili Rafael Kenda iz Ponikev, Zdravko Podgornik-Tobak iz Slapa pri Idrijci, Gaetano Fiandaca-Tano, Fortunat Jeklin iz Pečin in Nande Črv-Matijev iz Ponikev.

P 21 je najprej taborila nad Bizjakom v Rakovcu, »Na njivcah« pri Logarščih, pozneje pa so se največ zadrževali v okolici vasi Pečine na Šentviški planoti.

Zveze, so najprej vzdrževali z vojaškimi enotami Soškega odreda, nato še s Severno-primorskim odredom. Ob vključitvi v relejno mrežo so se povezali tudi s P 7 z javko v Grudnici, s P 22

z javko na levem bregu reke Bače in s P 35. Zveze so vzpostavljali nekaj časa dvakrat tedensko, ob kapitulaciji Italije pa že vsak dan. Zveze z vojaškimi enotami so bile občasne, prav tako s terenskimi političnimi organizacijami v okolici.

Komandir P 21 Jože Bajt-Triglav je bil premeščen za namestnika komandirja čete v brigadi, njegovo delo je prevzel Rafael Kenda. Vendar ga tudi ta ni dolgo opravljal. Ko je bil s kurirji na javki v hiši pri Martinu na Slapu ob Idrijci, se mu je po nesreči sprožila puška in krogla ga je zadela naravnost v srce. Pokopali so ga v gozdu poleg domačije.

Takrat se je kurirjem pridružil Zvonko Zvodar, ki se je malo prej vrnil z Dolenjske, kamor je s svojo četo vodil skupino prostovoljcev. Marjan Dermastja ga je imenoval za komandirja P 21. Vendar je tudi Zvodar kmalu odšel, 22. junija 1943 je postal kontrolor kurirskih postaj severne Primorske, novi komandir P 21 je postal Gabriel Božič-Doro.

Kurirji P 21 pred svojim »domom« v gozdu pri Pečinah

Proti koncu junija 1943 so Italijani nenadoma napadli kurirsko postajo, ki se je takrat zadrževala v Žlebih pri Pečinah. Ujeli so ranjenega komandirja Božiča, ki ga je do kapitulacije Italije nadomeščal Pavle Kobal. Ranjeni so bili še trije drugi kurirji.

Ujetega komandirja Božiča so Italijani odpeljali v Gorico v bolnišnico. Ob kapitulaciji je pobegnil, čeprav se mu rane še niso pozdravile, in se vrnil na P 21, kjer je ponovno prevzel svoje delo.

Kurirji P 21 so bili tesno povezani z okoliškim prebivalstvom, saj so bili v glavnem vsi domačini. Dokler ni začela delovati gospodarska komisija, so jih v glavnem prehranjevali kmetje po okoliških vaseh, največ pa v Pečinah. Po napadu v juliju se je postaja preselila v gozd Pod kotlom na Pečinah, od koder so hodili po vodo k najbližjemu sosеду Francu Klemenčiču, po domače Balantiču, ki je bil pomočnik okrožnega intendanta. Z njim sta sodelovala še Jože in Janez Mrak iz Pečin.

Kurirji so večkrat pripeljali h kmetom razne funkcionarje, Beblerja, Kajtimira, Ahaca in druge, ki so jih seznanjali s programom OF in pomenom narodnoosvobodilnega boja, kar je Primorci še posebej zanimalo.

Že v letu 1943 je delovala v vasi Pečine zelo aktivna organizacija SKOJ. Njena sekretarka je bila Slavica Pravica-Vanda iz Pečine, z njo sta predvsem sodelovali Tončka Laharnar-Breda iz Pečin in Marica Munih-Klara iz Idrije ob Bači. Breda je bila glavna kurirka za vasi na Šentviški planoti, za Polje, Prapretno, Pečine, Ponikve, Logaršče ter Šentviško goro. Kadar kurirji zaradi zased nismo mogli na javko so mladinke zbirale sanitetni material, papir za tehnike, predvsem pa različne podatke.

Po kapitulaciji Italije je prišlo na postajo P 21 več novih kurirjev: Stanko Leban iz Logaršč, Ignac Kofol, Janez Lipušček, oba iz Pečine, Franc Kokošar, Maks Hvala, oba iz Logaršč, Felicijan Jakulin iz Kala in Alojzij Munih iz Idrije pri Bači.

Novembra 1943 je Felicijan Jakulin dobil dva dni dopusta. Doma so ga Nemci še z dvema drugima partizanoma ujeli in jih nato po hudem mučenju ustrelili na dvorišču gostilne Vuga v Mostu na Soči. Januarja 1944 so Nemci ujeli v vasi Ponikve Franca Kokošarja iz Logaršč. Ko je skušal zbežati, je dobil v noge sedem strellov, tako da je obležal. Pošto, ki jo je imel s seboj, je porinil v kup gnoja, poleg katerega je obležal. Nemcem je povedal, da je Hrvat. Odvlekli so ga v bolnišnico, nato je bil 8 mesecev zaprt v goriških zaporih. Zatem so ga poslali na hrvaški Rdeči križ v Trst, od koder je bil poslan v koncentracijsko taborišče v Nemčijo.

V decembru 1943 so bile kurirske zveze tega področja reorganizirane. Javko s P 22 so imeli odtlej v bližini Lužnika ob reki Bači, s P 7 in P 35 pa večinoma v Spodnji Tribuši pri gostilni Pod Koritom, včasih pa tudi v Orehovski grapi. S pokrajinskim komitejem KPS so imeli zvezo v Grudnici. Na poti od Spodnje Tribuše preko Šentviške planote v dolino reke Bače so bile pogosto nemške zasede, zato so morali biti zelo previdni. Zaradi varnosti so javke večkrat menjali. Kljub temu so imeli več žrtev. Maksa Hvala je drobec mine ranil v glavo.

Kurirjem so veliko pomagali legalci-aktivisti, ki so jim dajali informacije o nevarnostih na poteh, predvsem ob železniški progi, na mostovih in cestah. Večinoma so hodili na javke podnevi, le po nevarnejših območjih ponoči. Spotoma so se oglašali na domačijah, da so vzeli pošto s terena. Vse pošiljke, ki so prišle na postajo, so vpisali v posebno knjigo, prav tako naslov in čas odhoda. P 21 je bila ena redkih postaj, ki je imela tudi svojo štampiljko.

Aktivisti in vojaške osebe, ki so potovali po relejnih linijah, običajno niso smeli na kurirsko postajo. Hrano zanje so priskrbeli v etapni kuhinji v vasi Pečine pri Kofolu, po domače pri Traunkarju.

Oboroženi niso bili dobro. Imeli so puške in italijanske bombe, rekli so jim parađajzarice, ker so bile rdeče barve. Po ustanovitvi komande sektorja pa so dobili še brzostrelko z municijo.

Kadar sta obiskala postajo komandant in komisar relejne linije, sta kurirjem predavala. Komisar o političnih zadevah, o razvoju NOB v Sloveniji in po Jugoslaviji, o položaju na zunanjih frontah in podobnem. Vse to so kurirji prenašali med prebivalstvo.

Komandant linije se je najprej pozanimal, če zveze v redu potekajo. Če je prišlo do kakih ovir, so jih skušali skupaj odpraviti. Vojaške in politične ure so bile del dnevnega reda. 2. februarja 1944 je bila ustanovljena tudi partijska celica, katere člani so bili skoraj vsi kurirji. Njen sekretar je postal Mirko. Kurirji so večkrat sodelovali pri mitingih po vaseh in pri raznih drugih političnih akcijah. Kadar v bližini ni bilo sovražnih patrolj, so tudi pomagali pri delu na polju.

Včasih so kurirji izvedli tudi kako vojaško akcijo, da so malo vznemirjali sovražnike. Tako so se priplazili v bližino sovražnega bunkerja ter potrgali električno in telefonsko žico. Neke noči so posekali vse telefonske drogove med Slapom in Trebušo v dolžini dveh kilometrov. V Logarščih so ujeli italijanskega oficirja in enega vojaka.

Italijani so redno prihajali v vasi ter ropali hrano in živino. Pobirali so vse, kar jim je prišlo pod roke. Tako so ob priliki prišli tudi v vas Ponikve.

V bližini se je tedaj zadrževala partizanska četa s komandirjem Slavkom Fratrikom, bivšim kurirjem P 22. Kurirji so se četi pridružili in sovražnike napadli. Italijani so pustili živino in med begom odmetavali vse, kar so naropali. Tako so kmetje vse blago dobili nazaj.

V letu 1944 so na območje Šentviške planote večkrat prihajale enote IX. korpusa, Tolminski odred in Garibaldinska brigada. V bližini so se zadrževale enote VDV in radijska postaja IX. korpusa, prav tako komite in odbori OF, odbori AFŽ in drugi.

Ob kapitulaciji so Italijani izpraznili številne postojanke. Nekaj so jih nato zasedli Nemci in tisti Italijani, ki so jim pomagali. Take mešane postojanke so bile v Bači pri Modreji, na železniški postaji Most na Soči in v samem kraju. V dolini od Bače do Klavž je bilo ob železniški postaji kar pet bunkerjev. Močne sovražne posadke so bile tudi na Kneži in v Grahovem.

Sovražne patrulje so pogosto prihajale na Šentviško planoto, teterizirale prebivalstvo in postavljale zasede. Toda obveščevalna organizacija, v kateri je sodelovalo skoraj vse prebivalstvo, je preprečila večja presenečenja.

V letu 1944 kurirjem P 21 ni bilo treba tako pogosto menjati taborišč kot prej. Po razpadu Italije so se naselili v vasi Pečine, kjer so ostali do prihoda Nemcev. Nato so se utaborili v Murovcih, v skednju Maričke Pisk. Kmalu so se prestavili v bližino njene domačije. Pri njej so dobivali mleko, večkrat pa tudi kak hlebec kruha.

Decembra 1943 so si zgradili malo kočico na vrhu Kala, ki jim je služila do aprila 1944, ko so se preselili v Globoko Rupo, kjer so si kakih 200 metrov od Špičkove domačije zgradili novo kočico. V njej so prebivali do konca vojne, le med hajkami so se umaknili. Nemci je niso nikdar odkrili.

Zlasti težko je bilo v zadnji nemški ofenzivi, spomladi 1945. leta. Povsod je bilo polno sovražne vojske, Nemcev, četnikov, ustašev, domobrancev. Kurirji so se umikali proti Spodnji Trebuši, kjer pa so tudi bili Nemci, zato so morali na Šentviško planoto. Vseповsod so slišali sovražne glasove, zato so se spravili pod neko košato smreko, ki je imela veje do tal. Ta je bila njihovo zadnje upanje. Na robu nad njimi so bili Nemci, spodaj pa tudi. Zgoraj na bregu so zagledali dva partizana. Na več mestih so zažgali pobočje, prepričani, da se bosta pred ognjem umikala proti

vrhu, v njihovo zasedo. Vse naokrog je gorelo in bati se je bilo, da bo zagorela tudi smreka, pod katero so se skrivali kurirji. Z rokami so mencali gorečo travo, da se veje ne bi vžgale. Močno jih je ovirala silovita vročina, ko je vse gorelo okrog njih.

Do noči so čakali pod smreko, ki jim je rešila življenje. Zvečer so se vrnili v svojo kočico, ki je sovražnik tudi tokrat ni odkril. Samo teden dni pred koncem vojne so se naselili v vasi Slap ob Idrijci in tam dočakali svobodo.

Komandir Gabriel Božič-Doro je bil premeščen za namestnika komandirja na P 22, vodstvo poznaje je prevzel Miha Brovč-Breza, ki pa je 26. 4. 1945 odšel na drugo dolžnost. Nasledil ga je Jože Rutar iz Zatolmina.

Februarja 1945 je Gabriel Božič-Doro še z dvema kurirjema P 21, Janezom Lipuščkom in Ignacem Kofolom padel v zasedo v vasi Pečine. Vse tri so ubili. Kurir Kofol, ki je nosil pošto, je bil še toliko priseben, da jo je porinil v sneg, kjer so jo, ko je sneg skopnel, našli vaščani. Ko je Zdravko Podgornik-Tobak 27. marca 1945 prišel na javko v Spodnjo Trebušo, ga je tam namesto kurirjev pričakala nemška zaseda. Rafal ga je zadel v prsi.

Na postaji P 21 so službovali: Jože Bajt, prvi komandir, za njim Rafael Kenda, ki se je smrtno ponesrečil. Nasledil ga je Zvonko Zvodar, za njim Gabriel Božič-Doro. Za padlim Božičem je postal komandir Miha Brovč-Breza, zadnji pa je bil Jože Rutar. Po kapitulaciji Italije je bil politični delegat Alojz Munih.

Kurirji so bili: Zdravko Podgornik-Tobak, Gaetano Fiandaco-Tano, Fortunat Jeklin, Nande Črv in Danica Kogoj. Po kapitulaciji Italije so se jim pridružili še Stanko Leban, Franc Mrak, Darko Kovačič, Mirko Kuštrin, Ignac Kofol, Janez Lipušček, Franc Kokošar, Maks Hvala, Felicijan Jekulin, Alojz Munih, Anton Rutar, Franc Rojc, Hema Kikelj in Franc Mrak.

Pred ustanovitvijo P 21 je bil komandir karavle Jožko Cvek-Črt, ki pa je bil premeščen za kurirja na baško-cerkljansko okrožje. Po njegovem odhodu je karavlo do vključitve v relejno zvezo vodil Slavko Tratnik.

V i r i: Alojz Munih: TV postaja P 21, rokopis. Fiandaco Gaetano-Tano: Pismo Alojz Munihu, rokopis. Maks Hvala: Podatki iz vprašalne pole. Marica Munih: P 21, rokopis. Slavica Trošt: P 21, rokopis. Tončka Kofol-Breda: P 21, rokopis. Stanko Leban: Odgovori na vprašalno polo, rokopis. Lado Lapajne: Zapis o razgovoru s preživelimi kurirji, rokopis. Franc Kogoj in Franc Klemenčič: Izjave o TV P 21, rokopis, Zvonko Zvodar: Življenjepis, rokopis.

Kurirska postaja P 22 na Prodih

Predhodnica P 22 je bila kurirska karavla št. 2 blizu Prodiv, blizu takratnega taborišča Severno-primorskega odreda. Konec januarja 1943 jo je postavil Anton Bavec-Cene, komandant II. bataljona odreda. Trije kurirji nove karavle so se najprej naselili v baraki, ki so jo zapustili drvarji, ko jim je štab odreda prepovedal sekanje za okupatorja. Že marca 1943 so si zgradili novo v soteski, ki od vznožja Prodiv vodi desno proti Grantu in Rutu. Tam je izviral tudi studenec, tako da so imeli dovolj vode. Na karavlo 2 je prihajala vsa pošta, namenjena štabu odreda in bataljonom, ki so bili razporejeni po okolici.

Prvi komandir karavle je bil Slavko Fratrik, ki pa je bil v začetku aprila 1943 premeščen v odred za komandirja čete I. bataljona. Nasledil ga je Miha Brovč-Breza iz Koritnice v Baški grapi. Marijan Dermastja-Urban je takrat karavlo preimenoval v P 22. Na postaji so takrat bili: Franc Šorli iz Ljubinja, Feliks Kenda iz Temeljina, Peter Rijavec in Miha Mavri. 26. aprila se jim je pridružila Pavla Leban, ki jim je nato gospodinjala do italijanske kapitulacije, ko je bila poslana v bolnišnico Franjo kot bolničarka.

Med letom so bili na P 22 dodeljeni Ivan Krivec iz Prapretna, Franc Kikelj iz Ponikev z ženo Hemo iz Prapretnih Brd, Peter Rojc iz Cerkna, Peter Beguš iz Stržišča, Fortunat Jeklin iz Pečin ter Vida Rojc. Rojčeva in oba Kiklja so prišli na postajo po razbitju Gradnikove brigade in tam ostali do kapitulacije Italije.

P 22 se je do kapitulacije Italije večkrat selila na območje od Rodice, Prodiv, Knežne grape do vasi Ljubinj, Podljubinj, Žabče, planine Lom, pod Kuk in do Čadrga. V aprilu so kurirji taborili pod planino Rut v Knežki grapi nad Mohorovo kmetijo na desnem bregu reke Knežce. Zavetišče so si uredili pod veliko podolgovato skalo, ki ji domačini pravijo »V studencih«, čez katero je neprestano tekla voda.

Maja 1943 so si kurirji uredili novo taborišče na selški strani, kjer so si na zahodni strani Loja postavili šotore. V Studencih so še imeli javko, kjer so čez dan puščali mobilizirance ali potnike. Tako je neko jutro Feliks Kenda pripeljal tja skupino borcev, da bi tam počakali noči. Toda italijanska patrulja je skupini sledila in jo prav pri kuhanju zajtrka napadla. Takrat je padel 17-letni Zdravko Benedejčič iz vasi Čiginj na Tolminskem.

Na zvezo s P 21 so morali hoditi čez reko Bačo, ki so jo prekoračili pod vasjo Temeljine, čez železnico in skozi tunel v Rakovec. Javko so imeli na levem bregu Bače.

Na zvezo s P 21 so hodili iz Knežje grape preko planine Rut pod Kobiljo glavo, nato čez planino Lom, kjer so Italijani pogosto postavljali zasede. Javko s P 23 so imeli ves čas v gozdu nad Regljevo domačijo v Zadlazu. Na vse zveze so hodili ponoči.

Poleg rednih so vzdrževali zvezo tudi s štabi brigad, ki so bile tedaj v bližini. To sta bili večinoma Gradnikova in Gregorčičeva brigada.

Na javki so kurirji sprejemali tudi razne potnike. Kurirji P 22 so se dolgo spominjali, kako je potoval v Benečijo aprila 1943 general Jaka Avšič s svojim spremstvom. Avšič se je zelo zanimal, kako živijo kurirji in s kakšnimi težavami se spopadajo pri opravljanju nevarne in naporne službe. Kar nekam očetovsko se je pogovarjal z mladimi fanti in si je tako pridobil njihovo zaupanje.

Nekaj dni pozneje se je Gregorčičeva brigada v Prodeh spopadla z Italijani. Takrat je bil ranjen komisar brigade Ivan Turčič-Iztok. Kurirji so takrat taborili na desni strani potoka Knežce tako blizu vasi Kneže, da so z višine videli italijanske kasarne v dolini.

Na svoji poti je prišel do P 22 tudi partizanski zdravnik dr. Aleksander Gala-Peter. Ker so na postajo dobili sporočilo, da bo verjetno naslednji dan velika hajka, so podrli šotore in ponoči skupaj z zdravnikom odšli v strmine na drugem bregu rečice. Plezali so visoko nad Knežjo grapo, da so se skrili v gosto grmovje in na drevesa, ki so kot kljuke rasla iz strmine.

Okrog osme ure je bilo slišati močno streljanje. Kurirji so videli kolono italijanske vojske, ki je prodirala proti vasi Ravne. Ves dan je minil v napetem pričakovanju. Šele pozno popoldne so se vojaki vračali v Knežo. Spotoma so v reko metali bombe in lovili pobite ribe.

Gradnikova brigada je v aprilu 1943 doživela hud udarec, v spopadu z italijansko vojsko je imela precejšnje žrtve. Nekaj borcev razbite brigade se je zateklo h kurirjem na P 22, ki so se takrat znova utaborili na desni strane reke Knežce. V gozdu blizu vasi Sela in Gačnika so si postavili šotore, v katerih so se zadrževali do kapitulacije Italije.

Julija je bila vzpostavljena zveza med P 22 in G 27 na Gorenjskem. Od tam so prišli v ta namen Franc Panjtar-Močnik, Anton Cerkovnik-Riko, Franc Jerovšek-Vasja in Lado Kemperle. Močnik in Lado Kemperle sta ostala na Primorskem, Riko in Vasja pa sta se vrnila na Gorenjsko. Z njima so šli tudi trije primorski kurirji, da so med potjo določili na javko. Med P 22 in G 27 v Bohinju sta med drugim vzpostavljala zvezo tudi brata Miha in Viktor

Mauri iz Cemerije. Navadno so na to pot izmenoma hodili še Franc Mlakar iz Zakojce, Štefan Prezelj iz Novakov, Lado Kemperle iz Ruta, Janez Ortar iz Rakovca in Vencelj Matjaž iz Bukovega.

Najprej so hodili čez Porezen, kasneje pa čez Rodico. Pozimi 1943–44 je bila ta zveza prekinjena.

Skoraj vsak večer so se kurirji oglašali v vaseh na Selih ali v Liscu. V samotni hiši v Lojah pri Koklju so dobivali mleko. Na Selih je bilo več družin Golja. Pri Guljevih, kako se je reklo pri enih po domače, sta bila doma samo še starša. Pri Naninih sta bila v partizanih dva sina, eden je že padel. Njuni sestri Olga in Rozina ter mati Nena so vso NOB pomagale partizanom. Mirko Golja iz Sel je bil skupaj z drugimi domačini aretiran in nato zaprt v tržaškem zaporu. Ob kapitulaciji Italije je prišel v partizane in postal kurir na P 22.

V Mohorjevem mlinu ob Kneži so kurirji dobivali koruzno moko za žgance. Kokljeva mati je nekoč dejala kurirjem: »Ne vem, če to ni čudež, nič več žita ne posejemo, kot smo ga včasih, pa vendar je zdaj zadosti moke za družino in za partizane!« P 22 vse do italijanske kapitulacije niso nikoli napadli.

Pod vasjo Lisc je delovala partizanska sanitetna postaja št. 2, ki jo je kasneje dr. Peter Gala označil s številko 5, dokler ni bila osnovana bolnišnica Vršič. Kurirji P 22 so se povezali tudi z njo.

Tik pred kapitulacijo Italije so kurirji taborili na vzpetini med vasjo Sela nad Podmelcem in Kokljevo domačijo v Lojah. Ob kapitulaciji so razorožili italijansko posadko v Selah.

P 22 se je nato za kratek čas naselila v vasi Kneža. Ker pa so dolino Bače kmalu zasedli Nemci in italijanska republikanska vojska, so se morali spet umakniti pod hrib Jalovnik. Zaradi rasti operativnih enot so se tudi kurirji na postajah menjavali in odhajali na nova »delovna mesta«. Tako tudi na P 22. Komandir Miha Brovč-Breza je postal komandant bataljona v Tolminski brigadi. Novi komandir na postaji je postal Janez Pipan iz Ljubinja. Iz tega kraja so se postaji pridružili Mirko Golja, Franc Kavčič in Franc Šorli. Feliks Kenda-Čenda in Franc Šorli sta bila premeščena za kurirja na komando mesta Tolmin. Proti koncu aprila 1944 je bil komandir Janez Pipan spet premeščen, njegovo mesto pa je prevzel Franc Kavčič.

Po kapitulaciji Italije so postale zveze na tem področju bolj pogoste, pozimi 1943–44 so jih vzpostavljali vsak drugi dan, pozneje pa dnevno.

V maju 1944 je P 22 taborila v zasilni baraki v gozdu nad Mohoričevo domačijo. Poleg že navedenih so bili v »posadki« še Albin Rejec iz Kneže, Peter Rijavec iz Trnovega, Franc Kikelj, Roman Rutar in Miha Kovačič.

22. julija 1944 je bil za novega komandirja imenovan Valdi Manfreda iz Huma, ki je nato vodil P 22 do osvoboditve.

Postaja je še vedno spadala v sestav II. relejne linije, ki jo je vodil Ciril Kokošar.

Kurirske zveze P 22 se v letu 1944 niso spreminjale. Zvezo s P 23 so vzdrževali preko javke nad vasjo Zadlaz-Žabče pod Nemcovo planino, s P 21 pa na javki v vasi Logaršče onstran reke Bače. Ta zveza je bila nevarna zaradi močno zastražene železniške proge, ki so jo morali prekoračiti. Kurirji so jo prečkali na dveh krajih: spočetka pri Druzovi domačiji, kjer sta prehod nadzorovali dve nemški posadki v razdalji 500 metrov, pozneje pa tam, kjer je bilo po vojni postavljeno obeležje.

Proti koncu poletja 1944 je nekega dne na P 22 spet prišlo pismo z oznako RR, ki sta ga Roman Rutar in Franc Kikelj takoj odnesla naprej. Pošto je nosil Kikelj. Ko sta 19. julija 1944 prišla na Nemcovo planino, je hodil Rutar spredaj. Ker ni opazil nič sumljivega, je dal Kiklju znamenje, da gre lahko za njim. Ko pa se je ta povzpел na rob grebena, je zaropotal mitraljez in ga pokosil. Rutar je bil že v grmovju, kakih 20 metrov pred njim, ko je videl, da je njegov tovariš padel. Slišal je samo še njegov zadnji krik.

Nemci so planili k padlemu, mu odvzeli puško in nahrbtnik, v katerem je imel literaturo. Ko sta šla potem komandir in Rutar pogledat, kaj se je zgodilo, sta videla, da se je mrtvi kurir zavalil kakih deset metrov po bregu in da je imel prestreljen trebuh. Prestreljen pa je bil tudi jermen torbice, ki je padla v travo in je Nemci niso opazili. Tako je pošta spet prišla v prave roke. Padlega kurirja so tam tudi pokopali.

Omeniti moramo še eno zvezo, ki jo je P 22 dnevno vzdrževala, namreč s partizansko tiskarno Krn, od koder so vsak večer prinašali po dva polna nahrbtnika literature, včasih pa še več. Vse to so morali odnesti deloma do sosednjih postaj, deloma na javko s štabom korpusa in drugih enot, nekaj pa tudi na komite in terenske odbore OF. Ko je začela tiskarna Slovenija tiskati Primorski dnevnik, se je število pošilk še povečalo. Časopise so prinašali kurirji P 7 z javke v Spodnji Trebuši.

P 22 je bila redno povezana tudi s komando mesta Tolmin in bolnišnico Vršič. V letu 1944 in pozneje je potovalo po liniji mimo

P 22 mnogo vojaških in civilnih oseb. Vse so morali kurirji varno prepeljati proti cilju.

V kakšne večje vojaške akcije se kurirji niso spuščali. Včasih so ponoči obstreljevali kak italijanski bunker, tudi še po kapitulaciji Italije. Tako so zbudili preplah med fašisti, ki niso nikoli vedeli, kako močan nasprotnik jih napada. Nekoč so v zaselku med Ilovico in Podmelcem ujeli štiri člane fašistične milice. Zaplenili so jim orožje in municijo, puške, štiri pištole in 22 bomb.

Kurirji so bili med prebivalstvom izredno priljubljeni. Dobivali so toliko hrane, da so jo lahko odstopali drugim enotam, večkrat tudi bolnišnici. Tudi ob Novem letu 1945 so razdeljevali svoja darila.

Kurirji so živeli disciplinirano, povsem vojaško. Vsako jutro so se najprej zbrali, da je dežurni poročal komandirju o vsem, kar se je zgodilo prejšnji dan na poteh, o položaju na terenu, o poročilih obveščevalne itd. Komandir je prečital dnevne naloge, nato so razvili svojo zastavo.

Med zadnjo nemško ofenzivo se je položaj na Primorskem poslabšal. Nemci so hoteli uničiti enote IX. korpusa in počistiti vse področje. Vse postaje v severni Primorski so se morale umikati pred nemškimi, četniškimi ter domobranskimi hordami. Med ofenzivo so bile zveze prekinjene nekaj dni. Nato so bile znova vzpostavljene, vendar pa niso več tako dobro funkcionirale. Na srečo to ni dolgo trajalo. Že 30. aprila 1945 so bili kurirji postaje P 22 vključeni v enoto KNOJ-a.

Na P 22 so od ustanovitve do italijanske kapitulacije službovali: Slavko Fratik, prvi komandir, Miha Brovč-Breza, drugi komandir in kurirji: Feliks Kenda, Franc Šorli, Ciril Kokošar, Albin Rejec, Fortunat Jeklin, Franc Kikelj, Peter Rojc, Andrej Drole, Miha Kenda, Peter Beguš, Janez Krivec, Jože Kozorog, Pavla Leban, Vida Rejec, Hema Kikelj, Lado Kemperle, Franc Mlakar, Štefan Prezelj, Janez Ortar, Vencelj Matjaž, Viktor in Miha Mavri.

Po kapitulaciji Italije je postal komandir postaje Franc Kavčič, kurirji pa so bili: Mirko Golja, Peter Rijavec, Franc Kikelj, Roman Rutar, Miha Kovačič, Valdi Manfreda, drugi komandir, in Janez Pipan, zadnji komandir postaje.

V i r i: Pavla Leban: Kurirska stanica P 22, rokopis. Slavko Fratik: Karavla P 22, rokopis. Mirko Golja: Spomini partizanskih kurirjev, rokopis. Zvonko Zodar: Moja pot v partizane, rokopis. Lado Lapajne: Zapis o nastanku in delovanju P 22, rokopis. Podatki in anketnih pol: Feliks Kenda-Čenda, Roman Rutar, Franc Kramar, Franc Skok. Franc Brešan-Orel: Kratka zgodovina relejne postaje P 22, rokopis.

K opisu postaje P 22 so dali pripombe bivši kurirji te postaje: Alojz Munih, Feliks Kenda, Zvonko Zvodar, Pavla Leban, Franc Pajntar-Močnik in Mirko Golja.

Kurirska postaja P 23 na Mrzlem vrhu

Podobno kot P 22 je bila tudi postaja na Mrzlem vrhu aprila 1943 organizirana iz bivše vojaške postaje oziroma karavle št. 1.

Prvi komandir je bil za kratek čas Miško Skočir, ki je osnoval tehniko in se potem ukvarjal s tiskanjem literature. Za njim je postal komandir, spet za kratko dobo, Franc Brešan-Orel.

Med prvimi kurirji na tej postaji so bili Andrej Jelinčič-Rožnik iz Žabč pri Tolminu, Viktor Konalec-Blisk iz Volarij, Ignac Rutar-Daki in Maks Rutar, oba iz Krna, Janko Kofol-Tine, Alojz Brešan iz Zadlaza, Anton Klinkon iz Zatlmina, Andrej Leban-Rajko iz Gaberij pri Tolminu, Jože Mafreda-Očka, Andrej Kacafura-Hrast, Janko Rutar, Anton Skočir-Vasilij in Srečko Žagar.

3. aprila 1943 je Franc Brešan-Orel, tedaj še namestnik komandirja, vzel s seboj Alojza Brešana in dve aktivistki, Marico Trpin-Nadjo in Katjo, da so šli v vas Kamno po zaboj pomaranč za bolnišnico. Nazaj grede so padli v zasedo. Alojz Brešan je bil smrtno zadet, Franc Brešan-Orel in Katja pa ranjena, vendar sta se uspela rešiti. Naslednji dan so kurirji oba odnesli v neko duplino pod vasjo Krn, kjer je delovala improvizirana bolnišnica, ki jo je vodil dr Aleksander Gala-Peter.

Po tej hudi nesreči je bil za komandirja postaje imenovan Janko Kofol-Tine, ki je vodil postajo do avgusta 1943.

V prvi polovici leta 1943 je bilo na območju te postaje postavljenih še več postaj. Tako se je P 23 povezala s P 22 v dolini Kneže, s P 26 na zahodnem pobočju Krna, s P 24 v Fonih onstran Soške doline in s P 27 nad vasjo Čadrg in Mažarivcem.

Javko s P 24 so imeli pod Vasjo Gaberje na obrežju Soče, izmenoma eno noč na levi, drugo pa na desni strani reke. Kadar je bila Soča narasla, sta jo kurirja P 23 preplavala in tako prenesla pošto. Pri tem se je zlasti izkazal kurir Srečko Žagar iz Žage pri Bovcu, ki se vode ni nikoli ustrašil. Pošto je dal v avtomobilsko zračnico, da se ni zmočila in si jo privezal na glavo.

Ko sta prišla kurirja ene ali druge postaje do Soče, sta najprej vrgla v vodo kamen in šele po enakem znaku z drugega brega sta se spustila v reko. V začetku so vzpostavljali zvezo dvakrat na teden, kasneje pa trikrat, vedno le ponoči. Tako so prenašali tudi vso literaturo za Brda in Beneško Slovenijo.

Zveza čez P 26 v Benečijo je bila vzpostavljena v začetku le dvakrat tedensko, kasneje trikrat, v letu 1944 pa dnevno. Javko so imeli na planini Pretovč pod Mrzlim vrhom, večkrat pa tudi v bližini kapelice, posvečene spominu padlih vojakov v prvi svetovni vojni pod Krnom. Zaradi težko dostopnega terena so na to zvezo lahko hodili podnevi.

S P 22 je, zlasti v drugi polovici leta 1943 in v letu 1944, prihajalo mnogo literature, ki so jo prevzemali ponoči v gozdu nad Zadlazom.

Spomladi 1943 je bila na bazi P 23, tedaj še imenovani karavla 1, tudi tehnika. Mirko Skočir-Miško in Darko Stres-Silvo sta na preprostem ciklostilu razmnoževala letake. To je bil začetek tehnike Krn, ki se je kmalu osamosvojila in si uredila svoje taborišče visoko v kanjonu Zadalšnice. P 23, ki je bila tehniki najbližja, je imela z njo ves čas neposredno zvezo.

Tehnika Krn je tiskala literaturo za potrebe zahodno-primorskega okrožja, kurirji so jo raznašali v razne kraje Benečije in Furlanije, dobivali so jo aktivisti v Trstu in Gorici.

P 23 se je morala v letu 1943 kar petkrat seliti. 27. maja 1943 so jo napadli na Mrzlem vrhu. Po tistem se je umaknila na vzhodno stran Vodil vrha v vojaško kaverno iz prve svetovne vojne pri Aredovem pašniku, kjer je ostala do julija 1943. Postaja se je selila samo po območju med Selcami in Javorco.

Pri opravljanju nalog je padlo več kurirjev. 4. aprila Alojz Brešan, jeseni, malo pred italijansko kapitulacijo, pa Janko Rutar in Anton Skočir-Vasilij, oba iz Zatoľmina, ki sta pri cerkvi Sv. Petra v Zatoľminu padla v zasedo.

Kmalu po italijanski kapitulaciji, 23. oktobra, je med nemško ofenzivo padel bivši komandir postaje P 23 Ignac Rutar-Daki iz Krna. Takrat je bil komandir P 23 Franc Brešan-Orel, ki je pred tem okreval po poškodbi. Postaji so se pridružili Anton Jermol iz Zatoľmina, Rudi Rutar, Stanko Kozorog iz Poljubinja, Jože Rutar-Kvirin iz Zatoľmina, Ivan Gregorčič iz Klamna pri Kobaridu, Peter Tuta-Blaž iz Zatoľmina, novembra še Jožko Skočir-Ciril, decembra pa Jože Rutar-Zvezda iz Zatoľmina in Pavla Skubin, sedaj Leban, ki je ostala pri njih mesec dni za kuharico.

V letu 1944 se je pomen P 23 še povečal, predvsem zaradi količin pošte in literature ter varnega spremljanja potnikov po zvezi med severno Primorsko, Benečijo, Goriškimi Brdi ter drugimi kraji onstran Soče, prav tako s Šentviško in Banjško planoto, kjer so se zadrževali vodstveni forumi osvobodilnega gibanja na Primorskem.

Kurirji so se z javke redkokdaj vračali sami, skoraj vedno so imeli s seboj različne potnike. Čez reke so morali nekatere aktiviste kar prenesti.

Spomladi 1944 so hodili na javko s P 22 le ponoči, saj so hodili blizu Tolmina. Šli so čez reko Tolmino, nato pod vasjo Žabče ter čez bivše italijansko strelišče v Podljudinju do ceste in nato do javke v Ljudinju. Zaradi zased so si večkrat izbrali drugo pot, mimo vasi Zadlaz-Čadrg in Zadlaz-Žabče in čez planino Lom. Tod so hodili vsak dan podnevi, prav tako tudi do javke s P 26, na katero jih je pod vodila čez planino Pretovč pod Mrzlim vrhom do vasi Krn.

Na pot sta šla vedno po dva kurirja, ekspresna pisma so takoj odpravili naprej. Tako je lahko prišlo pismo iz Brd v štab IX. korpusa v 15 urah.

Do motenj v zvezah je prihajalo ob prihodu kake operative enote, ker so se vedno začeli boji z Nemci. V avgustu 1944 se je z njimi na Slemenu in Rdečem robu spopadla Gregorčičeva brigada. Takrat je bila postaja skoraj sredi nemških položajev. Vendar pa zveza ni bila nikoli dolgo prekinjena.

Kurirji so se včasih udeležili tudi kakšne vojaške akcije. Jeseni 1944 so skupaj s skupino VOS in aktivisti okraja napadli četico nemških vojakov, ki je prišla z vozi po drva v planino Polog. Partizani so jim naredili zasedo pod Zastenarjem. Nemci so najprej iskali kritje za vozi in od tam streljali po napadalcih. Smrtno so zadeli Cvetka Lipičarja iz Kala nad Kanalom, težje pa Antona Jermola. Ko so uvideli, da ne bodo vzdržali pritiska, so Nemci stekli v bližnji Zastenarjev senik in se vanj zaprli. Na poziv, naj se predajo, so še bolj streljali. Partizani so nato za zažigalnimi izstrelki zažgali senik. Razen enega, ki je zbežal, so vsi sovražniki zgoreli. Po končanem napadu so partizani mrtvega tovariša Cvetka odnesli v gozd in ga za neko pečino skrili, da so ga čez nekaj dni pokopali. Ranjenega Jermola so prenesli v Javorico, odkoder naj bi ga drugi prenesli preko Čadrga in Ravni v bolnišnico v Lisc-Vršič št. 2.

Že istega večera so se Nemci in domobranci strahovito maščevali nad Zastenarjevo domačijo. Vsi domači, razen stare matere, so se pred maščevalci skrili v gozd, Nemci so zažgali hišo, v kateri je zgorela tudi Zastenarjeva stara mati.

Ko so ranjenega Jermola prinesli do vasi Lisc, so izvedeli, da so bolnico prejšnji dan odkrili in požgali. Ker so Nemci še hajkali po Knežji grapi in okolišu, so ranjenca odnesli v neko gozdno strmino, kjer je ležal na šotorskem krilu in čakal. Borci, ki so ga

prinesli, so odšli v bližnjo vas iskat hrano. Predno so odšli, so njegovo zasilno ležišče podložili s kamni. Jermol, ki ga je ranjena noga zelo bolela, se je ves čas bal, da se bodo kamni sprožili in se bo nemočen zvalil kdo ve kam po strmini navzdol.

Nekaj dni po požigu bolnišnice so tudi drugi ranjenci silno trpeli. Deževalo je, bili pa so brez strehe nad glavo. Nova zavetišča so na hitro gradili, pri tem so jim pomagali tudi vaščani, čeprav so Nemci zagrozili, da jim bodo požgali vas, če bodo še sodelovali s partizani.

Jermol je bil ranjen v stegno, kjer mu je krogla razbila kost. Rana se mu je že zagnojila in bila je polna črvov. Ni se hotela zdraviti, zato so mu morali nogo amputirati. Operiral ga je bolničar Boris, ki je nadomeščal zdravnika. Eter za narkozo je prinesla aktivistka Ana Golja iz Sel nad Podmelcem od zdravnika v Mostu na Soči. Čeprav so operacijo opravili kar na navadni mizi v Kogorjevi hiši, je uspela. Hitro je okreval in po nekaj dneh so ga prenesli v drugo bolnišnico v bližino Pologa, od tam pa v bolnišnico Pavlo. Februarja 1945 so ga prenesli v bolnišnico Franjo, kjer je dočakal osvoboditev in odhod v Ljubljano.

Kurir Stanko Kozorog je bil decembra 1944 poslan na tečaj vezistov v Glavni štab v Črnomelj. Skupina, s katero je potoval, se je za počitek ustavila v neki dolinici, kjer so imeli kurirji P 5 iz Predmeje postavljene šotore. Komaj so se dobro sezuli, že je počil strel in morali so, kar bosí in brez opreme, bežati. Tako je tudi Kozorog moral po snegu skoraj do Pivke, šele tam je dobil dva slaba čevlja. Do cilja so hodili kakih 14 dni.

Po končanem tečaju si je pred vrnitvijo na Primorsko naložil v nahrbtnik kup angleških bomb. Ko pa je prišel na Tolminsko, je bilo vojne že konec.

Komandir Franc Brešan-Orel je bil v avgustu 1944 postavljen za preiskovalnega sodnika kobariškega vojnega poldročja, njegovo delo na P 23 Franc Kavčič iz Ljubinja, ki je vodil postajo do osvoboditve.

Od ustanovitve P 23 do kapitulacije Italije so bili na P 23: Miško Skočir, prvi komandir, Janko Kofol-Tine, drugi komandir, Franc Brešan-Orel, tretji komandir in kurirji Andrej Jelinčič-Rožnik, Viktor Konalec-Blisk, Ignac Rutar-Daki, Maks Rutar, Alojz Brešan, Anton Klinkon, Andrej Leban-Rajko, Jože Manfreda-Očka, Andrej Kacafura-Hrast, Janko Rutar, Anton Skočir-Vasilij in Srečko Žagar.

Po kapitulaciji Italije je do avgusta 1944 vodil postajo še Franc Brešan-Orel, nato pa do osvoboditve Franc Kavčič. Kurirji so bili:

Anton Jermol, Rudi Rutar, Stanko Kozorog, Jože Rutar-Kvirin, Ivan Gregorčič, Peter Tuta-Blaž, Lado Cvekl, Jože Skočir-Ciril, Jože Rutar-Zvezda, Valdi Manfreda, Jože Manfreda-Očka, Srečko Žagar, Jakob Rutar, Alojz Leban, Ivan Pipan, Oskar Koren, Miha Kovačič, Henrik Hrast, Bogomil Kavčič, Ivan Čujec-Janko, Rudi Šturm, ter Cvetko Lipičar iz Kala pri Kanalu, ki je padel 5. julija 1944 in Ljubo Marinčič iz Vedrijana, ki je padel na planini Lom 20. avgusta 1944.

Viri : Franc Brešan: Kratka zgodovina relejne postaje P 23, rokopis. Peter Tuta: Kurirska postaja P 23, rokopis. Jože Rutar: Kurirska postaja P 23, rokopis. Anton Jermol: Izjava, rokopis. Stanko Kozorog: (Pavla Leban): Podatki iz vprašalnice, Jože Rutar: P 23, rokopis, Andrej Jelinčič, Franc Brešan, Zvonko Zvodar, Jože Skočir, Alojz Munih in Srečko Žagar: Dopolnilo k opisu postaje P 23, rokopis.

Kurirska postaja P 25 na pobočju Krna

Avgusta 1943 so že obstoječo vojaško karavlo spremenili v relejno kurirsko postajo P 26. Skupina petih kurirjev se je utaborila v gozdu med vasjo Cadrg in zaselkom Mažarivec, nad vasjo Zadlaz. V njej so bili komandir Anton Koder-Češta iz Nemškega Ruta pri Grahovem ob Bači, Mihael Maver iz Oblokov pri Hudi Južini, Jože Rutar-Kvirin iz Zatoľmina, Oskar Koren-Zvezda iz Smaști pri Kobaridu in Pavla Kavčič iz Podljubinja.

P 26 je bila postavljena nekako na sredini poti med P 22 in P 23 in je z obema vzdrževala redno zvezo. Ob razpadu italijanske vojske so kurirji razorožili veliko italijanskih vojakov, ki so se iz doline ob Bači pomikali proti Italiji. Takrat je bila ta postaja tudi ukinjena, nekaj kurirjev je bilo poslanih na P 23, nekateri pa v vojsko.

V začetku novembra je bila P 26 v Krnu znova postavljena. Za komandirja je bil imenovan Franc Gregorčič-Tarzan iz Krna. Povezani so bili s P 23, s kurirji te postaje so se srečevali pod kapeľico padlih vojakov iz prve svetovne vojne pod Krnovo steno, prav tako v P 27, javko so imeli pri prvih hlevih nad Drežnico. Vse poti so bile pozimi nevarne zaradi poledenelih tal, spomladi pa zaradi plazov. Zato so morali takrat hoditi na zvezo samo podnevi, ponoči je bilo nemogoče. Pozimi so imeli na čevljih dereze, oblečeni pa so bili v bele varovalne obleke.

Nekaj časa so se kurirji zadrževali na osamljeni kmetiji v Drežnici št. 2. Poleg Gregorčiča so bili na postaji še Jakob Lisjak iz Bukovega, Franc Breginc, Jože Sivec in Ivan Skočir, vsi trije iz Drežniške Ravni, ter Jože Skubon iz Jezerc, Drežnice.

15. marca 1944 so se preselili iz Drežnice v Krn pod Studor-Strmola, kjer so ostali do konca vojne. Takrat sta Jože Sivec in Franc Breginc kurirsko postajo zapustila in se vrnila na svoja doma v Drežnici.

Komanda linije je od P 26 vzpostavila zvezo preko Soče na postajo P 24a na pobočju Matajurja, ko je bila ta spomladi 1944 znova vzpostavljena. Dogovorjeno javko so imeli pod Sv. Lovrencem ob Soči. Največjo oviro so pomenili prehodi čez reko in čez ceste. V normalnih pogojih so vzpostavljali zvezo tako, da so en večer prebredli rekol kurirji P 26, drugi večer pa kurirji P 24a. Ker so jih sovražniki lahko vedno presenetili, so morali v vodo kar oblečeni in nato mokri naprej do javke. Noč za nočjo je bilo treba po tej poti za Benečijo prenesti enega ali dva nahrbtnika literature. Težko pa je bilo v dneh, ko je Soča narasla in je ni bilo varno bresti. Kurirji pa so se zavedali, da se zveze ne sme prekiniti. Zato je komandir pridobil domačine, ki so nato z vozmi med slamo in steljo prepeljali nahrbtnike z literaturo do vasi Idrsko na drugi strani Soče.

Poleg opisanih so kurirji P 26 vzdrževali redne zveze tudi z okrožnim komitejem za Tolminsko, z bolnišnico št. 2 pod vasjo Krn ter z operativnimi enotami, ki so prihajale v bližino. Povezani so bili s prebivalci ob Soči, v vaseh Selišče, Selce, Kamno, Smašte, Ladri, Libušnje, Vrsno in v Kobaridu. Komandir je imel stike tudi s članom domobranske posadke, ki mu je sproti pošiljal poročila o nameravanih hajkah in drugih premikih ter o postavljanju zased. Ta obvestila je prinašala Anica Močilarjeva iz naselja Ladri pri Kobaridu.

Domobranci so pogosto postavljali zasede in konstolirali bližnje vasi v okolici Kobarida. Kurirje pa so o tem obvestili tako, da so se zasedam in patroljam spretno izogibali.

V vasi Libušnje pa je bilo nekaj družin, ki niso pomagale partizanom. Več moških je bilo pri domobrancih v Kobaridu, iz neke družine kar trije. Tudi tamošnji župnik Klinkon se je opredelil zanje.

Kurirska postaja je od spomladi 1944 do osvoboditve taborila na istem kraju. Tudi za hrano niso posebej skrbeli, saj so je dovolj dobivali pri domačinih. Za novoletne praznike so dobili toliko paketov, da so jih lahko odstopili tudi bolnišnici, ki s prebivalci ni bila toliko povezana, tako da ji je bila pomoč dobrodošla.

Po zvezi čez P 26 je hodilo mnogo političnih in vojaških funkcionarjev, namenjenih v Benečijo.

Ob kapitulaciji Nemčije so bili mlajši kurirji te postaje vključeni v brigado VDV, starejši pa so bili dodeljeni okraju Kobarid za kurirje.

Od novembra 1943, ko je bila ponovno vzpostavljena, so bili na P 26: Franc Gregorčič-Tarzan, komandir, kurirji Jože Sivec, Anton Kravanja, Andrej Melinc, Ivan Melinc-Hrast, oba iz naselja Dolje pri Tolminu, Simon Rutar, Ivan Sivec, Rudolf Gregorčič, Franc Gregorčič, vsi štirje iz Krna, Mirko Skočir, Alojz Sivec, Alojz Gregorčič, Lado Cvek-Javor iz Koritnice, Mihael Maver iz Oblokov, Jože Rutar-Kvirin, Jože Uršič iz Drežniške Ravne, Ivan Koren iz Drežnice, Gabriel Žagar-Planinko, Franc Mlekuž-Gozdar, Franc Skočir, Ignac Gregorčič, Anton Rutar, Viktor Kanalec, Ivan Rutar in Jože Skubin, politični delegat, ki so ga v začetku februarja ujeli in ga nato 6. aprila 1945 na Trnovem ustrelili.

V i r i : Franc Gregorčič in Leopold Šepec: P 26, rokopis. Franc Brešan: Relejna stanica P 26, rokopis.

Kurirska postaja P 27 na Kobariškem

Kmalu po nemškem vdoru v dolino Bovca, oktobra 1943, ko je bilo konec takoimenovane Kobariške republike, so bile v dolini Soče ustanovljene nove postaje, med njimi P 27, ki je povezovala P 26 v Drežniških Ravnah in P 28 blizu vasi Čezsoča. S P 26 so imeli zvezo vsak drugi dan na javki na Črniku pod Krnom, s P 28 pa prav tako vsak drugi dan na levem bregu Soče nad vasjo Soča.

Prvo taborišče P 27 je bilo v naselju Preveljk na levem bregu Soče na južnem pobočju hriba Polovnik, nasproti vasi Srpenica. Svoje delo je začela opravljati v začetku novembra 1943. Ker takrat še ni bila postavljena P 28, je P 27 vzdrževala zveze le s P 26. Javko so imeli v Mogozdu, v hiši po domače pri Kendu, javko s terenskimi aktivisti pa v Čezsoči pri Bovcu.

Prvi komandir P 27 je bil Gabriel Žagar-Planinko iz Žage pri Bovcu. Kurirji so bili spočetka samo trije, in sicer Andrej Rot-Lovec iz Žage, Jože Koren iz Koseče pri Drežnici in Andrej Melinc iz Dolj pri Tolminu. V decembru 1943 so nekega dne Nemci z minometi obstreljevali pobočje, kjer je postaja taborila. Kurirji so se umaknili iz barake, ki pa je Nemci tudi niso odkrili. Požgali so vse pastirske staje, pobili nekaj koz, s seboj pa so odgnali kravo. Med napadom je en kurir zbežal in se ni nič več vrnil na postajo. Ni pa ničesar izdal.

Ta napad je bil posledica spopada komandanta sektorja Zvonka Zvodarja in Slavka Ježa z Nemci, ko sta ob Soči nenadoma naletela na njihovo patruljo. V spopadu je bil en Nemec ranjen, vsi drugi pa so zbežali po strugi Soče proti Trnovemu.

Maja 1944 se je P 27 preselila iz Preveljka na Kraški vrh nad Čezsočo. Takrat so vzpostavili dnevno zvezo tudi s postajo P 27, ki se je nekaj časa zadrževala v gozdovih vasi Soča.

V letu 1944 je prišlo na P 27 še nekaj kurirjev: Feliks Žagar iz Žage pri Bovcu, Albin Koren iz Komna, Franc Koren, Andrej Kacafura-Hrast iz Dolje pri Tolminu in Anton Melinc-Matija iz Trnovega. Ker so bili nekateri premeščeni na druge postaje, jih na P 27 ni bilo nikoli več kot pet. Spočetka so bili oblečeni v civilne obleke, ker so hodili na javke skozi vasi in so tako zbujali manj pozornosti.

P 27 je ves čas taborila v gozdovih, v šotorih ali v na hitro postavljenih barakah iz lesa in pločevine. Kadar so prebivali višje v hribih, so morali tudi po uro daleč po vodo. Pozimi pa so za to topili sneg. S hrano so se oskrbovali v vaseh, pozneje je to skrb prevzela gospodarska komisija. Pozimi so v snegu naredili po več gazi, da so zasledovalcem zamešali sledi.

V letu 1944 so se nameravali domobranci naseliti v šoli v Trnovem. Potem bi se položaj za kurirje zelo poslabšal. Zato so nanosili v šolo slamo in jo zažgali. Tako so sovražnikom preprečili ustanoviti še eno postojanko.

Kurirji so bili v glavnem domačini, zato so imeli dobre zveze s prebivalstvom, tako na območju Bovške doline kot v drežniških vaseh. Vsepovsod so imeli dobro organizirano obveščevalno službo. Na zveze so hodili po stranskih, samo njim znanih stezah in so tako le redko naleteli na sovražne patrulje. Vsak je imel puško, imeli pa so tudi brzostrelko, ki jo je vedno nosil prvi kurir.

S hrano so se oskrbovali pri kmetih v Čezsoči in v Drežnici. V letu 1944 so partizani neke enote zaplenili precej hrane v nekem skladišču v Benečiji in nekaj tega so dobili tudi na P 27. Andrej Rot je bil kuhar, le v skrajnih primerih je moral na pot z ekspresno pošto.

Pozimi so uporabljali krplje, da se jim ni vdiral v globoki sneg. Spomladi pa so bili bolj nevarni plazovi, ki so se sprožali v velikih strminah in nosili ogromne gmote snega. Kurirji — domačini so vedeli, kje so najnevarnejši, zato so se jim znali izogibati, da niso imeli žrtev.

Sneg jih je vsekakor najbolj oviral. Postaje pa so bile zelo oddaljene, poti na javke so držale preko hribov in dolin.

Tudi ti kurirji so kot drugi vodili po poteh razne potnike. V glavnem so bili to politični delavci in vojaški funkcionarji.

Med opravljanjem službe so kurirji vedno doživljali kaj novega, zanimivega, pa tudi nevarnega. Takšna so bila predvsem srečanja s sovražnimi patruljami. Tako je nekega zimskega dne nemška patrulja zajela kurirja Andreja Rota-Lovca, ki je zagledal belo oblečenega Nemca šele tik pred seboj in mu ni mogel ubežati. Rot je nesel pismo iz Golobarja v vas Čezsočo, bil je v civilni obleki in brez puške. Z Nemci je moral v njihov štab, v gostilno pri Vančerju v Čezsoči. Ker ni imel legitimacije, so poslali po župana. Ta je Rota poznal in Nemce prepričal, da prihaja kot priložnostni delavec večkrat v Čezsočo. Že prej pa se je Rot znebil pisma, ki bi ga moral izročiti na zvezi in tako pri preiskavi pri njem niso ničesar našli, zato so morali ga izpustiti.

Drugič se je Rot spet srečal z Nemci, tokrat ponoči. Iz Loga pri Čezsoči je nesel poln nahrbtnik volnenih nogavic in rokavic, pešočil je okrog Polovnika proti postaji, kjer je nanj čakal drug kurir. Prišel je do nemške zasede, ki je vžgala po njem, vendar ni bil zadet. V hipu se je vrgel na tla. Nemci so izstrelili raketo, ki je razsvetlila vso okolico. Rot je pritajeno čakal, da je svetloba ugasnila, nato se je v temi počasi odmikal od zasede. Posrečilo se mu je in nato je s hitrimi koraki odšel na zvezo.

Kurirji na P 27 so kljub težavam vzdržali preko zime in nato še mesece do osvoboditve. Poleg treh komandirjev je bilo na postaji v zaporedju še sedem kurirjev: Jože Koren iz Koseča, Andrej Rot iz Žage, Albin Koren iz Koseča, Andrej Kacafura iz Dolj, Franc Koren iz Magozda, Jože Kravanja iz Trente in Peter Fon iz Srpenice pri Bovcu. Postajo je najprej vodil Gabriel Žagar-Planinko, po njegovem odhodu, 4. aprila 1944, je postal komandir Anton Melinc-Matija, za njim pa je kot tretji komandir vodil postajo do osvoboditve Feliks Žagar iz Žage pri Bovcu.

Viri: Izjava Gabriela Žagarja tajniku Obč. LO Bovec tov. Francu Sivcu, rokopis. Jože Koren: Relejna postaja P 27, rokopis. Andrej Rot: Odgovori na vprašanja v anketni poli, rokopis. Dopolnilo k osnutku opisa postaje P 27, ki so ga na skupnem sestanku podali Jože Koren, Srečko Žagar, Zvonko Zuodar, Alojz Munič in Pavla Leban, rokopis.

Kurirski postaji P 28 in P 29 v dolini Trente

Komande sektorjev kurirskih zvez Primorske in Gorenjske so se dogovorile za vzpostavitev dodatne zveze med pokrajinama. Komanda II. (tolminske) relejne linije je organizirala zvezo z Bov-

škega naprej v dolino Trente in od tam čez Triglavsko pogorje na Gorenjsko. Zato so v dolini Trente ustanovili dve kurirski postaji, P 28 v vasi Soča in P 29 višje gori v naselju Zadnjica.

Za komandirja P 28 je bil postavljen dotedanji komandir postaje P 27 Gabriel Žagar-Planinko, kurirji so bili najprej samo trije, vsi domačini. Zvezo proti Bovškemu s P 27 in v drugo smer proti Trenti s P 29 so vzdrževali podnevi dvakrat tedensko, peš ali pa s kolesi, če je bilo dovolj varno. Postajo P 29 je komanda linije postavila skoraj istočasno kot P 28 kot najbolj severno in končno postajo kurirskega omrežja na Primorskem, ki je vzdrževala zvezo z Gorenjsko. Nanjo je bil premeščen Anton Kravanja, domačin iz Trente, ki je bil prej kurir na postaji P 24. Z njim sta prišla še Alojz Cuder in Podrastarjev Tone, oba domačina iz vasi Trenta. Kmalu po ustanovitvi je bil za komandirja imenovan Leopold Vertelj-Dimitrij iz Kala-Koritnice.

P 29 je taborila v zaselku Zadnjica v vznožju Triglava. Kurirji so se nastanili v planšarski hišici in od tam hodili dvakrat na teden po pošto na javko s kurirji P 28 in prav tako dvakrat na teden čez strme gore na Gorenjsko stran proti G 4, ki je taborila v Koprivniku pri Bohinju. S kurirji te postaje so se srečavali na javki na Doliču pod Triglavom, popoldne med 14. in 15. uro. Včasih, kadar kurirji G 4 zaradi nemških patrolj niso mogli na javko, sta kurirja P 29 odšla krddo taborišča v Koprivnik. Na gorenjsko stran sta največkrat hodila Anton Kravanja in Alojz Cuder, včasih tudi komandir Vertelj.

Ta pot na Gorenjsko je bila zelo težka. Kurirja sta se morala v vsakem vremenu vzpenjati po strminah visoko nad dolino. Najtežje bilo med nevihtami z dežjem, točo ali snegom, še nevarši pa so bili plazovi. Ko je sneg zgoraj v gorah zgodaj zapadel, so si pomagali s krpljami, nato pa tudi z derezami.

Do javke na Doliču so imeli 5 do 6 ur hoda, odvisno od razmer na poti. Ta zveza pa je bila zelo pomembna, zlasti med hajkami in ofenzivami na Cerkljanskem, ko je bila prekinjena zveza med P 35 nad Cerknem in G 11 na Gorenjskem. Na liniji med P 28 in G 4 ni bilo sovražnih postojank, najbližja je bila šele v Bovcu. Včasih so Nemci te postojanke opravili patroljni obhod po cesti od Bovca do Vršiča in nazaj. Manjša sovražna posadka se je zadrževala tudi v koči na Vršiču.

Prebivalci Trente so s kurirji tesno sodelovali. Sproti so jih obveščali, če je v dolini sovražnik. V Andrejevi staji, kakor so imenovali planšarsko kočico, v kateri je bila postaja, so se počutili varne, zato niso imeli niti stalne straže. V dolini je deloval okrajni

odbor OF s sedežem v vasi Soča. Dobro sta bili organizirani tudi narodne zaščita in obveščevalna služba. Včasih je prihajal v dolino Trente Rezijanski bataljon, včasih tudi druge manjše partizanske enote.

Nad vasjo Soča je bila manjša bolnišnica, tudi blizu Zadnjice v Trenti je bilo partizansko okrevališče. Kurirji so bili z obema povezani, oskrbovali so jih s hrano in si v vsem pomagali. Za hrano je skrbela gospodarska komisija, lovili so tudi divjačino. Komandir Vertelj je bil izurjen lovec, zato kurirjem mesa ni primanjkovalo, dajali so ga tudi v bolnišnico in okrevališče.

Zaradi majhnega števila kurirjev je komanda linije združila P 29 in P 28 v novo P 28. Vendar pa se je s tem pot na javko z G 4 podaljšala na osem ur.

Vodstvo postaje je skrbelo za politično in vojaško vzgojo. Za prvo je bil zadolžen Alojz Cuder, politični komisar oziroma delegat postaje, za drugo pa sta skrbela Leopold Vertelj in Gabriel Žagar. Kurirji so bili oboroženi z italijanskimi puškami in pištolami. Kurir Anton Kravanja je bil pozimi 1944/45 premeščen na P 26 na Krnu.

Pozimi, ko je v gorah zapadel več metrov visok sneg, je bila zveza z Gorenjsko prekinjena. P 28 je bila tedaj povezana le s P 27, z bolnišnico in aktivom okraja. Postaja je delovala do osvoboditve.

V i r i : Lado Lapajne: Zapis razgovora s kurirjem Antonom Kravanjo, rokopis. Franc Sivec: Zapis podatkov Gabriela Žagarja o relejni postaji P 29, rokopis.

III. ali benečanska relejna linija

Linija je povezovala kurirsko omrežje osrednje Primorske čez Sočo v Benečijo. Z Banjske planote, kjer je bila P 9 kot prva postaja benečanske linije in P 10, ki je bila bližje Soči, je šla zveza na P 25, ki se je zadrževala v Snežatnem pri Kojskem v Brdih. Od tam je šla zveza s P 25b, pri Zapotoku nad Anhovim, od tam pa s P 25a, ki se je zadrževala v okolici Bukovja in Strmega brega v Brdih, od koder je šla zveza naprej v Benečijo do P 24a na Matajurju in od tam do P 24b nad Podbelo na pobočju Mija planine, od oktobra 1944 pa še na eno postajo naprej v Benečijo, do P 24c v Breginjskem kotu.

Kot sem že omenil, so čez Sočo vzpostavljali dve zvezi, ki sta od kurirjev zahtevali precejšnje napore in požrtvovalnost. Prvo

od P 25 na P 9; P 9 je jeseni zamenjala zveza s P 11, ki sta jo vzdrževala dva kurirja domačina v Solkanu. Po ukinitvi P 9 na Banjški planoti je zvezo s P 25b prevzela P 10.

Kurirske zveze v Brdih in na Benečanskem so bile za razvoj narodnoosvobodilnega gibanja v teh najbolj zahodnih krajih Slovenije izrednega pomena. Kurirji, večinoma domačini, so bili v veliko pomoč aktivistom pri njihovem navezovanju stikov s prebivalstvom, pogosto so nastopali tudi kot vodniki operativnih enot. Vzporedno z vzdrževanjem zvez so prebivalstvu dajali literaturo in ga tako osveščali.

Za kontrolorja, pozneje za komandanta linije, je komanda odseka za zveze pri IX. korpusu imenovala Petra Žorža, za političnega komisarja pa Slavka Štoka. Po ustanovitvi sektorja sta prevzela drugi dolžnosti. Komandant je postal Jože Skočir-Ciril, Slavko Jenko pa politični komisar. Oba sta ti nalogi opravljala do osvoboditve.

Kurirske postaje III. relejne linije

Kurirska postaja P 9 na Banjščici

Decembra 1942 je štab Soškega odreda ustanovil na Banjščicah kurirsko karavlo št. 6. Prvi kurirji: Peter Žorž iz Goč pri Vipavi, Franc Ipavec, Franc Jeran in komandir Mirko Zimič-Miro so si s pomočjo aktivista iz Zabrda v votlini nad vasjo Avšček uredili bivač. S trami, pločevino in mahom so ga priredili, da je bilo mogoče v njem živeti. Poleg tega so dobili še malo pečico, gašperček, na katerem so si kuhali. Dimne cevi so pod zemljo speljali v sosednjo kotanjo, tako da se je dim porazgubil. Votlina je bila prostorna, v njej so si uredili ležišča tudi za goste. Že pozimi, zlasti pa od spomladi 1943 dalje, so bili pri njih pogosto gostje komandant odreda Mirko Bračič, Aleš Bebler, Julij Beltram in drugi. Tudi Franc Leskošek-Luka, kadar je prišel na Primorsko. Maja je bil tam tudi Marjan Dermastja, ki je karavlo poimenoval z novim imenom P 9.

Ko je bil komandir Miro določen za političnega delavca na terenu, je bil za komandirja imenovan Franc Bavec iz Loške doline, ki je prišel v te kraje z Loškim odredom. V začetku marca je dobil

nalogo, da mora poslati dva kurirja na karavlo 5 pri Ozeljanu na Vipavskem, da bosta tam prevzela neke tovariše, ki naj bi jih pripeljala na Banjško planoto. Italijani so namreč ugotovili, da se nekje na Vogrskem zadržuje vodstvo primorskega osvobodilnega gibanja z Alešem Beblerjem na čelu, zato so temeljito preiskovali tudi Fornazaričevo hišo, kjer se je spodaj v bunkerju res skrival Bebler. Gospodarja so že prej aretirali in odpeljali, na dan preiskave pa so odpeljali še gospodinjo. Doma sta ostali le babica in triletna vnukinja Beta. Pet ur so Italijani šarili in razbijali po hiši, mučili domače in nenehno kričali: »Dove e Primozzi?« Ta pa je stal spodaj v bunkerju, s pištolo v eni in z bombo v drugi roki ter čakal, kdaj jo bo treba vreči. Bal se je, da ga bo Beta izdala. Toda otroka niso premamile niti ljubeznivosti niti grožnje.

Na karavlo 5 sta odšla komandir Bavec in Peter Žorž, o katerem je Bebler v svoji knjigi Čez drn in strn zapisal, da mu pravijo »Tolminska korijera« (avtobus), ker je včasih v eni sami noči prišel od Vogrskega do Tolminskega Loma, kjer je bil štab Soškega odreda. Poznal je vsako stezo i v teh krajih in bil zato zanesljiv vodnik.

Bebler je z Bojanom Štihom, Francem Škerlom in štirimi dekleti, domačinkami iz Vogrskega, ki so se morale umakniti v ilegalo, čakal na javki. Še isto noč so se napotili proti grebenu Čavna, kjer so nato predanili. Podnevi je bilo namreč prenevarno potovati. Čez dan so zagledali dve koloni Italijanov, ki sta šli levo in desno od njih. Na srečo se niso razvili v strelce, sicer bi zagotovo naleteli na Beblerjevo skupino. Naslednji večer so potovali med vasmi Ravnica in Trnovo in dospeli v čepovansko dolino. Od tam so nadaljevali pot čez cesto Čepolvan-Grgar in prišli na Banjško planoto do vasi Bate, kjer so si odpočili in se okrepčali v hiši pri Lepi Vidi kot so ji partizani po domače govorili.

Ko so nadaljevali pot, so naleteli na zasedo italijanskih bersaljerjev ob kamnitem zidu poleg njive. Kurirja, ki sta hodila spredaj in sta bila že nekako vštric z njo, sta zavpila: »Naprej!« in se nato z vso hitrostjo pognala proti malemu sedlu. Italijani bi lahko vse pobili, toda hoteli so jih žive ujeti, zato so vstali in začeli kričati: »Alto le mani!« (roke gor). Takrat pa sta oba kurirja ustrelila in bersaljeri so se vrgli na tla. Ta čas pa so partizani planili v beg in se rešili. Beblerjeva skupina se je izmaknila nazaj v temo, Italijani pa so se pognali za kurirjema in tekli za njima do gozda. Ko so videli, da ju ne bodo ujeli, so začeli streljati, Žoržu je šla krogla skozi peto in stopalo, komandir Bavec pa je dobil kos bombe v nahrbtnik, ki ga je razneslo, tako da so mu ostale le naramnice. Dobil je tudi nekaj manjših ran.

Bebler je najprej ostal sam, napotil se je nazaj proti Lepi Vidi, kjer se je potem kmalu zbrala tudi ostala družina. Komandir Bavec, ki mu je bilo strogo naročeno, da mora pripeljati Beblerja varno v Tolminski Lom, je bil silno v skrbeh. Čeprav oba ranjena, sta se s Petrom vrnila proti hiši Lepe Vide. Italijani so odšli takoj po napadu, zato sta šla kar tam skozi, kjer so bili napadeni. V hiši pa sta našla že vse člane skupine. Srečno sta jih nato pripeljala na cilj.

V noči med 17. in 18. marcem je nad Banjško planoto pripeljal angleški avion, iz katerega so odskočili trije padalci, primorski Slovenci, ki so jih Angleži kot italijanske vojake zajeli v Afriki. Izšolali so jih za diverzante in poslali v domovino. Kurirji so o padalcih obvestili komandanta Bračiča, že prej pa so morali dan skupaj s padalci preždeti v nekem bunkerju iz prve svetovne vojne. Italijani so namreč dan po njihovem prihodu temeljito preiskovali območje Banjške planote, da bi jih izsledili.

Z radiooddajnikom, ki so ga prinesli padalci, je Bračič takoj navezal stik z zavezniško bazo v Egiptu, od koder so poslali padalce. Zaveznike je prosil za orožje in uspeh ni izostal. Določili so datum, kdaj bo pripeljal avion in se lotili potrebnih priprav. Ker ni bilo v bližini štaba odreda druge partizanske enote, je Bračič zbral kurirje sosednjih postaj, bilo jih je okrog 20, in z njimi na dogovorjenem mestu prižgal ognje. Avion pa je pripeljal šele naslednji večer. S padali je odvrget zavoje z orožjem in razstrelivom. Kurirji so na vso moč hiteli, da so do dneva znosili prineseno v že prej pripravljena skrivališča.

Kurirji, radovedni, kaj neki je v konzervah, ki so se odpirale na vzmet, so eno odprli. V njej je bila neka masa, pakirana v tulcih. Kurir Andrej, ki je bil med vojno v Abesiniji kot italijanski vojak, je omenil, da je to najbrž nekakšna tropska marmelada, češ da so imeli nekaj podobnega tudi Italijani v Abesiniji. Kurirji so nato nekaj te mase pojedli, ker ni imela slabega okusa. Ko pa so jih drugi videli, so jim povedali, da jedo plastik, razstrelivo. Prestrašili so se in vpraševali, kaj bo zdaj z njimi. Tovariši so jih potolažili, da ne bo hudega. Le če bi jim vstavili detonatorje, bi jih razpršilo na vse strani.

Podnevi so po terenu spet hajkale italijanske patrulje, a spet brez uspeha, saj so kurirji dobro opravili svojo nalogo. Le da je tište, ki so jedli plastik, še nekaj dni bolela glava, tiščalo jih je v želodcih, naposled je tudi to minilo.

Kurirji so kmalu potem sodelovali pri veliki sabotažni akciji. V noči od 7. na 8. julij 1943 so zaminirali in podrli tri stolpe daljnovođa visoke napetosti.

Maja 1943 se je na svoji poti po Primorski oglasil na karavli 6 dr. Marjan Dermastja, ki jo je ob tej priliki preimenoval v P 9. V letu 1943 so kurirji P 9 vzdrževali zvezo s P 11 v Šmihelu pri Ozeljanu, s P 7 v Gorenji Trebuši, s P 10 pri Rodežu oziroma Desklah in tudi čez Sočo, s P 25. Redno zvezo so imeli tudi s štabom Soškega odreda, poznejšo III. alpsko cono, s tehniko Čaven v zaselku pri Kalu nad Kanalom. Iz nje so dobivali literaturo, ki so jo nato prenašali naprej. Zveze so precej težko vzdrževali, ker so območje pogosto kontrolirale italijanske patrulje.

Ljudje v teh krajih so bili dobri in zavedni Slovenci. Vendar pa se je pojavil neki logar, ki je vodil italijanske patrulje po terenu. V decembru 1942 je izdal partizansko taborišče v Gornjem Lokovcu in Italijani so med napadom ubili dva partizana. Mrtva borca so odveli v Kal nad Kanalom in ju tam razkazovali. Junija 1943 so kurirji P 9 tega logarja likvidirali.

Do razpada Italije so bile v okolici P 9 gosto razporejene sovražne postojanke. Najbližja je bila v Kalu nad Kanalom, potem v Avčah, v Kanalskem vrhu, v Trušnjevcu na Banjški planoti, v Batah, v Grgarju, v Čepovanu, v Kanalskem Lomu na Trnovem, na Lokvah je bila posadka gozdne milice. Številčno stanje moštev se je menjavalo.

V prvem obdobju, dokler ni bila ustanovljena gospodarska komisija, so se kurirji prehranjevali pri okoliških kmetih, ki so jim pomagali po svojih močeh.

Ko so domačini zvečer 8. septembra obvestili kurirje, da je Italija kapitulirala, skoraj niso mogli verjeti, ker je podnevi prišlo v dolino Avščka večje število alpincev, ki so se pripravljali na hajko. Iz previdnosti so kurirji pospravili svoje stvari in se pripravili za odhod. Toda drugega dne so se prepričali, da je bila vest resnična.

Naslednje dni so imeli polne roke dela. V bližini ni bilo nobene partizanske enote, zato so kar sami razoroževali sovražne vojaške, hkrati pa so mobilizirali domačine v partizansko vojsko.

Vendar pri razoroževanju ni vedno šlo vse gladko. Ko je šest kurirjev na cesti med Levpo in Avčami naletelo na kolono vojaštva, sta se dva oficirja uprla razorožitvi. Prišlo je že do streljanja in pri tem sta bila oficirja onesposobljena. Vojaki so se nato pustili razorožiti. Zaplenili so nad 150 pušk in mnogo drugega orožja, razorožene vojaške pa so nato spustili proti Gorici. Ko so kurirji prišli v Kal nad Kanalom, kjer je bila močna posadka protiletalske obrambe, je bila ta že postrojena pred vojašnico. Dovolili so ji oditi, prevzeli pa so velik plen: 12 protiletalskih topov, 4 pro-

tiletske mitraljeze in še mnogo drugega orožja. S poročilom o tej akciji je odhital eden izmed kurirjev v Čepovan, kjer se je tedaj nahajal I. bataljon Primorskega odreda.

Zaradi pomanjkanja sposobnega osebja za enote je štab odreda mobiliziral razen dveh vse kurirje P 9. Komandir Franc Bavec-Branko je bil z enim kurirjem poslan v Goriška Brda, da bi tam organiziral nove partizanske enote. Postal je komandant 4. bataljona Zahodno-primorskega odreda, ki je kasneje prerasel v I. Soško brigado.

Dva kurirja, ki sta ostala na P 9, sta bila oktobra 1944 vključena na P 10, P 9 pa je bila ukinjena. Od ustanovitve karavle 6, poznejše P 9, do ukinitve so bili na njej: Miroslav Zimič-Miro, prvi komandir, Franc Bavec drugi komandir, kurirji pa Simon Maraš-Gregor iz Huma v Goriških Brdih, Peter Žorž iz Goč pri Vipavi, Bogdan Berlot-Ludvik iz Kanala ob Soči, Aldo Furlan-Janez iz Prevalja pri Grgarju, Janko Mervič-Slovan iz Ozeljana, Jože Faganel-Narde iz Šempasa, Ivan Testen iz Testen pri Levpi, Leopold Cej iz Voglarjev pri Trnovem, Franc Medvešček iz Bodreža pri Kanalu, Roman Karara-Savo iz Ozeljana, Anton Selan, Dušan Lepušček-Sočan, Anton Faganel-Branko, Pavel Ipavec in še dva. Polde in Savo, za katera se ni dalo ugotoviti priimkov.

Kurir Franc Pavlin-Jeran iz Ravnice nad Grgarjem je padel, ujet pa je bil Franc Ipavec iz Levpe v Soški dolini.

Viri: Franc Bavec-Branko: Kurirska postaja 6, kasnejša P 9, rokopis. Isti avtor: Dodatne pripombe gradivu karavle 6 oziroma P 9, rokopis. Jože Faganel: Dodek kurirja s P 9, rokopis. Pavla Ipavic: Zapis sestanka s kurirjema Bogdanom Berlotom in Simonom Marašem 11. 2. 1983 v Novi Gorici, rokopis.

Kurirska postaja P 10 pri Kalu nad Kanalom

O tej kurirski postaji je zelo malo arhivskih virov. Po nekih podatkih naj bi jo ustanovil kontrolor Albin Plešnar maja 1943, to je v času, ko se je mudil v teh krajih Marjan Dermastja. P 10 je bila ustanovljena predvsem zaradi zveze z Benečijo.

Ob ustanovitvi so bili na postaji štirje kurirji: Dušan Levpušček-Sočan, komandir, in Anton Urbančič-Elo, Franc Jevšček ter Emil Mervič-Zdravko. Do kapitulacije Italije so imeli trikrat na teden zvezo s P 9 v dolini Avščeka na Banjški planoti. Na pot so šli vedno ponoči. Na drugo stran Soče, s P 25b, so vzpostavljali zvezo prav tako trikrat terensko in tudi tja so hodili vedno le ponoči. Čez reko so imeli dva prehoda, enega pod Ložicami (v Grapah), drugega pa čez most pri Desklah. Do kapitulacije Italije so hodili

direktno do sosednje postaje, potem pa so se dogovorili za javke v Ložicah, na Skalah in v Peljevem. Čez reko so hodili izmenoma kurirji obeh postaj. Po kapitulaciji Italije so hodili čez reko tudi pri Rodežu poleg Anhovega, vedno ponoči.

P 10 se je zadrževala nekaj časa pri Rodežu nad Desklami, po kapitulaciji Italije in ukinitvi P 9 pa se je preselila v bližino Kala nad Kanalom. Odtlej je vzdrževala zvezo s P 7 V Gorenji Trebuši, tista preko Soče je ostala, le v letu 1944 je bila nekaj časa vsak drugi dan, čez poletje že vsak dan oziroma vsako noč. Po ukinitvi P 9 sta bila dva kurirja te postaje dodeljena na P 10.

Kurir Franc Baskar iz Bask je bil v letu 1944 premeščen za komandirja na P 25b v Zapotoku. V spopadu z Nemci je 11. novembra 1943 v vasi Baske padel komandir Dušan Levpušček-Sočan, ki ga je nasledil Stanko Jakulin, ki je vodil postajo do septembra 1944, ko je bil na lastno željo premeščen na P 7 v Gorenjo Trebušoll. Komanda linije je nato postavila za komandirja Antona Urbančiča-Ela, ki je vodil postajo do osvoboditve.

Poleg teh treh komandirjev so bili na P 10 kurirji: Franc Jevšček iz Zabrda pri Grgarskih Ravnah, Emil Mervič-Zdravko iz Šempasa, Cvetko Fabjan iz Grgarskih Raven, Franc Baskar iz naselja Baski pri Grgarskih Ravnah, Jože Bavdaž iz Seniškega brega. Avguština Maver iz Zabrda pri Kalu, Aldo Furlan-Janoš iz Prevalja pri Grgarju, Leopold Šuligoj iz Koprivišča, Radovan Žabar iz Levpe, Albert Škrt iz Grašč pri Levpi, Janez Testen iz Testen pri Levpi, Mirko Kofol iz Lahke na Banjščici, Justin Bavdaž iz Mešnjaka pri Testenih, Stanko Jakulin iz Grudnice, Zdravko Podgornik-Tobak iz Idrije pri Bači, Ivan Bremec in Čuk. Razen komandirja Sočana sta padla še kurirja Franc Medvešek iz Bodreža pri Kanalu in Leopold Cej iz Voglarjev. Zaradi varnosti so se na postajo zateleke aktivistke Pavla Ipavec, Danica Jug in Jožica Fabjan-Zdenka, ki je bila terenska kurirka.

Viri: Alojz Munih: Podatki za monografijo P 10, po razgovorih s preživelimi kurirji te postaje zapisal Alojz Munih. Pavla Ipavec je zapisala podatke, ki so jih dali: Franc Jevšček, Cvetko Fabjan, Franc Baskar, Jože Bavdaž, Leopold Šuligoj in Bogdan Gabršček, rokopis.

Kurirska postaja P 25 v Snežatnem pri Kojskem v Brdih

Štab Soškega odreda je spomladi 1943 postavil kurirsko karavlo onstran Soče v bližini Kojskega v Brdih. Junija istega leta je bila skupina kurirjev te postaje vključena v relejne kurirske zveze, ki sta jih v tem času na Primorskem organizirala in postavljala dr.

Marjan Dermastja in Albin Plešnar. Postaja je dobila naziv P 25 in je bila izhodišče vseh zvez za Brda in Beneško Slovenijo.

V letu 1943 so bili na postaji: Viktor Goljevšček, Jože Tomažič-Črt, Simon Maraš, Alojz Štokolič-Vasilij, Jože Simčič in komandir Alojz Jakin-Lipe, ki je konec leta 1943 padel v svoji domači vasi Morje pod Sabotinom. Na njegovo mesto je bil imenovan Vladimir Lenardič-Dušan.

O delovanju te postaje v letu 1943 ni podatkov. Znano je le, da se je proti koncu leta nahajala v bližini vasi Morje pod Sabotinom, nato se je preselila v neko prazno hišo v Snežatnem, po domače Bolčevo. Pozneje so se preselili v bližino vasi, kjer so dobivali hrano.

Kurirji P 25 so vzdrževali zvezo čez Sočo s P 11 v Šmihelu pri Ozeljanu v Vipavski dolini, in sicer do oktobra 1944, ko je bila v Trnovem pri Gorici postavljena P 9. Takrat so se povezali z njo. Drugo zvezo, proti Brdom, so vzpostavljali s P 25b blizu Zapotoka.

S P 11 so imeli javko v Kromberku pri Gorici. Pot jih je vodila iz Snežatnega, ob vznožju hriba Sabotin, do Soče blizu solkanskega mostu, nato so šli s čolnom čez Sočo in naprej za Solkanom do Kromberka. Prehod preko reke je podrobneje opisan pri P 9. V začetku so vzpostavljali zvezo dvakrat na teden, pozneje pa vsak drugi dan.

Na zvezo s sosednjo postajo pri Zapotoku so hodili skozi Kojško in Vrhovlje, nato po vrhu hriba proti Vedrijanu in Višnjeviku do javke v Naznu. Ekspresna pisma so dostavljali na P 25b.

Italijani so v te kraje pogosto pošiljali svoje patrolje. Da bi se zavarovali pred njimi, so si kurirji naredili zemljanko. Vhod so zapirala vrata, obložena s rušo, ki pa jih niso mogli sami odpirati. Zjutraj, ko so se vrnili z zveze in odšli spat, je vrata za njimi zaprla Bernarda Lenardič, mati komandirja Vladimirja-Dušana, in zadela vhod tako, da ga ni bilo moč opaziti. Zvečer jim je prišla spet odpret, da so se najedli in nato odšli po svojih poteh.

Poleg te so imeli še dve zemljanki — v Snežatnem. Eno v vinogradu za hišo, v kateri je stanovala družina Marinič, kjer jim je gospodinja včasih kaj skuhala, saj je bil njen mož v partizanih. Drugo zemljanko so imeli v hiši kurirja, poznejšega komandirja postaje, Jožeta Tomažiča-Črta. V ta bunker so se pred hajkami zatekali tudi aktivisti. V začetku leta 1945, ko so nekoč v vas nenadoma vdrli Nemci in domobranci, je ta bunker rešil vse kurirje in aktiviste vasi.

Do italijanske kapitulacije so bili kurirji slabo oboroženi. Takrat pa so pomagali razoroževati italijanske vojake in dobili dovolj orožja.

Kurirji P 25 so zelo skrbeli za čistočo, zlasti so se bali uši. V svojem taborišču so imeli parni kotel, da so v njem razkuževali in prekuhávali oblačila. To so morali storiti tudi vsi, ki so potovali po relejni liniji.

Nekega dne se je, kakor že večkrat, bližala vasi nemška patrulja. Sin kurirja Jožeta Tomažiča-Črta je šel v šolo, ko jo je zagledal. Brž se je obrnil in stekel nazaj. Kurirji so se iz vasi hitro umaknili v bunker, kjer so morali ostati tri dni, dokler se Nemci niso umaknili. Hrano jim je nosila Marija Lenardič. Njihove zveze pa so opravile mladinke iz vasi.

Kmalu za tem se je postaja preselila na drugi konec naselja, v hišo Tomažičeve družine, kjer so potem ostali do osvoboditve.

Na svojih poteh so se večkrat srečali s sovražnimi patruljami. Še najhitreje je nevarnost odkril pes, ki so ga velikokrat vzeli s seboj na pot. Kurir Avguštin Maver je nekoč zgodaj zjutraj naletel na domobransko zasedo. Začelo se je streljanje, a kurir je srečno odnesel celo kožo. Na svoji poti v Furlanijo pa je februarja 1945 padel komandir Dušan Lenardič. Tretji komandir P 25 je nato postal Jože Tomažič-Črt. P 25 je delovala neprekinjeno od svoje ustanovitve v marcu 1943 do osvoboditve.

Na P 25 so službovali: Alojz Jakin-Lipe, prvi komandir, Vladimir Lenardič-Dušan, drugi komandir, Jože Tomažič-Črt, tretji komandir in kurirji Simon Maraž, Maks Zulijan, Albert Bavdaž, Cvetko Fabjan, Slavko Kumar, Avguštin Maver, Leopold Gerbec, Albin in Rado Uršič, Marjan Komel, Jože Vižin in Rado Prinčič.

Viri: Franc Skok: Relejna stanica P 25, rokopis. Ciril Zupanc: Kanalski Kolvrat, stran 155, brošura. Zapisnik sestanka bivših kurirjev P 25, rokopis. Alojz Munih, Slavko Kumar in Jože Tomažič: Dopolnilo h gradivu za P 25, rokopis.

Kurirska postaja P 25b pri Zapotoku

Tudi ta postaja je bila ustanovljena že v marcu ali aprilu 1943, njeno prvo taborišče je bilo v Kamenskem gozdu, v bližini cerkve Sv. Jakob nad zaselkom Debenje. Postaja je bila najprej označena s številko 4, maja 1943 pa je dobila oznako P 25b. Iz Kamenskega gozda se je kmalu preselila k vasi Bajti, od tam pa v gozd med vasmi Zapotok in Želnje.

Prvi komandir je bil Alojz Žbogar-Slavko iz Banjščice, politični delegat pa Viktor Goljevšček. Do kapitulacije Italije so bili na po-

staji še Franc Bajt iz Markiča, Alojz Mavrič iz Vrtač, Ivan Pregelj iz Zarščine, Jože Virgin, Jože Klemenčič in Ignac Zuljan.

Postaja P 25b je vzdrževala zveze s tremi sosednjimi postajami. S kurirji P 25 in P 10 so se sestajali v Kosovem mlinu med vasa Goljevica-Ložice, kamor so prinašali in hodili po pošto tudi kurirji raznih terenskih organizacij in jo puščali v zidni vdolbini.

S kurirji P 25a in še z nekaterimi terenskimi kurirji pa so imeli javko pri Šuštarjevi družini v Močilah na Kombreškem.

V letu 1943 so zveze vzpostavljali vsak drugi dan ali dvakrat na teden.

Ko so takoj po kapitulaciji Italije reorganizirali kurirske postaje ter zveze, je bilo mnogo kurirjev na Primorskem premeščenih v operativne enote. Tedaj je bilo veliko čet in bataljonov na novo ustanovljenih in za vse so potrebovali vodilne, preizkušene partizane, kar so kurirji vsekakor bili.

S P 25b je bil premeščen v brigado Simona Gregorčiča komandir Alojz Žbogar-Slavko, na postaji ga je nasledil Mihael Velišček-Željko. V brigade in druge enote je odšlo še nekaj kurirjev, na postajo pa sta prišla Vladimir Bensa in Ignac Mavrič.

Željko je bil že konec marca 1944 premeščen v tehniko »Matatur«, za novega komandirja je bil imenovan Oskar Namar-Milan iz Pušnega pri Srednjem, ki pa je bil že čez dva meseca poslan v komando vojnega področja. Nasledil ga je Franc Baskar iz Bask pri Grgarju, ki je vodil postajo do konca vojne.

Po kapitulaciji Italije so bili na postaji večinoma novi kurirji: Jože Tomazetič, namestnik komandirja, doma iz Srednjega, Alojz Zimic, politični delegat, doma iz Vrhovljevega Brda, Ferdinand Velišček kot obveščevalec iz Zapotoka, Milan Duša iz Volč pri Tolminu, Jože Vižin iz Gorice, Jože Škrl iz Baskov, Alojz Rutar iz Žabč pri Tolminu, Anton Klinkon iz Tolmina, Vincenc Madon iz Bask, Leopold Gerbec iz Srednjega, Benjamin Mavrič iz Medane in Darko iz Volčanskih Rut.

Zveze v letu 1944 so bile iste kot prej, le da so bile takrat že vsakodnevne. Na novo pa so se vsako dopoldne med 9. in 10. uro srečevali pod neko skalo ob reki Idrijci blizu zaselka Podklanec. Kadar ni bilo hajke, so hodili skozi Zapotok, Velendol, Podrop, Čupce, skozi zaselek Bardoni in Salamanti do Podklanca. Med hajko pa od Zapotoka skozi Želinje, Ukanje, Šeberljak, Strmec in Breščino.

V Velendolu so imeli javko za tehniko »Matatur«, Pod Robom za oblastne in politične forume, za narodno zaščito, okrajne go-

spodarske komisije, OK Skoj in druge, ki so se zadrževali v bližini.

S kurirji P 25 so imeli javko v vasi Nozno vsako popoldne med 16. in 17. uro. Tudi tja so hodili po dveh poteh. Običajno skozi Zarščino, Kobalar in Slapnik do Nozna, ob nevarnostih pa pod vasjo Zarščina, planino Korado, osamljeno kmetijo Vriski in skozi Slapnik. Na to javko so prihajali tudi s okrožnega komiteja, okrožnega odbora OF in še nekaterih drugih organizacij iz Brd.

Tretjo nočno zvezo so vzdrževali s P 10 onstran Soče, v okolici Ravnice pri Grgarju. Na zvezo so izmenjevali hodili z obeh postaj: eno noč so šli v dolino in čez železnico, cesto in reko Sočo do javke v zaselku Paljevo kurirji P 25b, naslednjo noč pa so prišli oni s P 10 na javko v vas Goljevico na desnem bregu Soče.

Pri domačinih v Goljevici so dobivali informacije o morebitnem povečanem sovražnem nadzoru pri cesti, progi ali reki Soči. Po kapitulaciji Italije so nekaj časa hodili čez Sočo kar po visečem mostu v Desklah, pozneje pa niže od Anhovega, pri Desklah. Ko pa so ta prehod okupatorji odkrili, so uporabili nov prehod više med Anhovim in Kanalom, pri zaselku Krstenice. Tod so hodili do 11. julija 1944, ko se je v narasli reki prevrnil čoln in so utonili Jože Srebrnič ter še trije drugi aktivisti. Od takrat so zvezo med Brdi in levim bregom Soče vzpostavljali preko P 25, mimo Solkana in naprej proti Čepovanu.

Zveza preko Soče je bila za kurirje zelo težka in tvegana. Morali so preko dveh cest, železnice in nešteto krat prebresti reko, in zlasti v zimskem času nositi na sebi zmrznjeno obleko tudi po pet ali šest ur.

S povečano sovražno dejavnostjo se je večalo tudi število RR pošiljk, s katerimi so takoj odšli na pot.

Do kapitulacije Italije so se kurirji oskrbovali s hrano pri kmetih in s pomočjo terenskih aktivistov. Velikokrat so žene in dekleta, ki so prihajale na delo na polja, skuhale doma nekaj več hrane, jo prinesle s seboj in lonec skrile v kupu sena ali v grmu, da so ga našli ilegalci in kurirji.

Po kapitulaciji Italije so za prehrano kurirjev skrbeli terenski referenti za preskrbo, pozneje pa gospodarske komisije. Vsekakor pa so kmetje dajali največ. Večje težave so imeli z obutvijo, ki so jo le težko dobili, zaradi hoje po slabih terenih pa so jo hitro uničili. Večkrat se je dogajalo, da je kurir, ki se je vrnil s poti, sezul čevlje in jih posodil drugemu.

Ob italijanski kapitulaciji so se kurirji dobro oborožili. Vojaških akcij niso smeli izvajati, orožje jim je služilo le za varnost in

obrambo. Ko sta šla Dušan Lenardič in Ferdinand Velišček 19. marca 1944 na javko v Brda, sta v vasi Zaršče opazila Nemce. Ustrelila sta proti njim in se hitro umaknila. Nemci v vasi so nekajkrat ustrelili, kmalu pa je streljanje utihnilo.

Vaščani so pozneje povedali, da je prišla do Kobalarije-Korade večja enota Nemcev, od katere je odšla v vas Zarščino manjša skupina 12 do 15 vojakov, da bi naropala hrano. Ob streljih pa so se prestrašili, ker so mislili, da so jih obkolili. Vse, kar so nabrali po shrambah, kletah in po hišah, so pustili in zbežali. Tudi klobas in jajc, ki so si jih ponekod že pekli, niso imeli časa pojesti. Pri družini Ščurk je sedel Nemec na stolici ob ognjišču, na kolenih je imel puško in krožnik z jajci. Ob strelu je poskočil, da je krožnik zletel na tla, se razbil.

Tako je vaščanom ostalo vse nakradeno blago in nato so naredili pravo pojedino, veseli, da se je vse srečno izteklo. Kurirji so v šali imenovali ta dogodek »spopad za jajca in klobase«.

Jeseni 1944 so se kurirji zadrževali v majhni baraki iz lesa in pločevine v gozdu pod vasjo Zaršče. Nekega dne so najbrž Nemci opazili dim iz kuhinje in so iz avtoblinde na cesti med zaselkom Maščel-Košoni začeli streljati proti taborišču. Krogle so zaropotale po pločevini in kurir Milan Duša, ki je ravno spal, je planil na prosto. Taborišče je bilo treba spet seliti, kurirji pa so se šalili, da so takrat Nemci lovili divjega jazbeca.

Kurir Simon Maraš je bil 29. januarja na partijskem seminarju v Zapotoku in je naslednjo noč tam tudi prespal na nekem hlevu. Ko se je zdanilo, so prišli Nemci. Ko je eden že odpiral vrata k Simonu, je ta ustrelil in ga ranil. Nato je skočil skozi odprtino, več metrov globoko v sneg tik pred nekega vojaka, ki se je tako prestrašil, da prvi hip ni niti pomislil na strel, tako da je Simon srečno ušel.

Pozimi 1944–45 so tudi v te kraje prišli Vlasovci. Ko sta nekega večera v marcu odšla na zvezo kurirja Jože Tomazetič in Alojz Zimic, da bi ponovno vzpostavila zvezo s P 25a, ki je bila zaradi večdnevne hajke prekinjena, sta pod zaselkom Kosi pri Kombrškem na nekem stranskem kolovozu naletela na voz brez vprege. Ko sta pregledovala, kaj je na njem, sta ugotovila, da je naložen s suhim mesom, odejami in raznim drugim blagom. »To je gotovo iz zalog, last naše gospodarske komisije,« sta ugotovila. V bližnjem seniku sta bila privezana dva konja, Vlasovci pa so najbrž v njem spali. Kurirja sta znosila nekaj robe z voza in jo poskrila v grmovju, nato pa odšla proti P 25a.

Ko so kurirji dobili 30. aprila 1945 sporočilo, da morajo oditi iz teh krajev, je bilo težko njim in domačinom. Kurirji so velikokrat pomagali kmetom pri raznih opravilih, pri košnji, žetvi in spravilih pridelkov, čeprav so bili pogosto nenaspani in utrujeni. Ljudje so to znali ceniti in so jih imeli radi.

Tako so se šli tega dne v vas še posloviti. S harmoniko so prišli v Zarščino, pogostili so jih, nato pa so plesali in peli pozno v noč.

Poleg že omenjenih so bili na P 25b še Milan Fon iz Volč pri Tolminu, Alojz Žbogar-Slavko, prvi komandir, Mihael Velišček-Željko, drugi komandir, Viktor Goljevšček, politični delegat, Franc Bajt, Alojz Mavrič, Ivan Pregelj, Jože Virgin, Jože Klemenčič in Ignac Zuljan, vsi do kapitulacije Italije. Potem so se jim pridružili še Miroslav Bensa iz Vipolž, Ignac Mavrič iz Anhovega, Vladimir Bensa, Jože Tomazetič, Alojz Zimic, Ferdinand Velišček, Milan Duša, Jože Vižin, Jože Škrl, Alojz Rutar, Anton Klinkon, Vinko Madon, Leopold Gerbec, Benjamin Mavrič in Darko iz Volčanskih Rut.

V i r i : Spomini preživelih kurirjev Mihaela Veliščka, Viktorja Loviščka, Ferdinanda Veliščka, Franca Baskarja, Leopolda Gerbeca in Jožeta Tomazetiča: Kratka kronika relejne postaje P 25b, rokopis. Franc Skok: Relejna stanica P 25b, rokopis. Podatki iz anketnih listov.

Kurirska postaja 25a v Brdih

Marca 1943 je Maks Perc-Miro s petimi kurirji ustanovil kurirsko postajo P 25a, ki se je v zasilnih bivakih zadrževala v bližini naselij: Bukovje, Široko, Strmi breg, Bisjake, Hoste in Mlin.

Kurirji 25a so vzdrževali zveze s tremi sosednjimi kurirskimi postajami. Zvezo s P 24 so imeli v letu 1943 trikrat tedensko. Na pot so odhajali navadno v jutranjih urah in šli proti naselju Dugo, nato čez hrib Sleme do javke v bližini naselja Foni.

Drugo zvezo so imeli s P 25b. Tudi na to javko so hodili v jutranjih urah, šli so ob rečici Idrijci mimo zaselkov: Mlin, Zarg, Rog, Kasi do javke ob mostu v Podravnem.

Na zvezo s P 24a so hodili v večernih urah. Pot jih je vodila po Benečiji mimo naselij Breg, Dreka in Trinka na Livške Ravne do javke. Vse te zveze so v letu 1943 vzpostavljali trikrat tedensko.

Prvi kurirji na P 25a so bili: Anton Leban-Mitja iz Ozeljana, komandir postaje, Franc Dugar iz Širokega, Leopold Zorzut iz Ve-

drjana ter dva kurirja z istim imenom, Mirko Simčič iz Gonjač v Brdih in Mirko Simčič iz Senožec v Brdih.

31. maja 1943 so po izdaji uničili partizansko bolnišnico v Bukovju, v bližini pa napadli kurirsko taborišče. Rešili so se vsi razen Franca Dugarja, ki so ga Italijani ujeli in ga v Ročinju naslednji dan nečloveško mučili, da je umrl. Že prej, 1. maja 1943, je bil v spopadu z Italijani ranjen Štefan Šavli-Oskar, ki je po okrevanju postal komandir P 25a.

V začetku februarja 1944 je komandant linije pripeljal na P 25a za kurirja borca Gradnikove brigade Franca Ipavca, ki je postal sekretar partijske celice. Na postaji so bili tedaj Roman Kragelj iz Strmega brega, Robert Bavdaž iz Vrhovelj, Alojz Jakin iz Snežatnega, Alojz Žnidarčič-Januš in Darko iz Tolmina.

V letu 1944 je bilo ustanovljenih več terenskih odborov OF po okoliških naseljih, ki so zelo živahno delovali. Skoraj vsa Benečija se je vključila v narodnoosvobodilno gibanje, zato se je povečalo število poštnih pošiljk. Zveze so začeli vzpostavljati vsak dan, zato so rabili več kurirjev. Na P 25a jih je bilo 14.

V Zapotoku je delovala tehnika Matajur, ki je tiskala letake in druge manjše tiske, pa tudi brošure. Vse so prevzemali kurirji P 25a in nato pošiljali po zvezi v Slovensko Benečijo. Časopise, predvsem Primorski dnevnik in druge centralne liste, so prinašali z onstran Soče. Kurirjem so pomagali terenski, legalni kurirji, ki so delovali po vaseh in naseljih. Največkrat so bila to mlada dekleta, ki so neustrašno izvrševala vse naloge. P 25a je imela organizirane terence v vaseh Pušno, Kuščerji, Strmi breg, Rog in v Srednjem. Kurirji so sodelovali z organizacijami OF, s skojevci in drugimi protifašističnimi silami.

23. aprila je bila izdana partizanska bolnišnica nad Jurmani. Ob napadu so dva ranjena borca ujeli, tri težko ranjene pa so fašisti zažgali z barako vred. Kurirji so naslednjega dne pomagali pri pokopu žrtev na pokopališču v Srednjem.

Dnevni red na postaji so si organizirali po vojaško. Takoj po vstajanju je bilo umivanje, nato so se zbrali pred komandirjem in običajno zapeli pesem Naprej zastava Slave. Nato jim je komandir prebral dnevno povelje. Po zajtrku so okrog devete ure dopoldne že odšli na javke, saj so zvečer Nemci postavljali zasede, zjutraj pa so se že pred osmo vrnili v svojo postojanko. Tako so bile poti tedaj razmeroma varne. Tako ravnanje se je res izkazalo za pametno. Nekoč je namreč mimo zgodaj zjutraj potovala skupina treh članov VDV, ki je na Vogrinkah, blizu zaselka Srednje, padla v zasedo. Vsi trije so bili mrtvi. Tisti prehod so prej upo-

rabljali tudi kurirji, takrat pa so ga opustili in si našli novo pot. V bližini je bila namreč partizanska bolnišnica pri Jurmanu.

Kurirji so sodelovali tudi z vojaškimi enotami, ki so bile v bližini. Na varno so prenašali ranjene borce, sodelovali so pri pokopu 23 borcev Kosovelove brigade, pomagali pa tudi civilnemu prebivalstvu, zlasti v vasi Srednje, ki so jo ob ofenzivi fašisti požgali.

V avgustu je prišlo do nekaterih motenj pri dostavi pošte. Takrat so združili tri okrožja, beneško, briško in tolminsko, v eno samo, zahodno-primorsko. Postaja P 25a je bila tedaj končna postaja za novi idrijski okraj.

Na postaji so imeli tudi partijsko celico, njen sekretar je bil Franc Ipavec. Na sestankih, ki so jih imeli približno vsakih osem dni, so obravnavali dnevne dogodke, poročila obveščevalcev, aktivnost sovražnika, ki je teroriziral prebivalstvo in ropal po naseljih, obravnavali so tudi napake posameznih članov. Tako so kritizirali tudi komandirja, ker ni pregledal kurirske poti do sosednje postaje. Pogosto so imeli politične, študijske in vojaške ure.

V teh krajih ni bilo partizanske tiskarne, vso literaturo so prinašali z one strani Soče. Zaradi časopisov in letakov, ki so jim jih dajali kurirji, so jih kmetje še raje sprejemali.

Kurirji so bili iskreni tovariši. Decembra 1944 sta potovala na tečaj na Banjško planoto komandir P 24 in kurir Robert Bavdaž s P 25a. Ko sta bredla Sočo, so podplati Bavdaževih čevljev ostali na dnu reke. To je ugotovil šele, ko sta vsa premražena in mokra hotela nadaljevati pot. Za silo sta povezala uničene čevlje in šla naprej v strmino proti Banjščicam. V Gorenji Trebuši sta naletela na komandanta sektorja Zvoneta Zvodarja, ki je opazil, kakšne čevlje ima Bavdaž. Sezul se je in mu dal svoje.

Tečajniki niso imeli le teoretičnega pouka, svoje znanje so izpopolnjevali tudi praktično. Tako so v dolini Soče v zasedi pričakali Nemce, ki pa so na kamionih imeli tudi civiliste. Kurirji so spustili nekaj rafalov v zrak, oni pa so odgovorili z minometom.

Drugič so v zasedi pričakali večjo nemško kolono pri Zgoranjem Lokovcu, da bi zadržali njihovo prodiranje proti Cerknemu. Akcijo je vodil komandant II. brigade KNOJ-a in tečaja. Z Nemci so se spopadli in jih zadrževali uro in pol. Ko pa je prišel njihovo mitraljezec v cerkveni stolp, so se morali tečajniki umakniti. Žrtev niso imeli, ranjen pa je bil namestnik komandanta.

Ob zaključku tečaja, 8. januarja 1945, so postavili še eno zasedo pri Soči, da bi pričakali kak nemški transport od Plav do Solkana. Pripeljal je manjši kamion, na katerem je bilo kakih

osem fašistov. Ko se je približal zasedi, je ta udarila po njih. Takoj so bili trije sovražniki mrtvi, dva ranjena, trije pa so se pognali v breg pod cesto. Neki fašist je smrtno zadel Ernesta Žnidaršiča-Marka. Partizani so mrtvega tovariša odnesli v gozd in ga tam skrili, nato pa pobrali orožje in zažgali vozilo. Naslednji dan so odšli po mrtvega tovariša in ga pokopali.

Robert Bavdaž se je vrnil na svojo postajo. P 25a je brez velikih motenj delovala do osvoboditve.

Na P 25a so bili poleg že imenovanih še: Leopold Zorzut iz Cerknega, Franc Rakulin iz Ročinja, Bine Mavrič iz Medane, Pepi Strgar iz Strmca, Slavko Jug iz Doblarja, Mirko Komavli iz Brd, Alojz Žlagar, Avreljo Lovišček, Franc Baskar in Julij Pirih iz Doline.

Viri: Robert Bavdaž: Kratka kronika relejne postaje P 25a, rokopis. Franc Ipavec: Kratek opis mojega delovanja med NOB, rokopis. Zapisniki celičnih sestankov, kopije. Franc Skok: Relejna stanica P 25a, rokopis.

Kurirska postaja P 24 v Fonih

Januarja 1943 je Anton Bavec-Cene takoj po ustanovitvi postaj št. 1 in št. 2 na pobočju Šentviške planote ustanovil še karavlo št. 3 v Fonih, na desnem bregu Soče. Marca istega leta je bila ta karavla vključena v omrežje relejnih zvez, ki so se tedaj ustanavljale na Primorskem. Po prihodu Marjana Dermastje je dobila oznako P 24, ki je bila tako prva kurirska postaja onstran Soče, preko katere je šla zveza dalje v Brda in Benečijo.

Pri vzpostavitvi postaje je sodeloval aktivist Franc Gerbec-Bogdan iz Volč na Tolminskem, ki je do italijanske kapitulacije tesno sodeloval s kurirji. Po njegovem naročilu je Ciril Fon-Bojan, domačin iz vasi Foni, poiskal prostor za taborišče. Najprej so živeli v neki kaverni iz prve svetovne vojne severozahodno od vasi Foni, na višini približno 500 metrov.

Prvi kurirji na postaji so bili: Srečko Škorjanc s Krasa, Ciril Fon-Bojan, Stanko Obidič-Radovan iz Šmartnega v Brdih, Franc Jug-Rajko doma iz Volčanskih Rutov, Milan Jermol-Ivan iz Čiginja, Jože Knez-Marjan iz Števerjana v Goriških Brdih, Franc Peter-nel-Adam iz Kostanjevice pri Kanalu, od tam je bil doma tudi kurir Izi, Karel Jug-Karlo iz Volč in Skalar, doma iz Goriških Brd.

Prvi komandir je bil Srečko Škorjanc, ki pa je bil kmalu premeščen v bojno enoto. Nasledil ga je Stane Obidič-Radovan, toda že v drugi polovici maja ga je zamenjal Dušan Zvodar-Slavko.

Kurirji P 24 v Fonih (Benečija). S harmoniko kurir Štefan Šavli Leto 1944

Okrog 5. aprila 1943 sta se spopadli 1. in 2. četa Severnoprimorskega odreda z 200 Italijani, ki pa so še dobivali pomoč. Zaradi nevarnosti se je postaja takoj po bitki preselila jugovzhodno pod Kovačevo planino, v bližino pastirskih staj. 16. maja se je kurirjem pridružil Just Klavčič.

P 24 je od aprila trikrat tedensko vzdrževala zvezo s P 24a na Učej, severozahodno od Robedišča, in s postajo P 24b.

Najpomembnejša zveza pa je šla vsekakor preko Soče na Primorsko, na postajo P 23 na Šentviški planoti. Reka pa je predstavljala močno oviro. Javko s kurirji P 23 so imeli ob Soči pod vasjo Gabrije, enkrat na levem, drugič na desnem bregu, tako da so čez reko hodili izmenjaje. Če je Soča preveč narasla, so hodili kar preko volarskega mostu.

Po bitki Gregorčičeve brigade z Italijani na Kovačevi planini na grebenu Hlevnik se je P 24 10. maja ponovno selila. Novo taborišče so si kurirji uredili v skalnatem previsu v težko prehodnem bukovem gozdu, severozahodno od pastirskih staj na Kovačevi planini.

V celodnevem boju so imeli Italijani zelo hude izgube, približno 200 mrtvih. Partizanov je padlo sedem, 20 pa je bilo ranjenih. Med temi tudi kurir Milan Jermol s Čiginja.

Zaradi pogostih obhodov italijanskih patrolj so se morali v le-tu 1943 še enkrat seliti. Sredi avgusta so se preselili visoko v gozdne in skalne strmine, na kakih 900 m nadmorske višine. Kmalu pa so spet prišli v nižino in si taborišče uredili v Osojnici, pod vrhom Bukove Ježe nad dolino Kamenca, kjer so ostali do italijanske kapitulacije.

Italijani so slutili, da je nekje v bližnjih hribih kurirska postaja. Zato so jo pogosto iskali, vendar je niso našli. Za to imajo mnogo zaslug domačini, ki so kurirje pravočasno obveščali o patroljah. Samo od maja do septembra 1943 so Italijani izvedli 20 tako ime-novanih »očiščevalnih« akcij v okolici. Enote so sestavljali vojaki iz kasarn v Volčah, v Poljubinju, Tolminu in Kobaridu. Občasno so bile vojaške posadke nastanjene še v vaseh Ravne (120 alpincev) in Golobi (60 fašistov).

Italijani so zelo pogosto postavljali zasede ob verjetnih preho-dih. Tako sta nekega večera proti koncu junija 1943 šla preko le-sene brvi čez Sočo pri vasi Volarje Jože Knez-Marjan in nek kurir s P 23. Ko sta prišla na sredino, je po njiju vžgala italijanska »bre-da« z drugega konca mostu. Oba sta se takoj pognala čez ograjo. Marjan je doskočil na peščeno dno struge, tovarišu pa se je jermen pasu zapletel v ograjo, zato ga je moral z nožem prereza-ti, da je padel v vodo. V temi sta se zavlekla k obrežju in se skrila v grmičje.

Ko sta nekoč ob drugi priliki dva druga kurirja padla v zasedo, sta izgubila titovki, ki so ju drugi dan Italijani ponosno razkazovali in se hvalili, da so ubili dva bandita.

Ko je šel po obveščevalne podatke v Kamnico, je dobil strel v stegno kurir Franc Rutar iz Volč. Ker se ni vrnil na postajo, so ga šli kurirji iskat. Na srečo so ga našli, saj mu je kljub rani uspelo pobegniti.

Sredi meseca junija 1943 so napadli bolnišnico v Bukovju-Podceli. Pet ranjencev se je rešilo, pet pa so jih Italijani pobili. Med njimi sta bila brata Riko in Karlo Gravnar iz Števerjana v Brdih. Samo nekaj dni pozneje so napadli tudi P 24a in ubili dva kurirja.

Sovražniki so močno nadzorovali celo območje, zato so morali biti kurirji zelo previdni. Zaradi dobre discipline in konspirativnosti P 24 Italijani niso nikoli odkrili, čeprav so njihove patrulje hodile včasih le nekaj metrov od taborišča.

Postaja je v glavnem taborila pod šotori. Za hrano je skrbel Franc Gerbec-Bogdan, ki je bil povezan s »terenom«. Bil je doma iz vasi Volče in je že pred prihodom na postajo deloval kot aktivist.

Po kapitulaciji Italije je kurirska postaja P 24 doživela večje organizacijske spremembe. Kurirji so bili premeščeni v operativne enote, kjer so jih uvrstili med vodilni kader. Med 20. in 25. septembrom je komanda relejne linije imenovala nove kurirje. Za komandirja je bil postavljen Karel Jug iz Volč, ki je vodil postajo do osvoboditve.

Novi kurirji so bili: Franc Rutar iz Volč, Ciril Uršič iz Kozaršč, Gabriel Žagar, Anton Prezelj iz Ušnika, Franc Pitamic in Milan Duša, oba iz Volč, in Slavko Kumar iz Brd. Slednja dva sta bila na postaji le malo časa, ostali pa do osvoboditve. Avgusta 1944 se jim je pridružil še Karel Erzetič iz Višnjevika v Brdih, v novembru Franc Kragelj iz Volčanskih Rutov, Franc Leban iz Ljubinja, Franc Gregorič iz Krna in Erzinič iz Istre. V začetku leta 1945 pa je kot zadnji prišel še Anton Jug iz Volčanskih Rutov.

Postaja P 24 je tudi po kapitulaciji Italije vzdrževala zvezo s P 23 na drugi strani Soče. Javko so še vedno menjavali, en večer je bila na levem, drugi na desnem bregu reke.

P 24 se je po kapitulaciji Italije naselila na območju Volčanskih Rutov, kjer se je nato zadrževala do osvoboditve. Taborila je pod Miklavcem in Pologarjem, pod Fratikom v Martinu, na vrhu Osojnice v bližini Slemenca in na Pretovču.

Kurirji so sodelovali pri napadih na nemško postojanko in na bencinsko črpalko na Eiginjskem polju, prav tako pri miniranju mostu na Ušniku in še pri nekaterih akcijah.

P 24 je opravljala pomembne naloge, ki so bile velikokrat odločilnega pomena za razvoj osvobodilnega gibanja v Zgornjem Posočju. Zaradi njenega položaja in zvez je bilo njeno delovanje pomembno tudi za razvoj OF v Beneški Sloveniji.

Kurirji so bili tudi politični aktivisti, prebivalstvo okoliških vasi so povezali z osvobodilnim gibanjem. Na postaji so imeli tudi partijsko celico.

Po kapitulaciji Italije so bili na P 24: komandir Karel Jug-Karlo in kurirji: Ciril Uršič iz Kozaršč, Danilo Zvodar iz Čiginja, Anton

Prezelj iz Ušnika, Milan Duša iz Volč, Slavko Kumar iz Brd, Karlo Erzetič iz Višnjevika, Franc Kragelj iz Volčanskih Rutov, od koder je bil tudi Anton Jug, Andrej Lužnik iz Ušnika, Štefan Lužnik iz Volč, iz Volč sta bila tudi Franc Rutar in Franc Pitamic, Franc Leban pa iz Ljubinja, Franc Gregorič in Erzin pa iz Istre.

Danila Zvodarja je komanda sektorja poleti 1944 poslala na radiotelegrafski tečaj. Po odlično upravljenem izpitu je bil radiotelegrafist v 17. brigadi Simona Gregorčiča.

Viri: Kurirska karavla P 24, brošura, izdana ob priloiki poimenovanja Lovske koče na Kovačič planini po karavli P 24. Jože Knez: P 24, rokopis. Franc Skok: Relejna stanica P 24, rokopis. Franc Brešan-Orel: Kratka zgodovina relejne stanice P 24, rokopis.

Kurirska postaja P 24a v Benečiji

Maja 1943 sta odšli Gregorčičeva in Gradnikova brigada čez Sočo na daljši pohod po Benečiji. Med hudimi boji z Italijani sta prodrli v skrajno zahodni predel pokrajine, tako da so nekateri tedaj prvič videli slovensko vojsko. Pohod je imel velik propagandni pomen. V partizanske enote so začeli vstopati številni domačini in zato se je večala potreba po zvezah.

Štab Gradnikove brigade je dal pobudo za ustanovitev dveh kurirskih postaj v Benečiji, ki bi podaljšali kurirsko zvezo od postaje pri Fonih v notranjost pokrajine. Tako sta bili usanovljeni P 24a na Matajurju in P 24b nad Podbelo.

Za komandira P 24a je bil imenovan Vladimir Uršič-Nikolaj iz vasi Sužid, kurirji pa so bili Just Klavčič iz Pevma, Jaka iz Bukovega, Mirko iz Bukovce in Očka s Tolminskega Loma. Postaja je vzdrževala zvezo s P 24 pri Fonih, ta pa naprej preko Soče na Banjško planoto, s P 24b nad Podbelo ter s P 25a v Brdih.

P 24a je delovala samo do italijanske kapitulacije, ko se je oblikovalo osvobodeno ozemlje, ki je ostalo do nemškega vdora v novembru 1943. leta.

P 24a je bila znova vzpostavljena šele aprila in maja 1944. Za komandirja je bil tedaj imenovan Slavko Kumar s Kojškega, prej kurir na P 24. Kmalu mu je bil dodeljen Jože Miklavič-Ponedeljek z Idrskega, ki je že prej opravljal kurirske naloge. Takoj v začetku sta hodila na javke sama, maja pa se jima je pridružil Franc Kurinčič iz Idrskega pri Kobaridu, ki je kasneje postal tudi politični delegat.

V letu 1944 so bili dodeljeni postaji še Jožko Kranjc iz Srednjega, Albin Stanič iz Kromberka in Janko Ručna z Idrskega.

Kurirji P 24b v Benečiji

Najprej so se utaborili nad vasjo Jevšček, nato pa pod vasjo Livške Ravne in Dreki, v bližini vasi in zaselkov: Perati, Golobi, Piki, Šturmi, Livek ter pobočja Matajurja do vasi Idrsko pri Kobari-du. Ko so se zadrževali v vasi Šturmi, so jim kuhali v neki hiši, spat pa so hodili v skalno votlino v bližnjem gozdu. Ker je sčasoma postalo prenevarno zadrževati se po hišah, so si uredili taborišče globlje v gozdu.

Zveze so vzdrževali podobno kot v letu 1943, in sicer v začetku trikrat tedensko s P 24 ter P 25a. Po ustanovitvi so se povezali s P 26 na Krnu in s P 24b.

S P 24 so imeli javko na severni strani Kolovrata, v bližini vasi Kamno. Pot jih je vodila preko pobočja Matajurja do vasi Idrsko, nato čez cesto Idrsko-Livek in naprej na Kolovrat. Gredeč so se redno oglašali v vasi Idrsko, kjer so sprejemali pošto s terena, ki

so jim jo posredovala Klekarjeva dekleta. V dogovoru z gospodarsko komisijo so kurirji v tej vasi dobivali tudi živež.

V drugo smer je P 24a vzdrževala zvezo z zadnjo postajo v Breginjskem kotu — s P 24b, ki je bila hkrati tudi zadnja kurirska postaja v Benečiji. Javko so imeli med vasmi Sužid in Robič, nasproti Starega sela, pri koritu, ki mu domačini pravijo Kraj za Kozlom.

Kot prej Italijani so pozneje tudi Nemci iskali kurirsko taborišče, saj so se druge partizanske enote na tem področju le redko zadrževale. Zato je bila vsa sovražna aktivnost naperjena predvsem proti kurirjem in terenskim aktivistom. Zlasti nevarni so bili domačini, ki so pomagali domobrancem.

Ker so bili kurirji v glavnem domačini, so jim vaščani zelo pomagali, zlasti so skrbeli za njihovo varnost, dobro je delovala obveščevalna mreža. Zato kurirji niso imeli veliko žrtev. Veliko požrtvovalnost in pogum so pri obveščanju pokazala mlada dekleta iz okoliških vasi. Hrano so, kot že omenjeno, prejeli preko gospodarske komisije v vasi Idsko, poleg tega pa tudi v najbližjih vaseh in zaselkih, še zlasti v Jevščku, v Šturmih, Golobih in druge na Livških Ravnah.

V letu 1944 so zveze vzpostavljali vsak drugi dan, kasneje celo dnevno. Redne stike so imeli tudi s terenskimi odbori OF, z gospodarsko komisijo in z vojaškimi enotami, kadar so se zadrževale v bližini.

V jeseni 1944 je komanda vojnega področja Kobarid za svoje potrebe organizirala lastno kurirsko mrežo, ki je P 24a precej razbremenila.

Kurir Jožko Kranjc je iz gume izdelal šampiljko, s katero so nato opremljali pisma. Tudi na to področje so večkrat prihajali razni vojaški in politični funkcionarji, ki so jih kurirji spremljali oziroma vodili dalje, bodisi proti Breginju in v Benečijo ali pa obratno.

Oktobra 1944 je komanda II. relednega sektorja organizirala dvodnevno konferenco pri Mlinu ob Idrijci, pod vasjo Srednje, na katero so poklicali vse komandirje postaj, njihove namestnike in politične komisarje. Obravnavali so predvsem problematiko kurirskih zvez svojega področja. Dogovorili so se za boljše delo, večjo varnost postaj in zvez. Morali so se pripraviti na nemški umik iz Italije.

25. decembra 1944 so Nemci skupaj z domobranci iz Kobari-
da napadli kurirsko postajo P 24a. Aktivist Franc Faletič, pred-

sednik krajevnega odbora OF je o tem kurirje pravočasno obvestil, tako da so se lahko brez žrtev umaknili.

Januarja 1945 je bil komandir Slavko Kumar poslan v podoficirsko šolo na Banjščico, na postaji ga je zamenjal Franc Kurinčič. Ko je padel, ga je nasledil Jože Miklavič-Ponedeljek, ki je vodil postajo do osvoboditve.

Aprila je zaščitna četa štaba Gradnikove brigade napadla sovražno kolono, ki je prodirala iz Livka proti Livškim Ravnam. Prišli so se jim tudi kurirji P 24a. Partizani so ubili več Nemcev in zaplenili veliko orožja. Kmalu po tem so domobranci in Nemci vdrli v vas Jevšček.

Ob osvoboditvi so bili kurirji te in sosednjih postaj poslani v Trst, nato pa vključeni v enote VDV.

Do italijanske kapitulacije so bili na P 24a: komandir Vladimir Uršič-Nikolaj, kurirji Just Klavčič, Jaka iz Bukovega, Mirko iz Bukovice in Očka s Tolminskega Loma.

Po ponovni vzpostavitvi postaje l. 1944 pa: Slavko Kumar, prvi komandir, Franc Kurinčič, drugi komandir, Jože Miklavič-Ponedeljek, tretji komandir in kurirji: Jožko Kranjc, Albin Stanič, Janko Ručna, Jože Matelič, Milan Šorli, Albin Stergar, Slavko Sivec, Andrej Melinc-Branko, Anton Četrtrič, Anton Koder, Franc Konavec, Slavko Murovec, Anton Cuder.

Viri: Albert Stanič: Kurir TV postaje P24a, rokopis. Vladimir Uršič: zapis o karavli P24a, rokopis. Slavko Kumar: Delovanje relejne postaje P 24a, rokopis. Zapisnik o gradivu za postajo P 24a, podpisali: Vladimir Uršič, Jože Matelič, Slavko Kumer, Ferdo Velišček, Zvonko Zvodar, rokopis.

Kurirska postaja P 24b na Matajurju

Nekako v istem času kot P 24a, v maju 1943, je bila po posredovanju štaba Gradnikove brigade ustanovljena tudi kurirska postaja P 24b na Matajurju. V pripravah za njeno ustanovitev je sodeloval tudi okrajni komite KPS za kobariško področje. Poleg zveze, ki sta jo vzdrževali P 24b in P 24a med seboj, sta bili povezani tudi z odbori OF na terenu Livka, Kobarida in Breginja do zahodne Benečije, prav tako pa tudi z okrajnim komitejem.

Po zvezi preko P 24b so potovali aktivisti in vojaške osebe, ki so prihajali iz osrednje Primorske in so bili namenjeni v Benečijo. Operativne enote, ki so prihajale na to področje, so kurirje večkrat uporabljale za vodnike.

Ob kapitulaciji Italije sta bili obe postaji ukinjeni, ker je njuno območje zavzemala Kobariška republika. Vse organizacije OF in

razni odbori so se preselili v dolino, predvsem v Kobarid, zato kurirske zveze v gorah niso bile več potrebne. Ko so novembra 1943 Kobarid in druge kraje ob Soči zasedli Nemci, so se vse partizanske enote in organizacije OF spet umaknile v gore. Tako so bile kurirske zveze spet potrebne.

Proti koncu meseca februarja 1944 je bila na slemenu nad vasjo Svino na pobočju Matajurja obnovljena kurirska postaja P 24a, ki pa je od takrat dobila ime P 24b. Njeni kurirji so bili Anton Koder, doma iz Ruta na Tolminskem, komandir postaje, Slavko Konavec in Franc Konavec, oba iz vasi Svino, ter Franc Koren iz vasi Sužid pod Matajurjem.

Komaj dober mesec dni po ustanovitvi, 13. marca, so Nemci postajo napadli. Kurir Franc Koren je bil na jutranji straži. Ob zori je prišel do šotoru, v katerem so spali njegovi tovariši. Takrat je zagledal Nemce, ki so bili že tik pred njim. Zakričal je še: »Nemci! Nemci!« in se pognal v breg. Za njim se je vsula toča krogel, a je k sreči ušel. Kurirji v šotoru niso imeli niti toliko časa, da bi prijeli za orožje, ko so Nemci že planili po njih. Z bodečo žico so jim na hrbtu zvezali roke ter jih nato odgnali skozi vas Mlinsko v Kobarid, kjer so jih med podivjanim mučenjem zasilševali, nato pa jih v noči s 17. na 18. marec postrelili za pokopališkim zidom. Ustreljeni so bili Franc Konavec-Žnajderjev in njegov sosed, sedemnajstletni Slavko Konavec, Franc Žnidaršič iz Raven nad Kanalom ter Franc Koder, komandir postaje.

Živ je ostal samo Franc Koren, ki mu je uspelo ubežati, čeprav je bil ranjen v nogo. Komanda linije je obnovila P 24b, za novega komandirja je bil imenovan Franc Koren, za namestnika pa Vladimir Uršič, ki je oktobra 1944 postal komandir postaje P 24c. Od tedaj dalje je bil Korenov namestnik Ivan Breško. Na obnovljeni P 24b je bilo poleg komandirja še šest kurirjev.

Na splošno so bile razmere za kurirje P 24b in sosednjih postaj zelo težke. Področje je hribovito, v bližini je bilo mnogo sovražnih postojank. V Kobaridu so bili Nemci in domobranci, v postojanki na Ribiču italijanski republikanci, ki so po kapitulaciji pomagali Nemcem, v Breginju Kozaki, v Kredu Nemci. Vse te enote so pogosto patrolirale po terenu in stikale za partizani, še posebno za kurirji, saj so vedeli, da od pogorja Matajurja do skrajnega zahoda delujejo organizacije OF in partizanske enote.

Odnosi med kurirji in prebivalstvom so bili zelo dobri in pristni, izdajstev ni bilo. Kurirji so si organizirali dobro obveščevalno mrežo na celem področju, pa tudi teren so kot domačini dobro poznali.

V letu 1944 so vzdrževali dnevno zvezo s P 24a, in sicer na javki pod Strmolom, pozimi pa pri Tržci. Ker je bila pot dolga in naporna, so si pomagali tako, da je v vasi Jevšček ostal en kurir, ki je hodil po pošto na P 24a v Livek in jo prinašal na javko v Tržco.

Zvezo s P 24c, ki je bila ustanovljena oktobra 1944 v Breginjskem kotu, so vzpostavljali okrog polnoči, en večer pri koritu za Kozlom, nasproti Starega sedla, drugič pa pri vasi Potoki, nad vasjo Kred, kamor so hodili s Sužiške planine mimo vasi Sužid. Kurirji so poti na javko zaradi nevarnosti večkrat menjali.

Poleg zvez po relejni liniji so bili redno povezani tudi z okrajnim komitejem KPS Kobarid, OK SKOJ, z narodno zaščito in z gospodarsko komisijo, ki jih je oskrbovala s hrano.

Med prvimi kurirji te postaje, pred kapitulacijo Italije, je bil tudi Gabriel Žagar-Planinko iz Žage pri Srpenici. Iz tistega časa se spominja neke nevarne dogodivščine.

Proti koncu junija 1943 so kurirji namreč izvedeli, da ima gostilničar v Borjani veliko zalogo čevljev in 16 šotorskih kri. Nekega večera so šli k njemu, da bi ga pregovorili za vse to. Gostilničar se je dejal prijaznega in trdil, da je aktivist, kar pa ni bilo res. Ko so bili kurirji v hiši, so jo Italijani obkolili. Ko so kurirji to opazili, sta se dva takoj pognala skozi vrata na prosto in na dvorišču podrla italijanskega vojaka, Planinko in Gozdar pa sta ostala v hiši. Gospodinja sta vprašala, kje je še kak izhod. Peljala ju je v gornje nadstropje in pokazala strešno odtočno cev, po kateri naj bi se spustila na tla. Vendar jima to ni ustrezalo. Zato sta zahtevala, da pogasi luči. V temi sta se med streljanjem pognala skozi glavna vrata in srečno prebila sovražni obroč. Ko so zjutraj opazovali hišo, v kateri so bili prejšnjo noč obkoljeni, so opazili več oklopnih vozil in veliko vojaštva. Domačini so potem povedali, da so bili zraven vojaki iz protipadalske enote v Robiču. Dognali so, da je vse pripravil gostilničar, ki se je vrnil med aktiviste.

20. januarja 1945 sta iz poškodovanega ameriškega bombnika na severnem pobočju Matajurja odskočila dva padalca. Darko Ohojak in Franc Filipič sta takoj krenila proti kraju, kjer sta se padalca spustila na tla. Njuno veselje je bilo nepopisno, ko sta vide-la, da sta na partizanskem ozemlju. Kurirja sta padalca odpeljala na komando mesta Kobarid, od koder sta potem po relejni kurirski zvezi odšla v Belo krajino in kasneje v domovino.

15. aprila 1945 so se kurirji P 24c priključili P 24b. Ob osvoboditvi so se skupaj napotili v Kobarid, kjer so zasedli pošto. Že naslednjega dne so odšli v Volče, kjer so se zbirali tolminski ku-

rirji. Od tam sta potem odšli dve skupini, ena proti Trstu, druga pa proti Ljubljani. Od Gorice do Borovnice so se vozili s kamionom, nato pa so pešačili do Ljubljane, kamor so prispeli 9. maja dopoldne.

Tudi na P 24b so imeli svojo partijsko organizacijo.

Na P 24b so delovale tri zaporedne skupine kurirjev. Prva od ustanovitve do italijanske kapitulacije. Sestavljali so jo: komandir Slavko, Gabriel Žagar-Planinko, Franc Mlekuž-Gozdar, Franc, doma iz Bovca in Taras iz Čezsoče. Po obnovitvi postaje februarja 1944 do uničenja v marcu 1944 so bili na njej: komandir Anton Koder, kurirji Anton Koder, Franc Konavec, Slavko Konavec, Franc Žnidaršič in Franc Koren.

Ko je bila postaja znova obnovljena, so na njej opravljali naloge: Franc Koren kot komandir, Vladimir Uršič kot njegov namestnik, nasledil ga je Ivan Breško, politični delegat Darko Ohojak in kurirji: Franc Filipič, Janko Breško-Ivan, Slavko Sivec, Ludvik Cenčič in Ignac Ohojak.

Viri: Vlado Uršič: Zapis o karavli P 24 v Matajurju, rokopis. Darko Ohojak-Mirko: Podatki iz vprašalne pole. Franc Skok: Zapis izjav kurirjev, rokopis. Lado Lapajne: Zapis izjav kurirjev Vladimira Uršiča, Darka Ohojaka, Ferdinanda Veliščka, rokopis. Ivan Kurinčič: Streli so odmevali po Matajurju, TV 15, št. 11, leto 1979. Edi Šelhaus: Solze veselja zaradi rdeče zvezde, Nedeljski dnevnik.

Kurirska postaja P 24c v Breginjskem kotu

Ta je bila najgloblje v Benečiji in tako končna postaja III., to je benečanske relejne linije. Ustanovljena je bila pozno, šele okrog 20. oktobra 1944, ko je komandant benečanske linije Jože Skočir-Zvonko poslal Vlada Uršiča-Cirila, namestnika komandirja postaje P 24, v štab Briško-beneškega odreda, da bi pridobil nekaj borcev te enote za kurirje na novi postaji, ki naj bi bila organizirana v Breginjskem kotu. Uršič je to opravil.

Uršič, ki ga je komanda linije predlagala za komandirja nove postaje, je s štirimi borci osnoval P 24c, ki se je najprej zadrževala v Spodnji planini Borjanske Mije. Prvi kurirji so bili: Franc Baloh in Ludvik Cenčič, oba iz vasi Homec, Ivan Špolad in Anton Hrast iz vasi Borjana ter Franc Filipič iz Breginja, ki je bil kmalu poslan za kurirja na P 24b na Matajur.

Kurirji so se najprej vselili v nek pastirski stan v Spodnji planini na Borjanski Miji, zatem so bili nekaj časa v seniku pod vasjo Sedlo. Medtem so si zgradili barako ob potoku med vasmi Podbela in Homec, približno tri kilometre pred Breginjem, kjer so ostali do srede aprila 1945, ko so se pridružili P 24b.

Kurirji so vsak drugi dan vzdrževali zvezo s kurirji P 24b na Matajurju. Javko so imeli včasih pri koritu za Kozlom, nasproti Starega sedla, nekaj časa pa tudi pri vasi Potoki nad vasjo Kred. Z nujno pošto so šli direktno do sosednje postaje. Na javki so se dobivali okrog 24. ure. Zvezo so vzdrževali tudi z bataljonom Briško-beneškega odreda, ki se je zadrževal v bližini in s terenskimi aktivisti v vaseh Breginjskega kota. Poleg pošte so prenašali predvsem zavoje z literaturo.

S hrano so jih oskrbovali prebivalci najbližjih vasi — Podbele, Sedla in Homca, kurirji pa so jim dajali literaturo in jih obveščali o dogajanju po svetu in na frontah.

P 24c je delovala samo preko zime 1944–45. Aprila je bila ukinjena, njeni kurirji pa premeščeni na P 24b. Med nemško kapitulacijo so se kurirji beneških postaj napotili v Kobarid, kjer so bili nato razporejeni na nove dolžnosti.

Poleg komandirja Vladimirja Uršiča so bili na postaji še: Franc Baloh, Ludvik Cenčič, Ivan Špolad in Anton Stres.

Viri: Vladimir Uršič: Kurirska postaja P 24c v Breginjskem kotu, rokopis. Zvonko Zvodar, Jože Skočir, Ferdinand Velišček: Dopolnilo h gradivu za postajo P 24c, rokopis v obliki zapisnika.

IV. (južnoprimorska) relejna linija

Ob ustanovitvi te linije spomladi 1944 so bile v njo vključene postaje: P 4 na Javorniku, P 4a na Nanosu, P 5 pri Predmeji, P 7 v Gorenji Trebuši, P 8 na Vojskem, P 9 pri Trnovem nad Gorico, P 11 pri Ozeljanu, P 12 pri Renčah, P 13 pri Komnu na Krasu, P 14 Podragi, P 5a pri Budanjah, P 15 na Krasu in P 16 nad Doberdobom. Ob reorganizaciji so bile P 4, P 5, P 7 in P 8 vključene v I. relejno linijo.

Iz te linije so bile zveze preko P 9 in P 11 čez Sočo v Brda in Benečijo. Od P 11 proti osrednji Primorski na P 7, iz P 15 proti Trstu in Tržiču, iz P 16 v Furlanijo. Preko P 14 je bila zveza s P 3 pri Senožečah in naprej proti Notranjski.

Ob ustanovitvi linije sta bila v njenem vodstvu Mirko Murovec-Stjenka, komandant in Slavko Jež, politični komisar. Po ustanovitvi sektorja je bilo postavljeno novo vodstvo te linije in sicer je bil imenovan za komandanta Janez Pipan, za političnega komisarja pa Franc Perhavec.

Uvodoma uvrščam k tej liniji še postajo oziroma karavlo št. 4 pri Brjah, ki je bila ustanovljena med prvimi kurirskimi karavli na Primorskem.

Na zvezi, ki je bila jeseni 1942 vzpostavljena od karavle v Lozi pri Senožečah (št. 1) proti Podragi in naprej proti Vogrskemu, kjer se je tedaj zadrževalo Poverjeništvo CK KPS za Primorsko je bila novembra 1942 postavljena tudi

karavla št. 4 pri vasi Zavino pri Brjah.

Karavlo je ustanovil štab Gregorčičevega bataljona, gotovo na pobudo Mirka Bračiča, komandanta Soškega odreda. Iz Vipavske čete tega bataljona so bili odrejeni štirje borci za kurirje na tej postaji: Oskar Špacapan-Hraber, Vladimir Špacapan-Staško, borec z imenom Zapad in Ciril Pavlin-Sabotin, ki je bil imenovan za komandirja karavle.

Kurirji so vzdrževali zvezo z dvema sosednjima karavlama, s Semeničevo (št. 2) pri Podragi in s št. 5 v Šmihelu pri Ozeljanu.

Postaja je delovala komaj poldrugi mesec, ker je bila že 19. decembra 1942, dan po napadu na Semeničevo v Podragi napadena. Pri tem so Italijani ubili dva kurirja, Jožeta Špacapana-Miloša in Oskarja Špacapana-Hrabrega. Po tem napadu je bila karavla ukinjena, kurirja Vladimir Špacapan-Staško in Ciril Pavlin pa sta bila premeščena na karavlo 5 v Šmihel. O usodi kurirja Zapada ni v arhivih nobenih podatkov.

Razen omenjenih na tej karavli ni bilo drugih kurirjev.

Kurirske postaje IV. relejne linije (južnoprimorske).

Kurirska postaja P 9 v Trnovem nad Gorico

Postajo P 9 v Trnovem pri Gorici je ustanovila komanda II. relejnega sektorja z odlokom št. 77, 26. oktobra 1944, da bi izboljšala zvezo med P 7 v Gorenji Trebuši in P 11 na Vogrskem, predvsem pa zaradi zveze čez Sočo s P 25 v IV. (beneški) liniji. Ustanovila sta jo komandant linije Pipan Janez in politični komisar Franc Perkavec-Herman. Na novi postaji je bilo pet kurirjev, za komandirja je bil imenovan Jože Likan, prej kurir na P 12. Dokler so se zadrževali v Trnovem, so hodili na zvezo s P 7 na javko v Čepovan. S kurirji P 11 vmesne javke niso imeli, pošto so nosili na postajo.

V drugi polovici decembra 1944 se je P 9 preselila pod obronke Trnovskega gozda in nato taborila na območju Loke nad Kromberkom. Zato so se deloma spremenile tudi kurirske poti, le zveza s P 11 je ostala taka kot prej. S P 10 so vzdrževali zvezo čez Fovški Kal nad Grgarjem, javko so imeli pri Madonih na Banjški planoti. Od decembra 1944 do osvoboditve so vzpostavljali zvezo tudi s P 25 onstran Soče, v Goriških Brdih.

Prve tedne po ustanovitvi so kurirji preživel pri Fiolovi družini na Trnovem. 9. decembra pa so okupatorji v Trnovem namestili posadko imenovano »Decima mass« z Italijani, fašisti, ki so ostali v nemški službi. Zato so se kurirji umaknili iz Trnovega in se naselili v samotni hiši Janka Vončine v Mrzli Rupi pri Trnovem. Kmalu so se preselili proti Vitovljam na »Trpinovšče«, kjer so ostali teden dni. Od tam so za teden dni odšli v Liskovce nad Ozeljan. Štirinajst dni so nato prebivali pri Katarini Černotič, po domače pri Potočevih v Šempasu. Pa tudi tam so se morali pogosto seliti. Tako so na območju Ozeljana prebivali krajši čas pri Štefanu Špacapanu v Končeh, nato v Žagi pri Antonu Špacapanu, od tam so se preselili k Humarju v Morelovo. Od aprila do osvoboditve pa so prebivali »Pod robom« v Lokah nad Kromberkom.

Od oktobra 1944 do februarja 1945 je bilo na P 9 šest kurirjev.

V bližini postaje so bile številne sovražne postojanke. V Ajševici je bila nemška posadka s približno 50 nemškimi vojaki, na Sv. Gori stalna posadka z okrog 50 vojaki, z radio postajo, z opazovalnico za celoten teren Trnovske in Banjške planote ter delno čepovanske doline, in protiavijska postaja. V Solkanu je bila stalna postojanka z nemškim in italijanskim vojaštvom, s stalno stražo pri železniškem mostu, postaji in pri nadvozu. Vse te vojaščine je bilo približno 400. V Šempasu je bilo 60 Nemcev, spomladi 1945 so se tam naselili četniki. V Prevali je bil bunker s 24 vojaki, v šoli v Pristavi je bilo približno 35 vojakov, ki so redno patrolirali po okolišu. V Grgarju je bila posadka, ki je postavljala zasede na Fovškem Kalu na cesti med Grgarjem in Čepovanom. V Ozeljan so prišli za nekaj časa Mongoli, ki so jih nato zamenjali četniki, ki so se zadrževali tudi v Ozeljanu, v Oseku in Šempasu do konca vojne. Postojanko »Decima mass« v Trnovem so partizani februarja 1945 likvidirali.

V teh krajih pa so se zadrževale tudi partizanske enote. V bližini Šempasa je bila skoraj vedno enota VDV, pri Solkanu pa sabotažna skupina. Čez območje P 9 so hodile partizanske patrolje v Vipavsko dolino po hrano za IX. korpus. Kurirji so imeli stalno zvezo tudi s terenskimi odbori in drugimi političnimi aktivni.

Vzdrževanje zveze čez Sočo, s P 25, je zahtevalo mnogo požrtvovalnosti in iznajdljivosti. Pri tem je kurirjem obeh postaj precej pomagala Nada Marega iz Ščedenj pri Solkanu. Zveza je bila vzpostavljena decembra 1943 in je delovala do osvoboditve. Nada Marega je že od marca 1944 pomagala kurirjem P 11 pri vzdrževanju zveze s P 25. Kurirji s P 9 niso hodili čez Sočo, javko s P 25 so imeli pri Solkanu. Pozneje sta bila za prenos pošte in literature čez reko določena Albin in Rado Uršič iz Solkana, ki sta sicer spadala na P 25, a sta ilegalno prebivala doma in ponoči opravljala kurirsko službo. Do Nade sta prišla že podnevi, oblečena v civilne obleke, prevzela pošto in jo ponoči prenesla čez reko. Kadar ni bilo nevarnosti, sta se peljala s čolnom, dostikrat pa sta jo morala prebresti ali preplavati.

Kurirji P 9 so prinašali pošto na javko s Ščednje pri Solkanu, kjer jo je prevzela Nada Marega in jo nato oddala bratoma Uršič. Če je bila pošta ekspresna, je šla kar sama na njun dom. Pri izmenjavi pošte je Nadi pomagala civilna kurirka Elda Zurik. Kadar pa zaradi sovražnikove kontrole kurirja s P 25 nista mogla do nje, je Nada poskrbela, da je pošta na ta ali oni način prišla do kurirjev. Kadar pa kurirja le nista mogla do Nade, sta pošto izročila Mariji Širok na Damberju ali pa Danici Makucovi, po domače Robidnikovi, v Kromberku. Tako so kurirjem pomagale tudi civilne, legalne kurirke. K Nadi so dostavljali tudi literaturo za Solkan in okoliš, ki so jo potem civilne kurirke, zlasti Anica Šuligoj, razdelile po terenu.

Spomladi 1945 je sovražnik postavil več novih postojank v Vipavski dolini in v okolici Gorice. Sovražne patrulje so dan na dan patroljirale po cesti Ajdovščina—Gorica, ob železniški progi, postavljali so zasede ob Soči, pri mostovih in celo na samotnih poteh. Da bi se izognili nevarnim mestom, so se kurirji posluževali mnogih, včasih dosti težavnejših poti, včasih so plezali po skalovju. Zgoraj na Trnovski planoti jim je pozimi nagajal predvsem sneg. Proti koncu pomladi so dolino skoraj povsem zasedli četniki, Mongoli in domobranci. Vendar so morali kurirji opravljati svojo nalogo, ne glede na vremenske razmere in nevarnosti.

Kurirjem so zelo pomagali domačini, ki so jih sproti obveščali o premikih patrulj.

Čeprav bi lahko, sami niso napadali sovražnih patrulj ali se spuščali v druge vojaške akcije. Niso se smeli izdati in ne razkriti svojih poti. Večkrat pa so padli v zasedo, vendar se je skoraj vedno vse srečno izteklo. Tako postaja P 9 ni izgubila nobenega kurirja.

Marca 1945. leta so Mongoli zajeli tri kurirje, ki so se vračali z javke: Alojza Hvalo, Štefana Špacapana in Franca Volka. Nosili so polne nahrbtnike literature, zato so težko hodili. Ker so slutili, da bi na trnovski planoti naleteli na sovražnika, so zavili proti Voglarjem in prenočili na domu 17-letnega kurirja Franca Volka. Zgodaj zjutraj so vasico obkolili Mongoli tako na gosto, da je bil vsak preboj nemogoč. Mati kurirja Franca je hitro skrila orožje in vse, kar so kurirji prinesli v hišo, France pa se je naglo slekel in zlezal v posteljo k mlajšim bratom. To ga je rešilo. Mongoli so ugotovili, da so vsi v postelji premladi za partizane. Druga dva kurirja, Špacapan in Hvalo, pa so odpeljali s seboj do Puštal, kjer so pred tem Nemci v grmovju odkrili avtomatični brzostrelni top. Ujetnika sta ga morala očistiti, da se je svetil kot nov. Nato sta ga morala ročno, na vrveh, peljati v Gorico, kjer so ju nato zaprli v goriške zapore. Tam sta potem dočakala osvoboditev.

Ko je bil komandir aprila 1945 postavljen za obveščevalnega oficirja pri komandi linije, ga je nasledil Ciril Kokošar-Metod, ki je bil prej na P 11. Od ustanovitve oktobra 1944 so bili na postaji: Franc Mikuž, namestnik komandirja, Karlo Škapin, politični delegat, Daniel Batič, Franc Vodopivec in Franc Volk. Februarja 1945 sta se jim pridružila Alojz Hvala in Štefan Špacapan, marca pa Alojz Podgornik-Bojan. Od februarja 1945 je bila pri njih kuharica Amalija Volk. Hvala, Špacapan in Volk so bili kot intendanti zadolženi za preskrbo hrane za postajo in za komando sektorja.

V i r i: Francka Kogoj: Zapis izjav kurirjev Jožeta Likana, Karla Škapina, Franca Mikuša, Franca Vodopivca in Daniela Batiča, rokopis.

Kurirska postaja P 11 pri Ozeljanu

Ta postaja, ki se je najprej imenovala karavla 5, je bila ustanovljena v novembru 1942 takoj zatem, ko se je v Vogerskem naselilo poverjeništvo CK KPS za Primorsko, s sekretarjem Alešem Beblerjem-Primožem. Tako je imelo poverjeništvo zveze proti vzhodu s postajo 4 pri vasi Zavino (Vipavsko Brje), ki je bila povezana s postajo 2 in v Podragi naprej proti Notranjski do glavnege štaba NOV in POS in CK KPS.

Proti severu je šla zveza do postaje 6 na Banjščici in naprej do postaje 8 pri Tolminskem Lomu, kjer se je zadrževal štab Soškega odreda.

Med prvimi kurirji na karavli 5, ki se je nekaj časa zadrževala tudi blizu Šmihela pri Ozeljanu, so bili: Mirko Nardin-Mihec, Branko Špacapan-Jernej, Ciril Pavlin-Sabotin, Peter Pavlin-Radovan,

Stojan Plahuta in Dušan Žižmond. Za komandirja je bil imenovan Peter Pavlin-Radovan, ki je vodil postajo do 21. maja 1943, ko je na poti na zvezo padel pri Okroglici. Njegovo delo je prevzel Mirko Nardin-Mihec.

Maja 1943 je kontrolor Albin Plešnar dal postaji novo ime, P XI. Pod tem nazivom je delovala do kapitulacije Italije, ko so vsem postajam rimske številke zamenjali z arabskimi. Zveze se niso spreminjale. Le proti vzhodu je prišlo do majhnih sprememb, ker se je postaja 2 po 18. decembru 1942 preselila v Erzelj, že naslednjega dne pa je bila razbita postaja 4 v Zavinem. Namesto nje je bila v marcu 1943 postavljena postaja P XIII na Krasu.

Kurirji niso imeli stalnega taborišča. Zadrževali so se okrog Vogrskega, pri Šmihelu ali pa v gozdu nad Ozeljanom, kamor so se umikali med hajkami. Živel so v šotorih, včasih pa so si poiskali zavetje v kraških vrtačah in se tako umikali patruljam, ki so pogosto pregledovale področje. Ker so bili blizu Gorice, je bilo na terenu še več patrulj. Na svojih poteh so pogosto naleteli na zasede. Pri Vitovljah sta bila 26. februarja 1943 ubita Mirko Špacapan-Staško in Milan Špacapan-Turk. Z njima sta ob tem napadu padla tudi dva tovariša, ki sta bila namenjena v partizane, eden pa je bil ujet. Da je bil v maju istega leta ubit komandir P XIII Radovan, je že omenjeno.

Po kapitulaciji Italije je bil komandir Mirko Nardin-Mihec premeščen na drugo dolžnost. Njegovo mesto je prevzel Vladimir Karara-Roman. Na postajo so prišli še Peter Žorž, Jože Likan, Mirko Vinkler in Mirko Mladovan.

Po preselitvi poverjeništvu KPS iz Vogrskega na območje Tolminskega Loma v marcu 1943 je postaja izgubila izhodiščno vlogo te ustanove. Tako je po kapitulaciji Italije vzdrževala zveze s P XIII pri Renčah, s P IX pri Trnovem (od oktobra dalje) in s P V pri Predmeji.

Postaja P 11 je delovala na območju dolnje-vipavskega in goriškega okrožja. Kurirji so, kot je omenjeno, prebivali v gozdovih, le redko po hišah, če je to pač dopuščala varnost. Po kapitulaciji so bili najprej pri Zajčerjevih v Ozeljanu, nato v gozdu pod vasjo, potem na Otavi pri Frnaži, v Končah pri Štefetu, pri Jožetu Košuti, v Žagi pri Antonu Špacapanu, v Napušči v Šmihelu in pri Morelovih, v Vitovljah pri Julki, v Čekovcu pri Zmetovih in v Brcah pri Marički. Glavno skrivališče so imeli na Otavi pod Ozeljanom v fornaži (peči) pri Marički Špacapan.

V letu 1944 pa do osvoboditve so kurirji P 11 vzdrževali zveze s P 5, javko so imeli v kraju med Kamnjami in Stomažem, s P 9 in

P 12, onstran reke Vipave, s P 7, z javko na Lokvah, kamor je prihajal tudi kurir iz štaba sektorja. S kurirji P 12 so imeli javko na Vogerskem oziroma na Okroglici, pri aktivistki Bojki, včasih tudi v kateri od sosednjih hiš. Nanjo je prihajal tudi kurir pokrajinskega komiteja KP za Primorsko, komande mesta in VOS za Goriško. Zvezo s kurirji štaba IX. korpusa so imeli v Trnovskem gozdu. Povezani so bili tudi z bolnišnico Pavlo in s štabom II. brigade VDV. V Solkanu pri Nadi Nori, pri mlinu, so imeli javko s kurirji P 25 v Brdih. Preko te so vzdrževali zvezo tudi s civilnimi in vojaškimi oblastmi ter enotami, ki so delovale na drugi strani Soče.

Najtežje je bilo vzdrževanje zveze preko Soče, s P 25. Kurirji te postaje so večinoma prihajali na javko tostran Soče, nekaj časa v Kromberk. Toda kadar jih ni bilo, so morali kurirji P 11 čez Sočo in do P 25. Junija 1944 je komanda II. relejnega sektorja določila dva kurirja, Albina Uršiča in Zdenka Poberaja prej kurirja na P 5, da sta se nastanila v Sant Mavru pri Solkanu, da sta vzdrže-

Kurirji postaje P 11 pri Vitovljah, leta 1944

vala zvezo čez Sočo. Na javki v Ščednjah pri Solkanu sta se morala pri Nadi Marega-Srebrnič ob določenem času sestajati s kurirji P 11, od njih prevzeti pošto in literaturo ter vse prenesti mimo Solkanu, čez glavno cesto, železnico in reko Sočo do javke z domačim nazivom »Pod zemljuh«, kamor so prihajali kurirji P 25, ki je bila utaborjena v Snežatnem v Brdih.

Čez Sočo sta se vozila s čolnom. Kadar pa ga ni bilo, sta jo morala preplavati. Vedno sta bila v civilnih oblekah, da nista vzbujala pozornosti, na zvezo sta hodila vedno le ponoči. Tomaž Poberaj-Zdenko je bil novembra 1944 premeščen na drugo mesto, na postaji ga je nasledil njegov brat Rado. Oba kurirja sta vzdrževala to zvezo do osvoboditve.

Kurirjem so pri vzdrževanju zvez zlasti pomagali zavedni domačini, ki so skrbeli za varnost in obveščanje. Pa tudi kurirji so bili zelo previdni, niti domačini niso vedeli za njihovo delo. Naloge so imeli točno razdeljene, tako da je bil vsak zadolžen za svoje delo. Vsi so se disciplinirano podrejali dnevnemu redu in pravilom službe, za kar je skrbel komandir postaje. Poleg obveščevalcev, ki so jih obveščali o gibanju sovražnih patrolj ali sumljivih oseb, so imeli kurirji tudi svojo stražo in opazovalnico, da jih sovražnik ne bi presenetil. Z ljudmi, ki so pripotovali po zvezah, so bili previdni, pregledovali so jim ustrezne dovolilnice.

Po kapitulaciji Italije se je osvobodilno gibanje na Primorskem zelo razmahnilo. Ustanavljali so odbore ljudske oblasti, vaške odbore OF, gospodarske komisije, vaško zaščito. Osvobodilna fronta je res postala edini in pravi gospodar v deželi, kljub močnemu okupatorju in njegovim številnim postojankam. Vendar pa sovražniki med prebivalci niso imeli pomagačev. Kakor Italijani so bili tudi Nemci največji sovražniki Primorcev.

Ko sta nekega večera komandir Narde-Faganel in kurir Stan-ko Vodopivec šla s pošto proti P 12, sta zaslišala, da se jima po cesti proti Gorici približuje kolona vojakov. Spustila sta jo mimo in videla, da je bilo vojakov res bolj malo. Narde je ugotovil, da za kolono zaostaja vojak z mulo. Narde je tiho stopil za njim, se ga z eno roko oklenil okrog vratu, z drugo pa mu zamašil usta. Kurirja sta vojaka odpeljala na P 12, mulo pa sta privezala k nekemu drevesu, da sta jo pozneje vzela s seboj.

Iz Primorske so imeli kurirji relejnih zvez več prehodov preko Soče. Na sliki je viden prehod iz Vipavske doline mimo Solkana čez Sočo na javko s kurirji P 25. Od tu je bila zveza v Brda in naprej v Benečijo pa tudi v Furlanijo.

P25

BRDA

V PAVSKA DOLINA

P11

Ob neki drugi priliki so na cesti ob Otavi pri Ozeljanu napadli kozake, jim zaplenili konje in drugo naropano živilo ter vojaško opremo. Ob neki drugi priliki so se spopadli tudi z Italijani iz rodu vojske »Decimo Mass«, ki so bili pod nemškim poveljstvom.

V letu 1943 je v spopadih z Nemci padlo troje kurirjev. 13. marca 1944 so Nemci ujeli komandirja Vladimira Karara-Romana, ga odgnali v Šmihel in tam obesili. Njegovo delo je prevzel Jože Faganel-Narde, ki pa je bil k malu premeščen, nasledil ga je Peter Žorž, za njim pa še Marc Ahac-Gustelj. Ciril Kokošar-Metod pa je bil zadnji komandir, ki je postajo vodil do osvoboditve.

16. novembra 1944 je padel kurir Benko Kovač iz Vrtovina. S komandantom linije Janezom Pipanom sta šla od Predmeje proti Vipavski dolini, ko sta padla v zasedo. Pipan se je rešil, Kovača pa so zadeli. Kurir Milan Černigoj iz Lokavca pri Ajdovščini je padel na poti pri Temnici na Krasu. Prav tako je ob izvrševanju naloge dal svoje življenje tudi Jože Pelicon-Zdkov iz Šempasa.

V letu 1944 je bila P 11 povezana tudi s tehniko Ančko 222 na Vogrskem. Vzdrževali so veliko zvez, zato so bili kurirji vedno zaposleni. Vso pošto pa so kljub temu še istega dne odpravili naprej.

Kurirji P 11 so imeli več legalnih sodelavcev, mladink, ki so zanje opravljale tudi kurirske poti. Iz Šempasa so bile to Erna in Marija Humar, Marija Merkeli, Marija Nardin, Anica Gruden, Lojzka Bazilija in Frančka Faganel. Iz Ozeljana Vera, Slavica, Marinka, Nada, Bojka in Marija Špacapan, Nada Košuta, Suzana Belinger, Cvetka Pavlin, Jelka Konič. Iz Šmihela Jelka Winkler, iz Solkana Nada Marega. S hrano sta kurirje oskrbovala Dani Batič in njegov pomočnik Lojze Vodopivec.

Ob ustanovitve do osvoboditve so se na P 11 zvrstili naslednji komandirji: Peter Pavlin-Radovan, Mirko Nardin-Mihec, Vladimir Karara-Roman, Jože Faganel-Narde, Peter Žorž, Marc Ahac-Gustelj, Ciril Kokošar-Metod. Politdelegat je bil Grmek Edo.

Kurirji so bili: Branko Špacapan-Jernej, Ciril Pavlin-Sabotin, Herman Gregorič-Gorazd, Mirko Špacapan-Staško, Milan Špacapan-Turk, Stojan Plahuta, Dušan Žižmond, Mirko Vinkler-Stipe, Mirko Mladovan, Stanko Vodopivec, Milan Černigoj, Anton Rijavec, Branko Računica-Slovan, Rus-Ural, Toni Gleščič-Januš, Daniel Batič, Mirko Svetina, Stojan Furlan, Nine Pelicon, Lado Živec, Anton Faganel, Ivan Košuta, Štefko Špacapan, Lojze Hvala, Mile Gruden in Franc Lovrenčič.

Kurirjem pa so veliko pomagale tudi kurirke: iz Vitovelj Anjca Hrovatin, Hilda Živec, Anka Vinkler, Hedvika in Angela Hrovatin, Slavica Živec, iz Užic pri Vitovljah pa Mirka Batič.

Viri: Jože Faganel-Narde: Izjave kurirjev Zorana Špacapana-Izidorja, Antona Faganela-Branka, Branka Špacapana-Jerneja, Cirila Pavlina-Sabotina in Nežike Gruden, rokopis. Anton Rijavec: Relejna postaja P 11, rokopis.

Kurirska postaja P 12 v Renčah v Vipavski dolini

P 12 je ustanovil Jože Podgajšek-Srnjak aprila 1943. Skupina kurirjev se je najprej zadrževala v naselju Venišče, poleg vasi Špacapani pri Renčah. Utaborili so se v bližnjem gozdu, v starih vojaških bunkerjih iz prve svetovne vojne.

Do kapitulacije Italije so bili na postaji: Jožko Kristančič-Rustja, komandir postaje, doma iz Renč, Emil Žorž-Simon iz Gradišča, Ivan Žorž-Bogdan iz Bilj, Jože Zavadlav-Srečko, Jože Pahor-Sever in Herman Pahor-Drago, Lado Pahor-Jan iz Opatjega sela in Zmago iz Bilj.

Najprej so vzdrževali zvezo s P 11 pri Vogerskem oziroma v Šmihelu pri Ozeljanu, nekaj časa pa tudi v Lokah. Javko so imeli med Vogrskim in Bezovljakom, do nje so hodili skozi Oševjek, Gradišče, tam čez cesto in na drugo stran reke Vipave ter čez železnico.

Drugo zvezo so vzpostavljali v smeri Sežane, s kurirji P 13, ki pa je večkrat menjala bivališča in se je zadrževala nekaj časa pri Dutovljah, v Velikem Dolu, v Tomačevici, Gabrovici in drugod. Na javko, ki je bila največkrat pri Železnih vratih, so hodili mimo vasi Lipa, Škrbina, ali pa skozi Štibelj, Pedrovo, Mali dol. Zvezo s tema postajama so vzdrževali vsak drugi dan.

V začetku, dokler ni bila vzpostavljena zveza proti Tržiču, so kurirji P XII (P 12) vzdrževali zvezo s političnimi aktivni na svojem območju s civilnimi kurirkami. V drugi polovici leta 1943, še pred kapitulacijo Italije, je bila postavljena kurirska postaja v zaledju Trsta (P 15), s katero so se takoj povezali.

Italijanske policijske sile so si zelo prizadevale, da bi zatrle narodnoosvobodilno gibanje na tem izpostavljenem področju. Tako so 7. julija okrog 7. ure zjutraj njihovi oddelki izsledili v gozdu pri Špacapanih blizu Renč postajo P 12. Ob nenadnem napadu so padli trije kurirji, dva sta bila ujeta. Mirko Špacapan je bil zadet v ramo in je še med begom streljal proti zasledovalcem, vendar so ga uspeli ujeti. Drugi ujeti kurir je bil Jože Kerševan.

Med padlimi je bil tudi Jože Podgajšek-Srnjak iz Ljubljane, ki je bil spomladi nekaj časa organizator kurirskih zvez na južnem Primorskem.

Poleg vzdrževanja kurirskih zvez so kurirji delovali tudi kot politični aktivisti na terenu. Tako so že leta 1943 včasih v kakem zaselku priredili skromen miting, kjer so zbranim prebivalcem prečitali članke iz partizanskih časopisov in zapeli nekaj pesmi.

Po razpadu Italije so postali še aktivnejši. Iz Tržiča so prihajali delavci, ki so se želeli vključiti v NOV, iz italijanskih taborišč so se vračali interniranci v celih skupinah. Vse je bilo treba pošiljati do bojnih enot.

Zveze so se po kapitulaciji pomnožile. Blizu Tržiča je bila postavljena nova postaja P 16, ki se je največ zadrževala na Vrheh pri Doberdobu. Za javko so se dogovorili v Vrtočah, vsako drugo noč.

Kurirji postaje P 12 pri Renčah: od leve: Ludvik Mozetič, Jože Štubelj, Franc Škrabar, Miro Jelerčič-Bratuž, Jože Juren, Angel Kocjančič in Stanko Čotar

Zvezo s P 11 so po kapitulaciji Italije vzpostavljali vsak večer. Postaja se je zadrževala nekaj časa v Ozeljanu, nato v Šmihelu ter v Brdcah pri Šempasu. Javko s to postajo so imeli na Jazbinah pri Vogrskem, v hiši pri Karlinci ali pa na cesti, ki pelje v Šempas, pri Danici.

Zvezo s P 13 so imeli na javki na Pedrovem. Ta postaja je morala pogosto menjati svoje bivališče. Ko je bila na Krasu, so imeli javko v Svetem. Tudi tam so se sestajali vsako noč.

Poleg rednih zvez s sosednjimi postajami je bila P 12 v letu 1944 povezana tudi z okrožnim sodiščem v Veniščah, s pokrajinsko tehniko na Vogrskem in s komando vojnega področja v Gorici. Po teh linijah je vedno potovalo veliko potnih pošilk, tako da jim je pri tem včasih pomagal osliček.

V bližini P 12 je bilo stalno veliko policijskih sil in vojaštva. Zato so morali biti kurirji vedno zelo previdni. Zaradi pogostih hajk in patrolj po vaseh in naseljih so se morali podnevi večinoma zadrževati v skrivališčih, v bunkerjih, ki so jih imeli po vaseh: Vinišče, v opekarni v Renčah, pri Martinu Furlanu, v Ozrenu, pri Francu Škabarju v vasi Pregljč in pri drugih zanesljivih partizanskih družinah.

Okupatorji so stalno, vendar neuspešno, poizvedovali za kurirji. Domačini jih niso izdali, pomagali so jim, kolikor so mogli.

26. decembra 1943 je v spopadu z Nemci padel komandir Jože Kristančič-Rustja iz Renč. Njegovo delo je prevzel Jože Štubelj-Žerjav iz Gradišča nad Prvačino.

Kmalu po kapitulaciji Italije so se začeli v teh krajih pojavljati organizatorji domobrancev. Z vednostjo in pomočjo nemških okupatorjev so nameravali pridobiti domačine in jih vključiti v domobransko posadko. 11. decembra 1943 sta prišla v Renče dva moška, ki sta trdila, da se vračata iz internacije. Vaščanom se je zdelo sumljivo, da se vračata tako pozno in so o tem obvestili kurirje. Ti so oba predali izpostvi VOS. Naslednjega dne sta se spet pojavila dva druga moža, ki sta prav tako trdila, da se vračata iz italijanskega taborišča. Na vprašanje, zakaj tako pozno, sta odgovorila, da sta se zadrževala pri italijanskih kmetih. Kurirji so ju legitimirali in ugotovili, da je eden brat onih dveh, ki so ju ujeli prejšnji dan. Preiskali so ju in našli revolver ter pismo iz domačega kraja z datumom 6. 12. 1943. Zaradi dokazov sta priznala, da sta prišla z namenom, da bi organizirala domobranstvo v Renčah. Kurirji so ju predali VOS.

Marca 1944 sta prišla v Renče dva tujca, moški in ženska. Budnim kurirjem sta se zazdela sumljiva, zato so ju prijeli. Po da-

ljšem zaslišanju se je izkazalo, da je ženska žena visokega fašističnega funkcionarja, moški pa fašistični agent. Ker se nista vrnila v Gorico, sta ju drugi dan prišla iskat dva moška v civilu. Zasumila sta, da nekaj ni v redu in se hitro vrnila v Gorico. Obveščevalna je sporočila, da je šlo za fašističnega in nemškega oficirja v civilu.

Zaradi budnosti in zavesti prebivalcev ter kurirjev se v Renčah domobranci niso mogli organizirati.

Kurirji so sodelovali tudi pri iskanju fašističnih zločincev. Tako so šli v noči od 24. na 25. december 1943 s skupino garibaldincev v Furlanijo-Romans aretirat italijanskega fašista Mazzinija Tomoro, ki je med svojim službovanjem v Renčah prizadejal prebivalstvu veliko gorja. Pripeljali so ga v Renče in ga izročili partizanskemu sodišču. Pozneje so ob neki priliki pripeljali iz Italije tudi poveljnika skvadrstovov v Renčah, fašista »tenenteja« Nuklea, in ga izročili okrožnemu sodišču.

Kurirji so z drugimi partizanimi enotami sodelovali pri številnih vojaških akcijah. Tako so skupaj z italijanskimi partizani v januarju 1944 na cesti Ozrenje – Merljaki napadli nemški kamion in šestsedežni osebni avto z oficirji. Takrat je padlo 28 Nemcev, dva so ujeli živa, enemu pa se je posrečilo preplavati reko Vipavo in pobegniti.

Junija 1944 so kurirji na cesti Gorica – Sežana nad Okroglico in Prvačino sodelovali pri napadu na avtobus, poln Nemcev in fašistov, ter pri tem ubili šest sovražnikov. drugič so napadli zaledje nemške kolone na Kremencah na vrhu Žigonov, ko je le-ta prodiral proti Krasu. Nemci so imeli dva mrtva.

Tako so hoteli kurirji opozoriti italijansko brigado, ki je taborela v bližini Temnice na Krasu in je imela mnogo neoboroženih novincev.

V aprilu 1944 je skupina kurirjev skupaj s sabotažno grupo v Vrtojbi pri Gorici uničila 8 vlačilcev topov.

Nekega dne je prišla v Renče ženska, oblečena kot ciganka. Po opozorilu prebivalcev, da je verjetno vohunka, so jo kurirji aretirali in jo po zaslišanju odvedli na komando mesta Dornberk. Tri tedne pozneje se je spet pojavila neka druga ženska, tudi ta oblečena kot ciganka. Ker so imali tistega dne v Renčah miting, so žensko privedli tja, da je tam plesala in se opila. Pijana je povedala, da je prišla po naročilu domobrancev.

Julija 1944, so kurirji izvedli samostojno akcijo. Že proti večeru je na desni breg Vipave ob porušenem mostu pri Renčah

prišel večji oddelek nemške vojske. S prvim strelom je bil ubit nemški komandant, mina, ki so jo izstrelili Nemci, pa je ubila več njihovih vojakov. Tedaj pa so kurirji zaslišali nemške oklopnike iz Mirna in se zato hitro umaknili.

Nemci in fašisti, ki so jim pomagali, so si močno prizadevali, da bi uničili kurirsko postojanko. Vedeli so, da obstaja, vendar do nje niso mogli, čeprav so jo včasih obkolili. Kurirji so se tedaj umaknili v skrivališča. Največ zaslug, da jih niso odkrili, so imeli skrbni domačini.

Kurirji so bili zelo disciplinirani in konspirativni, zelo so pazili, da zaradi njih ne bi trpelo prebivalstvo. Na postaji so imeli partijsko organizacijo, njen sekretar Franc Škabar je imel redne politične ure, pa tudi čitali so mnogo, tako da so lahko ljudem razlagali vse v zvezi z narodnoosvobodilnim gibanjem. Med prebivalce so delili partizansko literaturo, ki so jo dobivali iz tehnike. Hrano so dobivali deloma po vaseh, deloma pa od intendance IX. korpusa. Ob kapitulaciji Italije so se dobro založili z raznovrstnim orožjem, tako da od tedaj z oborožitvijo niso imeli problemov.

Po kapitulaciji Italije so Nemci ustanovili posadko na gradu v Mirnu. V Biljah je bila fašistična »Guarda civile«, pod nemško komando v Bazari in v Dornberku sta bili močni postojanki alpincev. Vas Renče je bila tako rekoč obkoljena s sovražnimi postojankami.

Spomladi leta 1945 so prišli v te kraje še četniki, kasneje pa še vlasovci. Oboji so stalno stikali za partizani in zasledovali kurirje ter manjše partizanske enote, znašali so se tudi nad civilnim prebivalstvom. Med nemško ofenzivo proti enotam IX. korpusa je bila vsa dolina polna nemškega in drugega vojaštva, tako da se je takrat oblikovala prava fronta.

V začetku marca 1945 so četniki v zgodnjih jutranjih urah obkolili naselje Vinišče, kjer se je takrat zadrževala P 12. Na postaji so bili tudi komisar linije Franc Perhavec-Herman ter dva kurirja s P 11. V Mozetičevi hiši so jim ravno pripravljali zajtrk, ko so prišli četniki. V zadnjem trenutku so se kurirji uspeli umakniti in skriti v bližnji bunker. Vhoda že niso utegnili zamaskirati, zato je sestra kurirja Ludvika Mozetiča Margarita zaslonila vhod s kamnito ploščo. Četniki so razkopavali nad bunkerjem, vendar ga niso odkrili.

Po tistem so si kurirji uredili zaklonišče v opekarni v Renčah. Nekega jutra v aprilu je bilo slišati v njeni bližini streljanje. Komandir Jože Štubelj-Žerjav je postavil blizu opekarne stražarja, ki pa so se mu v gosti megli, ki je tisto jutro ležala nad dolino, četniki povsem približali, ker so hoteli prijeti živega. Stražar pa jih je

zadnji hip opazil in zbežal v smer, kjer so se zadrževali kurirji, ki so se tedaj pognali v zaklonišče. Toda bilo je prepozno.

Ostati v bunkerju je pomenilo za vse gotovo smrt. Zato so na pozive četnikov prišli drug za drugim iz bunkerja, le komandir je še ostal skrit v nekem kotu. Stanko Skupek je bil med kurirji najlepše oblečen. Ko so četniki našli še bluzo s komandirskimi našitki, so bili prepričani, da je to Skupek. Šest kurirjev so nato odgnali v Šempeter, kjer so jih nato osem dni zasiljevali, ne da bi kaj izvedeli od njih. Pomagalo jim ni niti mučenje.

Bilo je že tik pred kapitulacijo Nemčije, ko so nekega jutra poklicali domnevnega komandirja Stanka Skupka iz celice in odšli z njim za obzidje postojanke. Tam so se ga barbarsko lotili, mu odrezali ušesa, nos, jezik in iztaknili oči. Skupek pa kljub groznemu mučenju ni ničesar povedal in tako rešil življenje ostalih kurirjev, ki so med kapitulacijo izkoristili zmedo in ušli.

Omeniti moramo še en tragičen dogodek v kroniki te postaje. Ponoči 29. aprila 1945 sta Angel Kocjančič iz Bertokov pri Kopru in Vojko Zavadlav v čolnu peljala preko reke Vipave osem aktivistov. Ko so priveslali do obrežja, je zaregljala po njih strojnica. Kocjančič je bil težko, morda celo smrtno zadet, vsi drugi pa so se rešili. Kocjančiča so nato drugi dan podnevi iskali. Našli so ga z nahrbtnikom usodno zapletenega med korenine obrežnega drevja, tako da se ni mogel rešiti. V nahrbtniku je bilo približno milijon lir, ki so jih potem kurirji posušili. Pri tem je kurirjem pomagal tudi politični komisar linije Franc Perhavec-Herman.

Kurirska postaja P 12 je delovala neprekinjeno od ustanovitve do konca vojne. Od začetka do kapitulacije Italije so na postaji delovali: Jožko Kristančič-Rustja iz Renč, komandir, kurirji Emil Žorž-Simon iz Gradišča, Ivan Žorž-Bogdan iz Bilj, Jože Zavadlav-Srečko, Jože Pahor-Sever, Herman Pahor-Drago, Jan iz Opatjega sela in Zmago iz Bilj.

Po kapitulaciji Italije do osvoboditve so bili na postaji: komandir Jože Kristančič-Rustja, ki pa je že 26. decembra 1943 padel, njegov naslednik je postal Jože Štubelj-Žerjav, tretji komandir je bil Stanko Čotar. Kurirji so bili: Ivan Žorž-Bogdan, Mijo Žorž-Simon, Jože Juren, Ludvik Mozetič, Franc Škabar, sekretar celice KP, Rafael Černe, Silvan Sulič, Feliks Skomina, Štefan Brumat, Ivan Juren, Jože Čeh, Vojko Zavadlav, Angel Kocjančič, Roman Volk, Daniel Žnidaršič, Edo Grmek, Stanko Brencelj, Jože Likan, Riko Štubelj, Jožko Slovan-Dalmatinec, Branko Računica, Ivan Krasna, Karlo Škapin-Drago, Jože Zavadlav, Miro Jelerčič-Bratuž in Stanko Skupek, ki je bil tudi politični delegat.

Pri opravljanju kurirske službe je padlo pet kurirjev: Lado Pahor, Alfred Rusjan, Štefan Brumat, Angel Kocjančič in Stanislav Skupek.

Viri: Jože Zavadvav-Srečko: Magnetofonski zapis Emila Sovdata, rokopis. Jože Bednar: Relejna stanica P 12. Franc Skok: Relejna postaja P 12, rokopis. Zapis kurirjev P 12 po spominu, rokopis.

Kurirska postaja P 13 na Krasu

Štab Kraškega bataljona je kmalu po ustanovitvi marca 1943 določil tri borce, da bi vzdrževali zveze z drugimi partizanskimi enotami. Kmalu se je z njimi povezal Jože Podgajšek-Srnjak, ki je tedaj organiziral oziroma kontroliral kurirske zveze. O tem je poročal tudi Albinu Plešnarju, ki je te kurirje organiziral v postajo P XIII.

Na P XIII oziroma poznejši P 13 so bili torej Alojz Bandelj-Žarko, Ljubo Švara-Bolko in Rudi Kodrič-Branko, ki je postal komandir.

P 13 se je vseskozi zadrževala na Krasu, največ med Tomačevico in Gabrovico pri Komnu. Prve zveze so vzdrževali s P 3 v Lodzi pri Senožečah in s P 12 v Renčah. Po ustanovitvi P 14 v Podragi niso več hodili do P 3. Pozneje so se povezali tudi s P 15, z okrožnim komitejem, z legalnimi kurirkami pa tudi s tržaškim zalednjem in organizacijo OF v Trstu.

Ker je bilo dela veliko, so bili postaji dodeljeni še Milko Špaccapan-Smiljan, Darko Silič-Zoran, Stanko Kralj in Vladimir Trbižen-Brigadni Ivan.

Kraški bataljon je kmalu odšel drugam, tako da so ostali kurirji P 13 edina partizanska oborožena enota na tem območju. Ker na Krasu ni gozdov, so morali biti še bolj previdni kot drugi. Zatekali so se v razne kraške jame in vrtače, pa tudi v razpadle bunkerje iz prve svetovne vojne. Bivališča so morali menjavati skoraj vsak dan, zato so morali biti zelo prilagodljivi. Včasih so morali po več ur prečepeti v grmovju, da so sovražniki odšli.

Do razpada italijanske vojske so bile sovražne posadke na Komnu, v Koprivi, Brjah, v Štanjelu in Kobdilju, Dutovljah in Volčjem gradu. Največji sta bili v Štanjelu in v Komnu, kjer so bili poleg redne vojske alpincev tudi fašisti, karabinjerji in financarji.

V začetku leta 1943 se je postaja P 13 zadrževala na področju med Gabrovico, Tomačevico oziroma med Pliskovico in Velikim Dolom. Za selitve je vedela neka aktivistka v vasi, ki jih je obveščala o nevarnostih.

Zaradi varnosti so se izogibali srečanj s sovražnikom, le včasih so jim dali vedeti, da so tudi na Krasu partizani.

Neke noči proti koncu aprila 1943 jih je nekaj odšlo na zvezo. Navadno niso hodili po ustaljenih poteh, takrat pa so le hoteli iti po kolovozu. Predno so prišli do njega, so morali preskočiti zid. Takrat pa jih je presenetilo bežanje nekih ljudi v razne smeri. Ko so zaslišali klice v italijanščini, so spoznali, da so skočili prav med karabinjerje, ki so pripravljali zasedo. Italijani pa so bili prepričani, da so jih partizani napadli, da bi jih žive polovili.

Neke poletne noči so se trije kurirji po obzidanem kolovozu vračali z javke. Bliskalo se je in tako je komandir Branko v svetlobi zagledal na planoti večje število čepečih postav, ogrnjenih v šotorska krila in s puškami v rokah. Ker so bili že med njimi, so šli naprej in srečno prišli skozi. Naslednjega dne so izvedeli, da so šli mimo zasede 120 karabinjerjev.

Ko so se zjutraj nekega dne v aprilu 1943 vračali iz Vipavske doline mimo Volčjega gradu proti Komnu, so jih na cesti iz Goriškega presenetili italijanski kamioni z vojaki. Kurirji so poskakali v jarek, Italijani pa so začeli preiskovati teren. V Komen so se vrnili šele zvečer, tako da so morali kurirji ves dan prečepeti v zaklonu. Ko so se nato vračali na postajo, so blizu Komna ustrelili proti stražarju pred postojanko in tako močno vznemirili Italijane, ki so drugi dan poklicali pomoč celo iz Trsta in nato ponovno preiskovali teren. Vendar na srečo brez uspeha.

Z ustanovitvijo P 14 so se kurirji P 13 zelo razbremenili, saj so prej hodili na zvezo s P 3 nad Senožečami kar dve noči v eno smer. Tako se je ta pot lahko zavlekla na štiri, pet, ali še več dni.

Proti koncu junija 1943 je bil komandir Rudi Kodrič-Branko vključen v okrožni komite, novi komandir je postal Stanko Kralj iz Kobdilja pri Štanjelu, ki je vodil postajo do kapitulacije Italije. V drugi polovici leta 1943 so se zadrževali v okolišju krajev Tomačevica, Gabrovica, Veliki in Mali Dol ter v okolici Ivanjega grada. Poleg stalnih so vzdrževali zveze tudi z okrožnim komitejem, zvezo s Trstom so še opravljale zanesljive kurirke.

Kurirji so bili na kapitulacijo Italije pripravljeni. Razoroževali so okoliške karabinjerske in vojaške posadke ter mobilizirali domačine v partizansko vojsko, aretirali fašistične priganjače in oblastnike, ki so skoraj dve desetletji terorizirali Primorje. Fašiste so predajali organom varnostne službe, da so pred ljudskim sodiščem odgovarjali za svoje zločine.

Ob razorožitvi karabinjerske postaje v Dutovljah so zaplenili dva težka in dva lahka mitraljeza ter nekaj brzostrelk. Razorožili

so posadke v Komnu, v Štanjelu in v vasi Kopriva. Zaplenili so tudi veliko orožja, ki ga je nato kamion odpeljal na goriško fronto. Aretirali so tudi tajnika.

13. septembra je prišlo iz postojnske smeri približno 200 vojakov. Med Tomačevico in Kobjeglavo je kolona obstala in počivala. Mladinke so to sporočile kurirjem in ti so takoj odšli na pot. Član KO Rudi Kodrič-Branko je poiskal komandanta kolone, polkovnika italijanske vojske, in zahteval, naj njegovi vojaki odložijo orožje. Polkovnik pa se je hotel pogajati z nekom iz višje partizanske komande. Kodrič se je vrnil h kurirjem in domenili so se, da Italijane ukanijo. Kodrič se je vrnil k njim, kurirji pa so v velikih razmakih hodili ob robu zidu, tako da se je videlo, kot da jih ni samo devet. Ukana je uspela, polkovnik je dal povelje za razorožitev. Hotel pa je, da vaščani zakoljejo govedo in zberejo dovolj kruha, da se bodo njegovi vojaki najedli.

Polkovnik je vztrajal, da njegovi oficirji obdržijo pištole in to so jim dovolili. Ko se je vojska najedla, so jo kurirji na polkovnikovo prošnjo spremili proti Soči.

Orožja je bilo veliko. Mule, ki so Italijanom nosile zaboje z razstrelivom in orožje, so razdelili kmetom. Od vseh strani so prihajali prostovoljci, ki so se želeli vključiti v NOV. Kurirji so organizirali tri zborna mesta, v Gabrovici, Kobjeglavi in Miholju nad Škribno.

Komandir Stanko Kralj je bil imenovan za komandanta I. kraškega bataljona. Tudi drugi kurirji s P 13 so dobili vodilne položaje v novih partizanskih enotah. Tako je P 13 začasno prenehala obstajati. Takoj po nemški ofenzivi se je politični komisar bataljona Jože Čerin-Peter lotil postavitve dveh novih postaj na Krasu. Ko je organiziral P 6a v Pavlovem Školu, se je napotil s petimi borci proti Pedrovem pri Braniku, kjer je postavil novo P 13. Vseh pet tovarišev je pustil tam za kurirje, za komandirja je določil Jožeta Likana iz vasi Šturje pri Ajdovščini. Kurir Stanko Ravbar je po nekaj dneh pripeljal na postajo svojega rojaka iz Ponikev, borca Kraškega bataljona Cirila Zlobca. Sčasoma se jim je pridružilo še več kurirjev, tako Pavle Može, Vid Verč in Edo Grmek. Ker jih je bilo za vzdrževanje vseh zvez še vedno premalo, je Likan dobil iz bataljona še dva borca, Bruna Kavčiča in Jožeta Kavčiča.

S kurirji sosednjih postaj P 12, P 14 in P 6a so imeli zveze vsak dan, le s P 15 vsak drugi dan. Iz osrednje postaje P 7 v Gorenji Trebuši je potekala zveza proti Trstu preko P 5 oziroma P 6a na P 13, od tam pa na P 15, od koder so zveze z organizacijo v Trstu in Tržiču vzdrževale civilne kurirke.

Zvezo s P 12 so imeli na javki pri Rimskih vratih pri Šibeljah, s P 14 pa pri Ponikvah, kjer je bila takoj po razsulu Italije organizirana karavla civilnih kurirk, ki jo je vodila Marija Zlobec, sestra kurirja Cirila s P 13. Takšne civilne karavle, ki so imele zveze s kurirji relejnih postaj, so bile organizirane v številnih vaseh na Primorskem. Poleg razdeljevanja literature, so dekleta skrivala tudi obveščevalne podatke.

Najnevarnejša je bila pot na javko s kurirji P 6a pri Kosoškem mostu pod Brjami. Pri naselju Cvedrež so bile večkrat zasede, sovražnik je prihajal iz bližnje postojanke v Braniku. Za Trst so nosili pošto v Veliki in Mali Repen, kjer so jo prevzemale civilne kurirke. Na to javko so prihajale tudi kurirke iz Opčin.

Novembra 1943 so imeli kurirji P 13 svoje taborišče v hrastovem gozdičku blizu Gabrovice. Nekega dne jih je od tam pregnala nemška patrulja. Kurirji, kar jih je bilo na postaji, so se pravočasno umaknili proti Kobjeglavi. Trije pa so bili na zvezi v Ponikvah, komandir Likan, Ciril Zlobec in Stane Ravbar. Ko so se vrnili, so na odcepu s ceste proti taborišču padli v zasedo, ki je Staneta Ravbarja ranila v trebuh. Trojica se je umaknila, Likan z brzostrelko na eno, Zlobec z ranjencem pa na drugo. Šla sta proti Kobjeglavi, nekaj časa je Zlobec ranjenca nosil, ker ni mogel hoditi. Imela sta vsak svojo puško in še poln nabrbtnik pošte. Z velikim naporom je Zlobec tovariša spravil do Hruševice, kjer so ga prevzeli aktivisti, ki so poklicali ambulantnega zdravnika v Dutovljah dr. Robattija, ki je nato ranjenca s svojim avtomobilom odpeljal v bolnišnico v Trst. Tam ga je predstavil kot svojega pacienata, ki ga v ambulanti ne more operirati. Dr. Robatti je bil antifašist in je hodil zdraviti partizanske ranjence v partizansko bolnišnico v Ponikve.

Stanetu Ravbarju ni bilo pomoči, že drugi dan je umrl. Ko so se kurirji po tistem napadu spet zbrali, so na sestanku soglasno obsodili Likanovo ravnanje in mu sami odvzeli položaj komandirja. Na njegovo mesto so imenovali Pavleta Možeta. Vendar je pozneje komanda linije Likanu vrnila funkcijo. Decembra 1943 je bil Ciril Zlobec premeščen na politično delo, nekaj časa je bil tudi učitelj v partizanski šoli.

Zaradi večje povezanosti s terenskimi organizacijami in vojaškimi enotami se je P 13 preselila v Gabrovico, kjer je ostala ves januar in februar. Takrat sta se ji pridružila brata Danilo in Marčelo Kodrič. Za nekaj dni so se preselili v Tomačevico, kjer se jim je pridružil še Lado Fakin iz Škrbine. Takrat so izvedli tudi večjo vojaško akcijo.

Namestnik komandirja Pavel Može-Franc je nekega dne v februarju 1944 s sedmimi kurirji odšel v Dol pri Repentabru in tam v zasedi pričakal kamion. V paniki je šofer zapeljal prav pred vrata gostilne v Dolu. Nemški vojaki so poskakali z avta in zbežali po hodniku skozi zadnja vrata na vrt in se tam razkropili. Kurirji so na kamionu našli približno 2000 italijanskih pušk in približno 130 pušk mavzeric. Kurirjem je uspelo pobrati le slednje, ker so Nemci takrat že dobivali pomoč. Orožje so jim nato pomagali skriti mladinci iz vasi.

Za 2000 pušk ni bilo več časa. Bile so zavite v slamo, ki so jo kurirji zažgali in tako uničili orožje, ki je bilo, kot so pozneje izvedeli, namenjeno domobrancem.

Iz Tomačevice se je P 13 za krajši čas preselila v Hruševico, kjer sta se ji pridružila Franc Krt, ki je kot ranjen partizan okrevал doma in Oskar Gorjup. Zaradi nenehnih nemških patroljnih obhodov pa so se kmalu vrnili v Gabrovico.

Na Krasu so se v bližini postaje zadrževale vojaške enote in organi civilnih oblasti. Kurirji so vzdrževali zvezo z južnoprimorskim odredom, s komando mesta Sežana, z izpostavo VOS, s tehniko Lipa, z okrožnim NOO za Kras in z okrožnim komitejem KP za Kras.

Kurirji so opravljali težko delo, saj je sovražnik neprestano pregledoval celo območje. Poleg fašistov in Nemcev, ki so imeli svoje postojanke v Tomaju in pozneje v Štanjelu, je bila v tem kraju še posebna protipartizanska skupina šestdesetih mož pod vodstvom majorja Ketnarja, ki je v gumijasti obutvi stalno zasledovala partizane, še zlasti pa kurirje.

V Kobjeglavi so prebivali pri družini Čučkovih. 24. februarja 1944 sta jih obiskala politični komisar linije Franc Perhavec-Herman in komandant linije Janez Pipan, ki sta na sestanku kurirje sprejela v partijo.

Orožja so imeli dovolj, 10 italijanskih brzostrelk in več pušk. Po dogovoru s komando linije so 4 brzostrelke odstopili P 1 in P 2.

Aprila 1944 se je kurirska postaja preselila v vas Kosovelje k družini Vrabec. Podnevi so se zadrževali v hiši, ponoči pa v z grmovjem obdani vrtači. Komandir Likan in Slavko Mitič sta se nekega dne napotila s kolesi proti Dutovljam k tamkajšnjemu mehaniku in gredoč naletela na Ketnarjevo skupino. Videla sta, da ju obkoljujejo, zato je Likan pognal kolo in ušel. Mitič pa stekel proč, vendar so ga zadeli v prsi. Da ga ne bi ujeli živega, se je sam ustrelil. Pokopali so ga v Kobjeglavi.

Kmalu za tem sta pri Štjaku padla v zasedo Oskar Gorjup in Bruno Kavčič. Gorjupa so ubili, kurirji so ga pokopali v Štjaku. Nemci so jih celo med pogrebom napadli, tako da so se morali umakniti.

Julija 1944 je bil komandir Jože Likan premeščen na P 12, nasledil ga je Jože Jurin-Tarzan. Ko je bila poleti 1944 obnovljena P 15 za zvezo s Trstom, so bili tja premeščeni Pavel Može, ki je postal komandir, Bruno Kavčič, Stanko Gruden, Vido Verč in Bojan Kodrič. Takrat je bila P 13 premeščena v Vipavsko dolino, kjer so se kurirji najprej naselili v Gornji Branici, nato v Zavini, pozneje so odšli v Brje v dolini Branice. Po ukinitvi P 6a so vzpostavljali direktno zvezo s P 5 v Predmeji, javko so imeli najdlje v Kamnjah na Vipavskem, nekaj časa pa tudi pri Kamjanskem mostu pod Vrtovinom.

Nekega dne v oktobru 1944. leta so Nemci prišli pred Vrabčevo hišo v Kosoveljevem, ko so se v njej zadrževali kurirji. Ti so se pognali skozi vrata in okna na prosto in razen Justa iz Zgonika vsi ušli, saj so bili Nemci sprva precej presenečeni.

Kurirjem so pri vzdrževanju zvez s terenskimi organizacijami pomagale terenske kurirke, tako že omenjena Marija Zlobec iz Ponikev, Tončka Furlan-Sibirka, ki je dnevno prenašala pošto in obveščevalne podatke za okrožje in okraj Sežana, prav tako Mara Pirjevec iz vasi Dane, Marija Rudež-Nada iz Hruševice, ki je bila tudi kurirka Južnoprimorskega odreda. Nekega dne so jo ujeli Italijani in jo zaprli v tržaški zapor Coroneo, od koder so jo poslali v taborišče blizu Celovca na Koroškem. Od tam pa je pobegnila in prišla peš preko Karavank v Cerkljo. Nato je nadaljevala svoje delo na Krasu. Po nekaj mesecih so jo v Kobjeglavi spet aretirali in poslali v Coroneo, pozneje pa v taborišče Švarcenberg. Tam je navezala stike z ujetimi čehoslovaškimi partizani in skupaj z njimi pobegnila ter se vključila v partizansko brigado maršala Tita na Čehoslovaškem.

Postaja P 13 je delovala do osvoboditve. Na njej so službovali: Rudi Kodrič-Branko, prvi komandir, Stanko Kralj, drugi komandir, in kurirji Alojz Anđelj-Žarko, Ljubo Švara-Bolko, Milko Špacapan-Smiljan iz Ozeljana, Darko Silič-Zoran iz Gabrovice, Vladimir Trbižan-Ivan iz Planine pri Ajdovščini, Jože Birska in Franc Cink iz vasi Brje, Stanko Čotar iz Renč, Miro in Edo Grmek iz Gabrovice, Oskar Gorup iz Tomaja, Stanko Grmek iz Samotorice, Stanko Gruden iz Zgonika, Pavel Jerič iz Komna, Rihard Juren iz Renč, Vlado Fakin iz Škrbine, Bruno Kavčič iz Lipe na Krasu, Jože Kavčič iz Lipe, Danilo Kodrič iz Gabrovice, Marčelo Kodrič-Bojan iz

Gabrovice, Pavel Kolenc iz Banjščice, Franc Krt iz Hruševce, Alojz Lisjak iz Spodnje Branice, Franc Martinuč-Dušan iz Renč, Slavko Mitić iz Niša, Pavel Može-Franc iz Kosovelj, Zorko Nemec-Bolko iz Bilj, Ciril Pavlin-Sabotin iz Ozeljana, Albin Pirc iz Budanj, Jože Podgajšek-Srnjak iz Ljubljane, Stanko Ravbar iz Ponikev, Franc Šibelja-Joško iz Tomačevce, Vladimir Špacapan-Staško iz Ozeljana, Jože Štubelj iz Renč, Vojo Švara-Ljubo iz Gabrovice, Vido Verč-Vicko iz Gabrovice, Franc Vodopivec iz Vogerskega, Ciril Zlobec iz Ponikev, Srečko Žerjal iz Gabrovice, Ciril in Jože Žgavec iz Budanj, Slavko Zega iz Lipe na Krasu ter trije z neugotovljenimi priimki: Stanko iz Podbrda, Alojz in Franc s Krasa.

Po kapitulaciji Italije je bil prvi komandir Jože Likan, za njim pa Jože Jurin-Tarzan.

Padli so: Oskar Gorup, Slavko Mitić, Stanko Ravbar in Just iz Zgonika.

Viri: Rudi Kodrič: O delovanju P 13, rokopis. Stanko Kralj: Zapis o delu P 13, rokopis. Ludvik Mozetič in Mirko Jelerčič: Izjava. Albin Pirc: Postaja P 13, rokopis. Jože Likan: Izjava, rokopis. Isti avtor: Dopolnitve h gradivu o P 13, rokopis. Franc Rejec: Zgodovina in seznam kurirjev P 13, rokopis. Lado Lapajne: Zapis izjav kurirjev: Rudija Kodriča, Stanka Kralja, Jožeta Volčiča in Jake Velikonja, rokopis.

Kurirska postaja 2, poznejša P 14 pri Podragi v Vipavski dolini

Junija 1942 je Anton Semenič-Medved iz Podrage, ki je tedaj živel že v ilegali, zgradil bunker, zemljanko nad vasjo Podraga. Pomagal mu je Milan Vidrih, pa tudi nekateri mladinci iz Podrage, ki pa niso vedeli, zakaj so prinašali na določen prostor les in drugi material. Bunker je bil velik 3 × 3 metre, v njem je bilo prostora za 6 ležišč. Na strehi je bila debela plast zemlje in kamenja, med katerega so nasadili robidovje in brinje. Vhod je zakrivala velika kamnita plošča, tik pred njo je bilo posajeno brinje.

V letu 1942 so redki aktivisti in kurirji, ki so prihajali na Primorsko, potovali največkrat skozi tako imenovano Tarzanovo džunglo, zasilno kurirsko postojanko v Lozi pri Senožečah, od tam pa čez ceste med Senožečami in Razdrtim po kolovoznih poteh in stezah preko Vrhov mimo naselij in vasi Veliko Polje, Vrabče, do Štjaka in naprej do Branice. V Semeničevi bazi, ki se je jeseni 1942 razvila v kurirsko postajo, je potnik dobil zvezo za smer, kamor je bil namenjen.

Semenič je pritegnil v svojo bazo najprej tri domačine iz Vipavske doline, ki so odšli v ilegalo: Pavla Andloviča-Sočana iz Lo-

zic, Venčeslava Velikonjo-Krasa iz Šmihela pri Šempasu in Cvetka Špacapana-Svetka iz Šempasa. Pozneje so se jim pridružili še Janko Leben-Zmago iz Ljubljane, Anton Žnidaršič-Kmetek iz Loške doline in Jože Žvokelj-Kozak iz Lož pri Vipavi.

Prvotno se je postaja v Podragi imenovala »karavla« 2. Kurirji so vzdrževali zveze z vojaškimi enotami, s Pivško četo, Gregorčičevim vodom in z Vojkovim vodom. Največ preglavic jim je prizadeval prehod čez reko Vipavo, ki je v teh krajih globoka in deroča. Kasneje so si pomagali tako, da so čez njo potegnili železno vrv in jo napeli vsakič, kadar so morali čez. Po prehodu so jo spustili na dno reke, da je ni bilo videti. Čez reko so največkrat hodili blizu Žorževe domačije pri Slapu.

Semeničevi kurirji so vzdrževali zveze tudi s političnimi aktivci v vaseh Vipavske doline. Tako je po taki zvezi sredi septembra 1942 pripotoval Boris Kraigher, ki je malo prej ušel iz taborišča Gonars. Z njim je prišel Maks Perc. Ker je imel Semenič izdelanih še nekaj zemljank, se je v eno od njih vselil Boris Kraigher in si tam uredil zasilno pisarnico za pisanje poročil in tekstov, ki so jih nato razmnožili v tehniki. Perc je dal Semeniču zelo koristna navodila za boljšo konspiracijo in boljše vzdrževanje zvez. Po nekaj tednih sta oba odpotovala v Dolomite, kjer je bilo tedaj vodstvo osvobodilnega gibanja za Slovenijo.

Prihod Loškega odreda, 24. oktobra 1942, je bil za ljudi v Podragi in najbližjih vaseh pravi praznik. Kurirji postaje 2 so bili že prej o tem obveščeni, zato so z legalnimi aktivisti zbrali hrano za lačne in utrujene borce. Malo pred tem je prišel v te kraje komandant Loškega odreda Mirko Bračič s svojo zaščito, da je pripravil vse potrebno za prihod velike partizanske enote. Do prihoda odreda se je zadrževal največ na postaji 2, pa tudi pri Borisu Kraigherju.

Kurirji postaje 2 so se pripravili, da bodo svojo prvo zimo preživel v zemljanki. Zato so se založili s potrebno hrano, ki so je največ dobili pri domačinih v Podragi. Navsezgodaj zjutraj 18. decembra 1942 pa jim je Milan Vidrih iz Podrage poslal sporočilo, da se njihovemu pobočju bližajo Italijani. To jim je sporočil Milan Vidrih, domačin iz Podrage. Ko se je vračal, so ga Italijani zgrabili in kmalu nato poslali v taborišče. Takoj po obvestilu je šel kurir Venčeslav Velikonja-Kras iz bunkerja, da bi zunaj zabil sledi, toda bilo je že prepozno. V bližini je zagledal najprej policijskega psa, nato vojake, ki so se potuhnjeno plazili po tleh. Kras je odskočil ter zbežal. Italijani pa so začeli streljati za njim. Kurir Janko Leben-Janko je vrgel bombo skozi odprtino na bunkerju, skočil na prosto in srečno ušel. Za tem je komandir Semenič zmetal ne-

kaj kragujevčank proti Italijanom , ki pa so z bombami že napadli bunker. Tudi Semenič se je pognal na prosto in zbežal, čeprav je bil ranjen. Kot zadnji je ostal v zemljanki še 15-letni Cvetko Špacapan, ki ni upal na plano in so ga zato prerešetale italijanske kroglice.

Tako je bila uničena ena prvih kurirskih postaj na Primorskem. Kakor vedno ob podobnih prilikah so se Italijani tudi tokrat strahovito maščevali. V Podragi so aretirali 53 moških in jih odpeljali v koncentracijska taborišča. Takoj nato so v vasi ustanovili postojanko. Komandir Anton Semenič-Medved se je po preboju skozi ogenj zavlekel v rečno strugo in se tam potajil. Tam je ostal ves dan, zvečer se je splazil v vas, kjer se je potem pri zažensljivih vaščanih skrival toliko časa, dokler ni ozdravel.

Po napadu so se preostali kurirji ponovno zbrali in se nato utaborili v bližini naselja Erzelj, nedaleč od Podrage, odkoder so še naprej vzdrževali zveze. Ker je že dan po napadu na karavlo v Podragi bila napadena tudi karavla 4 pri vasi Zavino pri Brjah, so kurirji iz 2 pri Erzelju vzpostavili zvezo s karavlo 5 pri Šmihelu blizu Ozeljana.

V sporazumu s štabom Gregorčičeve brigade je kontrolor kurirskih postaj Albin Plešnar-Medvedov organiziral 27. maja 1943 novo kurirsko postajo v bližini Podrage. To je bila postaja P 14. Za kurirje je bila določena skupina borcev Pivške čete, ki se je malo prej vrnila iz pohoda na Dolenjsko, kamor je spremljala novince.

26. maja zvečer je zapustilo čete pet partizanov, določenih za kurirje. To so bili: Alfred Nabergoj-Skala, ki je postal komandir postaje, Mirko Jelerčič-Bratuž, Ivan Jelerčič-Tesar, Mario Počkar-Štefa, in Jože Kolenc-Pavel. Proti jutru so prišli do Podrage.

Taborišče so si uredili v gosto zaraslem gozdiču pod Ferjančičevim vinogradom. V vas zaradi italijanske posadke podnevi niso mogli. Vendar so kljub temu že v nekaj dnen navezali stike z aktivisti v vasi. Prebivalci Podrage so jih sprejeli z veseljem ter jih oskrbeli s hrano, tako da so le-ti brž pozabili na prestane napore. Po daljšem času so kurirji spet jedli pršut in okušali druge dobrote vipavske doline.

Ker je bilo prvotno izbrano taborišče preveč izpostavljeno in preblizu poti, po katerih so pogosto hodile italijanske patrulje, so si s pomočjo domačinov poiskali bolj varen prostor v neki skriti globeli pod cerkvico Sv. Ane v bližini vasi Razguri. Aktivisti iz okoliških vasi so jim oskrbeli cerade z vozov, hrano in kuhinjsko posodo da so lahko kuhali.

Kurirji postaje P 14 pri Podragi. Od leve proti desni: Ivan Nabergoj, komandir Ivan Jelerčič-Tesar, Jože Kolenc-Pavle, aktivistka Zofka Novak-Marinčič, Mirko Mislej-Stojan. Kleči Štefan Trošt-Kolumb. Slikano novembra 1943

P 14 se je povezala s sosednjimi postajami in se domenila za redne zveze. Tako so bile že v nekaj dnen vzpostavljene zveze s P 3 v gozdu Loza nad Senožecami, s P 13 na območju Zgornjega Krasa, in s P 4 nad Javornikom nad Vodicami. Zveze so vzpostavljali ponoči dvakrat tedensko. Za javke so se dogovorili že v začetku.

Na javko sta hodila vedno po dva kurirja, spredaj tisti, ki je bil bolj oborožen, včasih je nosil tudi literaturo, drugi pa je prenašal pisma. Če je prvi naletel na zasedo, se je drugi s pošto lahko še pravi čas umaknil.

Ko sta nekoč v juniju 1943 šla na zvezo s kurirji P 3 kurirja Pavel in Tesar mimo vasi Vrabče in Veliko polje ter naprej po gozdu Ješnica do Milharjeve domačije, sta prišla do križišča gozdnih poti, ki vodijo v vasi Razdrto, Veliko polje, v Dolenjo vas in v Otošče. Tam so Italijani večkrat postavljali zasede, zato so se te-

ga kraja kurirji izogibali. Ker je bila temna, deževna noč, sta kurirja upala, da tokrat zasede ni. Da bi se prepričala, sta od daleč metala kamenje proti mestu, kjer naj bi bila zaseda. In res. Italijani so se izdali in z rafali brezciljno vžgali v temo. Kurirja sta nato v ovinku obšla nevarno mesto in srečno prišla do javke.

Ko sta ista kurirja ob drugi priliki, bilo je v juliju 1943, morala takoj odnesti nujno pošto direktno na P 3, sta prekoračila cesto Postojna – Trst za vasjo Senadole in v bližnjem borovem gozdu naletela na Italijane, ki so se v strelcih pomikali proti njima. Kurirja sta se znašla in hitro splezala v gosto krošnjo borovca. Italijani so šli pod njima naprej, ne da bi ju opazili.

Poleg že omenjenih sta bila na postaji P 14 še dva kurirja, Jože Fakin-Orel in Danilo Besednjak, ki sta se prejšnjim pridružila po ustanovitvi postaje.

Preko P 14 so pogosto v obe smeri potovali vojaški in politični funkcionarji. Z njimi so imeli kurirji včasih težave, ker niso upoštevali nujne konspiracije.

Tako sta junija 1943 prišla po zvezi neka višja funkcionarja. Proti P 3 v Lozi sta ju spremljala dva kurirja P 14, Mario Počkar-Štefan in Danilo Besednjak. Ko so ponoči prišli do nevarnega križišča, ki bi se ga morali izogniti, sta potnika vztrajala, da gredo kar naprej. Ni se jima dalo delati ovinka po gostem robidovju. Ko so prišli na razpotje, je začelo v zvoniku biti. Vsi so obstali in šteli udarce, da bi ugotovili, koliko je ura. Ko je ura zadnjič udarila, je iz zasede zaropotalo italijansko orožje. Funkcionarja sta se rešila brez posledic, oba kurirja pa sta bila ranjena, Štefan lažje, Danilo pa kar precej hudo.

Štefan je kljub rani uspel priti na javko in oddati pošto, Danilo pa se je spustil v potok in se umikal po njem. Z veliko muko se je šele naslednjega večera privlekel nazaj v svojo bazo.

Kapitulacija Italije je bila tudi za kurirsko posadko P 14 velik dogodek. Italijani so, ni znano na čigavo povelje, postavili v dolini močno zasedo, ki naj bi se uprla Nemcem pri njihovem prodiranju proti Vipavi. Ko je za to slišal komandir kurirjev Skala, je poslal dva kurirja kot pogajalca v italijanski štab, ki naj bi predlagala združitev njihovih in partizanskih sil za skupen boj proti Nemcem. Kurirja sta si gredoč razdelila vlogi. Danilo naj bi neoborožen, kot to zahtevajo pogajalska pravila, šel k Italijanom, Štefan pa naj bi ga ščitil, za vsak slučaj. Pred italijansko zasedo je Danilo zakričal, da je pogajalec in naj kdo od njih pride na razgovor. Po daljšem kričanju z obeh strani je nato prišel naproti italijanski oficir. Tedaj pa so Italijani že obkolili oba pogajalca in tako je bil Danilo v zan-

ki. Vendar se ni dal. Na ves glas in vztrajno je govoril o velikih partizanskih silah v bližini ter o nujnosti združitve in skupnega nastopa proti Nemcem. Italijani so Danila najprej odpeljali v svoj štab in ker je bil v svoji pogajalski vlogi vztrajen, mu je uspelo dobiti zaupanje oficirjev. Končno se je z njim skupina italijanskih oficirjev napotila v partizansko komando v Podrago. Vedenje malega kurirja Danila je naredilo na Italijane velik vtis, tako da so ga oborožili z brzostelko, mu dali pištolo, neki oficir pa mu je dal svojo torbico.

Pogajanja so bila uspešna, tako da je italijanska vojska res še nekaj časa zapirala dohod v dolino, nato pa se je pustila brez težav razorožiti.

Obdobje svobode po italijanski kapitulaciji je bilo zelo kratko. Že v drugi polovici septembra so pričeli Nemci z ofenzivo proti NOV na goriškem področju. 25. septembra so vdrl v Vipavsko dolino in zasedli izpraznjene italijanske vojašnice in postojanke, iz katerih so njihove patrulje pogosto prihajale tudi na območje kurirske postaje P 14.

V vaseh in naseljih Vipavske doline je bilo doma le malo mlajših moških. Večina je bila v partizanih. Delo na kmetijah so opravljale ženske, ki so jim kdaj pa kdaj pomagali partizani, ki so bili odrejeni za službovanje v teh krajih. Tako so tudi kurirji P 14 večkrat po domačijah priskočili na pomoč.

Dopoldne 21. novembra 1943. leta so se iz Trsta pripeljali z osebnim avtomobilom v vas Veliko polje dva gestapovska oficirja in italijanski policist. Večina zagrizenih fašistov je po kapitulaciji delala z Nemci. Skupina je nameravala aretirati aktivistko — partizanko Mihaelo Škapin, ki pa je bila tedaj že mrtva. (Ta partizanka je bila pozneje proglašena za narodnega heroja.)

Istega dne se je v bližnjih Vrabčih mudil komandir P 14 s skupino kurirjev in patrulja Kosovelove brigade. Hitro so postavili zasede na obeh cestah, ki vodita iz Vrabč v Podnanos in v Štorje. Ko so se gestapovci vračali, so zapeljali v zasedo na cesti v Štorje. Na poziv, naj se vdajo, so poskakali iz avtomobila in začeli streljati. Vendar je bil en gestapovec takoj smrtno zadet, Italijan se je vdal, drugi gestapovec pa je zbežal. Vendar so ga ujeli aktivisti iz Štjaka in ga likvidirali. Medtem, ko so zasledovali pobeglega Nemca, so aktivisti iz Vrabč tako spretno odstranili vse sledove spopada, da so Nemci naslednje dni brezuspešno iskali sledi za izginulimi oficirji. Tako se niso mogli maščevati nad vasjo.

Sistem zvez na tem področju se tudi po kapitulaciji Italije ni spremenil. Še naprej so vzdrževali zveze s P 3, s P 5, ki se je pre-

selila na Predmejo, ter s P 13, občasno pa tudi s P 12. Sprememba je bila le ta, da so v letu 1944 zveze vzpostavljali vsak dan in da je bilo treba prenesti več poštnih pošiljk, zlasti paketov z literaturo. Poleti 1944. leta so imeli stalno zvezo tudi s tehniko Javornik nad Razdrtim.

Pogostejše zveze in večje količine pošte so zahtevale na postaji več moči. Takoj po italijanski kapitulaciji je bil komandir Alfred Nabergoj-Skala premeščen na okrožje, novi komandir je postal Ivan Jelerčič-Tesar, premeščena stabila tudi Mirko Jelerčič na P 12 in Danilo Besednjak k VOS-u.

Septembra 1943 so prišli na postajo novi kurirji: Mirko Čoha, Karlo Skapin, Herman Debevec, do konca leta pa še Mirko Mislej-Stojan, Mirko Furlan, Ivan Nabergoj, Zdravko Tavčar, Štefan Trošt-Kolumb, Alojz Piščanec, Franc Krt in Edo Grmek, v začetku leta 1944 pa še Ivan Kodrič-Marčelo, Filip Bratuž, Stanko Benčina, Anton Strnad, Mirko Lokar in Anton Sluban.

Kurirji P 14 so doživeli prenekatero razburljivo uro ali dan. Usoda teh fantov je bila dostikrat na zelo tanki nitki. Ves čas so živeli na prostem, v gozdovih pod šotori, le redko so prebili kakšne dni v vasi.

Nekega poletnega večera je prišla skupina kurirjev s P 14 k Žgurjevim v Podrago. Nenadoma so se v vasi pojavili Nemci. Domači so jim komaj pokazali skrivališče, ko so bili Nemci že v hiši. Sklenili so pri njih tudi prenočiti. Izbrali so si prostor, poleg katerega so se stiskali kurirji. Vsak najmanjši ropot, kašljanje ali podobno bi jih lahko izdalo. V največji opreznosti in napetosti so kurirji prebili noč tik ob svojih smrtnih sovražnikih. Zjutraj je njim in domačim odleglo, ko so se Nemci odpravili naprej. Kurirji ne bi mogli vzdržati, če ne bi za njihovo varnost skrbeli domačini.

V juliju 1944 se je P 14 preselila v okolico Podrage. Približno dva meseca so imeli mir pred Nemci, potem so jih pa spet zasledovali in jim postavljali zasede. Kuhali so jim nekaj časa pri Urbančevih, nato pa pri Poličevih, nekaj časa tudi Milena Bratuž. Ker so Nemci vedno huje pritiskali na Podrago, so se kurirji za nekaj časa preselili na področje Dobrava – Podbreg, v Orehovičo. Ko so Nemci za kraši čas zapustili postojanko v Vipavi, so kurirji vrhpolskemu domobrancu Radotu zaplenili vso živino.

Po ustanovitvi komande II. relejnega sektorja (Primorska) so bile nekatere linije reorganizirane. Takrat je bila ustanovljena P 15, v neposredni bližini Komna. Na novo postajo je bilo premeščenih tudi nekaj kurirjev s P 14, tako da se je posadka na tej postaji močno zmanjšala.

Nemško ofenzivo v decembru 1944 so kurirji P 14 prebili nad vasjo Dobrava, za prehrano je takrat skrbela Curkova Marija iz Dobrave. Kurirji so bili povezani tudi z družino Jež in Podbrega, kjer so si nekaj časa tudi kuhali. Pomagala jim je tudi Pinterjeva Milka iz Podnanosa.

Tik pred ofenzivo so kurirji v Podnanosu polovili nekaj skrivačev, ki so si nadeli ime »črno uho« in so že organizirano napadali manjše partizanske skupine. Po tej aretaciji ni bilo o »črnem ušesu« več slišati, pa tudi skrivačev ni bilo več.

Januarja je bila P 14 nekaj časa nad vasjo Orehovica, kjer sta kurirjem pomagali Rojcova in Martinova družina. Konec januarja so se spet preselili v okolico Podrage.

Tedaj se je začelo najtežje obdobje po kapitulaciji Italije. Ko so Nemci vdrli v Podrago, so ubili dva partizana, kurir Alojz Sluban pa jim je komaj ušel, ko so ga obsuli s točo krogel. Ker se ves naslednji dan ni vrnil na postajo, so bili že vsi prepričani, da je padel. Dekleta so že pripravljala rože za njegov grob. Ponoči pa se je vrnil in kurirji ponoči v temi sprva niso mogli verjeti, da je res on. Zjutraj 25. februarja 1945. leta se je začela velika hajka na področju Podrage in sosednjih krajev. Kurirji so se zadnji hip rešili pred dvema sovražnima kolonama. Ko so pritekli v Manče, jih je Sartova Irena spravila v družinski bunker, ki ga je zakrila z omaro po tleh pa potresla poper. Nemci so jim sledili s psom, toda v skrivališču jih niso odkrili. Med hišno preiskavo jih je zmotila stara mati, ki je znala nemško in jim je dala tudi nekaj jajc.

Proti koncu februarja 1945. leta je prišla z reškega področja Dinarska četniška divizija, ki se je umikala pred enotami jugoslovanske armade, ki so prodirale proti Trstu. Četniki so se naselili skoraj v vseh večjih vaseh, štabi njihovih brigad so bili v Podnanosu, Štanjelu, Razdrtem in v Senožecah, bataljonski štabi pa v Podragi, Štjaku, Vrabčah, Taboru in na Lozicah. Ko so pridrli četniki v Podrago, so bili v vasi tudi kurirji. Ker se niso mogli več umakniti, so jih domačini spravili v bunker pri Ferjančičevih, h katerim pa so tudi prišli četniki. Kurirje so nato domači skrivoma spravili k sosеду Troštu, kjer so imeli boljše skrivališče.

Ko so ugotovili, da so se četniki naselili kar za stalno in da ne mislijo oditi, je postalo nemogoče kurirje spraviti iz vasi do postaje. Dekleta so njihovo orožje povezale med svežnje kolja za vino-grad in ga tako spravile na varno. Nekaj kurirjev je nato v civilnih oblekah in s poljskim orodjem odšjo iz vasi. Alojza Slubana pa so mladinke peljale kar v gnojnem vozu.

V zadnjih mesecih pred koncem vojne se je na Primorsko nateplo vse polno sovražnikov, tako da so bili kurirji v izredno težkem položaju. Končno je tudi to minilo. Ob osvoboditvi so kurirji odšli v Gorico, kjer so kot pripadniki brigade VDV prevzeli nove dolžnosti. Na kurirski postaji št. 2 in nato na P 14 v Podragi je službovalo 43 kurirjev. Na prvotni postaji št. 2 v letu 1942 so bili: komandir Anton Semečič-Medved in kurirji Pavel Andlovec-Sočan, Franc Cucek-Bognar, Janko Leben-Zmago, Cvetko Špacapan-Svetan, Venčeslav Velikonja-Kras, Anton Žnidaršič-Kmetek in Jože Žvokelj-Kozak.

Ob ustanovitvi P 14 v maju 1943 so bili na postaji: komandir Alfred Nabergoj-Skala, kurirji Miro Jelerčič-Bratuž, Ivo Jelerčič-Tesar, Jože Kolenc-Pavle, Marjo Počkar-Štefan. pozneje sta bila postaji dodeljena še Danilo Besednjak in Jože Fakin-Orel.

Od italijanske kapitulacije do osvoboditve so se na P 14 zvrstili naslednji kurirji: komandir Ivan Jelerčič-Tesar, kurirji Stanko Benčina, Filip Bratuž, Mirko Čoha, Herman Debevc, Mirko Furlan, Marčelo Frandolič, Edo Grmek, Marčelo Kodrič-Bojan, Franc Krt, Mirko Mislej-Stojan, Ivan Nabergoj, Mario Orel, Albin Pirc, Alojz Piščanec, Mario Počkar, Jože Rehar, Darko Rebula, Alojz Sluban, Stanko Skupek, Anton Strnad, Karlo Škapin, Zdravko Tavčar, Štefan Trošt-Kolumb, Boris Vitez, Jože Žgavc, Franc Žgur in Viktor Pečenko-Radivoj.

Viri: Ivan Jelerčič-Tesar: 40-letnica ustanovitve kurirske postaje P 14 in 41-letnica kurirske postaje št. 2, Anton Semečič-Medved: pripoved, zapisal Lado Lapajne, rokopis, Ivan Nabergoj: Boj z reko Vipavo, rokopis, Alojz Sluban: Zgodovina relejne postaje P 14, rokopis, Alfred Nabergoj-Skala: Poročilo pokrajinski tehniki (Nadi) o ustanovitvi P 14 z dne 11. 6. 1943, Janko Leben: Prispevek k opisu postaje 2 v Podragi, rokopis.

Kurirska postaja P 5a pri Budanjah v Vipavski dolini

P 5a je bila ustanovljena oktobra 1943 kot vmesna postaja med P 5 na Predmeji in P 14 nad Podrago. Zvezo med obema je na odseku čez Vipavsko dolino vzdrževalo pet kurirjev, domačinov iz vasi Budanje: Ahacij Marc-Gustelj, ki je bil vodja oziroma komandir te skupine, Alojz Krašna Zmago, Albin Pirc, Maks Marc, Jože Žgavec in Rajmund Bavec-Rajko iz Zemona pri Vipavi. Podnevi so se zadrževali največ na svojih domovih, zvečer pa so prenašali pošto preko doline.

Javko s kurirji P 5 so imeli nad domačo vasjo. Pošto so nato prenesli čez cesto Vipava – Ajdovščina spodaj v dolini, morali so prebresti reko Vipavo ter iti naprej do Žorževe domačije, po do-

mače na Rovni, kjer so se sestali s kurirji P 14. V slabem vremenu so se kurirji sestajali kar v hiši pri Žorževih.

Na zvezo so morali hoditi vedno le ponoči, ker so dolino sovražniki močno kontrolirali. Na razdalji 6 km med Vipavo in Ajdovščino so bile kar tri sovražne postojanke. Za glavni prehod so si izbrali tistega med Logom in Vipavo. Močno zastražena z bunkerji je bila tudi smodnišnica. Pozimi 1943–44 so Nemci odstranili brv čez Vipavo, zato so jo morali kurirji večkrat prebresti in nato mokri in premraženi nadaljevati pot. Če je bila Vipava narasla, je bilo to nemogoče, zato so tokrat hodili lahko le čez brv pri Novakovem mlinu. Ta prehod pa je bil nevaren, ker je bil le dvajset metrov oddaljen od bunkerja, iz katerega so vedno prežali mitraljezi. Včasih so domačini podrli kak topol ali vrbo, da je obležala čez reko in tako nadomestila most.

Julija 1944 so prišli v Vipavo domobranc in si tam uredili postojanko. Zaradi povečane kontrole na tem območju je komanda sektorja ukinila postajo P 5a, kurirje pa premestila na sosednje postaje P 5 in P 14. Ko se je domobrancem priključilo še nekaj domačinov in partizanskih dezerterjev se je položaj v tem predelu Vipavske doline še poslabšal.

Razen že navedenih na postaji ni bilo drugih kurirjev. Po ukinitvi P 5a je zvezo s P 14 vzdrževala P 5 preko P 13 na Krasu.

Viri: Albin Pirc. Postaja P 5a, rokopis. Alojz Munih: Partizanska kurirska ravla P 5a, rokopis.

Kurirska postaja P 15 na Krasu.

Razmah narodnoosvobodilnega gibanja in boj italijanskih antifašistov proti fašizmu v Trstu, Trziču in v vmesnih krajih je moral dobiti trdnjšo in bolj redno povezavo z vodstvom osvobodilnega gibanja v Sloveniji. Zato sta bili že pred razpadom Mussolinijeve Italije postavljeni dve kurirski postaji na zahodno-kraškem območju. P 15 za povezavo s Trstom in P 16, kot najbolj zahodna kurirska postaja tega področja, za povezavo s Trzličem in Furlanijo.

Postaja P 15 je bila ustanovljena proti koncu maja 1943. Njen prvi komandir je bil Jože Zavادل-Srečko iz Opatjega Sela, ki je bil prej namestnik komandirja na P 12. Z njim sta s P 12 prišla tudi kurirja Herman Pahor-Drago in Lado Pahor-Jan. Jože Pahor-Mišel je po odhodu Zavadla postal komandir postaje. 6. septembra je prišel za kurirja na postajo še Drago Mozetič iz Mirna, malo pred njim pa Franc Šinigoj iz Dornberka.

Nova postaja je bila ustanovljena za izboljšanje zveze med P 12 in P 13 ter Trstom oziroma Tržičem. Za zvezo med P 12 in Tržičem so potrebovali dotlej dva dni oziroma dve noči za obe smeri. Zato so morali nekje predaniti. Največkrat so to storili pri Devetah v Dolu pri Pericovi ali pa pri Pahorjevi družini. Kurirja sta dan preživela v senu na šupi. Včasih se je primerilo, da so se spodaj v šupi ustavili karabinerji in počivali med patroljnih obhodom. Ob takih prilikah sta bila kurirja pač pripravljena na vse.

Življenje na postaji P 15 se je močno razlikovalo od življenja kurirjev na drugih postajah. Ti kurirji niso imeli stalnega zatočišča ali skrivališča. Številne dneve so potem, ko so prišli z nočne poti, preždeli in predremali v grmičevju ali v kaki kamniti groblji. P 15 je bila na pravem krasu. Le tu in tam je bila manjša skupina borovcev, ki pa ilegalcem ni nudila zaščite, ker so sovražniki med hajkami najprej preiskovali ravno take predele. Žal tudi brinjevih grmov ni bilo kdove kako veliko, zato so se kurirji skrivali pred sovražnikom le posamič.

Kurirji na P 15 so bili v glavnem domačini. S hrano so jih oskrbovali domačini. Mnogo so jim pomagale tudi terenske politične delavke in kurirke, s katerimi so imeli dnevne stike. Težko je bilo, ker si niso smeli podnevi kuhati. Topel večerni obrok so dobili pri tej ali oni družini. Za organizacijo prehrane kurirjev je skrbel tudi politični delavec Jože Cotič z Vrha.

P 15 je bila ustanovljena zaradi boljše zveze med organizacijami v Trstu in Tržiču z zaledjem in ostalo Slovenijo. Kurirji P 15 so imeli redno zvezo le s P 13 na eni strani, na drugi pa s terenskimi kurirkami, ki so hodile v Trst ali v Trbiž, če je bilo potrebno. Kurirke, domačinke iz teh krajev, so iz mesta prinašale poleg pošte tudi sanitetni material in razne potrebščine za tehnike. Vsega tega je bilo vedno več.

Kurirji s P 15 so bili povezani z zaposlenimi v zaporu v Gradiški, kjer so bili zaprti politični jetniki. Enkrat so uspeli organizirati pobeg skupine jetnikov, ki so jih potem vključili v partizanske vrste.

V Gradiški je bila nastanjena posadka karabinjerjev, prav tako tudi v Doberdobu, Martinščini, Opatjem Selu, Novi vasi in v Mirnu. Poleg karabinjerskih so bile v vseh večjih krajih tudi močnejše vojaške posadke.

Prebivalci vasi na Vrhju, v Poljanah, Doberdobu, v Dolem in iz okoliških zaselkov, pa tudi iz Renč, so dajali kurirjem hrano, še posebno pa so skrbeli za njihovo varnost. Če so zvedeli, da bo hajka, so se umikali v okolico Opatjega sela in Nove vasi, včasih

Kurirji P 15: Štefan Trošt, Filip Bratuž in Vido Verč. Spredaj Pavel Može in Bruno Kavčič. Slikano v Svetjem na Krasu poleti 1944

na Lokvico. Tudi s prebivalci v teh vaseh so bili v dobrih odnosih. Kurirji sami pa so tudi pazili, da se niso izpostavljali, tako so varovali ljudi pred okupatorjevim terorjem, sebi pa omogočali redno vzdrževanje zvez.

Ko sta bila komandir Srečko Zavadlav in kurir Herman Pahor-Drago nekega dne na zvezi pri Renčah, ju je zajela hajka. Pri umiku sta nenadoma padla v zasedo karabinerjev. Eden od njih je že nadaljeval Srečku puško na prsi in zavpil: »Mani in alto — bandito!« (Roke kvišku!) Kurirja sta hitro odskočila in zbežala. Hermana so ranili v roko in v bližino ledvic. Srečko mu je pomagal pri umiku preko Fajtovega hriba, kjer sta ponovno prišla do italijanske zasede, vendar brez posledic. Umikala sta se naprej proti Kostanjevici in se zatekla v tamkajšnji mlin. Kmalu so tudi v to

vas prišli karabinjerji in morala sta naprej. Ustavila sta se v vasi Sela, kjer sta dobila zavetje in potrebno pomoč. Komandir Srečko je nato zbolel za pljučnico. Ko je ozdravel, so ga premestili v tehniko. Herman je okrevail do kapitulacije Italije.

Novi komandir na P 15 je postal Jože Pahor-Mišel.

Kurirska postaja P 15 je v prvotnem sestavu delovala še do kapitulaciji Italije, ko je bila začasno ukinjena. vendar septembra 1944 leta je bila ponovno organizirana, s popolnoma novo posadko. S P 13 sta bila na P 15 premeščena Pavle Može, ki je postal tu komandir, in Bruno Kavčič, ki je opravljal delo namestnika komandirja. Kurirji pa so bili: Vido Verč, obenem tudi politični delegat, Oskar Gorjup, Štefan Trošt, Slavko Mitič, Marčelo Kodrič, Jožko Žgavec-Gruden, Stanko in Milan Černigoj iz Lokavca pri Ajdovščini.

Postaja se je naselila na Svetem pri Jaščah. Zveze je vzdrževala s sosednjima postajama P 12 in P 13 oziroma s P 14 ter s kurirkami, ki so prihajale iz Trsta in okolice. V Svetem se je kurirska postaja zadrževala kak mesec, nato se je preselila v Kosovelje, kjer so prebivali v bližini nemške postojanke v Koprivi. Kuhala jim je stara ženica pri Vrabčevih. Govorila je, da bolj brez skrbi spi, če so v vasi kurirji. Vendar je tako stanje trajalo komaj tri tedne.

Komandir je ravno razporejal pošto, bilo je 17. novembra okrog poldneva, ko je pritekla neka deklica in povedala, da so v vasi Nemci. Komaj da so pred njim stekli na prosto. Nemci so jih hoteli ujeti žive, vendar se jim to ni posrečilo. Dva Nemca sta stekla h Brunu Kavčiču, ki se je zakril za murvo. Vendar pa jima je namero preprečil kurir Vido Verč, ki je ustrelil z brzostrelko in Nemca prisilil, da sta se umaknila. Kavčič pa je medtem zbežal. Za Vrabčevo hišo so Nemci ubili kurirja Justa Kodrana, drugim pa je uspelo pobegniti. Nemci so na mizi v hiši našli vso pošto.

Ko so se kurirji po napadu zbrali, so se preselili v Kobjeglavo, kak mesec pozneje pa so postajo prestavili nazaj v vas Sveto pri Jaščah.

Obstoj in dejavnost kurirske postaje P 15, ki je bila nastanjen na Krasu nedaleč od Trsta in ki je imela do ustanovitve P 16 redne zveze tudi s Tržičem, je bila zelo pomembna. Zaradi iznajdljivosti pri opravljanju nalog in ob pomoči domačinov so kurirji uspešno delovali na tem področju. Prišlo je do nekaterih nenadnih napadov v vaseh, zlasti proti koncu vojne. Toda takih udarcev bi bilo lahko še mnogo več, če ne bi bili domačini tako skrbni in budni.

Kot že omenjeno, je postaja P 15, vzdrževala zvezo s postajami P 12 in P 13. Pot je bila nevarna zaradi prehoda čez močno kontrolirano železniško progo. Na zveze sta hodila skoraj vedno po dva kurirja.

Preko postaje P 15 je mnogo domačinov odšlo v partizane. Po kapitulaciji Italije so množično prihajali delavci in drugi iz Tržiča, Trsta in okoliških vasi, ki so ob pomoči kurirjev odhajali v partizanske enote. Prav tako je iz teh mest poleg rednih kurirk, ki so vzdrževale zvezo z organizacijo v mestu, prihajalo na zvezo tudi več drugih ljudi, ki so prinašali sanitetni material in potrebščine za partizanske tiskarne. Poleti 1944 so za prenos tega materiala osnovali posebno skupino, ker kurirji že niso več zmogli vsega.

Položaj se je močno poslabšal v februarju 1945. leta, ko so v te kraje prišli četniki. Utaborili so se po vaseh, ponekod tudi v gozdovih. Iskali so zlasti manjše partizanske enote, še posebno pa kurirje. Zato so morali biti ti izredno previdni. Ker jih zaradi zavednosti prebivalstva in tudi sicer niso mogli odkriti, so se posluževali zvijač. Tako je prišla na območje, kjer je delovala P 15, neka ženska, ki je kot črnoborzijanka prodajala tobak. Na tak način so Nemci odkrili kurirsko postajo v Svetjem.

23. marca 1945 okrog poldneva, ko je namestnik komandirja Bruno Kavčič ravno razporejal pošto – polna miza jo je bila, so se Nemci nenadoma pojavili pred Mačkijevo hišo. Kurirji so se pogrnali na plano. Zunaj so bili Nemci razpostavljeni in so na vso moč žgali po njih. Kavčiču je uspelo zbežati. Med begom je še videl, kako je policijski pes na dvorišču podrl kurirja Milana Černigoja, doma iz Lokavice pri Ajdovščini. Razmesaril mu je vrat, nato ga je Nemec ustrelil. Kavčič je prav tako videl, da je mitraljezec z rafalom podrl Štefana Trošta-Kolumba iz Podrage. Takrat sta padla tudi Pavle Može, doma iz Kosovelj, in Marčelo Kodrič iz Gabrovice. Jožko Žgavec iz Budanj je bil težko ranjen.

Štirje mrtvi kurirji so bili za postajo velik udarec. Komanda rejejne linije je iz sosednjih postaj premestila na P 15 nekaj kurirjev, tako da je postaja potem delovala vse do osvoboditve. V osvoboditvenih dneh so kurirji v sestavu brigade VDV sodelovali v bitkah za Trst. Nato so bili poslani v Gorico, kjer so se združili s kurirskimi enotami kraškega in goriškega področja.

Na P 15 na Krasu so bili: Jože Zavadlav-Srečko, prvi komandir, nasledil ga je komandir Jože Pahor-Mišel, za njim je postal komandir Pavel Može, kot zadnji pa Bruno Kavčič, kurirji: Herman Pahor-Drago, Lado Pahor-Jan, Drago Mozetič, Franc Šini-

goj, Vido Verč, Oskar Gorjup, Štefan Trošt, Marčelo Kodrič, Jožko Žgavec, Milan Černigoj ter Milan in Stanko Gruden in Filip Bratož.

Viri: Jože Zavadlav-Srečko: Izjava, tekst priredil Emil Sovdat, rokopis, Bruno Kavčič: Zapis o delovanju P 15 v času NOB, rokopis, Jože Likan: Izjava, rokopis.

Kurirska postaja P 16 Sv. Mihael pri Doberdobu.

V kraju Vrhi Svetega Mihaela je bila že leta 1943 skupina kurirjev, ki je z legalnimi kurirkami vzdrževala občasno zvezo s Trstom in Tržičem. Po italijanski kapitulaciji je bila ta zveza prekinjena. Oktobra 1944 je komanda II. relejnega sektorja za Primorsko dala nalog komandantu IV. južno-primorske linije Janezu Pipanu in političnemu komisarju Francu Perhavcu-Hermanu, da nekje pri Doberdobu postavita kurirsko postajo. Ob pomoči krajevnih aktivistov sta za to izbrala vas Vrhi. Na postajo, ki je dobila naziv P 16 je bilo dodeljenih 5 kurirjev. Komandir je bil Miro Jelerčič-Tesar, Silvo Furlan pa politični delegat.

P 16 je dnevno vzdrževala zvezo s P 12 pri Renčah. Do javke v Vrtočah, včasih pa tudi direktno do P 12, sta hodila po dva kurirja. Od P 16 sta šla po stezi do vasi Gabrje, kjer sta prečkala cesto Trst – Gorica kakih 200 metrov od mosta čez Vipavo, od tam pa po cesti skozi Miren do javke v Vrtočah, kamor so prišli malo pred polnočjo. Po vrnitvi na postajo je komandir že v zgodnjih jutranjih urah izročil prineseno pošto Anici Devetak, iz Cotičev, ki jo je nato dostavila v Poljane, kjer so jo prevzele druge civilne kurirke in jo odnesle naprej. Ta dekleta so imela zvezo z mestnim komitejem KP in z odborom OF v Tržiču.

Tako je bilo mesto Tržič (Monfalcone) s svojimi protifašističnimi organizacijami povezano z narodnoosvobodilnim gibanjem v Sloveniji. Z novo postajo so terenskim kurirkam pot močno skrajšali, prej so morale hoditi na javko s kurirji P 12 precej daleč proti Renčam. Do ustanovitve postaje P 16 so vzpostavljali zvezo le vsaki drugi dan, nato pa so prešli na hitrejšo dnevno zvezo. »Partizanski dnevnik« iz tiskarne Slovenija pri Vojskem v Trnovskem gozdu je običajno dospel prej in z bolj svežimi novicami v Tržič kot pa tržaški »Piccolo« in drugi italijanski dnevnik.

Na zvezo sta hodila vedno po dva kurirja. Ker je bila pot kamnita, hoditi pa je bilo treba čimbolj potih, so jim aktivisti oskrbeli čevlje z gumijevimi podplati.

Že takoj v začetku so si zgradili bunker, zemljanko, kakih 250 do 300 metrov od zaselka Cotiči. Kraj Vrh sestavljajo namreč štir-

je manjši zaselki, ki štejejo skupaj okrog 50 domačij. Cotiči so eno izmed naselij Vrha. Zemljanko so si naredili popolnoma pod zemljo. Bila je zelo tesna, saj je merila le nekaj kvadratnih metrov. Na vrh jame so naložili borova debla, ki so jih nato pokrili s plastjo zemlje. V jamo in iz nje je vodil zelo tesen vhod, ki je bil zakrit s pokrovom, na katerem je bila tudi zemlja in v njej zasajen brinov grm. Ko se je brin začel sušiti, so ga zamenjali z novim. Pod stropom so napeli šotorsko krilo, da jih je za silo varovalo pred deževnico, ki se je stekala na tla na koncu njihovih ležišč. V jamo in zlasti iz nje je bilo težko priti, zato je bila ob napadu prava past.

V bunkerju so kurirji največkrat spali podnevi, ko niso bili na poti. Vanj so so se umikali, kadar je sovražnik hodil po vasi ali tudi ob deževnih dneh. v bližini so imeli še štiri zasilna skrivališča, vendar se v njih niso dosti zadrževali. Zemljanka jim je služila do konca marca 1945, aprila pa so jo prazno odkrili četniki.

Kurirjem je kuhala Urša Devetak iz Cotičev, včasih so se hranili tudi pri družini Jožefa Cotiča v istem zaselku. Kadar Nemcev ni bilo v bližini, so jim dnevni obrok prinesli v bližino skrivališča, včasih mati, včasih pa hčerka Anica Devetak. Na večerjo so hodili v vas.

Kurirska postaja P 16 je bila na skrajnem robu jugozahodnega goriškega Krasa in je bila tako najbolj zahodna postaja kurirjev primorskega sektorja. Hrib Svetega Mihaela, na katerem je vas Vrhe z zaselki, je bil v tistem času naseljen samo s Slovenci. Stoletja so bili in ostali trden jez močnemu italijanskemu raznarodovalnemu pritisku. Od vasi Vrhe do Soče je le dober kilometer. Slovenci, prebivalci tek krajev, so svojo narodno zavest tudi med NOB izpričali z aktivno udeležbo v narodnoosvobodilnem gibanju.

Ob ustanovitvi P 16 so bile močne sovražne postojanke v Gorici in v Gradiški, v Sovodnjah je bila postojanka italijanskih fašistov in nemške policije. V Zdravščini je bilo veliko vojaško skladišče z nemško posadko. Ko so prišli spomladi 1945 v te kraje četniki, so ustanovili močno postojanko v Opatjem Selu. v Rubijah so se marca 1945 nastanili italijanski fašisti, ki so, poleg drugega, redno stražili cestni most preko reke Vipave, blizu katerega so kurirji prečkali cesto v Gabrjah. Skoraj vsak dan so bili na Vrhu Sv. Mihaela nemški vojaki, ki so stražili vojne ujetnike. Te so dnevno vozili iz Gradiške v Fularniji sekati borov gozd na pobočju za vasjo, ki se razteza skoraj do Soče. V vas so h kmetom hodili po vino in hrano ter so za kurirje predstavljali nevarnost, da jih odkrijejo.

Skupina kurirjev P 16 Danilo Žnidaršič, Silvan Sulič, Miro Jelerčič-Bratuž in komandir linije Franc Perhavec-Herman. Dekleta so bile terenske kurirke.

Kurirji so bili sicer oblečeni v uniforme italijanske vojske, toda štab sektorja jim je naročil, da zaradi varnosti lahko hodijo podnevi po terenu le v civilnih oblekah, le kurirsko službo morajo opravljati v uniformah. Aktivisti so jim priskrbeli legitimacije nemške delovne organizacije TODT, vendar pa so se ti bolj zanesli na revolver v žepu.

Čeravno je bila kurirska postaja povsem sredi sovražnih postojank, so se počuli dokaj varne vse do prihoda četnikov in ustanovitve njihove postojanke v Opatjem Selu. Takrat se je položaj glede varnosti začel slabšati iz meseca v mesec, najhujše je bilo tik pred koncem vojne. Ko so četniki spoznali, da jih prebivalstvo ne mara, da jih ne priznava za svojo vojsko, so ga začeli strahotno terorizirati. Z močnimi patruljami so redno nadzorovali bližnjo in pa tudi daljno okolico ter z občasnimi napadi vdiral v naselja in vasi.

Na takem obhodu so nekega dne prišli tudi do kurirskega bunkerja. Čisto v bližini so hodili sem ter tja, zato so bili spodaj v

bunkerju močno vznemirjeni. dogovorili so se, da bodo uničili pošto in se postrelili. Aktivirali bi tudi angleško bombo, tako zagotovo nihče ne bi živ prišel v sovražne roke. Minute negotovosti so se vlekly v nedogled. Četniki pa so bili precej časa tam ker so po izdaji odkrili nek bunker italijanskih partizanov.

Kakih deset dni pozneje je stražar, ki je odšel, da pregleda okolico bunkerja, opazil Nemce v bližini vasi. Vsi kurirji so se previdno umikali proti Doberdobi. Ko so mislili, da so že izven nevarnosti, so naleteli na drugo skupino Nemcev. Vrgli so se na tla in napeto čakali, če bodo Nemci vžgali po njih. Vendar se to ni zgodilo. Nemci so jih videli, niso pa streljali.

Nekega dne se je kurir Silvan Sulič moral na hitro umikati iz vasi pred četniki. Pri tem se je po nesreči z lastno pištolo obstrelil. Ranjenega v nogo so tovariši spravili do Renč, kjer je okrevail.

Kurirjem P 16 je bilo strogo prepovedano spuščati se v razne vojaške akcije, da ne bi izpostavljali tako pomembnih kurirskih zvez na tem območju. Saj so bili povezani tudi z notranjostjo Furlanije. Tam mimo so posebne ekipe prenašale dragocen material za bojne enote, sanitetni material in drugo. Ko je IX. korpus ustanavljal razne delavnice za svoje potrebe, so velik del raznega orodja in drugega materiala prinesle posebne skupine iz Tržiča in drugih krajev.

Razen kurirjev P 16 ni bilo v vasi Vrh Sv. Mihaela in njeni bližini nobenih stalnih partizanskih enot. Občasno so prihajali tja sabotažna skupina VDV, pripadniki italijanske GAP, (italijanske partizanske sabotažne skupine) še največkrat pa minersko-sabotažna skupina IX. korpusa, v kateri sta bila tudi Rusa Vasilij in njegov tovariš. Kurirji so se večkrat srečali z aktivisti iz Tržiča, iz Furlanije, pa tudi iz severne Italije, ki so po tej zvezi potovali v notranjost Slovenije.

V prostem času so se kurirji politično izobraževali. Zato je skrbel sekretar celice Mirko Furlan. Take literature jim ni manjkalo. Z vaščani Vrha in okoliških naselij so bili v zelo dobrih odnosih, povsod so jih z veseljem sprejemali na svoje domove. Še posebno so se razumeli z mladino teh krajev. V vasi Vrh je že pred kapitulacijo Italije delovala partijska celica in organizacija SKOJ. Ko je bila v bližini kurirska postaja, je štela celica blizu 20 članov, približno toliko je bilo skojevcev, članov mladinske organizacije pa je bilo še nekaj več.

Nekatere mladinke so kot civilne kurirke vzdrževale zvezo z aktivisti in komitejem v Tržiču, tja so s P 16 dostavljale pošto. Mnoge so nakupovale in zbirale različni material, potreben za

NOV, aktivno so sodelovale v obveščevalni službi in pri političnem delu v vaseh. Pogosto so hodile v Gradiško v Furlaniji, kjer so naredile več napisnih akcij po mestu in okolici. Po ulicah in v kino dvorani trosile letake ter organizirale celo nekaj sabotažnih akcij.

Kurirji P 16 so dolžni zahvalo številnim družinam in posameznikom iz teh krajev, ki so jim zelo pomagale. Med drugim so to bili Jože Cotič in njegova družina, Anica Devetak, ki je bila redna kurirka, njena mati Urša Devetak, ki je kurirjem kuhala, Olga Cotič, aktivistka, ter Tončka Cotič, kurirka, vsi iz naselja Cotiči. Aktivistke in kurirke Danica Cotič, Marica Cotič, Cilka Črnič in Marica Črnič, vse doma iz zaselka Gornji vrh, Bernarda Devetak iz Devetakov, Slavica Devetak iz Zaselka Črnci ter kurirki, sestre Karmela in Jožica iz Mirna.

Postaja P 16 je delovala do osvoboditve.

Na postaji P 16 je bilo v času njenega obstoja samo pet kurirjev: komandir je bil Miroslav Jelerčič iz Renč, kurirji pa Silvan Sulič, tudi iz Renč, namestnik komandirja, Jože Kavčič iz Lipe pri Komnu, Miroslav Furlan, politdelegat iz Manče pri Vipavi in Daniel Žnidarčič iz Renč.

P 16 je bila končna postaja na območju Južne Primorske. Naslednja postaja je P 21 tolminske relejne linije. Postaj z vmesnimi številkami med P 16 in P 21 ni bilo.

Viri: Miroslav Furlan: Kurirska relejna postaja P 16, s sodelovanjem Silvana Suliča, Daniela Žnidarčiča ter kurirk Marice Cotič in Marice Črnič iz Vrhov Sv. Mihaela.

